

Friczné Urbán Magdolna

MILLENNIUMI EMLÉKPARK JÁSZAPÁTIN

2000-ben, a millennium évében Jászapáti belvárosa szemet gyönyörködtető változáson ment át. Jó sétálni a templom melletti millenniumi emlékparkban és átutazóként is öröm rátekinteni a gondozott, tiszta városközpontra.

A város képviselő-testülete 1996. november 28-án tartott ülésén millecentenáriumi emlékliget kialakítását határozta el. A konkrét előkészületekre 1998-ban került sor, amikor a középkori eredetű kéttornyú templom melletti műemléki védettségű területet millenniumi emlékparkká nyilvánították. Ez a terület nagyságánál fogva is alkalmas nagyobb ünnepek megrendezésére.

A hivatalos döntések után megkezdődött a szoborpark megvalósítása. A város felkérésére Rajki László szobrászművész készítette el Petőfi Sándor mellszobrát, amely bronz készült és a költőt ötnegyed-es életnagyságban ábrázolja. A helyét a Petőfi út és a templomkerítés között elterülő parkban, a templom tornyának tengelyében jelölték ki. A posztamens az Isztriai félszigetről származó tengeri mészkőből készült.

Ugyancsak ezen a területen helyezték el a park másik díszét, a gyöngyössolymosi mészkőből készült csobogót, amelyet halakkal és

növényekkel benépesített tavacska ölel körül. Kitalálója és megvalósítója a helyi illetőségű, Bankos István kőfaragó mester.

Mindkét alkotást 2000. augusztus 20-án adták át Jászapátinak, amelyek köré azóta már fákat telepítettek, virágokat, cserjéket ültettek, s elkészítették a hozzájuk vezető térburkolóval ellátott sétáló utakat, elhelyezték a csodálatos környezetbe illő pihenő padokat, esti világítást.

A Vágó Pálról elnevezett iskola előtt, a Damjanich út és a Kossuth út szegletében állították fel a Párkányi Péter szobrászművész alkotását Vágó Pál félalakos életnagyságú mellszobrát. Nem hagyományos, megszokott formájú mellszobrot mintázott meg a szobrász. A festőt ugyanis munka közben, köpenyben, sapkában, kezében ecsettel és palettával jeleníti meg a művész. Vágó Pál arckifejezése átszellemült, a messze néző festőt ábrázolja az alkotás, melynek avató ünnepségre 2000. október 19-én került sor. A bronzból készült újabb köztéri szobor, a hozzá vezető sétaút, a virágokkal és cserjékkel beültetett, kivilágított zöld terület ismét egy szép színfoltja lett a városnak.

MOST LENNE SZÁZÉVES MUHARAY ELEMÉR

„Muharay Elemér. Sokaknak már csak egy homályos név, másoknak már az sem. Nekem szellemi jótevőm, útbaigazítóm, vissza-visszamosolygó halottam.”¹ – írta róla 1981-ben Csoóri Sándor. Egykori tanítványai ma is nagy tisztelettel és szeretettel beszélnek róla, sokan még ma is érzik kézfogása melegét és sorsukat irányító-meghatározó segítségét. Életéről, kutató-, gyűjtő- és írói munkájáról, az ellenállási mozgalomban betöltött szerepéről számtalan cikk, hosszabb-rövidebb tanulmány jelent meg. Munkásságáról emlékműsorok hangzottak el rádióban, televízióban, színpadokon. Budapesten emléktáblát állítottak neki, patinás táncegyüttes viseli a nevét, emlékét Tárnokon és Fóton a róla elnevezett utcák, a fői Vörösmarty Művelődési Ház falán elhelyezett emléktábla és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány egyik szakalapítványa őrzi, Szabó Iván szobrászművész emlékérmét formázott róla ... Csak szülővárosa nem vett róla eddig tudomást, mintha nem is létezett volna.

Pedig éppen ebben az esztendőben, 2001. október 20-án ünnepelhetne volna századik születésnapját. Ki is volt ő valójában? Jelen tanulmány terjedelménél fogva nem vállalkozhat arra, hogy teljes életrajzát és a Muharay-életművet részletesen bemutassa, inkább csak sommázása a róla megjelent írásoknak, visszaemlékezéseknek. Eddigi életrajzírói többnyire baloldali beállítottságát hangsúlyozták, már-már kommunistának, vagy szocialistának feltüntetve. Pedig nem volt az. Mindenhonnan igyekezett a jót átmenteni, annyira, amennyire az az ő értékrendje szerint az egészséges nemzeti tudat ápolásába, építésébe belefért. Bíró András író jellemzi őt megfelelő tömörséggel: „Ő a maga útját járta, távol a napi politikától, sem balra, sem jobbra nem hajolva.”²

Nem tudni, ki írta róla a halála alkalmából a Magyar Híradó 1960. februári számában a következőket, de érdemes belőle idézni: „... Kimért, lassú lépésekkel jött mindig, megállt az ajtóban és nézte fellobbanó tekintettel, szinte megáldotta a népdal ütemére táncoló fiatalokat. Hogy ki volt ő? Hogyan jött ahhoz, hogy valakit megáldjon? Hogyan jött a hajdani évezred sámánjának tisztségéhez? Egy belső ösztönzés, a hivatás küldötte. Így volt ő is. Feláldozott hírt, vagyont és mint a bibliai szegény halászok, elindult, hogy az európai kultúra külvárosi selejtjébe süllyedő nemzetet elvezesse a nemzeti kultúra forrásához, hogy mindenféle pártpolitika nélkül magyarrá tegye azt az ifjúságot, amelyet szerinte: »az Isten a legnagyobb tehetséggel áldott meg, de ugyanakkor vakká is tette, hogy saját maga ne vegye tehetségét észre«. Ő vállalta, hogy ezt a nemzeti vakságot feloldja és fiataljainkat visszavezeti a magyarságához. S hogy mindezt miért tette, azt saját szavai bizonyítják: »Ezer éven át élt a magyarság Nyugat és Kelet határában. Égette, pusztította, öldöste Kelet és Nyugat. Hamis próféták számtalanszor megjósolták teljes pusztulását. És ez a nemzet ennek ellenére is még mindig él. Ez csak a Gondviselés akaratából lehetséges és azt jelenti, hogy ennek a kicsiny nemzetnek még hivatása van. Aki ezt a hivatást feladja, nemcsak magyarságát, hanem emberségét is megtagadja.« Ezért a nemzeti elhivatottságért áldozta életét. Népi együtteseket, táncsoportokat szervezett, tanított. Mindenütt segített, ahol a magyar nemzeti kultúra érdekében valamit elkezdtek. Egyik nap a tanyai népiskola elemistáit oktatta, a másikon az egyetemista egyesületeknél találkoztunk vele. Barátai azt mondták, hogy ő a magyar népi kultúra örök összeesküvője. S az volt ő valójában. Mint ahogy a jó pap mindhalálig hű marad esküjéhez, úgy ő is, a magyar népi kultúra elhivatottja, az utolsó szívdobbanásig küzdött nemzete felemelkedéséért. »Fizikailag legyőzhet minket Kelet vagy Nyugat, de ha szellemileg erősek és magyarok tudunk maradni, és

¹ Csoóri Sándor: A sugalmazó ember [Tiszatáj 1981/X/25]

² Bíró András levele Mizsei Béla volt országgyűlési képviselőnek

ezt a magyarságot nemcsak sírvavigadó szólamokban éljük, feltámadunk.« A látszólagos reménytelenségben sem adta fel önként vállalt hivatását, a magyar szellemi élet nemzetivé, valóban magyarrá tételét. Meghalt Muharay Elemér. Ahogy én őt ismerem, azóta már a menyeyei főhatóság előtt is a magyarság nemzeti felébredéséért küzd.»

Muharay Vendel Elemér 1901. október 20-án született Jászberényben egy kis tanyán, amely a Hajtának nevezett határrészen feküdt, apai-, anyai ágon tősgyökeres jász családba. Az apai ág ősei a török időkben a Nógrád megyei Mohora községben éltek, onnan települtek át Jászberénybe az 1500-as évek második felében. A nógrádi község nevéből alakult ki a Muhoray, később a Muharay, végül – az elszegényedéssel párhuzamosan – a Muhari család-név.³ Már nagyapját, majd apját is ez utóbbi néven anyakönyvezték, apja azonban később az eredeti írásmódra hivatkozva kérte a családnév helyesbítését. Ez meg is történt, de egy betűt ezúttal is elírtak: „*A váci püspöki szentszék 1923. évi ápr. 19-én kelt 1922. sz. rendelete szerint: mivel a megkeresztelt atyjának vezetékneve az egri érseki főszentszék 1923. évi márc. 30-án kiadott 1623. sz. rendelete szerint helyesen: Muharay, így a megkeresztelt vezetékneve is helyesen Muharay.*”⁴ Ettől kezdve a családnak ez az ága a Muharay családnévet viseli, s innen származik az a kettősség, mely szerint őt is hol Muhoraynak, hol Muharaynak említik.

Az édesapa, idősebb Muharay Mihály 1893. május 15-én kötött házasságot Jászberényben, a helybéli születésű Velkei Amáliával. Egy ideig néptanítóként tengődött Jászberényben, először nagyapja rekettyési tanyáján, később a Hajtán lakott, majd a szűkös anyagiak miatt a vasúthoz szegődött Debrecenbe, ahová az elemi iskola hatodik osztályának elvégzése után Elemér fia is követte. Az édesapa 1911-ben visszaköltözött Jászberénybe, de maradt a vasútnál, előbb mint altiszt, a főtávírárszi vizsga letétele után pedig főtiszt. 1913-ban Szolnokra helyezték, 1919-ben pedig Kiszpestre került. Elemér fia először szintén a vasútnál vállalt állást, később különböző alkalmi munkákkal kereste kenyerét, miközben tanult: magánúton elvégezte a négy polgárit, majd a gimnázium ötödik és hatodik osztályát.

1918-ban a (tizenhét éves korában!) belépett a köztársasági hadseregbe, amelynek következményeként hosszadalmas, keserves román fogság jutott osztályrészül.

1921-ben Budapesten napszámoskodott, később raktárkezelő-segéd lett. Közben elvégezte a Bolváry-Mattyasovszky-féle színi- és rendezőiskolát. Ezen a pályán akkoriban nem boldogult. 1926-1928 között Franciaországban és Németországban keresett megélhetést s újabb ismereteket. Jórészt fizikai munkája közben nemzetközi rangú rendezők módszereit és fogásait leste el.⁵ Nyugaton döbrent rá a magyar népi kultúra értékeire, ekkor határozta el, hogy további munkáját és életét a hazai népi kultúra szolgálatának szenteli.

Hazatérve Bartók és Kodály példája nyomán, munkásságuk adaptálásával teljes erővel a magyar színjátszás megújítása felé fordult. Először vidéken jutott színészi és rendezői szerződéshez, majd 1931-ben a pesterzsébeti Erzsébet Színház rendezője lett. Egy ideig a Magyar Színházban is működött. Sokat foglalkozott a fiatal színészekkel, erőteljesen szorgalmazta azok anyagi és művészeti helyzetének rendezését.⁶ Emiatt a hatóságokkal is meggyűlt a baja.

Önállósodni törekedvén, elindította az Új Tháliát, majd ennek gyér sikere után a Művész Stúdiót (ahol Bihari Józseffel, Bánhidya Lászlóval és más hivatásos színészekkel dolgozott együtt). Ekkor már határozott, világos célja volt a népi játékkultúra kifejlesztése. 1936-ban Dunakeszin parasztfiatalok előadták néhány mesefeldolgozását.

Közben 1935 végétől – egyéb tevékenysége közepette – a Kelet Népe című folyóirat szerkesztője lett. A Kelet Népe alapítása három író – Szabó Pál, Sinka István és Barsi Dénes – nevéhez fűződik. 1936-ban Gyulán nyomták a lapot, de Budapesten is működött egy fiók-

³ Ördög Margit-Muhoray György-Velkeiné Pócz Ilona: Muhoray Mihály (1898-1969) [Bp., 1995] 9.

⁴ Jánoshida, róm. kat. plébánia kereszteltek anyakönyve 1870. év, 40. sorsz.-hoz megjegyzésként írva.

⁵ Ohati Nagy László: Kilencvenéves lenne Muharay Elemér [Honismeret 1992/1]

⁶ Kertész Tibor: 35 éve hunyt el Muharay (Muhoray) Elemér népiszínház-szervező, a faluszínpad-mozgalom elindítója [Berényi Kármentő 1995/2]

szerkesztőség Muharay vezetésével előbb egy Prohászka utcai kis trafikban, később Püski Sándor Váci utcai lakásán. A Kelet Néperől annyit illik tudni, hogy a korábban megszűnt Válasz című folyóirat szerepét szándékozott betölteni, de nem tudott olyan félreérthetetlenül és egyértelműen a népi mozgalom orgánuma lenni, mint a Válasz. Legtöbbet publikáló munkatársa Móricz Zsigmond volt, de gyakran szerepelt a Kelet Népeben Németh László (pl. Iszony című regénye e folyóiratban jelent meg először folytatásokban), Veres Péter, Féja Géza, Sinka István, Tamási Áron, Szabó Pál, Barsi Dénes, Takáts Gyula, Muharay Elemér és sok fiatal agrárszakember is. A Kelet Népe Móricz Zsigmond haláláig, 1942 szeptemberéig jelent meg. Akkor már a népi mozgalomnak legelterjedtebb és legnépszerűbb folyóirata a Magyar Élet volt.⁷

1937. október 15-én magánéletében gyökeres változás következett be, ugyanis ekkor vette feleségül a költői vénákkal megáldott Zakar Editet (Margittay Edit álnéven számos verse jelent meg). A Kelet Népe ekkor már (1936 őszétől) a Tatay Sándor és nővére által rendelkezésükre bocsátott átjárószobában működött. Muharay újdonsült hitvese szintén a Kelet Népe munkatársa lett, aki sok év távlatából így emlékszik vissza ezekre az évekre: „A szerkesztőség egy bérelt lakásban kapott helyet, ahol a rendelkezéseimre bocsátottak egy kis szobát, és minimális fizetést is kaptam. Kéziratokat, fiatal paraszt írók munkáit olvastam és gépeltem, de szponzornak alkalmas, befolyásos emberek felkeresésével is megbíztak. Nagyon szerettem ezt a munkát! Rengeteget tanultam. A kéziratokon keresztül megnyílt előttem egy számomra addig ismeretlen valóság. Jó volt egy olyan csapathoz tartozni, aki hitt valamiben, és tenni is akart egy jobb világért. Éreztem hogy szükség van rám, és végre valahol hasznos lehetek.”⁸

Muharay szerkesztői munkájának közepette sem hanyagolta a népi színjátszás ügyét. Megkezdett munkájáról Györffy István, a neves néprajztudós 1937-ben írt tanulmányában így számol be: „Az újabb időben egyik népi eredetű fiatal magyar színész népi játékszínt alapított Budapesten, melyben népmeséket, népmondákat, népballadákat drámai hagyományokat adott elő fiatal színészekkel, akiket igyekezett a nép drámai előadásstílusába belénevelni. Ezeket a néphagyományokból színre alkalmazott egyfelvonásos játékokat a falura szánta azzal a céllal, hogy a paraszt fiatalság minden pesti iskolázottság nélkül a maga természetes stílusában játssza, magáévá tegye, s a nép között felélessze vagy életre keltse a magyar paraszti drámát, melyből idővel kisarjadhat a népi-nemzeti magyar dráma.” A Művész Stúdiót azonban 1938-ban rendészeti okokra való hivatkozással bezáratták. A nagy professzor, Györffy István hiába üdvözölte működését.

Muharay ezután „kiment a faluba”. Dunakeszin (1937), majd Fóton (1939) létrehozta első népi együtteseit. Utóbbi, a fóti Faluszínpad a népi együttes klasszikus példájának tekinthető.⁹ Darvas József írja róla az első fóti próbák megtekintése után: „Muharay Elemér, egy paraszti sorból fölszármazott fiatal színpadi rendező, már esztendőik óta próbálkozott, hogy határozott formát adjon azoknak a vágyaknak és szándékoknak, amelyek egy nagy népi kulturális mozgalom megteremtését sürgették. Elgondolása az volt, hogy a népet rontó, idegen szellemű és rossz szellemi hatásokkal csak egy átfogó kulturális mozgalom lehet szembeállítani. Olyan mozgalom, amely a népi hagyományok tudatosításán keresztül magából a népből, a nép öntevékenységéből kiindulva fejleszti ki egy, az igazi magyar szellem eredményeit befogadó közösséget. Nem közönséget, hanem igazi közösséget.

Kísérleteit Dunakeszin kezdte el, ahol dramatizált régi népmeséket, népi játékokat, balladákat, népdalokat tanított be egyszerű parasztoknak, – nem azért hogy felhozza őket a városba és színházat játszasson velük, hanem, hogy igazi építő szórakozást, szellemi nevelést adjon a falunak. A kísérlet jól sikerült: a falu népe szeretettel, lelkesedéssel fogadta a kezdeménye-

⁷ Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom [Bp., 1989] 189-190, 276.

⁸ Muharay M. Edit: Életemnek volt tavasza 3. rész [Nők Lapja 1999/44] 57.

⁹ Tasi József: „Népművészeti tanár úr” [Tiszatáj 1981/X/17]

zést, – de a hivatalos fórumok felől nem csak támogatás nem mutatkozott, de kellő megértés sem. Így azután valóban csak kísérlet maradt a megkezdett munka.

Most azután több évi tehetetlen próbálkozás után Zsindely Ferenc államtitkár és Kovrig Béla miniszteri tanácsos megértő támogatása következtében talán mégis elindul az igazi építés. Fótton, ahol hetekkel ezelőtt kezdődött a munka, már nem kísérlet folyik, hanem az első tervszerű lépés történik, egy országossá szélesedő mozgalom irányában. S most, mikor látjuk a kezdeti eredményeket, meg kell állapítani, hogy jó irányba történik. ... Reméljük, hogy Fót ebben a vonatkozásban is elindulás lesz: elindul innen útjára egy új szellem, amely nem kívülről akarja szép szavakkal megmenteni a pusztuló népi értékeket, hanem lehetőséget ad arra, hogy maga a nép menthesse meg azokat. A fóti példa azt mutatja, hogy ez a megoldás egyetlen útja.”¹⁰

Az ötezer faluszínpad terve azonban – melyet Darvas József is felkarolt – nem valósulhatott meg, magát a fóti kezdeményezést is betiltotta az akkori kultúrpolitika.

A következőkben egyre inkább kiterjed Muharay nevelői tevékenysége. Úgy tűnik, végre révbe érkezik. A negyvenes évek elején hagyományművelést tanít a KALOT¹¹ érdi népfőiskoláján (a néptánc oktatói Molnár István és Szabó Iván, Jankovich Ferenc pedig az énektanár), a népfőiskola és a Györffy Kollégium fiataljaiból együttest szervez s a Levente-együttes sikeresen szerepel a weimari és firenzei ifjúsági találkozókön.¹²

Tevékenységéről a korabeli újságok sűrűn tudósítanak: „A KALOT Műsorközpontja, amely eddig is teljes erejével a magyar népkultúrát szolgálta, most újabb örömet szerez mindazoknak, akik szívükön viselik népművészetünk sorsát. Muharay Elemér, a »Magyar Játékszín« ki-tűnő összeállítója egy farsangi műsort dolgozott ki, amelyet teljes egészében a magyar néphagyományokból állított össze. A műsorban kórusdarabok, néptáncok, mesejátékok, népdalok, legénybeszédék gyönyörű csokorba kötve szerepelnek. Ez az első magyar szellemű műsor, amelyet valóban csak magyar művészek és írók alkotásai töltenek meg. Ajánlatos lenne, hogy felelős kulturális vezetőink érdeklődése mindinkább az ilyen természetű és szellemű műsorok felé forduljon. Mindannyiunk közös érdeke, hogy a város is megismerhesse a valódi magyar mulatság formáját.”¹³

Muharay eközben könyveket is írt. A KALOT 1940-ben megjelentette könyvecs-kéjét, a *Magyar Játékszín*t, tizenhat mese és ballada foglalatát, részletes rendezői útmutató-sokkal. Ennek Püski Sándor új, bővített kiadását is megjelentette, Szabó Iván illusztrációival. Ugyancsak a KALOT adta ki *Hagyományunk, műveltségünk, életünk* című munkáját. Katonai kiadásban látott napvilágot, de országos érvényű volt *Az ifjúvezető kultúr munkája* című zsebkönyve. 1944-ben jelent meg Bartók Jánossal közös munkája, a *Balladamondó könyv*. A hatvanhét csodálatos szépségű ének, vers a maga sokféleségével tükrözi, reprezentálja a teljes magyar balladakincset. A KALOT 1942 januárjától rábízta *Ifjúságunk* című (egyszerű kivitelű, de igen jelentős országos hatású) lapjának szerkesztését.¹⁴

1942 februárjában előadóként részt vett a Kálvin téri paraszt-munkás-értelmiségi ifjúsági konferencián, melynek a falukultúra, a műkedvelés és a faluszínpad volt a témája. E találkozó természetes folytatása lett Balatonszárszón az 1942-es, majd a sokkal jelentősebb 1943-as konferencia, ahol Muharay *Népi kultúra, közösségi kultúra* címmel tartott előadást, és a vitákban is aktívan kivette a részét. Az augusztusi tábor résztvevői az előadások végeztével, vacsora után tábortűz körül gyűltek össze, s itt Balla Péter vezetésével magyar nótákat tanultak és gyakoroltak, felolvasásokat, szavalatokat hallgattak, a Muharay által rendezett népi játékok-

¹⁰ Darvas József: Fótról indul el hódító útjára a népi színjátszás új mozgalma [Kis Újság 1939. nov.] 7.

¹¹ KALOT = Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Titkársága

¹² Tasi József: „Népművészeti tanár úr” [Tiszatáj 1981/X/18]

¹³ Magyar Szemle, 1941. január

¹⁴ Ohati Nagy László: Kilencvenéves lenne Muharay Elemér [Honismeret 1992/1] 19.

ban és táncokban gyönyörködtek.¹⁵ Az 1943-as konferenciának egyébként meglehetősen gazdag irodalma van, főként a Püski Sándor kiadásában megjelent könyv nyomán.

Szülővárosában is kifejtett tevékenységét Mizsei Béla, a Jászság volt országgyűlési képviselője segít feleleveníteni: „Muhoray Elemérrel 1943-ban találkoztam itt Jászberényben. Már korábban hallottam róla egyetemista barátaimtól, akiket megtanított a konyi verbunkosra, s akik azután a Leventében több fiatalot megtanítottak erre a népi táncra, és a Levente-napon a sportpályán el is táncoltuk azt. Akkoriban divott a kulturális forradalom a népi kultúra javára, melyet az idősebbek a Leventében sem nagyon kedveltek. Muhoray Elemér, aki a népi játékok, népdalok és táncok, valamint a népi művészetek nagy apostola volt, tánc- és színművészeti csoportokkal járta az országot. Így került el Jászberénybe is. Megkoszorúzták a hősi emlékművet, majd a Margit-szigeten lévő Leventeotthonban értekezletet tartottak gazdasági kérdésekről is. Ezen a Kertmagyarországra való áttérést emlegették. Elmondották, hogy amennyiben a németek megnyerik a háborút, az orosz táblán annyi búzát termelnek, hogy a mi búzáinkat nem tudjuk eladni. Magam is hozzászóltam a kérdéshez azzal, hogy az értékesítő szövetkezetekre nagy szükség lenne, mert hiába termel a termelő, ha nem tudja eladni.

A délután folyamán a Margit-szigeten előadták a Mátyás király aranyszörű báránkját, amelynek bizony elég gyérszámú közönsége volt. Volt neki egy kiadványa a népi játékokról, melyet próbáltam a paraszti ifjúság előtt népszerűsíteni, azonban nem jártam sikerrel. Akkoriban a paraszti színjátszó csoportok inkább a giccses népszínműveknek hódoltak. Később a Magyar Állami Népi Együttes bölcsőjénél dolgozott Muhoray Elemér, s nagyon sokan, akik ezen a téren dolgoztak, sokat köszönhetnek neki.”¹⁶

Muharay antifasiszta tevékenységének a terjedelem szabta korlátok miatt csak futólagos említésére van lehetőség. Annyit azért meg kell említeni, hogy a nyilas rémuralom idején tevékenyen részt vett az ellenállási mozgalomban, bevonva együttese tagjait is. A Muharay-együttes belső vezetését egy nagyrészt egyetemistákból álló lelkes fiatal alkotta, szorosán tömörülve Muharay Elemér mellé, maga mellett tudva a tánckar vezetőjét, Szabó Ivánt is. A csoport egységes fellépésének köszönhető, hogy mind több munkásfiatal, egyetemista és főiskolás kapcsolódott hozzájuk. Volt egy pártoló tagság, melynek tagjai vidékről jöttek fel olykor-olykor meglátogatni a csoportot, közéjük tartozott például az akkor Kolozsváron jogász-kodó Jancsó Miklós, valamint Béres Ferenc. Ekkor csatlakozott hozzá a tizenkilenc éves ifjú, Vitányi Iván, aki hamarosan lebukott ugyan, de a később a Muharay-együttes és a belőle sarjadó Tánc- és Kórusművészeti népi kollégium vezéralakja lett.¹⁷

Muharay 1945-ben – a Nemzeti Parasztpárt egyik képviselőjeként – tagja lett a Budapesti Nemzeti Bizottságnak E testület átmenetileg – amíg a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány a fővárosba nem érkezett – gyakorlatilag a kormány szerepét is betöltötte. Muharay időközben ismét életrehívta az együttest, s a most már „Muharay-együttes” néven működő csoporttal két és fél év alatt az ország különböző részeiben több mint százötven pezsdítő erejű bemutatót tartottak, s igen sokat tettek népművészetünk megújításával, elterjesztésével, megszerettetésével. Az együttes sok-sok fiatalot nevelt soraiban, akik ma is sok szeretettel vallják őt tanítójuknak, mesterüknek. Legtöbbjük ma is kulturális életünk jelentős egyéniségei.

Muharay 1949 végéig egyben a Parasztpárt kulturális osztályának vezetője, a Színházi Plenáris Bizottság, majd a Szabadművelődési Tanács tagja, tele munkával, sokakat magával ragadó kezdeményezéssel. Amíg a napi politika félre nem söpörte az ilyen törekvéseket.

1950-ben – megalázó módon – az illetékesek a Fővárosi Operettszínházhoz irányították dramaturgnak. Kénytelen volt elfogadni: feleségével együtt hat gyermeküket nevelték. 1951-től a Népművészeti (később Népművelési) Intézet néprajzi osztályára került, nem sokkal ké-

¹⁵ SZÁRSZÓ (Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélés-sorozata) [Bp., 1943] 6, 168.

¹⁶ Mizsei Béla írásbeli visszaemlékezése.

¹⁷ M. Kiss Sándor-Vitányi Iván: A magyar diákok szabadságfrontja [Bp., 1983] 72-73.

sőbb a részleg vezetője lett. A néptánckutatás széleskörű megindítása, a magyar népzene katalógusának felállítása fűződnek nevéhez. Ettől kezdve sorra jelentek meg könyvei. 1957-ben lát napvilágot talán legjelentősebb könyve, a *Mesejátékok*. Tizenegy, immár teljesen kiérlelt színpadi játékot tartalmaz. Hattyúdala az 1959-ben előadott nagyszabású háromfelvonásos daljáték, a *Gyöngyös Gyöngyi szép szerelme*. A Népművelési Intézetet, úgymond, átszervezték, létszáma megcsappant. Muharay Elemér ugyan papíron megmaradt osztályvezetőnek, de még a szobájából is száműzték. Testileg-lelkileg megtört, megöregedett. Nemsokára halálos kór ütötte le a lábáról, 1960. február 2-án elhunyt.¹⁸ Rövidesen a napilapok adták hírel:

„Meghalt Muharay Elemér

Muharay Elemér, a Népművelési Intézet osztályvezetője, 58 éves korában, hosszú szenvedés után elhunyt. Szegényparaszti családból származott, pályamunkás, majd gyárimunkás volt. Még nem volt 18 éves, amikor a vöröshadsereg katonájaként harcolt a magyar munkáshatalomért. Jelentős szerepe volt a két világháború közötti időszakban a munkás és paraszt műkedvelő színjátszás formáinak kialakításában, ő kezdeményezte a fői faluszínpadot. A felszabadulás után megalakította a Muharay-együttes néven országsszerte ismert Magyar Népi Ének-, Tánc- és Játékegyüttest. Kiváló munkássága elismeréséül a Magyar Szabadság Érdemrend, a Munka Érdemérem és a Szocialista Kultúráért kitüntetésekkel kaptak.

Muharay Elemért a Népművelési Intézet saját halottjának tekinti. Temetése hétfőn 14,30 órakor lesz a Farkasréti temetőben (MTI).”¹⁹

Az utolsó, legnehezebb időszakát felesége és egyben sokáig közvetlen munkatársa, Muharayné Zakar Edit foglalja össze:

„A férjem helyzete sem volt könnyű. Az új világ, amit annyira várt, később sok csalódást, keserűséget okozott neki is. Ideges volt és türelmetlen a gyerekeivel. Otthon a feszültségtől sziporkázott körülötte a levegő. Amikor már lehetetlen volt vele egy lakásban Pesten maradni, felpakoltam a gyerekeket, és vidékre menekültem velük. A Balatonnál sikerült szerezni egy kis faházat. Én a helyi óvodában kaptam kiegészítő állást, ahová a kicsiket is magammal vihettem, a nagyobbakat meg beíratam a legközelebbi falusi iskolába. Petróleumlámpa mellett irták a leckét. A kertben zöldségeket ültettem, tyúkokat tartottam. Így mindig volt friss hús és tojás a konyhában. A szomszédból hoztuk a frissen fejt tejet. A gyerekek egy-két hét alatt szinte kivirultak, minden bajuk elmúlt, boldogok és felszabadultak voltak. Még télen sem akartak visszamenni Pestre. A közeli erdőből szedtük össze a tüzelőnek valót... De férjem közben súlyosan megbetegedett, és ismét szüksége volt rám.

1956 után a munkahelyét megszüntették, őt teljesen félreállították. Csontig lesóványodott. Amikor 59 éves korában utolérte a halál, már csak egy összetört öregembert vihetett magával. Ülttem a kórházi ágya szélén, és fogtam a kezét. Amint érezte, hogy eljött az ideje a búcsúzásnak, egy utolsó kézszorítással elküldött. Nem akarta, hogy haláltusáját végignézzem. Utolsó szavai mindmáig bennem élnek: »Menj, téged várnak a gyerekek. És köszönöm.«²⁰

A magvetés embere. Így nevezte őt Vitányi Iván 1981-ben. Találón, hiszen egykori tanítványai szinte kivétel nélkül nevet, rangot vívtak ki maguknak. Az elvetett magok kikeltek.

Muharay Elemér nagy álma, az ötezer faluszínpad terve, amint arról már korábban is szó esett, nem valósulhatott meg, magát a fői kezdeményezést is betiltották. Harminc évvel később azonban mintha realizálódni kezdett volna Muharay Elemér álma: tanítványa, Vass Lajos határainkon is túljutó sikerrel vezette a televízió első „Röpülj, páva!”-vetélkedőjét és falvainkban sorra alakultak a Páva-körök. Egy másik neves tanítványa, Tímár Sándor egy nemrég rendezett emlékműsorban azt mondta, örülne most Elemér bá (Bartók Bélával együtt), ha

¹⁸ Ohati Nagy László: Kilenevenéves lenne Muharay Elemér [Honismeret 1992/1] 19-20.

¹⁹ Magyar Nemzet, Népszabadság, Népszava, Délmagyarország, Pest megyei Hírlap stb. 1960. febr. 5.)

²⁰ Muharay M. Edit: Életemnek volt tavasza 4. rész [Nők Lapja 1999/45] 57.

látna a pedagógiája nyomán kialakult tánc-ház-mozgalmat, a néptánc és a táncköltészet új színpadi értelmezését. S ha már vele kezdtük, fejezzük is be utolsó felfedezettje (halála előtt egy évvel), Csoóri Sándor szavaival: „... *A balladajátékokkal való bajlódásaim közben talál-
tam rá életem legtartósabb és legszilárdabb érzelmi és szellemi közösségére: a népdalokat, a
népzene-t, a táncot, a nyelvet megőrző és teremtő magyarok közösségére.*”²¹

Nyomtatásban megjelent főbb művei:

- Magyar játékszín [Budapest, 1940]
- Útmutató a Magyar Játékszín játékeinak és előadószámainak bemutatásához [Budapest, 1941]
- Hagyományunk, műveltségünk, életünk [Kispest, 1942]
- Az ifjúvezető kultúr munkája [Kolozsvár, 1943]
- Balladamondó könyv [Budapest, 1944]
- Magyar játékszín (Második, bővített kiadás) [Budapest, Magyar Élet, 1944]
- Két karácsonyi játék [Budapest, 1947]
- A csoda - Az egyszeri király kenyere (Jelenetek) [Szabadka, 1947]
- Mindennapi kenyere. Alkotmányünnepi játék. [Budapest, 1951]
- Három népi együttes három népi játéka (Bagi multság, Galgahévízi lakodalmás, Turai fonó) [Budapest, 1953]
- János, a nagyerejű (Bábjátékok) [Művelt Nép, Bp., 1954]
- Bábjátékunk néhány kérdéséről [Művelt Nép, Bp., 1954]
- Ki az erősebb? [Budapest, 1954]
- Népmese - bábjáték. Népmesék, bábjáték vázlatok, bábjáték. [Budapest, 1954]
- Népmese - mesejáték [Budapest, 1954]
- Népi gyermekjátékaink az általános iskola 1-2. osztályában [Budapest, 1954]
- Mesejátékok [Budapest, 1957]
- Dolgozz macska! (öt népi komédia) [Bukarest, 1958]
- Gyöngyös Gyöngyi szép szerelme (Népi daljáték) [Eger, 1959]

Források:

- SZÁRSZÓ (Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélés-sorozata) [Bp, 1943]
- Vitányi Iván: A néptánc-mozgalom indulása [Muzsika 1965/4.]
- Magyar Életrajzi Lexikon [Bp.,]
- Csoóri Sándor: A sugalmazó ember [Tiszatáj 1981/X/23]
- Jancsó Miklós levelei Muharay Elemérhez [Tiszatáj 1981/X/27]
- Tasi József: „Népművészeti tanár úr” [Tiszatáj 1981/X/17]
- Vitányi Iván: A magvetés embere [Tiszatáj 1981/X/33]
- M. Kiss Sándor-Vitányi Iván: A magyar diákok szabadságfrontja [Bp., 1983]
- Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom [Bp., 1989]
- Ohati Nagy László: Kilencvenéves lenne Muharay Elemér [Honismeret 1992/1]
- Ördög Margit-Muharay György-Velkeiné Pócz Ilona: Muharay Mihály (1898-1969) [Bp., 1995]

---

²¹ Csoóri Sándor: A sugalmazó ember [Tiszatáj 1981/X/25]

- Kertész Tibor: 35 éve hunyt el Muharay (Muhoray) Elemér népszínháték-szervező, a faluszínpad-mozgalom elindítója [Berényi Kármentő 1995/2]
- Muharay M. Edit: Életemnek volt tavasza (*Fejezetek Muharay Elemérről Zakar Edit életrajzából*) 1-4. rész [Nők Lapja 1999/42-45/56-57.]
- A Kis Újság, Friss Újság, Magyar Szemle, Magyar Nemzet, Népszabadság, Népszava, Délmagyarország, Délamerikai Magyar Hírlap, Pest megyei Hírlap egyes számai.

Czigány István – Goda Zoltán

MUNKÁSTANÁCS AZ APRÍTÓGÉPGYÁRBAN 1956 - 1957

Idén ünnepelte az Aprítógépgyár megalapításának 50. évfordulóját. A jubileumra készülve sok-sok eseményt elevenítettek fel a gyár volt és jelenlegi dolgozói. Az öt évtizedes, igen gazdag eseménysorból természetesen nem maradhatott ki 1956, a forradalom időszaka sem. Néhányan, mint résztvevők röviden megemlékeztünk a forradalom gyári eseményeiről, a gyári munkástanács tevékenységéről is. Ennek kapcsán merült fel az a gondolat, hogy célszerű lenne részletesen megírni az Aprítógépgyári Munkástanács történetét, annál is inkább, mert egyre szűkül az emlékezők köre.

A felvetődött gondolat nem hagyott nyugodni bennünket. Kedvezően befolyásolta célunk megvalósítását, hogy a munkástanács sok jegyzőkönyve, beszámolója és egyéb irata eredeti formájában megmaradt. Szerencsésnek mondhatjuk magunkat, mert az 1956 és 1990 közötti évek nem kedveztek az ilyen jellegű – immár ritkaságnak számító – dokumentáció megmaradásának. A dokumentumokat jegyzékszerűen az 1. sz. mellékletben soroljuk fel.¹ Bár a dokumentumok meglete igen jelentősen elősegítette az Aprítógépgyári Munkástanács történetének megírását, mégsem nélkülözhető az emlékezet sem. 45 év persze nagyon hosszú idő, és az emlékek elhalványultak, az emlékképek megfakultak, mégis bízunk benne, hogy hitelesen tudtuk felidézni azokat a napokat és eseményeket, annál is inkább, mert mindketten személyesen és aktívan részt vettünk a munkástanács tevékenységében: Czigány István mint a munkástanács elnöke, Goda Zoltán pedig mint a munkástanács tagja majd később az elnökség tagja. Voltak olyan események, amelyekben mindketten részt vettünk, ezeket az emlékeket egyeztetve, közösen írtuk le. Természetesen voltak esetek, amikor nem voltunk jelen mind a ketten, az ilyen egyedi visszaemlékezéseket Cz.I. illetve G.Z. monogrammal jelöltük.

Előzmények

A szocialista rendszer legsötétebb éveiben, a Rákosi-korszakban nagyon sok hibás gazdasági és politikai döntés született, melyek rendkívül hátrányosan érintették az egész társadalmat, de nagyon sok embert külön-külön személyesen is. 1953 nyarán, Nagy Imre miniszterelnöksége idején a túlkapasok, törvénytelenések és bűnök egy része felszínre került, s az emberek beszélni kezdtek róla. A következő éveket a Rákosi klikk hatalmi harcainak jellemezték, de 1956-ban gyökeresen más irányt vettek az események. Februárban a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. Kongresszusán elhangzott a „titkos beszámoló” a Sztálin által elkövetett bűnökről, amely a titkolózás ellenére hamarosan ismert lett. A Petőfi Kör már márciusban jelentkezett, májustól pedig igen nagyhatású vitasorozatot tartott a hibákról. Az elégedetlenség egyre nyíltabban kapott hangot. Az Irodalmi Újság élen járt a nyílt bírálatban. Október 6-án a Rajk-temetés megrázó hatással volt a jelenlevő mintegy 200.000 emberre, és ez a hatás az egész országra kiterjedt. Ezután már nem volt megállás. A lengyel események is gyújtóan hatottak a közvéleményre. 1956. október 22-én a fiatalok a Budapesti Műszaki Egyetemen tartott tömeggyűlésen határozták meg elsőként 16 pontban a követeléseket, október 23-ára pedig tüntetést hirdettek követeléseik támogatására és a lengyel eseményekkel való szolidaritás kifejezésére.

Az országos hatások természetesen Jászberényt sem kerültk el. Az akkor még zömmel mezőgazdasági lakosságot keményen sújtották az erőszakos tsz-szervezések, beszolgáltatások,

¹ Az eredeti példányok a Jász Múzeumban találhatóak meg.

kuláklista stb., az elégedetlenség tehát városunkban is érzékelhető volt. 1956-ban egyre nyíltabban beszéltek az emberek, főleg a fiatalok, és ez az üzemekben sem volt másképpen. Az információk, ha olykor áttételesen is, de eljutottak az emberekhez, és egymás között meg is beszéltek azokat.

G.Z.: Jellemző volt az információéhségre, hogy míg május-június hónapokban könnyen tudtam Jászberényben Irodalmi Újságot vásárolni, szeptember-októberben már úgy elkapkodták, hogy nagyon nehezen jutottam hozzá.

A feszültség tehát tapintható volt, csak egy szikra kellett – az október 23-i tüntetés – és a robbanás bekövetkezett. Nem célunk az 1956-os forradalom eseményeinek leírása, csupán a munkástanácsok szerepét ismertetnénk, annál is inkább, mivel a forradalom kapcsán méltatlanul kevés szó esik a munkástanácsokról, pedig igen jelentős szerepük volt az eseményekben. Szinte minden – talán túlzás nélkül lehet állítani, hogy minden – gyárban, vállalatnál, intézményben alakult munkástanács hallatlanul rövid idő, mindössze néhány nap alatt. Mi lehetett az oka, hogy a semmiből, bármiféle előkészítés nélkül futótűzként terjedt el a munkástanácsok megalakulása? A magyarázat valószínűleg abban rejlik, hogy a munkásságnak, különösen a régi, sokat tapasztalt szakmunkásoknak és szakembereknek idegen volt az úgynevezett tervutasításos rendszer, amelyben a felső szervek mindent jobban tudtak, mindenbe beleszóltak, a pártszervekről nem is beszélve. Fokozta az idegenkedést, hogy ez az irányítási forma szolgálaián másolta a Szovjetunió gyakorlatát. Hallomásból ismertes volt viszont, hogy Jugoszláviában a szovjet módszertől eltérően munkásönigazgatás van. Nem voltak erről pontos ismeretek, de látatlanban is jobbnak tűnt a tervutasításos rendszerénél. A változtatás óhaja pedig olyan nagy volt, hogy kézenfekvő volt a jugoszláv minta utánzása.

A forradalom napjaiban sokan és sokféleképpen fogalmazták meg a követeléseket, amelyek között hamar feltűnt a munkásönigazgatás igénye is. A követelések sorában első volt „Az ifjúság 16 pontja”, amelyet az egyetemisták 1956. október 22-én fogadtak el a Budapesti Műszaki Egyetemen. Ebben még nem szerepel a munkásönigazgatás követelése, de követeli a tervutasításos rendszer elvetését.

Az Irodalmi Újság október 23-i különkiadása a magyar írók kiáltványát közli, amelynek a 4. pontja azt követeli: az üzemeket a munkások és szakemberek vezessék.

A Szabad Ifjúság szerkesztőség október 23-án megjelentetett röpiratában a Petőfi Kör jelszavai között már a következő olvasható: munkásigazgatást az üzemekbe.

Az első munkástanács október 24-én alakult meg az újpesti Egyesült Izzóban, Budapest egyik legnagyobb gyárában. A következő napokban hasonló munkástanácsok létesültek a Beloiannisz Híradástechnikai Gyárban, a Gamma Optikai Művekben, a Láng Gépgyárban, a Csepel Vas- és Fémműveknél, a diósgyőri DIMÁVAG-ban, stb. A Kossuth rádió ettől kezdve folyamatosan közölte, hogy mely üzemekben alakultak munkástanácsok. Október 25-én Miskolcon már megyei munkástanács is alakult Borsod Megyei Munkástanács névvel. A munkástanácsok mintájára október utolsó és november első napjaiban sorra alakultak a forradalmi bizottságok is gyakorlatilag minden intézménynél, így az államigazgatási és gazdasági irányítószerveknél (tanácsok, minisztériumok), kulturális és egészségügyi intézményeknél, sőt még a katonai egységeknél is.

Budapesten a munkástanácsok néhány napon belül már kerületi szervezeteket is alakítottak, vidéken pedig különféle néven városi, megyei forradalmi bizottságok szerveződtek. Az MDP² és a SZOT³ elkésve, a folyamatot csak követve reagáltak. A SZOT csak 1956. október 26-án

² Magyar Dolgozók Pártja

³ Szakszervezetek Országos Tanácsa

adta ki felhívását a munkástanácsok megalakítására, az MDP pedig még később adott ki nyilatkozatot.

Mondani sem kell, hogy a munkástanácsok ezektől a felhívásoktól függetlenül alakultak meg, és egyáltalán nem keresték a kapcsolatot a szakszervezetekkel. A helyi (területi, vállalati) pártirányítás ekkor már teljesen szétesett, a szakszervezeti funkcionáriusoknak pedig semmi tekintélye nem volt a dolgozók körében.

A munkástanács megalakulása az Aprítógépgyárban

Az Aprítógépgyárat az I. ötéves terv vidéki ipartelepítési politikájának megfelelően telepítették Jászberénybe. A profilt (aprítógépek, téglagyári és vegyipari gépek stb.) a Ganz Vagon és Gépgyár egyik részlegétől vette át a gyár. Az építkezés és a munkaerő toborzása már 1950-ben megkezdődött.

Cz.I.: Mint olyan sok embernek Jászberényben, nekem sem volt keresett szakmám és stabil munkahelyem, örömmel jelentkeztem tehát az Aprítógépgyár felhívására. Közel százan voltunk átképzősök, akik a Ganz Vagon és Gépgyárba jártunk fel a szakmát elsajátítani. Jó érzéssel tölt el, hogy fiatal korom ellenére én voltam az átképzős csoport bizalmija. A Ganz-beli dolgozók lelkiismeretesen foglalkoztak velünk, és igyekeztek megismertetni bennünket a szakmai fogásokkal. A gyár indulásakor ez az átképzős csoport alkotta a munkáslétszám zömét. Én magam mint köszörűs szakmunkás kezdtem dolgozni a gyárban.

Az Aprítógépgyár felavatására 1951. augusztus 20-án került sor. A következő években a gyár gyorsan fejlődött, a létszám és a termelés dinamikusan növekedett.

G.Z.: Az egyetem elvégzése után egy évig újságíróként dolgoztam Budapesten. Mivel vissza akartam térni a műszaki pályára, örültem a lehetőségnek, hogy Jászberényben, közel szülőhelyemhez, Jászárokszálláshoz helyezkedhetek el. 1954-ben jöttem az Aprítógépgyárba dolgozni. A Szerkesztésen kezdtem, és 1956-ban már a szerkesztési osztály vezetője voltam.

Ebben az időszakban a gyár már túljutott a kezdeti nehézségeken, kialakult egy jó színvonalú munkásgárda, és a gyár helyzete minden szempontból stabilizálódott.

Az országos társadalmi és politikai feszültség viszont érezhető volt az Aprítógépgyárban is.

Cz.I.: A dolgozók, különösen a munkások egyre nyiltabban beszéltek a hibákról, túlkapásokról és törvénytelenégekről. A városi pártfunkcionáriusok is érezték a feszültséget, s gyakran kilátogattak a gyárba. Meglepődve vették észre a nyílt ellentmondást, szembeszegülést. A vállalati „pártemberek” is aktivizálódtak, próbálták magyarázni a helyzetet, de nem várt ellenállásba ütköztek. A viták során néha már majdnem tettlegességre is sor került.

Az Aprítógépgyár helyzete speciális volt a forradalom kitörésekor, mert gyakorlatilag nem volt érdemi gazdasági vezetése. Gróf Károly igazgató még október elején kórházba ment, Kohut László főmérnök pedig augusztusban jött a vállalathoz, és nem rendelkezett helyismerettel. Október 23-án este már sokan értesültünk a budapesti eseményekről, és másnap már erről beszélt az egész gyár. A munka még úgy-ahogy folyt, de a hangszórók közvetítették a Kossuth adó adását. Az emberek csoportokba verődve tárgyalták az eseményeket. A hangulat egyre feszültebb lett. A rádió hírei ellentmondásosak voltak, újabb és újabb határidőt tűzött ki a kormány és a pártvezetés a fegyveres ellenállás megszüntetésére, a fegyverek leadására. Megtévesztésül „beszámoltak” a különféle ellenállási gócok felszámolásáról is, de a sorok között kitűnt, hogy a fegyveres harc egyre nagyobb méreteket

öltött. Újságok már nemigen jártak azokban a napokban, viszont fontos hírforrássá váltak a Budapesten járt gépkocsik vezetői, az anyagbeszerzők és a vasutasok.

A Városi Pártbizottság „elővigyázatosságból” a két gyárba eljuttatott 16 puskát és néhány pisztolyt a „megbízható” pártemberek részére. Az Aprítógépgyárnak 6-8 db puska juthatott, amelyet később a munkástanács nem adott vissza, hanem igénybe vette a gyári őrseg illetve később a nemzetőrség részére.

A hírek hallatára október 25-én csütörtökön úgy felforrósodott a hangulat, hogy a forgácsoló szakmunkások kezdeményezésére a TMK lakatosok Rékasi Ferenc csoportvezető irányításával lelékték a gyár utcai homlokzatán lévő hatalmas vörös csillagot. Ugyancsak a forgácsolók kezdeményezésére szedték össze az egész gyárban a kommunista propaganda anyagot, amelyet összegyűjtve a kazánházban égettek el.

A gyár dolgozói valószínűleg a rádióból értesültek a munkástanácsok megalakulásáról. Az Aprítógépgyári Munkástanács megválasztására pénteken, október 26-án került sor. A munkástanács tagjait az egyes műhelyek, részlegek választották meg minden befolyás nélkül. Az így megválasztott tagok még aznap összeültek, az elnök Czigány István lett.

Cz.I.: Valószínűleg azért esett rám a választás, mert a volt átképzősök emlékeztek arra, hogy bizalmiként igyekeztem a problémáikat elintézni. Persze nem volt titok a túlkapásokkal kapcsolatos véleményem sem.

Az első ülésen a munkástanács egy több pontból álló követelést fogalmazott meg. Ma már nem állapítható meg, hány pontból állt a követelés, de az biztos, hogy az első pont az volt, hogy a kormány kezdjen tárgyalást a szovjet kormányval a szovjet csapatok kivonásáról. A követeléseket Kohut László főmérnök ismertette röpgyűlésen a gyár dolgozóival, s azt mindenki elfogadta. Határozat született, hogy a követelést el kell juttatni Budapestre Nagy Imréhez, aki akkor már miniszterelnök volt. Erre a feladatra a gyár kollektívájának megbízása alapján Czigány István és Szabó László forgácsoló szakmunkások vállalkoztak.

Cz.I.: Október 27-én, szombaton reggel indultunk a gyári gépkocsival Budapestre. Hatvan felé mentünk, mert a gépkocsivezető hatvani volt. Hatvanon túl a Budapestre vezető utat lezáró és ellenőrző szovjet katonák fogságába estünk. Átkutatták az autót és megmotoztak bennünket. Hiába tiltakoztunk, a felhívást elvették, s minket egy sátorba tereltek. Egy magyarul elég jól beszélő szovjet katona tolmácsolásával két szovjet tiszt kihallgatott bennünket és közölték, hogy őrizetbe vesznek. Nagyon gorombák voltak velünk szemben. Néhány óra múlva, kb. 11 óra körül Budapest felől odaérkezett a Borsod megyei munkásküldöttség, amelynek tagja volt Földvári Rudolf, Borsod megyei első titkár is. Nekik integettünk és tőlük kértünk segítséget. Ők szabadítottak ki bennünket. Kb. ebéd után érkeztünk vissza Jászberénybe.

G.Z.: Bár Czigány István elnök október 27-én délelőtt távol volt, a munkástanács ülésezett. Egyik határozat az volt, hogy küldötteket menesztenek Szolnokra tájékozódni a helyzetről. (Szolnokon október 26-án alakult meg a Forradalmi Munkástanács, valószínűleg erről kaptunk valamilyen értesülést.) Tanácskozás közben néhány diák jött át a Tanítóképzőből és kérték, hogy menjen át egy küldöttség hozzájuk, mert az igazgató nem akarta kiengedni őket, hogy részt vehessenek az eseményekben. Az igazgató később így nyilatkozott az esetről: „1956. október 27-én egy küldöttség érkezett az Aprítógépgyárból. Felszólított minket, hogy válasszunk bizottságot, és menjünk tüntetni. Én a tanulóknak megtiltottam az ilyesmi való részvételt, de az iskola olyan volt, mint egy megbolygatott méhkas.” Mondani sem kell, hogy a tiltás nem használt, hiába záratták be az iskola minden kijáratát, a képzős diákok kiugráltak a földszinti ablakokon át, és hamarosan a Rákóczi úton vonultak.

Ugyancsak tanácskozás közben jött egy tehergépkocsi a Tefutól drótkötélért a szovjet emlékmű ledöntéséhez. Ez a hír gyakorlatilag berekesztette a munkástanács ülését, mert nagyon sokan felmentünk a főtérre, de mire felértünk, az emlékmű már le volt döntve.

Ugyanezen a napon jelent meg a gyárban Bajzák Lajos, a tüzérezred volt politikai helyettese, és vissza akarta kérni azokat a fegyvereket, amelyeket még a Városi Pártbizottság adatott ki a gyárba. Kérése ellenére a munkástanács a fegyvereket nem adta vissza. Ebéd után a munkástanács tovább ülésezett. Ezen az ülésen határoztak, hogy Gróf Károly igazgatót beosztásából felfüggesztik, és másik hat személlyel együtt további intézkedésig a gyár területéről kizárják.

Cz.I.: Gróf Károly felfüggesztésének oka az volt, hogy korábban politikai okok miatt bocsátott el a gyárból családos embereket. A felfüggesztés okát és tényét én közöltem vele október 29-én a kórházban.

Valamilyen forrásból értesült a munkástanács, hogy másnap, vasárnap kerül sor a Járási és Városi Munkás-Paraszt és Katonai Forradalmi Tanács megválasztására. A tanácskozásba az Aprítógépgyár részéről Kohut László főmérnök, Czirják Imre mérnök, Rékasi Ferenc TMK csoportvezető, Székely Albert és Gedei János forgácsoló szakmunkások voltak a küldöttek, és a két utóbbi tagja is lett a Forradalmi Tanácsnak.

Október 29-én, hétfőn ismét összeült a munkástanács. A legfontosabb téma a munka illetve sztrájk kérdése volt, mert akkor már többször is felvetődött, hogy sztrájkolni kellene. A vita tulajdonképpen csak elvi jelentőségű volt, mert ekkor már úgyszólván egyáltalán nem folyt munka az üzemekben. A munkástanács végül a munka mellett döntött, mert az a rémhír járta, hogy a sztrájk ideje alatt senki sem kap egy fillért sem. A munkástanács állásfoglalását Kohut László főmérnök ismertette a dolgozókkal. A röpgyűlés helye a Forgácsoló üzem volt, ahol egy 2x4 méteres öntöttvas rajasztal körül alakult ki vitafórum ezekben a napokban, ahol szinte minden nap gyűlés volt. Ugyanezen a röpgyűlésen Czirják Imre ismertette Gróf Károly felfüggesztését az igazgatói beosztásból és a további hat személy nevét, akiket a munkástanács ideiglenesen kitiltott az üzemből. Persze ezek a röpgyűlések nem voltak vitától, bekiabálásoktól sem mentesek.

A munkástanács ezt követően folytatta az ülést, amelyre bejött Deli Ferenc, a Városi Pártbizottság munkatársa. Fel is akart szólalni, de lehurrogtuk, mondván, hogy nem vagyunk kíváncsiak az olyan emberek véleményére, akik néhány hónapja még Rákosit és Gerőt éltették, most pedig abba az irányba állnak be, amerről a szél fúj. Némi vita után ki is utasítottuk a munkástanács üléséről. A munkástanács megbízott bennünket és Márton B. Istvánt, hogy vegyük át a személyzeti osztályon lévő káderanyagot. Mi az idő rövidege miatt csak azok anyagát néztük át, akik a munkástanács tagjai voltak. Közben a gyár párttitkára elhívott bennünket, hogy vegyük át a gyári pártszervezet iratait is. Ezt az anyagot is átvettük, és Czinege István személyzetis nagy bánatára az egészet lefoglaltuk, és bezártuk a személyzeti osztály pánccsokrényébe. Ott is maradt egészen csütörtökig (november 1.), amikor a munkástanács döntött a káderanyagok kiosztásáról.

Október 30-án, kedden ismét a sztrájk kérdése volt a munkástanács napirendjén. Átjött a Fémnyomó és Lemezárugyár munkástanács küldöttsége is Gedei Béla munkástanács elnök és László Károly főmérnök vezetésével, hogy együtt döntsünk a munka vagy sztrájk kérdésében. A két munkástanács a munka mellett döntött. A határozat ismét röpgyűlésen lett ismertetve. Ugyanezen a röpgyűlésen Kohut László és Czirják Imre részben saját kezdeményezésükre elérték, hogy Kohut megbízást kapott az igazgatói, Czirják pedig a főmérnöki beosztás ellátására.

A sztrájk kérdése azonban nem került nyugvópontra. Egy órával a röpgyűlés után Erdélyi Tibor forgácsoló szakmunkás kezdeményezésére leállították a gépeket és kikiáltották a sztrájkot. A munkástanács nem tudott érvényt szerezni határozatának.

G.Z.: Mi munkástanácsstagok is vitatkoztunk egymás között. Szabó Ottóval vitatkoztam, aki a sztrájk mellett volt. A vita során arra jutottunk, hogy döntsön az egész kollektíva. Rövid időn belül megszerveztük a szavazást, és a szavazatok megszámlálásában magam is részt vettem. Kb. 260-an szavaztak a sztrájk mellett és kb. 200-an a munka mellett. Mivel a munkástanács ebben a kérdésben kisebbségben maradt, felvetődött az is, hogy a munkástanács lemond és újjáalakul.

Valamilyen úton értesült a munkástanács, hogy másnap, október 31-én a városi Forradalmi Bizottság is átalakul, mivel az addigi vezetőjét, Somogyi Jenő századost tüzérezredével együtt Budapest védelmére vezényelték. A Forradalmi Bizottságban való hangsúlyosabb gyári részvétel érdekében küldöttnek választották meg Potemkin Károlyt, Goda Zoltánt, Márton B. Istvánt, Czudarik Árpádot, Gedei Jánost és Székely Albertet. Nevezettek mind tagjai is lettek az 1956. október 31-én alakult Jászberényi Járási és Városi Forradalmi Bizottságnak, amely Potemkin Károlyt választotta meg elnöknek.

G.Z.: Mivel október 31-től tagja voltam a Városi Forradalmi Bizottságnak, sőt az Intéző Bizottságnak is, főleg a Tanácsházán tartózkodtam, csak néhányszor mentem ki a gyárba, így az Aprítógépgyári Munkástanácsnak erről az időszakáról csak közvetett értesüléseim voltak, és csak töredékes emlékeim vannak.

Október 31-én a munkástanács értékelve azt is, hogy a munka illetve sztrájk kérdésében nem tudta állásfoglalását érvényesíteni, újjáalakult. Ez alkalommal nem volt választás csak néhány személyi változás. Volt, aki saját akaratából maradt ki, volt, akit a munkahelye hívott vissza és küldött mást helyette. Az eredeti összetétel nem változott lényegesen.

A munkástanácsot egyre inkább foglalkoztatta a gyári őrőség, a nemzetőrség megszervezése, ehhez fegyverek szerzése és a gyár védelme a szovjetekkel szemben. Amint már említettük, először az a mintegy 6-8 fegyver állt rendelkezésre, amit a Városi Pártbizottság a kommunistáknak szánt, s amit a munkástanács nem adott vissza. A Városi Forradalmi Bizottság is fegyvereket akart szerezni a nemzetőrség számára, ezért az Intéző Bizottság október 31-én este kiment a tüzéraktanyába fegyverekért. Az átvett 150 puskából az Aprítógépgyár 15 db-ot kapott.

Ekkor az Aprítógépgyárban már megalakult egy nemzetőregység, amely a munkástanács irányítása alá tartozott, de a munkástanács elnöke, Czigány István szoros kapcsolatot tartott Altordai Sándor városi nemzetőrpáncsnokkal is.

Cz.I.: Nem emlékszem már mindenkire a nemzetőrség tagjai közül, de a következők biztosan nemzetőrök voltak: Katona Győző, Csomor Gábor, Molnár János, Bús István, Szabó László, Demeter Mihály, Szabó Ottó, Besenyi Imre, Nyitó Sándor, Hamar János, Szépvölgyi László. Intézkedés történt arra is, hogy a két gyár szovjetek elleni védelmére 2-2 ágyú álljon rendelkezésre. Ezeket a tüzéraktanya bocsátotta rendelkezésre. Az ágyúkhöz azonban vontatók nem voltak, ezért a Tefu biztosított tehergépkocsikat. Ők viszont nem tudtak gépkocsivezetőket adni, úgyhogy végül is az Aprítógépgyár két dolgozója, Katona Győző és egy Szabó nevű személy vontatta ki az ágyukat a gyárhoz november 1-jéről november 2-ára virradó éjszaka. Az ágyúkhöz a tüzéraktanya a lőszeren kívül 6-8 fős kezelőszemélyzetet és egy tisztet is biztosított, akik egészen november 4-e éjszakáig az Aprítógépgyárban tartózkodtak.

A mintegy 40 fős gyári és nemzetőrség részére a kézfegyver állomány nem volt elegendő, ezért a munkástanács önálló lépéseket is tett fegyverek beszerzésére, amivel a munkástanács Demeter Mihályt és Besenyi Imrét bízta meg. A nemzetőrség mellé még egy 6-8 főből álló ápolónői csoportot is létrehozta Parádi Eszter esztergályos vezetésével.

1956. november 1-én négy egyetemista érkezett Budapestről Jászberénybe, hogy elősegítsék a forradalom ügyét: Pintér Lajos orvostanhallgató, Gedai István bölcsészhallgató, Liszkay Tamás joghallgató, Kosztya Lujza bölcsészhallgató, akik a városban is sürgették a nemzetőrség felfegyverzését és részt vettek a Forradalmi Ifjúsági Szövetség szervezésében is. November 2-án délután felkeresték az Aprítógépgyárat is, ahol a munkástanács éppen ülésezett. Pintér az ülésen felszólalt és elmondta jöveteleik célját, hogy a nemzetőrség felfegyverzése érdekében járnak itt.

G.Z.: Ezen a munkástanácsülésen én is részt vettem. Az egyetemisták nagyon feltűzték a munkástanácsot. Ők és Erdélyi Tibor szidták a Városi Forradalmi Bizottságot, amelynek képviselője voltam, hogy a Bizottság tehetetlen. Vitathatatlan, hogy a Városi Forradalmi Bizottság mértéktartóbb és megfontoltabb volt, de nagyobb felelősség is hárult rá.

Ezeknek az eseményeknek egy részét rögzíti a munkástanács 1956. november 2-i jegyzőkönyve. Mivel ez az egyetlen dokumentum az Aprítógépgyári Munkástanács 1956. október 23. és november 4. közötti időszakából, a jegyzőkönyvet eredeti formájában mellékeljük (2. sz. melléklet).

Cz.I.: A munkástanács ülése után hosszan beszélgettünk az egyetemistákkal, majd átmentünk a Tanítóképzőbe, ahol elbeszélgettünk a képzősökkel. Elmondták örömeiket a forradalommal kapcsolatban, és felvetettek néhány kérdést is főleg az egyik tanárunkkal, Császtvai Istvánnal kapcsolatban, aki elvakult sztálinista nézeteket képviselt. Az egyetemisták ezzel kapcsolatban is tanácsot adtak a képzősöknek a követendő eljárás tekintetében.

November 2-án és 3-án a helyzet konszolidálódni látszott, s ugyanúgy mint az országban bárhol, mi is arra készültünk, hogy a gyár november 5-én, hétfőn megkezdje a munkát. Ebbe a helyzetbe robbant be a szovjetek november 4-i támadása, amelyről a rádióból értesültünk.

G.Z.: A hír hallatán azonnal a Tanácsházára mentem, ahol a Bizottság már gyülekezett. Elsősorban az Intéző Bizottság tagjai voltak jelen. Egész nap a város védelmi lehetőségeiről volt szó egy esetleges szovjet támadással szemben. Annak ellenére lehetett tartani a szovjetek támadásától, hogy a Városi Forradalmi Bizottság november 1-jén megegyezett a szovjet katonai parancsnokkal, hogy kölcsönösen tartózkodnak minden provokációtól. A védelem lehetőségeinek megtárgyalásába Varga őrnagyot is bevonták. Nagyon hosszú és alapos tanácskozás volt, amely számba vette a fegyveres erőt (még ezen a napon is jártak a Bizottság tagjai Tápiószecsőn fegyverekért és lőszerért, de eredménytelenül). Végül is az az álláspont alakult ki – nem konkrét határozat formájában –, hogy kilátástalan lenne a harc a szovjetekkel szemben. A Forradalmi Ifjúsági Szövetség lefegyverzése jórészt meg is történt. Határozottan állíthatom, hogy semmilyen szervezett ellenállást nem készítettünk elő a szovjet támadással szemben, amelynek esetleges bekövetkeztéről illetve időpontjáról nem volt tudomásunk. Én magam délután is a Tanácsházán voltam. Kb. öten-hatan lehettünk az első emeleti helyiségben, amikor a lövöldözés megkezdődött. Perceken belül a szovjetek fogságában voltunk. Egy szovjet százados megparancsolta Imre Bélának, hogy hívja fel telefonon az Aprítógépgyárat és a Fémnyomót, hogy a fegyvereket rakják le és adják át a szovjeteknek.

Cz.I.: November 4-én, vasárnap kora reggel a gyári őrszobán hallgattuk Nagy Imre rádiófelhívását, ami óriási izgalmat váltott ki mindannyiunkban. Előzőleg már azt reméltük, hogy konszolidálódik a helyzet, és most itt volt ez a tragikus fordulat. Próbáltunk tájékozódni, de nem sok sikerrel jártunk. Azt tudtuk, hogy a városi Forradalmi Bizottság tanácskozik, de nem tudtuk, hogy milyen eredménnyel. Valamikor a nap folyamán felhívtam Altordai Sándor nemzetőr parancsnokot, hogy mi az álláspont. Altordai Sándor azt a választ adta, hogy „semmilyen fegyveres beavatkozást a szovjetekkel szemben nem szabad eszközölni”.

Az Altordaitól kapott tájékoztató után megbeszéltem az üteg parancsnokával, hogy legjobb lesz, ha a kiskatonákat elengedjük haza családjukhoz. Mi magunk a gyár védelmét ellátjuk a mi fegyvereseinkkel. Féltettük őket, arra gondolva, hogy mi lesz, ha a szovjetek elfogják őket. Délután 4 óra körül lehetett, amikor távoli, a tankok jellegzetes csörömpölő és fel-felbőgő motorhangja hallatszott ki a városból, majd a géppuska- és géppisztolysorozatokba tankágyú hangja vegyült. November lévén, ekkor már erősen szürkült, és ebben a szürkületben a lövöldözés közepette egy pillanat alatt fellángolt a Nagytemplom tornya.

Ezután összehívtunk az őrsgben állókon kívül mindenkit, aki a gyárban tartózkodott. Megállapodtunk, hogy aki úgy érzi, hogy el kell vagy el akar menni, menjen addig, amíg lehet. Nem haragszunk rájuk. Akik ott maradtunk, végigjártuk az őrhelyeket és vártuk az oroszokat. Megbeszéltük, hogy mi nem támadunk, mert információink szerint óriási új szovjet katonai erő érkezett a városba, és még Varga őrnagy is értesített bennünket, hogy értelmetlen lenne a fegyveres harc, de ha szó nélkül megtámadnak, bár reménytelen az ellenállás, védekezünk. Ezzel nem mindenki értett egyet. Szabó Ottó szerszámkészítő és Demeter Mihály kovács a szovjetekkel szemben a harcot szorgalmazták. A többség leszavazta őket. Szabó Ottó felszerelve lőszerrel és kézigránatokkal elindult a városba. Soha nem láttuk többé. Mint később megtudtuk, disszidált.

Valamikor november 4-éről 5-ére virradó éjjel felhívott a gyárban telefonon egy Jászberényben abban az időben sokak által ismert „Robi” nevű szovjet katona, akinek tolmács és közvetítő szerepe lehetett, mert elég jól beszélt magyarul. Elmondta: tudjuk azt, hogy vannak nálunk magyar katonák lövegekkel, és vannak gyári fegyvereseink is, de ők megegyeztek a városi Forradalmi Bizottsággal, hogy semmilyen fegyveres támadást egymás ellen nem követünk el, hiszen ők már régen itt vannak Jászberényben, és nincs senkivel semmi problémájuk. Tehát ne lőjünk.

Iszonyú, embert próbáló éjszaka következett. Nem tudhattuk, hogy a szovjetek mikor jönnek, és támadnak-e? Kb. 20-an maradtunk a gyárban, akik akkor bebizonyítottuk, hogy nagyon fontos nekünk ez a gyár, ahol ha kalácsot nem is de a kenyeret megkerestük. Maradtunk, pedig szülők, feleségek, családtagok jöttek értünk a fegyverropogások közepette, könyörögtek, hogy menjünk, meneküljünk, de maradtunk. A szörnyű éjszaka után, november 5-én hétfő reggel emlékezetem szerint a dolgozók kb. 15-20 %-a jött be a gyárba. Csoportokba verődve kérdezősködtek, tárgyalták a városban történt előző napi eseményeket. Teljes volt a káosz, a bizonytalanság.

Hétfőn délelőtt úgy 9 óra körül fordult be az Aprítógépgyár utcájába az első szovjet tank a Tanítóképző sarkán. Ezt egy páncélautó és fegyverekkel megrakott ponyvás teherautó követte. Megegyezésünk szerint Kuli Sándor szállítómunkás, akivel a gyárban végig együtt voltunk, és aki szovjet fogságban megtanult oroszul, egy fehér lepedődarabbal a kezében elindult a szovjet katonák felé, akik közben tüzelőállást foglaltak. Mi pedig emlékezetem szerint Szabó Józseffel, Gellért Jánossal, Bakos Ferencsel, Horti Kálmánnal együtt a főbejáratnál, a kapuban álltunk. A szovjetek közölték, hogy Czigány Istvánnal, a munkástanács elnökével akarnak tárgyalni, ő jöjjön oda. Odamentem, és közrefogtak. Egy civilruhás emberre, pisztollyal a kezében Tóth Antalra, a Fémnyomóban dolgozó városi pártbizottsági tagra ismertem. Azt kérdezte: letesszük-e és átadjuk-e mindannyian a fegyverünket és lőszerünket, vagy szétlövük a gyárat?

Azt válaszoltam, hogy ne lőjék már szét a gyárat, mert mi még itt dolgozni szeretnénk, inkább átadjuk fegyverünket. Felszólítottak, hogy menjek előttem a lövegekhez. A gyár előtt lévő löveghez érve a szovjet tiszt kivette az elsütő berendezést, ugyanezt tette a másik lövegnél is. Az elsütő berendezéseket elvitték magukkal. Ezután szovjet katonák jöttek tehergépkocsival. Aznap és még másnap is vitték a fegyvereket, a két löveget a hozzávaló lőszerekkel együtt és elég sok kézigránátot is. A pisztolyokat, akiknek volt, nemigen adták le, többnyire megtartották annak ellenére, hogy fegyverrejtegetésért statárium volt meghirdetve. A szerszámos szekrények mélyén hetekig lapult egy-egy pisztoly vagy kézigránát, amely később a Zagyában végezte.

G.Z.: A november 4-i véres események után mi, a Forradalmi Bizottság tagjai a szovjet katonák fegyveres felügyelete alatt a Tanácsházán voltunk egész éjszaka. Időnként felkísértek az utcáról egy-egy járőrelőt. Ez folytatódott november 5-én is, úgyhogy estére már kb. 20-22-en lehettük. Végül november 5-én este kb. 7 óra körül engedtek el. Másnap kerékpárral kimentem Jászárokszállásra a szüleimhez. Nagyon megrázó volt a forradalom vérbefojtása, nem lehetett napirendre térni fölötte. Hallgattam a híreket a rádióból illetve a Szabad Európa rádió híreit, amelyben egyre gyakrabban jelentkeztek a külföldre távozottak üzenetei: „Jól vagyunk, aki hallja, adja át.” Csak november 10-én jöttem vissza Jászberénybe, a gyárba hétfőn, november 12-én mentem ki, de ott munkának semmi nyoma nem volt.

Cz.I.: A szovjet intervenció után hetekig nem volt érdemleges munka a gyárban. Szívünkben gyászoltuk a november 4-i főtéri tűzharcban elesett munkatársunkat, Nyitó Sándor maros szakmunkást, nemzetőrt.

A munkástanács többsége tudta, hogy az emberek ilyen letargikus hangulata közepette nehéz bármit is tenni. Voltak munkástanácsstagok, akik visszamentek a munkahelyeikre, és hátat fordítottak az egésznek. De az is egyértelmű volt, hogy az életnek mennie kell tovább. Ilyen körülmények között kezdődött el egy új időszak, ami óriási erőfeszítésekkel, feszültséggel és olykor kompromisszumokkal járt a forradalom vívmányaiért és az akkor még legitim munkásönigazgatás megvalósításáért.

A végleges Munkástanács megválasztása és működése

Az 1956. november 4-i második szovjet támadás megrázta az egész országot. A fegyveres forradalmi erők még tovább védekeztek - Csepelen például november 11-ig - de a túlerővel szemben nem volt esélyük. Az embereken levertség lett úrrá és a teljes kilátástalanság érzése uralkodott. Nem csoda, hogy ebben a kilátástalan helyzetben ezrek és tízezrek választották a határt. Néhányan – Erdélyi Tibor, Szabó Ottó és Urbán Lajos - az Aprítógépgyárból is külföldre távoztak.

A forradalom nem ért véget, hanem új szakaszba lépett. A fegyveres harc helyett a munkástanácsok vették át a vezető szerepet, ők vitték tovább a forradalom szellemét, amíg lehetett. Az üzemekben november 4. után hetekig nem folyt munka. A munkástanácsok egy-két héten belül magukhoz tértek ugyan, de nem volt egységes, központi elképzelés, és így többnyire elszigetelten tevékenykedtek. A termelés feltételei általában nem voltak biztosítva: energiahány, anyagproblémák, de a hangulat sem volt munkára serkentő. Kádár és maroknyi csapata teljes elszigeteltségben éltek ezekben a hetekben, a munkástanácsok viszont teljes körűen élvezték a dolgozók, a társadalom bizalmát. Ezt a széles körű bizalmat akarták Kádárék meglovagolni, amikor 1956. november 16-án kiadták a munkástanácsok működéséről szóló rendeletet. Ennek 1. §-a kimondja: „A munkástanácsok

útján valósul meg a munkásönkormányzat. A munkástanácsok hatásköre kiterjed az üzemi élet minden területére...⁴

Persze azt is el akarták érni a kormányrendelettel, hogy a munkástanácsok összetétele részükre kedvezően változzon meg, ezért a munkástanácsok újraválasztását rendelték el. A titkolt célt a rendelet nem érte el, sőt a sok helyen még kábult munkástanácsokat a rendelet felrázta, megszervezték a választást, és szinte kivétel nélkül maradtak a bátor kiállású, forradalmi szellemű munkástanácsok.

A helyzet az Aprítógépgyárban is olyan volt mint az egész országban. Munka nem folyt. A feltételek hiánya mellett volt még egy nem elhanyagolható tényező, hogy Jászberény város szovjet katonai parancsnokának(?) 1. számú parancsa értelmében november 5-től kezdve 15 óra 30-tól reggel 6 óráig „kimenési” tilalom volt. Ez a kijárási tilalom november végéig érvényben volt.

Az Aprítógépgyár Munkástanácsa is aktivizálódott a kormányrendelet alapján és november 23-án megtörtént az ún. végleges munkástanács megválasztása. A választás körülményeit, a tisztségviselők megválasztását az 1956. november 23-i jegyzőkönyv rögzíti.⁵ Az összetétel alig változott az előzőhöz képest. A munkástanács az első ülésén hozott egy határozatot, hogy küldöttség útján kell tájékozódni a helyzetről Salgótarjánban illetve a Nagybudapesti Központi Munkástanácsnál.

A Nagybudapesti Központi Munkástanácshoz már másnap, november 24-én szombaton három fős küldöttség ment: mi ketten és Udvarias János. A Nagybudapesti Központi Munkástanács (a továbbiakban KMT) álláspontja a munka vagy sztrájk kérdésében ekkor a munka felvétele volt. Előtte való nap, november 23-án volt a néma tüntetés. A KMT tagjai második kérdésként a Kárpátaljára elhurcolt forradalmárok visszahozatalának kikényszerítéséről tárgyaltak (amit egyébként sikerült is elérniük). A küldöttségünk egyébként már hétfőn, november 26-án be is számolt a munkástanács elnökségének. A november 26-i elnökségi ülés jegyzőkönyvében többek között a következők szerepelnek: „A teljesebb együttműködés és a munkásság jogainak hathatósabb érvényesítése érdekében vidéken is meg kell alakítani a városi illetve megyei munkástanácsokat. Majd ezek küldötteiből alakul az országos munkástanács.”

A Munkástanács elnöksége már ekkor elkezdett foglalkozni a vállalat életének fontos kérdéseivel mint a termelési helyzet, energia ellátási problémák, vezetési kérdések, stb. Gróf Károlyt, akit az első Munkástanács felfüggesztett beosztásából, ideiglenesen megbízták az igazgatói teendők ellátásával, mivel az akkori körülmények között más alkalmas személyt nem találtak.

A gyárban ebben az időszakban a legfontosabb irányító szerv a Munkástanács volt. Megalakult ugyan az MSZMP gyári szervezete, de csak néhány taggal, és szinte semmi befolyásuk nem volt. Elkezdődött viszont a bosszúra szomjas pufajkások csoportba verődése persze csak a gyáron kívül. Erre az időszakra jellemző volt, hogy a pufajkások az üzemekben nem mertek fellépni, pedig a Kádár kormány tagjai, különösen Marosán György ugyancsak uszította őket.

⁴ 2/1956 (XI. 16.) Kormányrendelet

⁵ Az 1956. XI. hó 23-án megválasztott végleges Munkástanács névsora.

Az elnökség tagjai:

elnök: Czigány István, elnökhelyettes: Potemkin Károly, titkár: Gedei János, Goda Zoltán, Horti Kálmán, pótagok: Simon Pál, Udvarias János

Tagok: Márton B. István, Farkas András, Demeter Mihály, Jergel Zoltán, Bakki István, Báró Alfréd, Bús István, Csomor Gábor, Urbán Lajos, Bathó Sándor, Inges András, Katona Győző, Bús József, Bartus Sándor, Bojtos Sándor, Szántó László, Tóth Béla, Bakos Ferenc.

November 28-ra meghívást kapott a munkástanács Szolnokra, hogy képviseltesse magát egy értekezleten. Az elnökség bennünket kettőnket delegált. Szolnokon az értekezlet célja a Megyei Munkástanács megalakítása volt. Létre is jött egy intézőbizottság az előkészítés érdekében. Az értekezleten sok hozzászólás volt, eléggé vegyesek. A jelenlévő kormánykiküldött azt hangsúlyozta, hogy a munkástanácsok ne foglalkozzanak politikai kérdésekkel. Vegyes érzelmekkel jöttünk haza. A Megyei Munkástanács végül nem alakult meg.

A Munkástanács 1956. december 4-i ülésén fontos személyi kérdést tárgyalt. Az elnökség javasolta Kohut László főmérnök leváltását és Gallyas Györgynek, a vállalat volt főkonstruktőrének visszahívását főmérnöki beosztásba. Kohut László kb. 4 hónapja volt az Aprítógépgyárban, és szakmailag gyengének bizonyult. Nem szólt mellette az sem, hogy a forradalom időszakában személyes érdekét tolta előtérbe, hogy megkaphassa az igazgatói megbízást. Kohut a munkástanács döntésével szemben a vállalat összes dolgozóját akarta röpgyűlésre összehívni, de ezt a munkástanács leszavazta.

1956. december 5-én és 6-án kétnapos ülést tartott a Munkástanács, amelynek legfőbb témája a termelés megindítása, munkafegyelem, munkamorál és termelékenység megszilárdítása volt. A munkafegyelem kérdése azért is vetődött fel élesebben, mert a normarendszer megszűnt, így csak a művezetőkre volt bízva a műszakban végzett munka ellenőrzése.

Második napirendi pontként a nem működő osztályok dolgozóinak foglalkoztatását, és ezzel kapcsolatban a vállalat szervezeti felépítésének felülvizsgálatát tárgyalta a munkástanács. Élénk vita után olyan határozat született, hogy egy bizottság a vállalatvezetéssel karöltve vizsgálja meg a témát, és 14 napon belül tegyen javaslatot.

Tárgyalt még a munkástanács a bérezési kérdésekről, majd ismét Kohut László főmérnök személyi kérdését tárgyalta meg. Kohut László ragaszkodott a röpgyűlés összehívásához, amely döntene nemcsak a főmérnöki kérdésben, hanem az igazgató személyében is, mert „ő a forradalom idején a munkásság megválasztotta igazgatónak”. A Munkástanács 18 szavazattal 2 ellenében véglegesen úgy döntött, hogy az ügyet nem viszi az összes dolgozó elé. December 6-ra csak egy napirendi pont maradt: az 1957. első félévi terv meghatározása, amelyet a Munkástanács elnapolt, mivel az új főmérnök belépése december 10-én volt esedékes. A vállalatvezetés és az elnökség együtt készítette elő az 1957. I. félévi tervet a munkástanács következő ülésére.

A Munkástanács 1956. december 12-i rendkívüli ülésén igen fontos témát tűzött napirendre: az Aprítógépgyár csatlakozási szándékát a Ganz Trösztöz. A tagok meghallgatták az előterjesztést és a szakvéleményt, és mérlegelve a csatlakozás előnyeit egyhangúlag a javaslat mellett foglaltak állást. Nyilvánvalóan az is motiválta a döntést, hogy az Aprítógépgyár 1951-ben a Ganz Vagon és Gépgyár egy termékcsoportját vette át. A Ganz név nemzetközi elismertsége is csábítóan hatott. Persze a munkástanács nemcsak ilyen sorsdöntő kérdésekkel foglalkozott, hanem érdekvédelmi, szociális kérdésekkel is, mint például ezen az ülésen is az üzemélelmelés kérdéseivel.

1956. december közepén nyilvánvalóvá vált, hogy a gyár működtetése energiahiány miatt nem folytatható. Mindössze 10-15 kW energiát kapott az Aprítógépgyár, és a fűtési szén is fogytán volt. Ezért december 17-én a munkástanács rendkívüli ülésén a munka szüneteltetését határozta el a dolgozókat 1957. január 2-ig szabadságra küldve illetve 80 %-os állásidővel fizetve.

Sajnos közben a politikai, hatalmi helyzet alaposan átalakult. A Kádár kormány november végétől kezdve kettős játékot űzött. Elvileg legálisnak fogadta el a munkástanácsokat. 1956. november 24-én jelent meg az 1956/25. törvényerejű rendelet, amely így kezdődik: „A szocialista demokrácia gyakorlati megvalósulása csak úgy biztosítható, ha az egész nép tulajdonát képező gyárak, bányák, üzemek (a továbbiakban ipari vállalatok) vezetését az ipari vállalat által választott munkástanács végzi.” A rendelet részletesen leírja a munkástanács és a

munkástanács elnökségének jogkörét. A kettős játék abban mutatkozott meg, hogy a helyi pártszervek és a pufajkások viszont biztatást kaptak, hogy lépjenek fel a munkástanácsokkal főleg azok vezetőivel szemben.

Cz.I.: A zaklatásom már 1956. decemberében megkezdődött. A munkahelyemen, a gyárban Czinege István személyzetis hívott fel az irodájába azzal, hogy egy szovjet tiszt akar velem beszélgetni. Az irodában valóban egy szigorú arcú, szürös tekintetű KGB⁶-s tiszt várt. Tolmácsnak Gömöri Sándornét, Marikát hívták oda. Azzal kezdődött a beszélgetés, hogy én ellenforradalmi tevékenység miatt vagyok ott, és ha őszintén elmondok mindent, akkor az kedvezően befolyásolhatja a sorsomat. Kértem Marikát, hogy mondja meg a szovjet tisztnek: én magyar állampolgár vagyok, és nekünk semmi közünk egymáshoz, ne is kérdezzen, mert nem válaszolok. Marika megijedt és kétségbe esve mondta, hogy ő nem is tud oroszul és már el is megy, mert rosszul van. Mivel a tiszt németül is tudott, Erdős Jenő bácsi lett a tolmács. Jenő bácsi sokat tapasztalt, idős ember volt, egy időben a Hoffer traktorgyárban vezérigazgatói beosztásban dolgozott. Neki is elmondtam azt, amit Marikának, de Jenő bácsi azt mondta, ne okoskodjak, bízzak csak benne. S valóban, Jenő bácsi elkezdett beszélgetni a szovjet tiszttel, engem közben hétköznapi dolgokról kérdezgetett, s észrevettem, hogy még az olajos ruhámra és a rossz bakancsomra is hivatkozott. Jenő bácsi „tolmácsolása” folyamán a szovjet tiszt arca megenyhült és kb. 40-45 perc múlva a kihallgatás véget ért. Aznap délután megkeresett Jenő bácsi az üzemben, és azt mondta, hogy ha ő azokat mondta volna a tisztnek, amit az elején én mondtam, biztos, hogy a Szovjetunióban kötöttem volna ki. Örökre hálás vagyok Jenő bácsinak a „tolmácsolásért”.

G.Z.: Ezzel a KGB-s szovjet tiszttel én is találkoztam valamikor november folyamán. Szemből sütött a gyűlölet ránk „ellenforradalmárookra”. Bevallom, nem szerettem volna kiszolgáltatott helyzetben találkozni vele.

November hó folyamán még rákényszerült a Kádár kormány a Központi Munkástanáccsal való tárgyalásra, bár ebben is mindvégig taktikázott. A KMT még ki tudta kényszeríteni a Kárpátaljára elhurcoltak hazahozását, de Marosán már kijelentette, hogy „most már nem tárgyalunk, hanem lövünk” és 1956. december 8-án ténylegesen eldőrdült Salgótarjánban a szörnyű sortűz a munkástanács vezetőinek letartóztatása miatti tüntetőkre, és több mint 80 ártatlan ember vesztette életét.

A Kádár-kormány igyekezett hatalmát rendeletekkel is biztosítani. Mire vonatkoztak ezek a rendeletek? Forradalmi bizottságok megszüntetése, rögtönbíráskodás, gyűlések és felvonulások betiltása, közbiztonsági őrizetbe vétel, stb.⁷

Ezeket a rendeleteket nem egészen egy hét alatt hozták. Ehhez a „törvényalkotás”-hoz aligha kell kommentár. A zaklatások és fenyegetések is egyre erőteljesebbek lettek.

Cz.I.: Valamikor december hó folyamán felkeresett három pufajkás azzal, hogy mint munkástanács elnök adjak nekik szentet a gyár készletéből. Nem adtam, mivel a gyárnak is kevés volt. Azzal búcsúztak, hogy még „találkozunk”. Be is váltották fenyegetésüket, ami házkutatással (fegyvert kerestek), elhurcolással és kegyetlen veréssel járt.

⁶ Szovjet államvédelmi és állambiztonsági szervezet

⁷ 17/1956 (XII. 8.) korm. határozat a forradalmi bizottságok és más hasonló elnevezésű szervek megszüntetéséről

1956/28 (XII. 11.) törvényerejű rendelet a rögtönbíráskodás elrendeléséről

1956/30 (XII. 12.) törvényerejű rendelet a gyűlések és felvonulások ideiglenes engedélyhez kötéséről

1956/31 (XII. 13.) törvényerejű rendelet a közbiztonsági őrizetről

1956/32 (XII. 13.) törvényerejű rendelet a rögtönbíráskodásról szóló 1956/28 törvényerejű rendelet kiegészítéséről

Decemberben már megkezdődtek az őrizetbe vételek és letartóztatások is. A betiltott Nagybudapesti Központi Munkástanács vezetőit, Rácz Sándort és Bali Józsefet december 11-én álnok módon a parlamentbe hívták tanácskozásra, és ott tartóztatták le őket.

Vidéken – itt Jászberényben is – az volt a pufajkások szokása, mintegy „szórakozása”, hogy a lefogottakat késő este vagy éjszaka felvitték a fogdából, és ütötték-verték őket.

A helyzet az Aprítógépgyárban is romlott. A legbuzgóbb pártemberek és néhány szélsőséges személy nem a munkával foglalkozott, hanem a párt és a fegyveres karhatalom megszervezésével. A politikai fordulatot követően 1956 végén 1957 elején a munkástanács elnöksége és egyes tagjai zaklatásoknak voltak kitéve.

A munkástanácsok még ilyen körülmények között is felelősségteljesen dolgoztak tovább.

Az Aprítógépgyári Munkástanács 1957. január 9-i beszámolójában részletesen értékeli az addig végzett munkát. A beszámoló tanúsága szerint a munkástanács másfél hónap alatt sokrétű és felelősségteljes munkát végzett:

- tájékozódott a politikai helyzetről (Salgótarján, Nagybudapesti Központi Munkástanács és Szolnok).
- döntött a vállalatvezetés személyi kérdéseiben (Gróf Károly újbóli megbízása és Gallyas György főmérnöki kinevezése).
- döntött a Ganz Trössthöz való csatlakozásról.
- közvetlenül foglalkozott sok termelésigazgatási, munkaügyi és bérezési kérdéssel.
- foglalkozott a dolgozók szociális és érdekvédelmi kérdéseivel is.

Az 1957-es év egy népszerűtlen feladat végrehajtásával kezdődött a munkástanácsok számára. Kormányrendelet jelent meg a vállalatoknál végrehajtandó racionalizálásról.⁸ A rendeletben és a végrehajtási utasításokban megszabták, hogy a vállalatoknál hány dolgozót kell elbocsátani. Mivel népszerűtlen feladatról volt szó, igyekeztek a végrehajtást a munkástanácsokra hárítani. Volt olyan munkástanács, pl. a Csepeli Központi Munkástanács, amely látva az ellehetetlenülést, feloszlatta önmagát, de a többség még igyekezett befolyását érvényesíteni. Az Aprítógépgyárban előbb a műszaki és adminisztratív dolgozók elbocsátásáról határoztak. Az 1957. január 9-i jegyzőkönyv rögzíti az elbocsátásra kerülők létszámát. A rendelet értelmében a jegyzőkönyvet a munkástanács elnökének, a vállalat igazgatójának, a KGM⁹ megbízottjának, az ÜB¹⁰ elnökének és egy vállalati dolgozónak kellett aláírni. A jegyzőkönyv utolsó mondata már jelzi a változás szellemét, mivel kiemeli, hogy az elbocsátásra kerülő dolgozók közül 5 fő a Magyar Dolgozók Pártjának tagja volt.

A munkástanácsok ebben az időben már teljesen elszigetelődtek egymástól. A kerületi munkástanácsokat rendeletileg még december elején feloszlatták. A munkástanács elnökök és tagok zaklatása tovább folytatódott.

Cz.I.: Januárban került sor a második kihallgatásomra. Ekkor már a rendőrségre hívtak szintén a személyzetin keresztül. A kihallgató ugyanaz a KGB-s tiszt volt és Fülöp Aliz tolmácsolt, aki a Szovjetunióban tanult. Ez alkalommal már én is csendesebb voltam, a tolmács is rendes volt, nyugtatott, hogy ne féljek, ő mindent elkövet, hogy ne legyen baj. Végül már „ismerősként” váltunk el.

A dokumentumok sorában 1957. január 9. után hosszabb szünet következik. A munkástanács január 23-án rendkívüli ülésen döntött 130 fizikai dolgozó elbocsátásáról.

A racionalizálásra került fizikai dolgozók jegyzékét is ugyanakkor az 5 főnek (Munkástanács elnöke, vállalati igazgató, ÜB elnök, KGM megbízott és egy dolgozó) kellett aláírni mint a

⁸ 15/1956 (XII. 29.) korm. rendelet a népgazdaság átszervezésével kapcsolatos munkaügyi kérdésekről

⁹ Kohó- és Gépipari Minisztérium

¹⁰ Üzemi Bizottság

műszaki és adminisztratív dolgozók esetében, de erről a jegyzékről Gróf Károly igazgató aláírása nyilván a népszerűtlenség nem vállalása miatt „lemaradt”.

A munkástanács következő ülése 1957. január 29-én volt. Az elnökség erre az alkalomra is elkészítette beszámolóját a végzett feladatokról. A legnagyobb hangsúlyt természetesen a racionalizálás végrehajtása kapta, amelyet a munkástanács a lehető legnagyobb körültekintéssel készített elő. A másik súlyponti kérdés a bérezési rendszer kialakítása volt, amelyben a munkástanács szintén hatékonyan vett részt. A beszámoló ismerteti a termelés normalizálásának érdekében tett intézkedéseket is.

A beszámolót s benne a bérezés kérdését a Munkástanács 1957. január 29-i rendes havi ülése tárgyalta meg. A január 29-i munkástanács ülés elég viharos volt. A napirenden szereplő téma a bérezés kérdése volt, érthető tehát, hogy igen sok hozzászólás volt. Az Aprítógépgyárban a termelő területeken a forradalmat megelőzően norma alapján dolgoztak. Most lehetővé vált a bérrendszer megváltoztatása. A munkástanács végül prémiumos órabér mellett döntött. Nagy vita alakult ki, hogy a lemezlakatos műhely, forgácsoló és szerelde milyen átlagórabér szintre álljon be és mennyi legyen a prémium. A munkástanács hosszú vita után jutott döntésre. Ezt követően Márton B. István munkástanács tag további három napirendi pont megtárgyalását kérte:

1. a munkástanács tagjainak észrevétele az elnökség számára,
2. az elnökség kibővítése,
3. szervezési kérdések az üzemben.

A munkástanács e kérdések tárgyalásához hozzájárult. A munkástanács tagok komoly kritikát gyakoroltak az elnökséggel szemben elsősorban a racionalizálás végrehajtásával és különböző személyi kérdések ellentmondásos intézésével kapcsolatban. Az elnökség a kritikát elfogadta, viszont az elnökség kibővítésével kapcsolatban a munkástanács a bővítés ellen foglalt állást. Valószínűleg a kritika következménye volt, hogy a munkástanács 1957. január 29-i jegyzőkönyve két változatban, gyorsírással feljegyzés formájában is elkészült.

A bérezés kérdését a munkástanács február 2-i rendkívüli ülésén továbbtárgyalta, de még továbbra is maradtak vitatott kérdések. Végül a munkástanács azt a határozatot hozta, hogy a munkástanács elfogadja a vállalatvezetőség javaslatát, hogy a prémiumokra és időközbeni bérváltoztatásokra tartalékolt bér ne a már megállapított százalékos mértékben, hanem műhelyenként fix összegben legyen megállapítva. A személyekre szóló besorolást a műhelyek vezetőinek kellett felülvizsgálni a munkástanács tagjainak jóváhagyása mellett.

Február hó folyamán az általános helyzet a munkástanácsok vonatkozásában egyre romlott. Sor került néhány munkástanács vezető letartóztatására is, de ebben az időben még olyan erős volt a munkásság összefogása, hogy szinte minden esetben ki tudták hozni a vezetőjüket. Januárban de főleg februárban elkezdtek járni a Kádár kormány tagjai (Marosán György, Biszku Béla, Kisházi Ödön, stb.) az üzemeket és városokat. Több helyen úgy kellett kimenekíteni őket az üzemekből.

Jászberényben 1957. február 24-én tartottak pártnapot a moziban. Németh Károly tartott beszámolót. A Tiszavidék 1957. február 26-i száma így tudósított a gyűlésről:

„A párttagok és pártönkízüliek egyaránt nagy figyelemmel hallgatták a beszámolót és a hozzászólásokat is. A hozzászólásokat is sokszor szakította félbe a taps, „Úgy van!”, „Helyes!”, „Börtönbe velük!” és más közbeszólások.”

Ez a hangulat egyébként további „muníció” adott a retorziókhöz.

G.Z.: A gyűlést megelőzően többünknel házkutatást tartottak. Természetesen elsősorban fegyvert kerestek. Tudok olyan aprítógépgyári munkatársról, akinek a diszkardját és sisakját foglalták le. Nálam a megőrzött dokumentumok szerint 1957. február 6-án volt a házkutatás. „Őrizetbe vettek 12 db nyugatnémet sajtóterméket”, amelyek egyébként NDK-s viccújságok (Eulenspiegel) voltak.

Cz.I.: Kb. 1957 február elején történ a harmadik kihallgatásom szintén a rendőrségen. Ekkor a Fémnyomóban dolgozó Csillik Sándor tolmácsolt, aki az egyetemet a Szovjetunióban végezte. Ez alkalommal is az eddigi KGB-s tiszt hallgatott ki a gyárról, a munkáról. Arról beszélt, hogy segítsük a konszolidációt és, hogy reméli, beláttam már, hogy engem félrevezettek az osztályidegen elemek.

Sajnos február végén kellemetlenebb „élményben” is volt részem. Egyik éjjel elhurcoltak. Egy katonatiszti különítmény „népnevelt” mint ellenforradalmárt, kegyetlenül megvertek. Kb. hajnali 3-kor löktek ki az épületből. Csúszva-mászva mentem haza, ahonnan a hozzátartozóim reggel orvoshoz vittek.

A Kádár-kormány továbbfolytatta a munkástanácsokkal kapcsolatos képmutató politikáját. 1957 januárjában kormánynyilatkozatban hangsúlyozták, hogy szükség van az üzemi munkástanácsokra, de „átmenetileg” erős központi irányítást kell létrehozni. Törvényileg a munkástanácsok működése egészen 1957 őszeig legális volt¹¹, a gyakorlatban azonban a Czigány Istvánéhoz hasonló atrocitásokat követtek el a munkástanács vezetőivel és tagjaival szemben.

Ilyen körülmények között a munkástanács már nem tudott érdemi munkát, sőt egyáltalán bármiféle tevékenységet végezni. Az 1957. február 28-i ülésre ugyan még elkészült az elnökség beszámolója, de a sorok között már olvasni lehet a megveretések hatását: „Tehát munka, munka, higgadtság és józan megfontoltság, az üzemben, az utcán, nyilvános helyen és életünk minden vonatkozásában, mert a nehezen ugyan túl vagyunk, de még a következő útszakasz sincs rózsákkal tűzdelve.” Persze utólag el lehet ítélni ezt a szöveget, de akkor a pofonok között és a letartóztatás árnyékában élt az ember.

1957. február 28-án volt az Aprítógépgyárban az utolsó munkástanácsülés. Az erről szóló jegyzőkönyv már nem az öntudatos munkástanács megnyilatkozása, hanem egy átlagos termelési tanácskozás problémáit (munkaruha, készülékhiány, szerszámélezés, füstelszívó, stb.) tartalmazza.

1957 február végén véget ért az Aprítógépgyári Munkástanács működése. Lezárult a nagy reményekkel és lelkesedéssel végzett munkástanácsvezetés. Mi akkor azt akartuk, amit a tisztességesen dolgozó magyar társadalom, az egész magyar nép: békét, félelem nélküli életet, függetlenséget, jólétet és törvényes rendet Magyarországon. Sajnos ehelyett a megtorlás sötét időszaka következett és tartott hosszú időn keresztül.

G.Z. Nekem „szerencsém” volt, mert 1957. március 11-én betegállományba kerültem a tudómmal, és így kikerültem a figyelem első köréből. Olykor kaptam figyelmeztetést volt társaktól, hogy jobb, ha nem alszom otthon, mert engem is bevisznek és megvernek, de erre végül nem került sor. Közben több ízben kórházban is voltam, tehát valóban nem voltam szem előtt. Teljesen azért nem feledkeztek meg rólam, mert amikor a műtétből felépülve 1958. májusában vissza akartam menni az Aprítógépgyárba, felmondtak, amiben aktív szerepe volt Czinege István személyzetisnek is nyilván a káderanyag kiosztása miatt, és hónapokig nem tudtam elhelyezkedni. Végül a Szabolcs megyei Tiszavasváriban kaptam művezetői munkát. A „fekete pont” még évtizedekig szerepelt a káderanyagomban.

Cz.I.: Valamikor márciusban hivatalos idézést kaptam a helyi rendőrkapitányságtól. Molnár Antal nevű politikai nyomozó foglalkozott az ügyemmel és a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedés vádjával letartóztatott. A rendőrségi fogda, ahová lekísértek, zsúfolt volt. A társak a Jászság településeiről és helyből kerültek fogságba.

¹¹ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 63. törvényerejű rendelete (1957. nov. 17.) helyezte hatályon kívül a munkástanácsokról szóló 1956/25 sz. törvényerejű rendeletet.

Guggolva, ülve aludtunk, mert priccs sem volt, csak egy kübli. A helyiek közül egy Bujdosó nevűre, Kucsa Bélára és a Fémnyomóból Orendás Bélára emlékszem. A kihallgatásom naponta kétszer, éjjel és nappal történt. A nyomozó már kívülről ismerte a munkástanács elnöki tevékenységemet és a családi körülményeimet. A baráti, munkatársi körről és a gyárban dolgozó ún. osztályidegenekről faggatott, de nem boldogult velem. Egyszer meg is akart ütni, de nem sikerült. Ekkor már meg voltam edződve, csak titokban attól féltem, hogy elvisznek Szolnokra, ahonnan nagyon rossz hírek jöttek. Édesanyám és testvéreim sokat fáradoztak értem. Két hét után engedtek ki azzal, hogy a továbbiakban is szemmel fognak tartani.

Persze segítőkész emberekkel is találkoztam. Még szintén márciusban történt, hogy Gallyas György a gyár akkori főmérnöke beszélgetésre invitált. Elmondta, hogy az ikladi Ipari Műszergyár főmérnöke jó ismerőse, és mint kölcsön dolgozót át tudna oda helyezni engem annál is inkább, mert sok a köszörűs munka. Nekem pedig jó lenne, mert nem lennék szem előtt. Így is történt. Tavasztól kb. nyárig egy-egy hétre átjártam, és ezek az egy-egy hetes eltűnések jótékonyan hatottak rám minden szempontból.

Az Aprítógépgyári Munkástanács történetének végére értünk. Újraolvasva a dokumentumokat és visszagondolva az akkori eseményekre úgy gondoljuk, hogy sem a munkástanács sem a magunk nevében nincs okunk szégyenkezni. Csináltuk legjobb tudásunk szerint, amit az a rendkívüli időszak feladatul tűzött elénk. Bár a későbbiek során bőven volt részünk retorzióban, sohasem bántuk meg, hogy az 1956-os forradalom aktív részesei voltunk.

Irodalom

Bill Lomax: Magyarország 1956. Aura Kiadó 1989

„Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni” Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből. Századvég kiadó 1956-os Intézet 1993

Egy népfelkelés dokumentumaiból 1956. Tudósítások kiadó 1989

1956 a sajtó tükrében. Kossuth Könyvkiadó 1989

Járomi József: Vihar a városban. Jászberény 1995

1. sz. melléklet

Az Aprítógépgyár Munkástanácsának eredeti dokumentumai:

1. 1956. november 2-i jegyzőkönyv a Munkástanács üléséről
2. a) 1956. november 23-i jegyzőkönyv a Munkástanács üléséről
b) A végleges Munkástanács névsora
c) Segédletek a választással kapcsolatban (3 lap)
3. 1956. november 26-i jegyzőkönyv a Munkástanács elnökségének rendes üléséről
4. 1956. november 27-i jegyzőkönyv a Munkástanács elnökségének üléséről
5. 1956. november 29-i jegyzőkönyv a Munkástanács elnökségének üléséről
6. 1956. december 4-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről
7. 1956. december 5-6-i jegyzőkönyv a Munkástanács üléséről (6 lap)
8. 1956. december 12-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről (2 lap)
9. Gróf Károly igazgató 1956. december 12-i beadványai a Munkástanácshoz (2 lap)
10. 1956. december 17-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről
11. Beszámoló a Munkástanács 1957. január 9-ig végzett munkájáról (4 lap)
12. 1957. január 9-i jegyzőkönyv műszaki és adminisztratív dolgozók elbocsátásáról
13. 1957. január 23-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről
14. 1957. január 23-i jegyzék a racionalizált dolgozókról (2 lap)
15. 1957. január 28-i értesítés a Munkástanács 1957. január 29-én tartandó üléséről
16. Beszámoló a Munkástanács 1957. január 29-i ülésén (3 lap)
17. 1957. január 29-i jegyzőkönyv a Munkástanács üléséről (6 lap)
18. 1957. január 29-i részletesebb jegyzőkönyv (gyorsírásos feljegyzés) a Munkástanács üléséről (9 lap)
19. 1957. február 2-i jegyzőkönyv a Munkástanács rendkívüli üléséről (4 lap)
20. Beszámoló a Munkástanács 1957. február 28-i ülésén (2 lap)
21. 1957. február 28-i jegyzőkönyv a Munkástanács havi rendes üléséről (2 lap)

LATIN NYELVŰ FELIRATOK JÁSZAPÁTIN

Aki a Jászapátit nagyjából két egyenlő részre osztó főútvonalon (Kossuth L. és István király út) és a közbeeső tereken végigmegegy, mintegy tucatnyi olyan épületet, szobrot, kőkeresztet, emlékművet stb. vehet szemügyre, amelyeken valamilyen felirat jelzi az állítató vagy megrendelő által legfontosabbnak tartott tudnivalókat. Ez önmagában véve nem valami különös jelenség, bármely más településen találunk ilyeneket. Az viszont bizonyára feltűnik a mai kor emberének, hogy az említett műalkotások többségének feliratai *latin nyelvűek*, így egyre kevesebben vannak olyanok, akik elolvassák és megértik a kőbe vésett szövegek mondanivalóját. Már csak ezért is érdemes röviden áttekinteni a címben megjelölt tárgykört.

A feliratok latin nyelvűsége érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy a kitűzött szempontunkból számba vehető műalkotások közül a legrégebbi 1493-ból, a legújabb pedig 1784-ből való. E két évszám közé eső mintegy háromszáz évnyi időszak bőven beleesik abba a korszakba, amelyben a (nyugati) kereszténység felvétele után hazánkban (is) a latin volt az egyház, az államigazgatás, a tudomány, az oktatás, a nemzetközi érintkezés nyelve, de másfél – két évszázaddal ezelőtt a magánszférában is találkozunk vele a képzettebb rétegek társalgási nyelveként is. (Gondoljunk csak a Jókai-regények szereplőire!) Hazánkban - történelmi, politikai okokból - különösen sokáig tartotta magát a latin: 1836-ig az volt a hivatalos nyelv.

Bár a feliratok – nyelvűségük milyenségétől függetlenül – csak járulékos tartozékai az őket hordozó műalkotásoknak, nagy segítséget nyújtanak a legfontosabb tudnivalók megismeréséhez (a keletkezés ideje, az állítató személy vagy közösség megjelölése, indítéka, tekintélyes személyiségek adatai stb.) Jelzik egy-egy közösség vagy személy áldozatkészségét, ízlését, szemléletét. Tekintsük át tehát tematikai vagy egyéb célszerű csoportosításban a *latin nyelvű* feliratokat, hiszen korunkban ezek megértése ütközik nehézségekbe.

Az első olyan fennmaradt oklevél, amely Jászapátit – descensus Apathy, magyarul: Apáti szállása, néven – említi, 1391-ből való. Ebből a határjáró levélből kiderül, hogy Apátinak már akkor volt temploma, mégpedig kőből, és az Szűz Mária tiszteletére épült. (Az említett – latin nyelvű – okirat így határozza meg a benne leírt határjárás kiinduló pontját: „... a primo angulo ecclesiae beatae Mariae Virginis lapideae de eadem Apathy...”, azaz: „... a boldogságos Szűz Mária apáthy – i kőtemplomának első szegletkövétől...”) A keresztény hit elmélyülésével és a település lakosságának szaporodásával az elkövetkező századok folyamán egyre nagyobb, díszesebb, jobban felszerelt

templom építése vált szükségessé. A mai templom épületén olvasható latin nyelvű feliratok éppen ezeknek az építkezéseknek egy-egy fontos állomását idézik fel.

A régi templomépület gyarapodásának fontos mozzanata első (a mai keleti) tornyának megépítése. Ez 1493-ban történt. Éppen erről szól a Jászapáti található legrégebbi, latin nyelvű felirat. A torony a templom sarkához illesztve épült. Az építmény két külső sarkánál egymáshoz képest derékszögben álló két-két támpillér biztosítja, hogy a torony szilárdan állhasson ellen az idők viszontagságainak.

A támpillérek egyikének legfelső részén körülbelül két öl magasságban olvasható az említett, kőbe vésett felirat. Szövege a következő:

+ HOC OPVS FECIT
FIERI LVCAS HORVAT
CAPITANEVS DE APTI
SALIASA AD HONOREM
NATIVITATIS BEATE
MARIAE VIRGINIS

1493.

Magyarul: ezt az építményt Horvát Lukács apátiszállási kapitány létesítette a Boldogságos Szűz Mária születésének tiszteletére. 1493. (Az évszám második számjegye eredetiben a 4-es régies formája: félbe vágott 8-as.)

Ez a tizenhat szóból álló felirat mennyi információt ad! Megtudjuk belőle nem csak az építtető nevét és rangját, hanem azt is, hogy Jászapáti akkor Apátiszállásának hívták. Figyelemre méltó, hogy a *latin nyelvű* feliraton a település nevében már nem a latin „descensus” szó szerepel, hanem az ennek megfelelő magyar „szállása” szó. Feltűnik a „kapitány” megjelölése, amely jelzi, hogy a település előljáróit – egyik fontos feladatkörükkel összhangban – a hadseregben járatos elnevezéssel illették. Már a korábban említett 1391-ből való határjárás okiratból kiderül, hogy a templom Szűz Mária tiszteletére épült. Ez az 1493-ban emelt torony felirata kőbe vésvé erősíti meg és pontosítja: „ad honoram nativitatis Beat(a)e Mariae Virginis”, azaz „a Boldogságos Szűz Mária születésének tiszteletére”. Ennek ünnepe szeptember 8-ára esik (Szűz Mária születése, Kisboldogasszony).

Ez a nap – illetve ma már a hozzá legközelebbi vasárnap – a „búcsú” napja. Egy-egy felirat tehát fontos forrásanyagul szolgálhat múltunk megismeréséhez, emlékeztet jelen életünk egy-egy mozzanatának a múltba nyúló gyökereire. Megérdemli, hogy vigyázzunk rá és viseljük gondját. Ennek szükségessége igen erőteljesen mutatkozik meg éppen annak a legrégebbi feliratnak a sorsában. A falba illesztett faragott kőbe vésett szöveg betűit még néhány évvel ezelőtt is biztonsággal lehetett

azonosítani, így elolvasása nem okozott különösebb gondot. Persze, ilyen hosszú idő alatt a vésett betűk élessége megkopott, a felirat alapjául szolgáló kőlap felülete itt-ott szétmállott. Sajnos, az olvashatóbbá tétel a vésett betűk fekete festékkel való kiemelése során úgy ment végbe, hogy a műveletet végző kézben tartott ecset – a felmerülő nyelvi nehézségek miatt – a kopottabb helyeken nem mindig talált rá a hajdani véső eltűnt vagy megkopott barázdáira. Így a számos, értelemzavaró elírás következtében – a dicséretes szándék ellenére – mai állapotában a szöveg nehezen lenne megfejthető, ha nem állna rendelkezésünkre a különféle nyomtatott forrásmunkákban idézett eredeti szöveg. (Sajnos, nem minden felirat jelenik meg nyomtatásban vagy található meg kéziratan. Mindez arra int, hogy a feliratok – bármely nyelven íródtak is, - nagyobb figyelmet, körültekintő gondosságot igénylenek, hiszen rendeltetésüknél fogva értékes, a kutatómunka számára esetleg nélkülözhetetlen információkat közvetítenek az utókor számára. Ne mondjunk le róluk!)

Ugyancsak az apáti templom bővülésének egy-egy fontos szakaszához kötődik egy másik latin nyelvű felirat. Ez a templom főbejárata fölött olvasható. A régi templom igen jelentős bővítése 1743 és 1759 közé esik; megnőtt az épület hossza, és felépült a régi, keleti toronynál akkor még alacsonyabb nyugati torony, elkészült a két oszlopon nyugvó boltozatos kórus. A főkapu feletti felirat 1751-ből való, az említett építkezési periódus nevezetes állomását jelzi. Ezt a díszes főbejáratot meghagyta a további, 1825-től 1828-ig tartó, a templom befogadó képességét nagymértékben növelő bővítés is. (1. sz. kép) Ez az építési szakasz adta meg a templomnak ma is látható alakját. A homlokzat közepén faragott kőkeret tartja azt a kőlapot, amelybe az 1751. évi feliratot vésték. A gondosan vésett, ma is jól olvasható betűkből összeállított szöveg a következő:

VIRGO DEIPARA

NATA REGINA TVA PIA BENIGNITATE TVERE ISZAPATIENSES
A PESTE FAME ET BELLO QVI OPVS HOC TIBI VOVEBVNT.

Mint látható, a felirat kronogramma: a kiemelt betűk római számértékét összeadva kapjuk meg az 1751-es évjelölést. (1. sz. kép) Magyar fordítása:

Istenszülő Szűz, született királynő, kegyes jóságoddal óvd meg a pestistől, éhínségtől és háborútól a jászapátiakat, akik ezt az épületet Neked fogják felajánlani. (A kronogramma vagy kronogramm – verses szöveg esetén *kronosztichon* a neve – különösen a barokk korban volt népszerű évszámjelölő módszer. Igazán szabályosnak akkor számít, ha az adott szöveg minden, római számnak használatos betűjét számításba kell venni a kívánt évszám kialakításához.)

Az 1493. évi és az 1751. évi feliratokat összehasonlítva a latin nyelv ismerete nélkül is megállapítható, hogy a település elnevezése változott: az első még *apátiszállási* kapitányról (*capitaneus de Apatiszallasa*) szól, a másikon már az oltalmat kérő *jászapátiak* (Iszapatenses) tesznek

felajánlást. Többek között ez az egy párhuzam is felvillantja, hogy milyen értékük lehet a feliratoknak a múlt felidőzésében, „dokumentálásában”. Az említett két felirat – a keletkezésük közt eltelt harmadfél száz év ellenére – további párhuzamot is mutat: mindkettő igazolja az itteni nép Mária-tiszteletét. A templom Szűz Mária születésének tiszteletére épült, a későbbi felirat is ennek a tiszteletnek a tükröje: a lakosság Szűz Máriához fordul segítségért. Jellemző az is a korra, hogy milyen csapások ellen kérnek védelmet az akkori hívek. A három fő veszedelem a pestis, az éhínség és a háború. (Apácin 1710-ben és 1711-ben pusztított a pestis: több mint 600 lakos, de még 1739-ben is nyolcvan vált a járvány áldozatává. Az éhínséggel szemben is védtelenebbek voltak az akkori emberek: a kedvezőtlen időjárás vagy egy-egy pusztító háború miatti rossz termés, illetve dúlás súlyos következményekkel járhatott; a különféle háborúk emléke és fenyegetése mindig is nyugtalanságot keltett a nép lelkében.)

Mielőtt áttérnénk a város jelenlegi temetőjében található feliratos emlékek ismertetésére, említsük meg, hogy az általános szokás szerint kezdetben a jászapáti lakosok is a templomot körülvevő térségben (coemeterium, cinterem) temetkeztek. Ez – igen kivételes esetektől eltekintve – 1759-ig volt lehetséges. A templom kőkerítésének elkészülte (1771) után az itteni sírhantokat elegyengették. Néhány család ekkor a kerítés egy-egy nagyobb kövébe vésett rövid, latin nyelvű felirattal jelölte meg az eltemetettek nevét. Egy ilyen, nehézkesen formált betűkkel kivésott felirat ma is olvasható az egyik kerítéskövön: + G. D. FRANCISCUS KIS 1761. = Nemes KI Ferenc úr 1761. (G.D. = Generosus Dominus).

Számos és változatos „műfajú” latin nyelvű feliratot találhatunk Jászapáti szépen rendezett temetőjében. Vegyük szemügyre először a temető főbejáratával szemben elhelyezkedő kápolnát, amelyet 1740-ben emeltettek a hívek hálából az 1739-ben kitört, június 2-től október 10-ig tartó pestisjárvány megszűnésének emlékére. A kápolnát Szűz Mária szent neve tiszteletére szentelték. Az Európaszerte időnként pusztító pestisjárványok ellen elterjedt szokás volt Szűz Máriához fohászkodni oltalomért – ennek jelét a tizenegy évvel későbbi templomfeliraton is láthattuk az előbbieken – de az egyes népek hitvilágában szerepet kaptak más szentek is, mint akiktől hathatós segítséget reméltek a rettegett betegsége ellen.

Ezek közül a temetői kápolna homlokzatának gazdag díszítése és felirata Szent Rozália alakját idézi fel. Rozália a XII. században élt, egy szicíliai gróf leányaként a fejedelmi udvarban nevelkedett. Ennek pompáját odahagyva egy rideg hegyi barlangban lakott remeteként, kemény önmegtágadásban és imádkozva. Századok múlva, 1614-ben, a nagy pestisjárvány idején ebben a barlangban találták meg a holttestét, kezében a feszülettel. Tisztelete ettől kezdve terjedt el több országban – így Magyarországon is -, és vált a hívők tudatában a pestis ellen védő közbenjáróvá. Az ő reliefszerű fekvő szobra látható a kápolna bejárata fölött egy barlangot utánozó falmélyedésben. A szentet ábrázoló szobor fölött latin nyelvű felirat:

ROSALIA VIRGO IESVM DEPRE CARE
IS VT SVOS SERVET TVTOS a PESTIFERA LVE

Ez is kronogramma, a kiemelt betűk római számértékének összege adja meg a kápolna teljes elkészültének évét, az 1740-et. A felirat magyar jelentése: Szűz Rozália, kérleld Jézust, hogy mentse meg híveit a pestisjárványtól.

E felirat fölött, a kápolna homlokzatát markánsan kettéválasztó párkány fölé eső homlokzatrész középső falsíkjából kiemelkedik egy barokk stílusban kőből kifaragott kettőskereszt, talapzatán magyar nyelvű szöveg: egy Mária-ének kezdőszavai. Tárgyunk szempontjából a kettőskereszt függőleges vonalában és a két vízszintes száron elhelyezett betűk szerepének megismerése érdemel figyelmet. A betűk – és a közöttük lévő hét +-jel – így helyezkednek el:

+
Z
+
D I A
+
B
H G F I + B F R S
Z
+
S
A
B
+
Z
+

Ezekről a betűkről *Vándorfy János* Jászapáthy város Egyházának múltja és jelene c. 1895-ben megjelent könyvében azt írja, hogy „jelentését itt senki sem tudja.” A dolog feledésbe ment a pestisjárvány óta elterjedt mintegy másfél évszázad alatt, hiszen a javuló közegészségügyi viszonyok közepette elhalványult a szörnyű csapás emléke. Márpedig a kettőskereszt alakban elhelyezett betűk jelentése szoros kapcsolatban van a pestisjárvánnyal. Az egyes betűk egy-egy latin mondat kezdőbetűi,

és ezek a mondatok közvetlenül vagy közvetve a pestis (döghalál) elhárításához kérnek isteni segítséget, és kifejezik a könyörgők mély hitét Krisztus keresztségének megváltó hatalmában. A betűk függőleges sorában elhelyezett keresztjeleknek is egy-egy mondat felel meg; ezek a mondatok mind a *kereszt* (latinul: *crux*) szóval kezdődnek, és Krisztus keresztségében bízva kérnek oltalmat a pestis ellen. Az egyes kezdőbetűk által jelzett mondatok forrásai a bibliai zsoltárok és más bibliai idézetek. (Hosszadalmas lenne minden betű és +-jel mondatát idézni, példaként csak egyet-egyét mutatok be belőlük. Az első keresztjelnek megfelelő latin mondat: *Crux Christi, salva me!* Magyarul: Krisztus keresztsége, ments meg engem! A *D* betűhöz tartozó mondat: *Deus meus,, expelle pestem de loco isto et libera me!* Istenem, üzd el a pestist erről a helyről, és szabadíts meg engem!) A kettős kereszt betűivel képviselt mondatok összességét Zakariás-áldásnak nevezik, magát az így megjelölt keresztet pedig Zakariás-keresztnek. Az áldás szövegének összeállítását a hagyomány Szent Zakariás nevéhez fűzi, aki bencés szerzetesből lett pápa, és 741-től 752-ig uralkodott. A Zakariás-áldás betűit karperecre vagy nyakba, illetve a házak ajtajára akasztható keresztre vésvé a pestistől való oltalmazás hathatós eszközének tartották. Egy 1793-ban újból kiadott könyvecske ("Lelki Méreg ellen-való orvosság – az uralkodó döghalálnak veszedelme ellen") szerint a tridenti zsinat atyái a városban kitört pestis miatt Bolognába áttelepülve a nyakukban Zakariás-keresztet viseltek, és így menekültek meg a járványos fertőzéstől.

A kápolna szomszédságában 1773-ban épült impozáns Kálváriához felvezető jobboldali lépcsőzet belső oldalánál, alig észrevehetően, egy hasáb alakú síremlék szerénykedik. (2. sz kép) A 115 cm magas és 90 cm széles kőlap szöveges oldala már igen megkopott, így a latin nyelvű sírfeliratból már kb. negyven évvel ezelőtt is mindössze ennyit lehetett kihámozni:

...NUS
.....CATH
ECCLAE.....PAROCHUS
JASZAPATH..NSI. RENATUS
DIE 2 APRILI...NI 1783
AETATIS SUAE 67.

A töredékes felirat biztosan értelmezhető részének magyar fordítása (a kisebb hiányok értelemszerű pótlásával): ... a jászapáti katolikus egyház plébánosa meghalt 1783. április 2-án, 67 éves korában. Sajnos, a sírfeliratról az itt nyugvó hajdani plébános neve teljesen lekopott. A megmaradt szövegtöredékek alapján mégis kétségtelenül megállapítható, hogy ki nyugszik ebben a sírban. *Vándorfy* említett könyvének idevonatkozó részlete (100. o.), de a plébánia halotti anyakönyve alapján is bizonyítható, hogy *Litkei Máté* sírját jelöli a feliratos kőlap.

Litkei Máté húsz éven át volt Jászapáti plébánosa, kiváló hitszónok és a város kulturális életének is kiemelkedő alakja. Többek között neki is köszönhető például, hogy 1767-ben Jászapátin nyílt meg a Jászság első gimnáziuma, amelynek alapításától ő volt az igazgatója is az intézmény 1779-ben Jászberénybe való költöztetéséig. Jászapáti város önkormányzata azzal fejezte ki tiszteletét Litkei Máté iránt, hogy 1991-ben róla nevezte el a parókia melletti teret.

Ha a főbejáraton belépünk a temetőbe, kissé jobbra nézve rögtön szemünkbe ötlük az első síremlék: egy barokk, sőt rokokó pompájú sírkő, a sírkert egyik ékessége. Kár, hogy felirata már teljesen lekopott, és a rendbehozatalt célzó, jó szándékú igyekezet a még megmaradt néhány betűt is letörölte, illetve megváltoztatta. Így lett az R. P. rövidítés R-jéből B. (A restauráló nyilvánvalóan azt gondolta, hogy a *Béke Poraira* rövidítésével találkozott.) Szerencsére, évtizedekkel ezelőtt sikerült feljegyezni az akkor még kibetűzhető teljes – latin nyelvű – feliratot. Igaz, az utolsó három sort már akkor is eltakarta a sírhant földje, de kiderült, hogy éppen ez a betemetett rész maradt a legolvashatóbb. (2. sz. kép) Itt érdemes megjegyezni, hogy a feliratok pusztulása vagy figyelembe nem vétele mire vezethet. Egy 1988-ban megjelent díszes könyv – „Szolnok megye műemlékei” – éppen erről a sírkőről azt *feltételezi*, hogy az (az előbbieken tárgyalt) Litkei Máté sírját díszíti. Öt év múltával a megyei napilapnak a jászapáti temetőt ismertető cikke már *tényként fogadja el* a téves feltételezést. – De lássuk most már ennek a barokk sírkőnek a teljes, latin nyelvű feliratát:

R.P.
DAMASCENUS
MRA ÖLBHEY
S.ORD.B.M.V.
AETATIS SUAE XL
OBIIT XIV APRIL AO
MDCCLXXVIII.

A rövidítések feloldása: R.P. = R (everendus) P (ater) - magyarul: Tisztelendő Atya - , MRA=MARIA (a szervita szerzetesek a Mária nevet is felvetették); S.ORD.B.M.V.= SERVUS ORDINIS BEATAE MARIAE VIRGINIS; AO=ANNO. A felirat magyar fordítása (a már jelzett R.P. rövidítés után): Ölbej Damascenus Mária, a Boldogságos Szűz Mária rendjének szolgálója, meghalt 40 éves korában 1778. április 14-én. A plébániai halotti anyakönyvből személyéről annyit lehet még megtudni, hogy a szerzetes az *egri* szervita rendházhoz tartozott. Egy 1833-ban kelt tanácsi jegyzőkönyv utalása alapján elképzelhető, hogy Ölbej Damascenust egy, az egri rendház javára végzett adománygyűjtés során érte a halál Jászapátin.

A temetőben még egy műalkotáson olvasható latin felirat: egy kőkereszt talapzatának egyik oldalsó felületén. A klasszicista kőkereszt a kápolnától mintegy száz méternyire, a jobbra elvezető út mentén áll. A források szerint egy korábbi, vihar által ledöntött és darabokra tört kereszt pótlására épült. Erre utal a talapzata homlokzati felületén olvasható, gyakorlatlan kézzel formált, nagybetűs felirat: ANNO 1808 DIK ESZTENDŐBEN RÁKOSI ANTAL MEGUITATA.

Az említett oldalsó felület latin nyelvű felirata szeszélyesen váltakoztatja a kis- és nagybetűket:

Crux Haec
IMPENSIS G. DNI
ADAMI MARK
ERECTA EST
Men: Aug. Die 29
NOSQVeGlorIarI
oportet In CrUCe
DoMInI: IesU Xti
Gal 6: v. 14:

Mint látjuk, a ma látható feliraton nem szerepel a kereszt felállításának évszáma, de az egri érseki levéltárban őrzött iratok és a megyei levéltárban megtekinthető jászapáti városi jegyzőkönyvek tanúsága szerint Márk Ádám, aki előzőleg többször is volt főbíró Jászapátin, 1781-ben állíttatta az eredeti keresztet az akkor még új temetőben. A felirat rövidítésének feloldása: G.DNI=Generosi Domini; Men: Aug=Mensis Augusti; Xti=Christi. Ennek megfelelően a szöveg fordítása: Ez a kereszt nemes Márk Ádám úr költségén emeltetett augusztus hó 29-én, nekünk pedig dicsekednünk kell az Úr Jézus Krisztus keresztjével. A *Gal 6: v.14*: egy bibliai helyre utaló szokásos jelzés; azt fejezi ki, hogy Pál apostolnak a galatákhöz írt leveléből a 6. fejezet 14. versében található a felirat befejező gondolatának a forrása. (A v. a latin *versus* szó rövidítése.) a megjelölt vers egyik mondata így szól: „Én azonban nem akarok mással dicsekedni, mint Urunk, Jézus Krisztus keresztjével.”

Még két szoborról kell szólni, amelynek kapcsán latin felirattal találkozunk. Mindkettő Nepomuki Szent Jánost ábrázolja. Az Európaszerte népszerűvé vált szent prágai érseki helytartó, kiváló hitszónok és IV. Vencel cseh király feleségének a gyóntatója volt. A hagyomány szerint a zsarnok uralkodó, feleségére gyanakodva, a gyónási titok megszegésére akarta rávenni a nagy tisztelnek örvendő papot, és amikor az határozottan visszautasította a képtelen követelést, a király 1393. május 16-án, éjjel a prágai Károly-hídról a Moldva folyóba dobatta felesége gyóntatóját. A gyónási titok vértanúját a nép már akkortól szentként tisztelte; évszázadokkal később, 1729-ben történt szentté avatása azután még szélesebb körben terjesztette el tiszteletét, és fokozta népszerűségét. Alig

van olyan település, ahol szobrával ne találkoznánk, főleg hidak, folyók mentén, kutak közelében, forgalmas utak mellett.

Mindkét jászapáti szobra 1784 óta díszíti a város arculatát. A kettő közül az eredetileg a templom előtti téren Szikszay András városi tanácsos (szenátor) által felállított műalkotás vált ismertebbé, éppen központi elhelyezése miatt. Ez a szobor többször változtatott helyet, (egy időben a templomkerítés jelenlegi lourdesi Mária-szobra helyén is állt), végül a Jászberénybe vezető út melletti Munkácsi téren kapott helyet sok évtizeddel ezelőtt.

Sajnos, mai alakjában csak a talapzat eredeti, a hajdani kedves, népi barokk stílusú, mellékalakokkal gazdagított alkotás helyét – sérülései miatt – 1979-ben egy újabb készítésű, egyszerűbb kivitelű foglalta el. (3. sz kép) Az eredeti talapzaton ma is jól olvasható az újra festett, de régi metszésű latin nyelvű felirat. (Igaz, a festék itt sem követte teljesen pontosan a vésett betűk eredeti helyét.) A felirat a következőkről tudósítja az olvasót:

HONORI DIVI
IOANIS NEPO-
MUCENI HANC
STATUM STA-
TUIT GEN.D.AN-
DREAS SZIKSZ-
AY OPPIDI J-
APATHI SENATOR
1784.

A GEN.D. rövidítés feloldása: *Generosus Dominus*. A felirat fordítása: Nepomuki Szent János tiszteletére ezt a szobrot nemes Szikszay András úr, Jászapáti város tanácsosa állította. 1784. Figyeljük meg, hogy a felirat rögzíti Jászapáti akkori közigazgatási státusát: *oppidum*, magyar megfelelője: mezőváros.

A másik Nepomuki Szent János szobor eredetileg a mai Damjanich (Szentgyörgyi) út és a mostani Gyöngyvirág utca sarkán állt. A szent szoboralakja latin feliratos talapzatra helyezett magas dór oszlopon állt. A felirat szövege:

DIVO JOANNI NEPOM
HANC STATUAM JOAN
NES BAGI CIVIS JÁSZ,

APÁTHI PIO ZELO ERE
CTAM DEDICAVIT
ANNO
1784.

Magyarul: Ezt a kegyes buzgóságból emelt szobrot Nepomuki szent Jánosnak Bagi János jászapáti polgár ajánlotta föl 1784-ben.

Érdekes a szobor sorsa. Kb. negyven évvel ezelőtt útrendezés címén eltávolították eredeti helyéről. A népszerű szentet ábrázoló szoboralak a plébániatemplom kerítése hátsó kapujának egyik oszlopára került (egy régebbi, megrongálódott szoboralak helyére), a fenti, ma is jól olvasható feliratot hordozó talapzat pedig jelenleg a templomkerítés oldalsó kapujának közelében hever.

x

A tárgyalt műalkotások fajtája és sorsa, mint láttuk, igen változatos. A rajtuk látható feliratok „állaga” – kevés kivétellel – nem éppen megnyugtató. Találtunk jó állapotban lévő épületfeliratok mellett szinte olvashatatlant, a szobrok esetében pedig azt tapasztaltuk, hogy a feliratos talapzat és az eredeti szoboralak elkülönült egymástól; a régi sírkövek feliratait a természetes kopás – emberi beavatkozással párosulva – tette nagy részben megfeythetlenné. Az épületek (templom, kápolna) feliratai – egy kivétellel – jól olvashatók ma is, és mindegyikről, (a nagyon nehezen olvashatóról is), szerencsére, nyomtatásban megjelent műveknek vagy kézzel írt feljegyzéseknek köszönhetően megbízható tájékoztatást kapunk.

Elég általános tapasztalat, hogy a különféle létesítményekről való gondoskodás nem mindig terjed ki a szükséges mértékben a rajtuk lévő feliratokra, pedig ezek, mint láttuk, az illető tárgyakon a legfontosabb adatokat közlik, szinte azok „névjegyei”. Az idő múlása, a természeti viszontagságok, a nem mindig szerencsés emberi beavatkozások különösen a latin nyelvű feliratokat teszik sérülékenyekké, vagy éppen megsemmisítik őket. Hiszen az ilyenek „megfeytése”, pótlása körülményesebb, nem mindig vállalt utánjárást, mélyebb szakismeretet igényel. (Azt sem állíthatjuk, hogy a *magyar nyelven* készült feliratok mindig megkapják az elvárható figyelmet és gondosságot.) Mindebből következik, hogy a tárgyalt témakörben bizonyára minden szóba jöhető településen vannak teendőink. Az utóbbi években öröndetesen szaporodó honismereti körök, városvédő egyesületek, társaságok eddigi tevékenysége, ügybuzgósága alapján feltételezhető, hogy a feliratos műalkotások gazdáai (egyházi szervek, önkormányzatok stb.) találnak segítőtársakat az eddigi állapotok javításához. Fel kellene mérni a jelenlegi helyzetet: hol vannak akár magyar, akár latin nyelvű feliratok. Ezek nyilvántartása, „megfeytése”, időnkénti megvizsgálása, karbantartása, a helyi sajtó és egyéb eszközök útján a közvélemény tájékoztatása és megnyerése bizonyára hozzásegítene ahhoz, hogy az egyes

alkotások értékes kiegészítői képesek legyenek szolgálni közvetlen környezetünk értékeinek alaposabb megismerését és megbecsülését.

Képfeliratok:

- 1. sz kép   A templom főbejárata
- 2. sz kép   Litkey Máté sírfelirata
- 3. sz kép   A Szikszay-féle Nepomuki szobor felirata

Fejezetek az Aprítógépgyár történetéből

A második világháború befejezését követő években került sor az Alföldön és más korábban iparban szegény területeken az ipari termelés és a műszaki kultúra meghonosítására. A lerombolt ország újjáépítéséhez, a háború során megsemmisült javak, utak, vasút, épületek, hidak, gyárak pótlásához, valamint az ezzel egy időben meghirdetett iparfejlesztési politika megvalósításához jelentősen növelni kellett az építőanyag-ipari és építőipari kapacitást. Ehhez pedig aprítógépek is kellek. Ilyen gépek előállításával a háború előtt Budapesten a Ganz Vagongyár Kőbányai úti telepe foglalkozott, de a gyárnak az a viszonylag kis része, ahol az aprítógépek gyártása folyt, a hirtelen megnőtt igényeket nem tudta kielégíteni. Mivel Kőbányán nem volt lehetőség számottevő bővítésre, ezért 1949-ben új üzem alapítását határozták el az Országos Tervhivatalban. Az új gyár beruházásának előkészületi feladatait a Gépipari Beruházási Vállalat kapta, s javaslatára a Helykijelölő Bizottság 1950. március 21-én döntött arról, hogy az új üzem Jászberényben épüljön fel. Jászberény sokat nyert a gyár építésével. Az addig mezőgazdaságból élő, malmairól, szücsseiről, tímárjairól, kádárjairól ismert városban egyre többen álltak be az új gyár munkásai, alkalmazottai közé, hogy korábbi életmódjukat újjal váltsák fel. Egyre nőtt azoknak a családoknak a száma, amelyeknek egy vagy több tagja gyári dolgozó, ipari munkás lett. A korábbi mezőgazdálkodásból származó bizonytalan jövedelmet felváltotta vagy kiegészítette a rendszeres munkabér, a folyamatos napi elfoglaltság, a kiszámíthatóbb életforma, a nagyobb közösséghez való tartozás láthatatlan köteléke. Az Aprítógépgyár és az időközben szintén Jászberényben felépült Hűtőgépgyár léte megváltoztatta a környezetet is. Lakások, lakótelepek épültek, fellendült a sport, a kulturális élet, a hatvanas években már rang lett "aprítósnak vagy hűtősnek" lenni Jászberényben.

A gyár első évei

A Nép gazdasági Tanács 1951. január 18-án az alapító határozatot is meghozta, amely szerint a tevékenységi kört az

- aprító-, osztályozó-, keverő- és adagológépek,
- cementmalmok és
- téglagyári prések
-

gyártásában jelölte meg.

A Tervhivatal – bár még a gyár nem is létezett – már az új üzem tervfeladatait is meghatározta, amit az akkori gyakorlat szerint tonna-, forint- és létszámadatban állapított meg. Eszerint az új gyárnak évi 6000 t vegyes aprítógépet kellett gyártani kb. 70 millió Ft értékben, amihez a terv szerint 619 ember munkájára volt szükség.

1951 elején elindult a dolgozók felvétele, toborzása is. Mivel ezelőtt nem volt jelentős hagyománya a gépipari szakmának Jászberényben, a jelentkezők többsége szakképzetlen volt, vagy "profilidegen" szakmával rendelkezett, a legtöbbször cipészek, tímárok, bognárok voltak. Közülük választották ki az ún. "átképzősöket", akiket a budapesti Ganz-gyárba küldtek szakmai tanfolyamra. Ők 1951 őszén fejezték be a hathónapos tanfolyamot, így az 1951. augusztusi gyárindításkor ez a közel százfőnyi csoport képezte az új üzem szakmunkásgárdájának az alapját.

1951 nyarának végén már befejezéshez közeledtek az épületek, folyamatosan érkeztek a gépek is, lehetővé vált, hogy augusztusban már a termelőmunka is elinduljon. Augusztus 20-án, az akkori szóhasználat szerint Alkotmány Ünnepe, bankettel összekapcsolt ünnepségen felavatták a gyárat. Az indulás sok gonddal járt. Kezdetben még sok minden hiányzott, többek között megfelelő gépek, képzett dolgozók, alapanyagok, szerszámok. A vezetők fő feladata az volt, hogy ilyen körülmények között is biztosítsák a gyár működését, teljesítsék a terveket, győzzék le az akadályokat. Eleget kellett tenni a szigorú tervutasításos rendszerben a tervmutatóknak, miközben fokozatosan be kellett illeszkedni a hasonlóan nagy ütemben bővülő magyar ipari struktúrába. Ebben sok-sok embernek volt komoly szerepe, többek között az első két igazgatónak. A gyár első vezetőjét Horváth Miklósnak hívták, ő felügyelte az építkezések elindítását, megszervezte az átképzős tanfolyamokat, a budapesti "ganzos" részleg Jászberénybe telepítését, és 1951 nyár végétől a termelőmunka fokozatos felváltását. Alig több mint egyévi igazgatás után adta át a helyét a cég első igazán karakteres vezetőjének, Gróf Károlynak, aki munkásigazgatóként került a vállalat élére, s tízéves munkája során nagyon sokat tett azért, hogy a hatvanas évek elejére valóban felnőtt gyár legyen az Aprító. Mindenre kiterjedő figyelme, fáradhatatlansága, kezdeményezőkézsége mind hozzájárult ahhoz, hogy távozását követően évtizedekig emlegették a gyár dolgozóit.

A vállalatot 1952-ben már tervteljesítésre kötelezték. Ezeket a feladatokat teljesítette ugyan, de a munka szervezettsége alacsony színvonalú volt. Ütemtelen volt a termelés és az árukibocsátás. Az alapanyag-ellátási gondok, a műszaki előkészítés és termelésirányítás fogyatékosai sorra kiütköztek. Ezeket csak kis részben tudta pótolni az 50-es évek vállalati bürokratizmus, amely inkább a kor ideológiai szellemiségéhez állt közelebb, mint a gazdálkodás ésszerűségéhez. Ráadásul néhány évig a gyár – központi előírásra és mozgósító kampányok hatására – nem csak az alaprofilba tartozó gépeket gyártotta, mint például a törő-, és őrlőgépeket, a rostákat és szitákat, az osztályozó-, keverő- és adagológépeket, vagy a hengerművi berendezéseket, hanem lakossági felhasználásra vasárukat, valamint a mezőgazdaság részére használati eszközöket, Az utóbbiak közül a legismertebb a borona volt. Ezek a termékek azonban nem illettek bele a gyár termékprofiljába, sem a technológiai tevékenységébe, a – borona kivételével – a mennyiségük sem volt számottevő.

A gyárban dolgozók létszáma egyenletesen növekedett. 1951. végén alig több mint 150 dolgozója volt a vállalatnak, 1953-ban már közel négy százan jártak a gyárba dolgozni. Az Országos Tervhivatal által az alapításkor meghatározott 619 fős létszámot a gyár az 50-es évek második felében érte el. A megfelelő összetételű és stabil munkaerő-állomány - amelynek már nem csak a termeléshez szükséges munkások, hanem a műszaki és gazdasági szakemberek (mérnökök, közgazdászok) és vezetők is részei voltak - csak a hatvanas évtized elejére alakult ki. Gróf Károly fontosnak tartotta a személyzeti munkát és a létszám megfelelő feltöltését. Igazgatása alatt kerültek a gyárba olyan szakemberek - Bartók Zoltán, Cserni Pál, Csik József, Orosz Béla, Pető Ferenc, Radics Béla, Szabeni Mihály, Szilva András - akik később fontos szerephez jutottak az Aprítógépgyárban. A vállalat műszaki, termelésirányítási dokumentációs rendszere, elszámolási folyamatai, amelyekből kisebb-nagyobb módosításokkal sokat ma is használnak, a "ganzos" örökség felhasználásával, annak továbbfejlesztésével a későbbi években jórészt az ő munkájuk nyomán alakult ki. 1961-ben a teljes létszám 853 fő volt, ebből a korabeli szóhasználattal élve munkások 612-en, az alkalmazottak pedig 241-en voltak. Az ezt követő évek során már csak szerény létszámnövekedés jellemezte az Aprítógépgyárat, inkább a szakmai összetétel módosult. Jó másfél évtized múlva, a gyáregységek megszervezése előtt a létszám 950 és 1000 fő között ingadozott.

Az ötvenes és hatvanas évek fordulóján a gazdálkodásban állandósultak a problémák. Ekkorra már alább hagyott a korábbi iparosítási lendület, a piaci kereslet is csökkent a termékek iránt. Gond volt a gyártmányszerkezettel is. A háború után alakult tervezőirodák dokumentációi alapján gyártott termékek között voltak, amelyek nem bizonyultak sikeresnek a piacon. Exportálni nem tudott a gyár. A környező szocialista országokban is voltak hasonló gépgyárak, a nyugati piac pedig sem politikai, sem versenyképességi okok miatt nem volt elérhető. Többször előfordult, hogy a tervek előírásai nem teljesültek, ezeket vizsgálatok, felelősségre vonások követték. A felügyeleti szervek 1961-ben úgy döntöttek, hogy Gróf Károlyt elhelyezik a vállalat éléről. Távozásával – ahogy a következő évek eseményei mutatták – ugyan a problémák többsége nem oldódott meg, de az Aprítógépgyár első tíz éves szakasza, kezdeti "mezítlábas" korszaka mindenképpen lezárult.

A hatvanas évek útkeresése

A gyár első évtizedét a kezdeti bizonytalanságok, működési zavarok ellenére a lassan növekvő termelés, új gépek gyártása és mérsékelt fejlődés, bővülés jellemezte. Termékei azonban nem saját tervek szerint készültek, anyagellátási problémákkal küszködött, sok munkafolyamatából hiányzott a rendszeresség és szervezettség. Az 1961-ben kinevezett – sorrendben harmadik – igazgató, Jakos János sem tudott úrrá lenni a problémákon. Kialakult a meghatározó vevőkör (bányák, kohászati cégek, építőanyag-ipari vállalatok), már megjelent az értékesítésben az export is, azonban a folyton változó termékösszetétel, az ún. hordozóprofil hiánya, a sok korszerűtlen gyártmány továbbra is problémaforrás volt a cég működésében. Nagyszabású tervek készültek a magyar vegyipar fejlesztésére, amelyben az Aprítógépgyárnak jelentős megrendeléseket szántak. A vállalat vezetését arra ösztönözték, hogy a gyár kapacitásait jórészt ennek a programnak a céljára tartsa fenn, illetve fejlessze. Az elképzelések azonban csak részben valósultak, hiszen a gyár nem kapta meg a korábban jelzett rendeléseket. Ez a közel három évig tartó bizonytalanság sok kárt okozott a cég kereskedelmi kapcsolataiban, rossz hatással volt a gyárban uralkodó légkörre, s kihatott az eredményességre is. A programból való kimaradást ellensúlyozó intézkedések nem pótolták a korábban kínálkozó lehetőségeket, inkább kapkodást eredményeztek, aminek tervmaradások, ütemtelen termelés lett a következménye. 1964 tavaszán – elsősorban a gyár főkönyvelőjének és főmérnökének – kezdeményezésére nagyarányú átszervezést hajtottak végre, ami során sok fontos beosztásba új, többségükben akkor fiatal szakember került. Ekkor lett kinevezve a termelési szervezet élére Goda Zoltán, a vasszerkezeti üzembe pedig Cserni Pál vezetőnek. Ugyanezen év őszén felmentették Jakos János igazgatót, s a Kohó- és Gépipari Minisztérium Keresztes János miniszteri biztost bízta meg a vállalat vezetésével. Ő másfél évi megbízás után lett kinevezett igazgató, s 1969-ig maradt e beosztásban. Kinevezésével lassan rendeződni kezdtek a gyár ügyei. Javított a személyi problémákon, a szervezettség színvonalán, rendezettebbé tette a műszaki és termelési munkát. Létrehoztak addig nem létező szervezeteket, osztályokat (anyagellátás, kereskedelem), szakosították a belső munkafolyamatokat (gyártás, előkészítés,

programozás, gyártmány- és gyártásfejlesztés). Rendszerbe foglalták, dokumentálták a főbb vállalati folyamatokat, ekkor születtek az első jelentősebb szabályzatok, a cég munkáját legalább részlegesen összefoglaló belső rendelkezések. Ezek alapját elsősorban az ekkor már körülbelül tizenöt éves helyi tapasztalatok képezték.

Attól a felismeréstől vezéreltetve, hogy addig nem volt hordozóprofil, 1962-ben az Aprítógépgyár megvásárolta az osztrák Binder cég vibrátorának licencét, ami alapján több mint húsz évig gyártotta ezt a termékcsaládot. A Binder vibrátorok modulrendszerű felépítésüknél, magas fokú tipizáltságuknál fogva jóval korszerűbb és racionálisabb körülmények között gyártható termékek voltak a korábbi osztályozóknál. A gyár első igazi, korszerű és – bár licenc alapján gyártott, mégis – saját terméke lett.

Javult a cég emberi erőforrás-állománya is. A 60-as évek végén több olyan fiatal pályakezdő mérnök és közgazdász került a vállalathoz, akik később sikeres vezetőkké váltak, s ma is a társaság munkatársai (Papp Géza, Kármán Antal, Bartos Nándor, Keresztesi Sándorné, Móra Tiborné, Horváth György).

Az évtized végére stabilizálódott a gyár működése, a korábbi zavarok jelentősen csökkentek, s a konszolidált működés már újabb fejlesztéseket igényelt. Az alapítás óta a géppark ugyan bővült és korszerűsödött, de termelőterület és kapacitásbővítésre számottevő mértékben még nem került sor. 1967-68-ra a "lemezműhely", vagyis az acélszerkezeti üzem már kinőtte magát. Így került sor az első nagy bővítő beruházásra, az A és B csarnokok bővítésére, az acélszerkezet-gyártó kapacitás növelésére. Az évtized végére a létszám is jelentősen nőtt, meghaladta a 900 főt.

A lendületes fejlődés időszaka

Az Aprítógépgyár új vezetője – ötödik igazgatója – Horváth József korát megelőző menedzszerszemlélettel igyekezett mindebből előnyt kovácsolni. Ő korábban a Kohó-és Gépipari Minisztériumban dolgozott, ahol módja volt átlátni, megismerni a magyar gépgyárak működését, s tapasztalatait e beosztásban igyekezett hasznosítani. Progresszív gondolkodása, kitűnő vezetői kapcsolatai révén a céget egy dinamikus működési pályára állította. Új termékcsaládokkal bővült a gyártási profil (csőegyengető gépcsalád, HPT pilgerállványok), amelyeknek folyamatos felvevőpiacuk is volt, nőtt az export, és egyre több lett a főleg NSZK-ba és Ausztriába irányuló tőkés szállítás is. A termékszerkezetben a hagyományos aprítógépgyári gépek és berendezések hányada fokozatosan csökkent, az új gyártmányoké (légtartályok, fermentorok, oldalkeverők, forgókemencék, golyósmalmok) ugyanakkor nőtt. Az évtized első felében az Aprítógépgyár gyártotta a jugoszláviai Obrovac melletti timföldgyár forgókemencéit, besűrítőt és más kapcsolódó gépészeti szerkezeteket. Az egyik első nagy volumenű export vállalkozása volt ez a vállalatnak, amelyben nemcsak a gyártást, hanem a dokumentációt adó külföldi cégekkel (pl. a német Polysius) való együttműködést is sikeresen próbálta ki.

A hetvenes évek közepén – részben az új gazdaságirányítási rendszer hatására – a gyárban előtérbe került a kereskedelmi tevékenység erősítése, valamint ennek egyik különleges változata, a fővállalkozás. Ez új gondolat volt, ami összefüggött az igazgató menedzser szemléletével, s ennek jegyében szervezeti változásokat is végrehajtottak. A két szakmás (műszaki/termelési és gazdasági) vezetést kibővítették, a műszaki/termelési, a gazdasági mellett a kereskedelmi vezetés is önállóvá vált. Ekkor hozták létre a kereskedelmi igazgatóhelyettesi munkakört és megszervezték meg a fővállalkozási munka koordinálására a KGST és fővállalkozási önálló osztályt. Az elnevezés is mutatja, hogy ekkor még a hazai és a szocialista piacon való megjelenés volt a fő cél. Az első kereskedelmi igazgatóhelyettes Boros László lett, aki az igazgató kezdeményezésére az információval és kapcsolatokkal jól ellátott budapesti környezetből került ebbe a pozícióba.

Ugyancsak az évtized első felére esik az Aprítógépgyár első jelentős nagyberuházásának a megvalósítása. 1971-74 között gyakorlatilag teljesen önerőből felépített a gyár egy 1500 tonna/év kapacitású acélöntödét. Ezzel régi problémája, az öntvénybeszerzés oldódott meg. A beruházással az aprítógépekhez szükséges acélöntvények ellátása területén - a nagy méretű daraboktól eltekintve - lényegében függetlenítette magát a hazai szállítóktól. A saját igények kielégítésén túl pedig értékesítendő acélöntvények gyártására is vállalkoztak (HAFE hajtóműházak, görgők, kopóbetétek stb.).

A fejlesztések üteme nem állt le az öntödei beruházás befejezésével. A gyár a Dunai Vasműtől könyvjóváírással átvette, majd felújította és üzembe helyezte az ország egyik legnagyobb fogazógépét. Ugyanekkor állította munkába a saját tervezésű és gyártású lemezbehengerlőt, bővítette a szabadtéri darupályát, majd 1977-ben a szénőrlőmalom program jegyében elindult a D és E csarnokok meghosszabbítása és a malmok próbaállomásának a kiépítése.

A hetvenes évek végét a gyár életének legnagyobb szabású termelési programja a szénőrlőmalmok gyártásának elindítása tette emlékezetessé. 1978 őszén kezdődött el a görögországi Kardia erőmű kazánjaihoz a 60 tonna/óra őrlési kapacitású ventilációs szénőrlőmalmok gyártása, amelyek összeszerelése és próbaforgatása már a meghosszabbított D és E csarnokban történt. A szénőrlő program a cég egyik legsikeresebb termékgyártási programja volt. 1984-ig görög, török, majd indiai exportra összesen 64 db szénőrlőmalom készült kettőscsapággal, beömlő nyílással, ejtőaknával kiegészítve. A Gépelexport Iroda fővállalkozásában az algériai Saidában épült mész- és forgókemencéit, és gépeit is az Aprítógépgyár gyártotta és szállította. A szénőrlő malmok

mellett ez volt az évtized másik jelentős vállalkozása, amelyhez az acélöntvények nagy része már a vállalat öntödéjében készült. Az évtized végén még bekapcsolódtak az atomerómű gépgyártási programba (légtartályok és technológiai szállítóberendezések gyártása) de ez később nem folytatódott.

A hetvenes években a céget folyamatosan jó eredmények, sikerek, a növekedés jellemezték. A dinamikus fejlődésnek már a korlátjai is megmutakoztak. Egyre nehezebb volt munkaerőt találni, és a Sportpálya úti telep is lassan telítődött. Így a gyár két jászberényi és egy hatvani telephelyet vásárolt. Aprítógépgyár több telephelyes vállalattá vált, a foglalkoztatottak száma már az 1200 főt is megközelítette. A jászberényi Vasipari Vállalat azonban nem lett új gyáregység, az ottani termelést megszüntették, az embereket a törzsgyárba irányították, s a telep sokáig raktárként működött tovább. A MEZŐGÉP jászberényi gyáregysége azonban 1. számú gyáregységként közel húsz évig szolgálta sikeresen a vállalat munkáját, egészen az 1996-os megszüntetéséig. A korábbi termékprofilt kifuttatták, majd fokozatosan az aprítógépgyári gyártmányok termelésére állították át. Később műszaki fejlesztésekkel, szervezési intézkedésekkel honosították meg a korábbi mezőgazdasági gépgyártó szervezetben az aprítós gyártási rendszert. Az fejlesztések eredményeként itt honosodott meg először a 80-as évek néhány új termékének a gyártása, mint a Hanomag karok, markolók. Hatvanban a Lenin Termelőszövetkezettől vásárolt telepen kezdődött el a gép- és alkatrészgyártás 1978-ban. Ez teljesen új szervezésű gyáregység volt, ide telepíteni kellett gépeket, feltölteni a létszámot, s megszervezni a folyamatos termelőmunkát. Az egyik fő cél az volt, hogy a hatvani és környékbeli munkaerőt a gyáregységhez lehessen kötni, akkor még nagyszabású tervek, mint az energetikai programban való részvétel céljából. Ebből azonban kevés valósult meg a központi fejlesztési programok elmaradása miatt, így a gyáregység munkával való ellátása, termékprofiljának kialakítása egyre több gondot jelentett. Néhány évi bizonytalanság után itt 1983-84-ben az egyre bővülő földmunkagép részegység-gyártás jelentette a hosszú távú megoldást. A 2. számú gyáregységnek elnevezett szervezet fokozatosan fejlődött fel a kisebb méretű és súlyú földmunkagép részegységek gyártásához. Ennek érdekében csarnokbővítési és gyártásfejlesztési beruházásokra is sor került, s a kezdetben magas munkaerő fluktuáció is lassan lecsengett, stabilizálódott az állomány. Ma már D2 divízió néven a társaság egyik jól szervezett, száz fő létszámmal eredményesen működő termelő egysége.

1979 tavaszán váratlanul felmentették Horváth Józsefet, a vállalat történetének egyik legsikeresebb igazgatóját. Vállalatfejlesztési politikájával, intézkedéseivel, vezetési módszereivel nem mindenki értett egyet szűkebb környezetében és az akkor kétségtelenül nagyhatalmat jelentő megyei párt- és állami szervezetekben. Pótlására nem történtek előkészületek, így távozását követően fél éven át Boros László kereskedelmi igazgatóhelyettes látta el megbízottként az igazgatói teendőket. Október 1-jén hosszú ideig tartó személyügyi előkészítő munka után lépett hivatalba az új igazgató, Fehérváry Rudolf. Nem volt irigylésre méltó helyzetben. Más szakmai területről (közlekedésgépészet), más városból (Túrkeve) jött, s mint az akkori személyzeti politika kiválasztottját "idegenként" fogadták a gyárban. Ott egyébként voltak más problémák is. A korábbi bővítések és a túlterhelt kapacitások miatt gondok voltak a termeléssel, a fejlesztésekkel, romlottak a gazdálkodás körülményei, ráadásul még személyi problémákkal is szembe kellett néznie. Nehéz első évek után tudta csak a '80-as évek változó sikerű világába átvezetni az Aprítógépgyárat.

Az alkalmazkodás évtizede

Az évtized elején az Aprítógépgyárnak a gazdálkodás egyre növekvő nehézségeivel, a korábban megnövelt, felpörgetett működés terheivel, illetve a tartósan romlásnak induló gazdasági környezeti feltételekkel kellett szembenéznie. A hetvenes években kialakított – immár hordozó profilt is tartalmazó – termékszerkezet is kezdett korszerűtlenné válni, értékesítési nehézségek is jelentkeztek. Az egyik fő felvevőpiac, a hazai építőipar, kohászat, építőanyag-ipar forráshiányok miatt egyre kevesebb gépet rendelt. Mellette még komoly szerepe volt ugyan a szocialista (KGST) exportnak, de itt az állami csatornákon keresztül bonyolított üzletek, s a külföldi fizetési feltételek jelentettek egyre több problémát.

A nyolcvanas évek elejére az új igazgató rendezte a vállalatvezetésben lévő személyi problémákat, személycserékre került sor a műszaki és gazdasági igazgatóhelyettesi posztokon. Ekkor lett műszaki igazgatóhelyettes Goda Zoltán és gazdasági igazgatóhelyettes Keresztesi Sándorné.

A termékszerkezet összetételének a változása, valamint a termelési volumen növelése szükségessé tette néhány elodázhatatlan műszaki fejlesztési program elindítását is. Korszerűsíteni kellett a legfontosabb forgácsoló gépeket (űtmérők felszerelése), a hegesztési technológiát, az anyagvizsgálatokat, bővíteni kellett a lemezfeldolgozó kapacitást. Ezekben az években jelentek meg a gyárban az új technikát és munkamódszert képviselő számjegyzérlésű szerszámgépek, illetve más területeken a számítástechnika első képviselői is.

Az évtized közepén népgazdasági szinten elindultak bizonyos reformintézkedések. 1985 nyarán hosszú előkészületek után létrehozták a vállalati tanácsot, ami újfajta önkormányzati szervezet volt a vállalat élén. 1985. október 1-jén, a testület alakuló ülésén megerősítette 5 évre a hivatalban lévő igazgatót, elnökévé választotta Kármán Antal technológiai főosztályvezetőt. Jóváhagyta az akkor érvényes főbb vállalati terveket, fejlesztési célokat.

Az évtized második felében, elsősorban Boros László kereskedelmi igazgató kezdeményezésére, komoly átalakulás történt a vállalat piaci kapcsolataiban, értékesítési és vállalkozási politikájában. Ekkor több nagy hazai beruházáshoz kapcsolódva fellendült az ún. fővállalkozói tevékenység, amely a kapacitások lekötésén túl gazdasági eredményeket is hozott az Aprítógépgyárnak (Váci Cementmű rekonstrukció, Mátra Gázbetongyár, kórházi hulladékégetők, néhány kőbánya rekonstrukciója). Több éven át a vállalat eredményességét (nyereségét) alapjaiban határozták meg ezek a projektek. Ugyancsak Boros László szorgalmazására ezzel párhuzamosan fokozatosan növekedett a tőkés export alkatrészgyártás részaránya. Az évtized elején az NSZK-beli Hanomag céggel építőgép részegységek gyártására, illetve beszállítására kialakított kapcsolat egyre jobban bővült. Az időközben korszerűsített és bővített acélszerkezet gyártó és hegesztő kapacitás, a nyugati követelményekhez való alkalmazkodóképesség (határidő, ár, minőség) a Hanomagon kívül idevonzott több NSZK-beli építőgépgyártó céget is, akiknek a figyelme akkor kezdett Kelet-Európa, mint beszállítói háttér felé fordulni (Orenstein und Koppel, Eder, Zettelmayer). E termékek gyártása lényegesen eltért a korábbi egyedi gépgyártástól. Sorozatjellegű, visszatérő, a korábbi gyakorlatnál jobban felkészültebb, fokozott minőségi követelményekkel. Ez a program volt a mai földmunkagép üzletág megalapozója. Ahogyan a hazai és a KGST megrendelések csökkentek, úgy nőttek a nyugat-európai igények. Az évtized közepétől az építőgép részegység gyártási aránya fokozatosan nőtt, s 1989-90-re már közelítette a 40 % -ot is. A hagyományos aprítógépgyári termékek - a '70-es évek termékszerkezet-váltásának az "eredményei" is - olyan mértékben szorultak vissza a földmunkagép részegységek (emelőkarok, markolók, kanalak, tolólapok, alvázak) mellett, hogy az egyik vállalati tanács ülésén még az is felmerült, hogy a cég változtasson nevet, hiszen aprítógépgyártás már csak mutatóban folyt a vállalatnál. Erre azonban – tekintettel az akkor már jól működő piaci kapcsolatokra, az egyre ismertebb Aprítógépgyár névre – nem került sor. A földmunkagép részegység gyártás elsősorban lemezfeldolgozást, acélszerkezet-gyártást és hegesztés-technológiát jelent, ezért ennek jegyében a '80-as évek végén átalakították a gyár szervezetét is. Megszűnt a korábbi szerelde üzem (nem nagyon volt már mit szerelni), kibővült az acélszerkezeti üzem, új daraboló csarnok épült, korszerűsítették a darabolási technológiát (CNC-lángvágók üzembeállítása, központi gázellátás), létrehoztak egy minősített hegesztő tanműhelyt és képzőbázist, s a korábbi egyedi gyártást átvette a magasan szerszámozott és készülékezett kissorozat-gyártás. A hegesztés-technológia ekkor bővült 2 db hegesztőrobottal is.

Megállapítható, hogy a nem kevés problémával terhelt évtized műszaki, termelési és kereskedelmi feladatait sikeresen oldotta meg a vállalat, de a folyamatosan romló gazdálkodási feltételek hatását nehezen tudta kompenzálni. A növekvő piaci igényeknek eleget tevő fejlesztések, a kapcsolatbővítések forrásigénye meghaladta a cég gazdasági erejét, ezért egyre több hitel felvételére kényszerült, sőt 1987-ben exportfejlesztési kötvény kibocsátásával jutott forrásokhoz. Ellentmondásos helyzet alakult ki: egyfelől igény és törekvés az ütemesen növekvő termelésre és értékesítésre, miközben a gazdasági környezet változásai ehhez nem kedveztek: növekvő infláció, hitelezési gondok, szerkezetváltási problémák, kezdődő foglalkoztatási gondok, csökkenő nemzeti jövedelem, belső fogyasztás korlátozása stb.

A következő jelentős probléma az acélöntöde körül keletkezett. A nyolcvanas évek végére a magyar kohászat súlyos válságba került: az öntöde megrendelései jelentősen csökkentek. Külön problémát jelentett a 15 éves üzem fokozatos korszerűtlenedése is. A helyzet megoldására 1990-ben a Saarbrücken melletti PHB Stahlguss GmbH-val közösen az Aprítógépgyár létrehozta a JÖNT Kft-t. A tizenegy éve működő vegyes vállalat megalapítása eredményesnek bizonyult. A német társtulajdonos által biztosított piaci lehetőségek és műszaki fejlesztések biztosították az acélöntöde fennmaradását.

A modernizáció időszaka

1990-ben lejárt Fehérváry Rudolf igazgatói megbízatása és ő nyugdíjba vonult. Szeptember 18-án a vállalati tanács igazgatóvá választotta Kármán Antal főtechnológust, aki 1985 és 1990 között elnöke volt a testületnek. Tapasztalt, ambiciózus, a feladatokra jól felkészült vezetőként vette át elődjétől október 1-én hivatalát. Ő az első olyan igazgatója a vállalatnak, akit nem központilag irányított káderpolitika alapján helyeztek e pozícióba, hanem a szervezet maga választotta meg. Megtörtént a gazdasági rendszerváltás első helyi lépése, amit még több követett, köztük nagyon sok nehéz lépés.

A vállalat helyzete ellentmondásos volt. Sikeresen lépett túl a termék- és a piaci szerkezetváltozáson, olyannyira, hogy a KGST piacok megszűnését gyakorlatilag észre sem vette, ellentétben több hozzá hasonló magyar gépipari vállalattal (Ganz-MÁVAG, Láng Gépgyár, DIGÉP, Kisalföldi Gépgyár, Csepel Egyedi Gépgyár). Voltak piacai, Nyugat-Európába szállított, partnerei az európai gépgyártás jó nevű cégei voltak. Ekkor kezdett munkastílust váltani, alkalmazkodni az európai vevők elvárásaihoz, amihez fokozatosan kiépítette kapacitásait, technológiáit, és a szabványoknak megfelelő minőségbiztosítási rendszerét. A gondot az átalakulás előtt álló magyar gazdasági környezet jelentette. 1990-ben megtörtént a politikai, és elkezdődött a gazdasági

rendszerátalakítás. Az addigi tulajdonos, az állam kivonulni készült a gazdaságból, pozícióját az akkor még kialakulatlan magyar vállalkozói körre, illetve a külföldi tőkére szándékozta átruházni. A cég jövője sok más vállalatéhoz hasonlóan bizonytalanra vált. Ki lesz az új tulajdonos, mit kíván tenni a vállalattal, mi lesz a 40 évi munka eredménye, lesz-e munkája tovább az akkor kb. 1100 főnyi dolgozói körnek? Miközben ilyen távlati feladatok vártak megoldásra, folyamatosan romlott a napi munka eredményessége is. A kilencvenes évek elején erősödő infláció, a körbetartozások, a magas hitelkamatok, a bizonytalan szállítók, a devizaárfolyamok alakulása és nem utolsósorban a vevők elbizonytalanodása - nem a cég, hanem a körülötte kialakult helyzet miatt - súlyos gazdálkodási problémákat okozott. A tőkés exportnövekedés után fizetett kereskedelempolitikai támogatás fokozatos megszűnésével a vállalat nyeresége (eredménye) nagymértékben csökkent, sőt 1992 és 1993-ban az Aprítógépgyár veszteséges éveket zárt. A magas kintlévőségek, az egymásra "gördülő" hitelek, a kölcsönös sorban állások miatt a gazdálkodás pénzügyi egyensúlya rendkívül ingatag volt. Ebben a helyzetben csak az igazgatóváltáskor meghirdetett vállalatmegújítási program sikeres végrehajtása jelenthetett érdemi változást.

Kármán Antal hivatalba lépése után, 1991 elején hirdette meg vállalatmegújítási programját, aminek három lényeges eleme volt:

- létrehozni egy korszerűbb cégstruktúrát és ezt racionalizálni az akkori lehetőségek szerint,
- átalakulni gazdasági társasággá, ezzel megteremteni a stabilizáció és a későbbi fejlődés lehetőségét,
- privatizálni a vállalatot, azaz olyan tulajdonosi, tőkebefektetői kör kezébe adni a vagyont, amely az eredeti gépgyártási profilt megőrizve, kész és képes a szervezet hosszú távú, eredményes működtetésére.

A kilencvenes évek története nem más, mint ennek a programnak a végrehajtási folyamata. A cégstruktúra korszerűsítése 1990 őszén kezdődött és az érdemi munka 1991 végére fejeződött be. Ekkora készült fel a vállalat e program 1992. július 1-i végrehajtására. A munkában a Miskolci Egyetem Szervezési és Vezetési Tanszéknek munkatársai voltak a szakértő közreműködők. A korábban abszolút központosan irányított, zárt cégszerkezet decentralizálódott, szakmai területek, piaci kapcsolatok és irányítási jogkörök mentén elválasztott szervezetek jöttek létre. Az akkor kilenc divízióból és egy fejszervezetből álló vállalat kész volt az önálló divíziók szervezett együttműködésére, illetve a feltételezett privatizáció eredményeként az egyes divíziók leválásának kezelésére is.

A szervezeti rendszer átalakításával lényegében egy időben került napirendre az addig állami vállalként működő Aprítógépgyár gazdasági társasággá alakításának előkészítése. Ennek a munkának az előzőhöz képest több – elsősorban jogi tartalmú – kötöttsége volt, ezért itt még inkább indokolt volt a szakértői közreműködés igénybevétele. A folyamatot az 1988. évi VI. törvény (a régi cégtörvény vagy Gt), illetve az 1989. évi XIII. törvény, az átalakulási törvény előírásai szerint kellett végezni. Napirenden voltak a konzultációk, a privatizációt felügyelő - gyakorlatilag minisztériumi rangú - szervezettel, ÁVÜ-vel (Állami Vagyontügynökség), a tanácsadó szerepét pedig a budapesti MACON Rt. látta el. A munka fő elemei voltak: a vállalat komplex (eszközalapú és üzleti értékalapú) vagyonértékelése, az átalakulási terv, az átalakulás utáni időre szóló üzleti terv elkészítése, a cégforma és az ahhoz kapcsolódó szervezési és személyi kérdések eldöntése, a gazdasági társaságként való működés feltételeinek megtervezése. A vállalat ezzel foglalkozó munkacsoportja a tervet 1992. június elején nyújtotta be az ÁVÜ-höz, melyben a korlátolt felelősségű társasági cégforma és a már megtervezett divíziórendszer üzleti terve szerepelt. A privatizációs szervezet néhány hónapos késéssel októberben – de július 1-i visszamenőleges hatállyal – döntött az Aprítógépgyár állami vállalat megszüntetéséről, és átalakulás címén létrehozta a Jászberényi Aprítógépgyár Részvénytársaságot. A cég jegyzett tőkéjét 610 millió forintban, tőketartalékát 384 millió forintban állapította meg, s mint alapító kinevezte a társaság vezetőit és jóváhagyta az alapító okiratát. Az új részvénytársaság vezérigazgatója Kármán Antal, az igazgatóság elnöke Reisz István, a felügyelő bizottság elnöke Pónya G. Vilmos lettek. Ők indították útjára az átalakult Aprítógépgyárat, mint gazdasági társaságot a következő évek munkáihoz.

Az átalakulás után a program harmadik eleme, a privatizáció megszervezése következett. Az ebben a témában feltárt lehetőségek és esélyek, más vállalatok ekkortájt történt átalakulásának és privatizációjának tapasztalatai alapján az 1992. évi XLIV. törvény adta MRP-s privatizáció tűnt a legesélyesebb megoldásnak. Ennek az oka elsősorban az volt, hogy az Aprítógépgyár Rt. iránt érdemi érdeklődés sem szakmai, sem pénzügyi befektetők körében nem volt. Nem akarta "bekebelezni" egyik nyugat-európai megrendelője sem, inkább kívártak. Miután a hazai befektetői piac nem tudott - vagy nem akart - mit kezdeni az akkor privatizálandó gépgyárak többségével, az egyedüli életképes megoldásnak az tűnt, hogy a vezetők és a munkatársak egy csoportja szerezzék meg a részvények többségét. Ezzel látszott legnagyobb esély a vállalat megújítási program harmadik elemének sikeres végrehajtására. 1993 tavaszán elkezdődött az MRP (Munkavállalói Részvénytulajdoni Program) Szervezet megalakítására irányuló előkészítő munka, ami a cég dolgozóinak tájékoztatásából, a várható esélyek értékeléséből és a privatizációban való részvételi szándék feltérképezéséből állt. Ehhez is kellett szakértő, ami a budapesti ZAREX Kft. lett, amely a program megvalósíthatósági tanulmányában és a létrehozandó MRP-szervezet megszervezésében nyújtott segítséget. Meg kellett nyerni - és

sikerült is - a cég számlavezető bankját, hogy a privatizáció céljára nyújtson legalább 60-100 millió Ft Egzisztencia-hitelt az MRP-szervezet részére. Ezzel egy időben a részvénytársaság 10 vezetője egy ún. vezetői csoportot alakított, amely az MRP-szervezettel együtt kívánt részt venni a privatizációban, elsősorban a nyelési esélyek javítása érdekében. A két szervezet közösen pályázott a meghirdetett 51 %-os részvéncsomagra, és 1993. november elején el is nyerte azt. A decemberben megkötött privatizációs szerződés szerint az Aprítógépgyár Rt. jegyzett tőkéjének 36 %-át az MRP-szervezet, 15 %-át a vezetői csoport szerezte meg 15 évi futamidejű hitel, illetve részletfizetés mellett. Az MRP-szervezet 70 millió Ft E-hitelt vett fel a K&H Bankból erre a célra. 1993. november 29-én 440 aprítógépgyári munkavállaló volt jelen az MRP-szervezet alakuló közgyűlésén, amelynek vezetői András Gábor, Kollár Márton és Tóvizi Tibor lettek. Ezzel a cég átalakulási és privatizációs programjának első szakasza befejeződött.

A következő évek krónikája már inkább a napi működésről szól. 1994-től sikerült stabilizálni a gazdálkodást, a vevők bizalma is visszatért, nőtt a rendelésállomány, szervezettebb lett a termelés, s 1995-től folyamatosan javult az eredményesség is. Az 1992-ben és 1993-ban felhalmozott veszteséget a tervezettnél hamarabb sikerült kigazdálkodni, az árbevétel pedig az 1994-es másfél milliárd forintról négy év alatt csaknem hét milliárd forintra nőtt, s ezzel együtt javult az eredményesség is. Növekedett az egyedi gépgyártás részaránya a termelésben, kedvezőbb lett a termékösszetétel, szervezettebb a gyártás és a műszaki előkészítés. 1995-96-ban csökkent a divíziók száma, beszüntette termelését a Hatvani úti telep. Ezt a közel húsz évig működő telepet az épületeinek, és az energiaellátó rendszerének elavultsága miatt kellett megszüntetni. A korszerűsítés, az egyre szigorúbb munkabiztonsági, környezetvédelmi követelményeknek való megfeleltetés olyan mértékű ráfordításokat igényelt volna, ami már gazdaságtalanná tette volna a működését. Mivel e feltételek a Sportpálya úti telepen lényegében adottak voltak, ezért a vezetés az egység beköltöztetése mellett döntött. A gyáregység által elfoglalt kb. 10 ha nagyságú területen egy komplex rendezési terv szerinti felparcellázásra, egy több vállalkozásnak helyet adó ipari termelő terület kialakítására került sor. Ezzel a korábbi decentralizáltsági szint csökkent, a társaság irányítása ismét központosítottabbá vált, de ez már az "egybenmaradást" eredményező privatizáció miatt így volt indokolt. 1998-ban egy kedvező összetételű rendelésállomány mellett, több szerencsés üzlet sikeres teljesítésével a gyár fennállása óta legeredményesebb gazdasági évét produkálta. Újból gyártott szénőrlőmalmokat, sorozatban földmunkagépeket, és sikeresen közreműködött a DAM (Diósgyőri Acélművek) rekonstrukciójában. Egy évvel később a részvénytársaság osztalékot fizetett, melyből az MRP-szervezet törlesztette az E-hiteltartozását, a vezetői csoport pedig, amely időközben átalakult vagyongazdálkodó kft-vé, megvásárolja a maradék állami tulajdonú részvéncsomagot. Ugyanebben az évben a társaság dolgozói részvényeket bocsátott ki, s azok lejegyzése után alakult ki a 667 millió Ft-os jegyzett tőkét tartalmazó tőkeszerkezet és a jelenlegi tulajdonosi szerkezet.

A kilencvenes években korszerűsödött a társaság működése. Megjelent és elterjedt a számítástechnika és informatika alkalmazása különösen a gazdálkodási és a műszaki előkészítési folyamatokban. Több lépcsőben kiépítették a nyugat-európai piacokon elengedhetetlen minőségbiztosítási rendszert, annak helyi, speciális változatait. A cég fokozatosan függetlenítette magát a korábban e területen szinte monopolhelyzetben lévő külkereskedelmi vállalatoktól, s kialakította önálló külkereskedelmi rendszerét, annak működéséhez szükséges feltételeket. Szervezettebb, korszerűbb módszereket alkalmazó, új kapcsolatok és programok szerint működő szerinti humán erőforrás gazdálkodási rendszert alakítottak ki. Ezeknek a fejlődéseknek az eredményei az évtized végére már meg is mutatkoztak. Ugyancsak ezekben az években a termelő kapacitás növelése és korszerűsítése céljából építették meg az új festő üzemet, bővítették tovább a hatvani csarnoképületet, s helyezték üzembe az ország egyik legnagyobb és legkorszerűbb horizont esztergáját.

Az 1999. évi közgyűlésen már csaknem 300 részvényes vett részt. Ekkor jelentette be Kármán Antal vezérigazgató, hogy az Aprítógépgyár Rt. privatizációja befejeződött. A cég 100 %-os magyar tulajdonú magántársaság, melyben - az önkormányzatok (Jászberény és Hatvan) 12 %-os részesedését nem számítva - a társaság vezetői, munkavállalói és nyugdíjasai a tulajdonosok.

Az Aprítógépgyár Rt. - bár az 1999. és 2000. évi gazdasági eredmények elmaradnak az 1998. évtől - az évtized végére sikeresen teljesítette megújulási programját. Kialakult stabil piaci kapcsolatrendszere, működési rendje, megvannak az ahhoz szükséges erőforrásai is, s megtalálta a helyét a hozzá hasonlóan átalakult gazdasági környezetben. Ez azért lehetett így, mert az elmúlt évtizedek során folyamatosan növelte a minőségi színvonalát, gyártási kultúráját, vezetési és ami talán ennél is fontosabb, a vállalkozási szemléletét. Létrehozása óta önállóan működő, a feladatait a saját elképzelései szerint megoldani akaró szervezet volt és az ma is. Meghatározó vállalkozása a városnak, a kistérségnek, s a magyar általános gépgyártásnak is. A tizenöt-húsz évvel ezelőtt működő hasonló profilú vállalatok csoportjából (DIGÉP, Csepel Egyedi Gépgyár, Ganz-MÁVAG, Kisalföldi Gépgyár, MHD stb.) gyakorlatilag az egyedüliként őrizte meg arculatát, fő erőforrásait és vagyonát. Csarnokai, műhelyei nem lettek raktárak, telkét nem parcellázták fel, dolgozóit nem bocsátották el, s a kritikus években sem szerepelt a botránykrónikákban sztrájkok, vezetőcserék, egyéb válságok miatt.

A társaság fél évszázados története a példa arra, hogy a rugalmasság, az alkalmazkodóképesség, a partnerek iránti bizalom, a jó teljesítőképesség együtt tartós eredményekre képes. Ezeket az Aprítógépgyárban

készített, s a világ számos táján üzemelő gépek, alkatrészek, részegységek, a cégnél naponta megforduló kereskedelmi és gazdálkodó partnerek, s a jövőt biztosító további megrendelések bizonyítják.

RÓMAIAK A JÁSZSÁGBAN?

A Kárpát-medencében a középkort megelőzően nincs még egy régészeti korszak, mely monumentálisabb tárgyi hagyatékot örökített volna át, mint a római kor. Elég, ha csak az építészetre gondolunk: Pannónia provincia fél évezredes szereplése alatt számtalan nagyszabású katonai és polgári építmény, gondosan tervezett város, villa és erődítmény emelkedett ki a földből, hirdetve a birodalom nagyságát és dicsőségét. Más a helyzet az Alföldön, melynek "barbárok" lakta mocsaras síkja mit sem látott eme nagyszerű civilizációból, hiszen a Dunán innen legfeljebb egy-két pénz, illetve import kézművestermék utal a provinciális kultúra kisugárzására. Legalábbis ez él a köztudatban, s a témára vonatkozó szakirodalom is nagyjából ezt sugallja. Valóban csak ennyi hatása lett volna az Alfölddel szomszédos, és jó másfél évszázadig azt csaknem körbeölelő Római Birodalomnak a térség történetére és lakosainak életére? A probléma tisztázását nehezíti az a körülmény is, hogy az előkerült leletek sokszor nem egyértelműek. A síkságon az épületmaradványok kőanyagát gyakran már a középkorban kibányászták, a puszta alapozás, illetve szórványos falmaradványok pedig időrendi támpontot ritkán nyújtanak. Római építmények esetében hiteles adatott leginkább az ún. piskóta formájú, vagy szabályos szögletes padlótegglák, nagyméretű tetőcserepek, és a császár nevét, vagy az építést végző katonai alakulat jelzését hordozó, kiégetés előtt bebélyegzett téglák jelentenek. Ott, ahol ezekre nem figyeltek oda, illetőleg másodlagosan felhasználták őket, csak a legkörültekintőbb kutatás alapján lehet az építés korszakát megállapítani.

Az bizonyos, hogy a római őrállomások a Duna mentén a szarmaták földjével néztek farkasszemet. Lássuk, hogy kik is voltak ők, és milyen kapcsolatban álltak egymással a századok folyamán.

A pannon-kelta Dunántúltól hosszú út vezetett el Pannónia provinciáig. A több hullámban lezajlott hódítás eredményeit Claudius császár (41-54) szervező tevékenysége szilárdította meg. Körülbelül ebben az időben a Duna bal partján új népesség tűnt fel: az iráni eredetű szarmaták.¹ Ez a név egy nagy törzsszövetséget jelöl, ezen belül a jazigok törzse telepedett meg a kelta őslakosság mellett az Alföld - kezdetben északi - területein. Az antik források harcias lovasnépnek tüntetik fel őket, de a régészeti leletanyag ezt eddig kevésbé támasztotta alá (természetesen a kisszámú fegyverlelet nem jelenti a korabeli leírások hiteltelenségét). Részben miattuk, részben más - elsősorban germán - népek miatt épült ki a dunai limes, a folyó által képezett természetes akadályt kihasználó megerősített határvédelmi vonal. Az I. században a szarmata-római kapcsolatok néhány kisebb háborúra korlátozódtak. Meg kell jegyeznünk azonban - és ez a későbbi időkre is érvényes - hogy a szarmata betörések elsődleges célja nem a zsákmányszerzés, hanem a birodalom területére való betelepítés (receptió), vagy valamilyen katonai-diplomáciai védelem kicsikarása volt. Az ismétlődő támadásokra más népek nyomása ösztönözte őket. A császárok gyakorta kényszerültek kisebb-nagyobb csoportjaik befogadására, de ha nem volt rá lehetőség, akkor inkább szövetségi szerződésekkel igyekeztek garantálni a nép szállásterületének sérthetlenségét. Ezeket a "barbárok" is komolyan vették és általában "kihagyták" a császárváltozások, illetve belső zavarok okozta remek támadási alkalmakat. Az első háborúk oka az Erdély területén létrejött dák királyság (mely uralmát a Tiszántúlra is kiterjesztette) fenyegető közelsége volt. Ennek római meghódítása (106) után az alföldi szarmaták földjét három oldalról az Impérium határolta. Ezt a megváltozott politikai alaphelyzetet többéves harcok után vették tudomásul, annál is inkább, mert így végleg elszakadtak a Kárpátokon túl

---

¹ Istvánovits E. 1998. 36.

élő "rokonaitól", a roxolánoktól. A szarmaták veresége (119) ellenére a római kormányzat az Al-Duna mentén lehetővé tette az átjárást a két népcsoport között.² Ez a példa nélküli engedmény egy majdnem ötven évig tartó békés időszakot konzervált a térségben. Ekkor jöttek létre az első jelentősebb kereskedelmi kapcsolatok, melyek kialakításában nagy szerepe volt az alföldi római utaknak. A 167. évben aztán vége szakadt a virágzásnak: a békés egymás mellett élés eredményeit eltiporták a "barbár" lovak patái. A dunántúli római településeket kutató régészek jól ismerik azt a markáns égett réteget, amely a markomann - szarmata - kvád háború (a markomannok és a kvádok a mai Szlovákia területén élt germán népek) beszédes emléke. A háborút a Kárpát-medencén kívüli népmozgások váltották ki, melynek során új germán népek zúdultak be a Felvidék és a Felső-Tiszavidék területére. A szarmaták bebocsátást kértek a birodalomba, de a válság olyan mélynek látszott, hogy a tárgyalásokkal csak az időt húzta Marcus Aurelius császár (161-180), hogy a háborúra felkészülhessen. Ilyen tömeget ugyanis képtelenség lett volna befogadni és letelepíteni a környező tartományokba. A császár foglalkozott ugyan Sarmatia és Markomannia provinciák létrehozásának tervével, de ez a Kárpát-medence nagy részének megszállását jelentette volna, amit a katonai kapacitás nem tett lehetővé. A békeszerződés csak 180-ban jött létre. A legyőzött népek számára súlyos feltételeket szabtak, de a szarmatáknak lehetővé tették, hogy továbbra is kapcsolatot tartsanak a roxolánokkal, és a Duna jobb partján néhány vásárhelyet is kijelöltek a számukra.

Újabb jelentős változás akkor állt be a szarmata-római viszonyban, mikor Aurelianus (270-275) az ekkor a Fekete-tenger északi vidékén élő és nyugat felé terjeszkedő gótok egyre erősödő támadásai miatt kénytelen feladni Dáciát (271). A limes így jelentősen lerövidült és az al-dunai határvonal egyébként is sokkal védhetőbb volt. A gótok, illetve az általuk kimozdított kisebb népek áradatát most viszont már a szarmatáknak kellett megállítani, ez pedig csak rövid ideig volt lehetséges. A következmény immár forгатókönyv-szerű: a befogadás követelése, majd ennek megtagadása után elkeseredett háború (289-294).³ 294-ben Rómában nagy győzelmet ünnepeltek, de ennek részleteiről nincsenek adataink. Valami fontos megegyezés bizonyosan történt. Domitianus császár hosszasan Pannóniában tartózkodik és különféle intézkedéseket foganatosít. A Duna bal partján Nógrádverőcétől Bácsig 7 ellenerőd épült. Ezek tulajdonképpen hídfőállások voltak, melyeket három oldalról tornyokkal megeősített fal védett. Egy későantik krónika a 294-es évnél említi: "...táborok épültek Sarmatiában, Aquincummal és Bononiával szemben...". Ugyanezekről a Notitia Dignitatum (korabeli térkép) megjegyzi, hogy a Barbaricumban állnak.⁴ Mivel a többi ellenerődnél nincs ilyen kitétel, ezért ezek a folyótól távolabb lehettek. Az új defenzív politika a szarmata törzsterület védelmét jelentette, az alföldi szövetségest elővédként használták fel. Ennek fényében érthető, hogy ebben az időben nincs jelentősebb erődítés a dunai limesen. Ez a 294-et követő évtized az egyik lehetséges időpontja az Alföld nagy részét körülölelő védelmi vonal építésének, míg egy másik elmélet szerint az árok- és sáncrendszer (melyet a források Limes Sarmatiae-nek, szarmata határnak neveztek) kivitelezését 322 után kezdték meg. Ebben az évben a szarmaták Rausimodus nevű főnökük vezetésével megrohanták Campona (Nagytétény) erődjét. Vesztükre, mivel visszaverték őket, sőt Nagy Konstantin (306-337) személyesen vezetett megtorló hadjáratot végig a szarmaták földjén. Soproni Sándor, aki a téma kiváló kutatója volt, a 322. évi vereség utánra tette a sánc építését, mivel ekkor jelenik meg a pénzeken a Sarmatia devicta (legyőzött Szarmácia) körirat. Szem előtt kell tartani ugyanis, hogy a sáncok megépítése a római kormányzatnak ugyanúgy érdekében állt, mint a szövetséges népek, amelynek védelmi potenciálját növelni volt hivatott. A kivitelezés munkája viszont a szarmatákra hárult, kiknek recepciós kérelmét Róma így már könnyedén elutasíthatta, hiszen földjüket immár "biztonságos" határok védték. Bizonyosnak

---

² Uo. 40.

³ Mócsy A. 1972. 94.

⁴ Uo. 95.

az tűnik, hogy 332-ben - legalább részben - már megvolt. Ekkor egy nagy gót támadás éri az Alföldet. A római-szarmata szerződés értelmében utóbbiak a birodalom segítségét kéri. Constantinus szarmata területen veri meg a gótokat, de közben a szarmata arisztokrácia (a forrásokban Arcaragandes) felfegyverezte a Limigandesnek nevezett csoportot (ezt a terminust "köznép"-nek szokták értelmezni), akik kapva az alkalmon uraik ellen fordultak, utóbbiak hamarosan legyőzöttek a sáncrendszeren kívülre menekültek. Constantinus csak két évvel később tud döntő csapást mérni a lázadókra, akiket a Dél-Alföldre telepít a szorosabb ellenőrzés céljából.⁵

356 és 358 között a szarmaták újból Pannóniára támadtak. II. Constantinus (337-361) megtorló hadjárata után a száműzött előkelők régi jogaik visszaállítását kérték és kapták a császártól: ezúttal a Limigandest száműzték a sáncokon túlra. Közben a Tisza-Maros-Körös közére gepidák nyomultak be, így a Nagyarok ezen szakasza már ekkor elvesztette a funkcióját. A visszaszorult szarmaták a Köröstől északra létesítettek új védvonalat.

1968-ban Hatvan mellett egy római őrtorony alapjai kerültek elő, melynek korát a bélyeges-téglák Valentinianus (364-375) uralkodásának idejére keltezik. Ebből az időből egy nagyobb erődépítésről is van adatunk. Ennek ellenére ez már a szarmata történelem utolsó fejezete. A következő évtizedekben a hunok elől menekülő népek áradata miatt összeomlik a pannóniai római uralom. A szarmatákat már csak egy-két írásos forrás említi ezután. Az V. századot még átvészeli, végleges eltűnésük az avar korra tehető.

Bár sokkal kevesebb forrás maradt fenn a nagyobb háborúk nélkül lepergő évekről-évtizedekről, a római-szarmata érintkezések meghatározó formája a kereskedelem volt. A limes menti kereskedelem mellett azonban – a korabeli párhuzamok alapján – valószínűsíthetjük az Alföld belső területeivel való árucserét is. A kereskedők – legalább részben - rómaiak lehettek. Nero korában egy római lovag a Balti-tengerig utazott, a szarmaták földjén néhány nap járőföldnyi utazást megtenni közel két évezred távolából is jóval egyszerűbbnek tűnik. A szarmaták maguk is szavatolhatták a kereskedők biztonságát, nem csak a "casus belli" elkerülése miatt, hanem saját gazdasági érdekből kifolyólag is. A terület pedig már a kelták idejében bizonyos mértékig kultúrtáj, több évezredes múltra visszatekintő kereskedelmi útvonalakkal. Dácia meghódítása után ezek valószínűleg új funkciót is nyernek: a Pannóniával való kapcsolattartás eszközei; a futárposta, a közlekedés és a tranzit áruszállítás legrövidebb útjai. Aquincumból az észak-dáciai Porolissumba eljutni úgy hogy az illető a limest ne lépje át: közel ezer kilométeres kerülő. Ha pedig már logikai úton lejutottunk az utakhoz, nézzük milyen információkat nyerhetünk a régészeti módszerekkel.

A legtöbbet a dél-alföldi útról tudunk, az erről szóló adatokat Lakatos Pál gyűjtötte össze. Dáciai kiindulópontja Micia (Vecel) volt. Nyugat felé haladva Bulcs községben bélyeges téglák kerültek elő, Lippán pedig római pénzek. Nagyszentmiklóson a múlt században egy félkör alaprajzú, oszlopos épület nyomait fedezték fel. Németsanádon szintén a múlt századból igazolható feliratos sírkövek, padlótéglák és egy nagy kiterjedésű alapozás előkerülése.⁶ Itt is, mint az előző helységeken LEG XIII GEM bélyeggel ellátott téglák fordultak elő. Ez azt jelenti, hogy ezeket az építkezéseket az Apulumban (Gyulafehérvár) állomásozó 13. légió katonáinak tulajdoníthatjuk. Ha a lelőhelyeket összekötjük, akkor kiderül, hogy az útvonal a Maros déli oldalán, az itt húzódó ármentes dombvonulatokon vezetett végig. A közlekedésben a folyónak is nagy szerepe lehetett, dáciai felirat utal például a marosi sószállításra. A következő római előfordulás helye Szeged belvárosa, ide lokalizálják a Ptolemaios térképén szereplő Partiscumot. Az 1870-es években, mikor megkezdődött a szegedi vár bontása, napvilágot látott egy férfit ábrázoló szobor feje, egy feliratos kőtöredék, valamint jellegzetes téglák. Ismeretes, hogy a XVIII. században a Maros torkolata környékén

⁵ Uo. 99.

⁶ Lakatos P. 1972. 215.

elsüllyedt egy gálya, mely római emlékeket szállított Erdélyből Bécsbe.⁷ Mindenekelőtt a szoborfejjel kapcsolatban (melynek többi részét a bontást végző munkások sajnos visszatemették) merült fel a gyanú, hogy innen kerülhetett be a várba. Lakatos Pál nem tartotta valószínűnek (teljesen logikusan), hogy éppen a - művészi értéket nem különösebben hordozó - téglákat mentették volna ki a folyóból (ilyen egyszerű leleteket már a hajóra sem igen raktak fel). Márpedig ezekből 38 darabot gyűjtöttek itt össze. Reizner János, Szeged első monográfusa írt arról, hogy az egykori várpalota helyén, a középkori réteg alatt római téglákból kirakott padlóreszletet találtak. Lehetséges, hogy az Árpád-kori palota a római alapokra épült, ebben az esetben körülbelül 22x40-50m-es alapterületű objektummal számolhatunk.⁸ A feliratos töredék különböző értelmezései kereskedelmi telep, esetleg császári futárposta állomás meglétét teszik feltételezhetővé. A XVIII. század végén író Dugonics András egy közelben talált pénzleletet említ, mely II. századi ezüstökből állott. A bélyeges téglák ugyancsak a II. század első feléből származnak. Megállapítható tehát, hogy az itteni római megtelepedés a szarmaták pacifikálása utáni fél évszázados nyugalom idején történt. Szegedtől nyugatra Tompa és Mélykút között egy ponton sikerült feltárni egy töltést, melyet talán ezen út számára készítettek. Ha ez így van, akkor Lugionál (Dunaszekcső) érte el Pannóniát.⁹

A többi utat (2. ábra) közvetett módon tudjuk meghatározni. A bajai múzeum nemrégiben elhunyt igazgatója, Kőhegyi Mihály a római pénzek és a terra sigilláták (vörös színű, jó minőségű, gyakran domborművesen díszített kerámiatípus, közkedvelt római árucikk) elterjedése alapján felvázol egy Intercisa (Dunaújváros) - Kecskemét - Csongrád - Körös völgye utat.¹⁰ Ugyanígy az import termékekre építve feltételezhető egy Budapest - Szolnok - Debrecen - Erdély északi része útvonal is.

*"Pedig megbecsülhetetlen értékű kincseket takar itt még a föld. Neolitikori terramarakat, sajátos réz és bronzkultura teljes anyagát, a csörszárkot építő nép hagyatékát, a dunáninnyi római világ nyomait, az aquincumi-rukkonien-darkadava-porolissumi országút őrtornyait, castellumjait, a népvándorlás változatos örökségét."*¹¹ E sorok szerzője Hild Viktor Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első régésze – aki a Jászságban is igen sokat dolgozott - szilárdan hitt az itt átvezető kereskedelmi- és hadiútban. Ennek egyik bizonyítékát látta a Jászberény-tetemházi ásatás során napvilágra került leletanyagban. 1892 őszén az akkor a jászberényi határ déli részén fekvő csikos-kutyinai határrészen (1. ábra) egy Zagyva mellett levő halmon sírásás közben egy római sírkövet találtak. A domb, melyet a rajta levő keresztről Dalmadiak keresztjének neveztek (később Oláh-keresztnek is emlegették) alkalmi temetőül is szolgált, mivel a közelben lakó tanyasiak nem mindig vitték be halottaikat Jászberénybe. A legközelebb lakó Oláh István vízbefúlt kislányát szintén itt temette el, eközben találta az említett követ, melynek egyik darabját kiemelték, és bevitték a tanyába. A következő év márciusában itt figyelt fel rá Hild, és szeptemberben már meg is ásatja a területet. A kő másik fele nem került meg, de kb két méteres mélységben egy római épület alapfalait találták meg, mely alapokra a középkorban templomot építettek.¹² Szeptember 27-30 között Éber László, a Nemzeti Múzeum "őre"- ahogy a muzeológusokat akkor nevezték - közreműködésével folytatódott a feltárás. Az előkerült templomnál és a kőalapozású kerítésnél sokkal érdekesebbnek találták a domb Zagyva melletti részét, ahol római téglák ("...jellegzetes négyszögletes és vékony táblák...") kerültek elő, melyekből tíz darabot el is

---

⁷ Lakatos P. 1965. 97.

⁸ Uo. 102.

⁹ Lakatos P. 1972. 219.

¹⁰ Kőhegyi M. 1972. 106.

¹¹ Stanczik I. 1975. 104.

¹² Uo. 97.

raktak.¹³ Hild a középkori templom alapján a Szarvas nevű középkori falut lokalizálja e helyre. Komáromy József felveti a lehetőségét, hogy vajon nem kőanyagról, vagy odahozott kőről van e szó. Ugyanakkor a római kapcsolatot is lehetségesnek tartja, Finály Gáborra hivatkozik, aki ezen a területen a Ptolemaios térképén¹⁴ szereplő Trisson nevű települést lokalizálja.¹⁵ Az ásatást újra publikáló Parádi Nándor kétségbe vonja a római épület meglétét.¹⁶ A középkori települést - a XVIII. századi térképek alapján - Boldogházával azonosítja. Ma már mindenesetre kevés esélye van a kérdés biztos eldöntésének. Véleményem szerint Hild és Éber – e két nagy tapasztalatú úttörő archeológusunk – hitelt érdemlően el tudta dönteni az előkerült tégláról, hogy „jellegzetes” rómaiak avagy sem. Az is meggondolandó körülmény, hogy a két méter mélyről előkerült sírkövet nem hurcolják el a Dunántúlról egy olyan helyre, amely annyira megközelíthetetlen, hogy külön határbeli temetője van.

Jászsalsószentgyögytől északra kb 4 km-re található a Borsahalom (1. ábra). 1899 októberében Bajzáth Gábor itteni földbirtokos felásatja a halom körül elterülő három kisebb domb egyikét, majd november 2-án egy másikat is. A további dilettáns turkálásokat megelőzendő Hild már korábban elhatározza, hogy feltárja a halmokat, november 6-án el is kezdik a megmaradt kettő feltárását.¹⁷ A harmadik „mellékhalomban” is rabolt sírt találnak, egy kék lepelmaradvánnyal, melyeket igen apró arany „pitykék” borítanak. Utóbbiakból 468 db-ot gyűjtenek össze, de emellett találnak 17 nagyobb kétfülű gombot is, az előlapjukon rekeszbe foglalt színes üveglapocskákkal. A sírban volt még egy vas pajzsdudor, egy 110 cm magas háromlábú bronz kandeláber, egy díszes üvegpohár és egy erősen oxidálódott ezüstpénz (az ásatók Antonius Pius vagy Marcus Aurelius) is.¹⁸ Magában a Borsahalomban egy 6.8x3.4 méteres sírkamrára letek, amely – mivel gerendái elkorhadtak - már teljesen összepréselődött a föld nyomása alatt. Amit a rablók meghagytak: aranyszemcsékkel szórt szövetmaradvány, félköralakú arany szíjvégdísz, négy ezüstpánt, két ezüstcsat és 30 darab kerek, ovális és téglalapalakú üveglapocska. Utóbbiak pontos párhuzamai a – szintén a múlt század végén Budapesten az Eskü-téren talált római díszsísakot díszítik.¹⁹ A pajzsdudorok ugyan a germánokra jellemzők, de szarmata településterületről lévén szó a pajzsok inkább kereskedelmi árukként vagy hadizsákmányként kerülhettek ide.

A Jászságon keresztülhaladó római út létét valószínűsítik a pénzecskék is. Nézzük csupán Komáromy József adatgyűjtését Jászberény határából.²⁰

Nero (54-68)

Oláh István tanyája

Hadrianus (117-138)

Csegelapos

Herman-tanya

---

¹³ Uo. 99.

¹⁴ A II. század elején fennállt állapotokat tükröző térképen - melynek földrajzi képe természetesen csak nagy vonalakban fedti a valóságot - a Duna-Tisza közén 8 "város" neve szerepel (Uscenum, Bormanum, Abieta, Trissum, Parca, Candanum, Passium, Partiscum), a legutolsót – amint arról korábban már szó esett – Szeged területére helyezik. Itt jegyezzük meg, hogy magáról a Jászságról nincs közvetlen információnk. Fodor Ferenc adata, miszerint a IV. században az alánok ellen harcoló - majd később történirővé lett - Ammianus Marcellinus személyes tapasztalatai alapján ír a mai Jászság területéről (Fodor F. 1942. 21.) téves, mivel a jeles historiográfus nem járt Pannoniában még kevésbé a szarmaták földjén (lásd: Világirodalmi Lexikon; főszerk. Király István, I. köt. 267-268.o.).

¹⁵ Komáromy J. 1943. 122.

¹⁶ Parádi N. 1991. 216.

¹⁷ Hild V. 1901. 123.

¹⁸ Uo 126.

¹⁹ Uo. 135.

²⁰ Komáromy J. 1974. 343-344.

Öregerdő (Takácsi Endre)
Faustina (141)
Szent Imre halom
Antonius Pius (138-161)
Négyszállás, Beszteri-tanya
Cserő
Marcus Aurelius (161-180)
a gimnázium és a Zagyva között
Necső, Juhász Sándor-tanyája

A felsoroltakhoz még hozzávehetjük a jászapáti határ déli részén előkerült Faustina érmet is. A lista csak a markomann háború előtti pénzeket tartalmazza, a későbbiekkel együtt számuk több mint duplájára növekszik, nem beszélve arról, hogy az azóta eltelt évtizedek alatt is gyarapodott a megyei múzeum gyűjteménye. A római áruk esetében persze nem mindig lehet eldönteni, hogy kereskedelem útján, vagy hadizsákmányként kerülnek az Alföldre. Fokozottan igaz ez a pénzek esetében, itt még az ajándékozás (tulajdonképpen adó) lehetősége is fennáll.²¹

A falalpozások előkerülése nélkül is találhatunk épületre utaló nyomokat. A szolnoki személypályaudvaron 1916-ban római padlótégla került elő.²² Padlótéglákat a jászapáti Vágó Pál Helytörténeti Múzeum is őriz, sajnos mindenféle dokumentáció nélkül. A helytörténeti gyűjtemény vonatkozó tárlójának többi tárgya egyébként mind Jászapátiról, vagy környékéről származik, így nem zárható ki, hogy a három darab római padlótégla (a tárlóban „útburkoló téglaként” szerepelnek) is a környékről került elő.

Végül, de nem utolsósorban röviden szólnunk kell a Jászságon keresztül húzódó árok- és sáncrendszeréről is amelyhez szintén köze van a rómaiaknak. A Csörsz („Csersz”) árok neve először Székely István Chronikájában bukkan fel 1559-ben. Az XVIII. - XIX. századi geográfusok már egyértelmű különbséget tesznek az északi (Jászárokszállás-Füzesabony) Csörszárók és a délebbi Kisárók (Jászfényszaru-Jászapáti) között. Horváth Péter 1801-ben az előbbit "Csörsz khagán" halmától (mely Csány község határában található) vezet keleti irányba egészen a Tisza mellett fekvő Ároktő faluig.²³ „Nevezetes az Apáti és Heves-Iványi határokon keresztül még most is sok helyen épségben lévő úgynevezett Kis-Árok, mely Váctól kezdődően egészen a Tiszáig terjed.”²⁴ Az előbbi sorok szerzőjéhez, Antal Józsefhez hasonlóan a Tudományos Gyűjtemény másik – névtelen – cikkírója Jászfényszaruról jegyzi meg, hogy „...Szentegyháza ezen városnak a Kis-Árok felett vagy onnan építve.”²⁵ Bedekovich Lőrinc jászsági térképlapjain végig szerepel, viszont az ő munkáival egyidőben – II. József utasítására – elkészített katonai felmérésen nem található meg.²⁶ Ma már nemigen találhatjuk meg nyomait, mivel Jászdózsa és Jászapáti között – a Nagyhalomtól kezdődően - nemcsak a régi út, de a vasút árka és töltése is ezen a vonalon halad egészen a 31-es főútvonalig, ahol a Gólya-dőlő jelzi továbbfutását a jásziványi határ felé. Renkivül érdekes a század elején kutatásait folytató Bartalos Gyula térképe (1. ábra), ezen a Kisárkon kívül arra merőleges, illetve párhuzamos árkokat tüntet fel Jászapáti és Jászkisér között.²⁷ Ha ezek valóban látható nyomvonalak voltak, akkor ezek léte kevésbé magyarázható védelmi funkciók ellátásával.

²¹ A barbaricum pénzforgalma egyébként is vitatott téma. Vaday Andrea szerint a pénzek árucikként és nem fizetőeszközként bukkannak fel a szarmatáknál. (Vaday 1998. 128.) Nehéz azonban elképzelni, hogy a nagy mennyiségben beáramló római árut a belső területeken is mezőgazdasági termékekkel, élőállattal ellentételezték.

²² Stanczik I. 1975. 209.

²³ Fodor F. 1942. 40.

²⁴ Tud. Gyűjt. 1827. XII. k. 26.

²⁵ Tud. Gyűjt. 1838. IX. k. 67. (mindkettőt idézi Balás V. 1961. 50-51. illetve 48.)

²⁶ Fodor F. 1942. 42.

²⁷ Uo. 41.

Meg kell említenünk, hogy az építés idejéhez hasonlóan a szarmata sáncok védelmi értékéről is megoszlanak a vélemények. Természetesen a ma látható nyomok alapján nehéz elképzelni az egykori méreteket, de az ásások alapján az árok 5-7 m széles és 3-4 m mély lehetett.²⁸ Soproni Sándor szerint a sáncrendszer "terelővonalként" működött, vagyis az ellenséges (germán) támadásokat a két végpontnál (Aquincum fölött és Vimiatium alatt) a jól megerősített római limesre hárította.²⁹ A hatvani őrállomás előkerülése valószínűsíti, hogy bizonyos stratégiai pontokon római védművek és katonák is őrködhettek a szarmata limesen.

Az eddigiek alapján nyilvánvaló, hogy a vázolt témában jóval több a bizonytalanság, mint a megválaszolható kérdés. A Jászapáti környékén terepbejárások alkalmával vizsgált szarmata települések gazdag leletanyaga is segíteni fog ismereteink bővítésében. Sajnos nem volt még lehetőségem ezek feldolgozására, így csupán a probléma általános felvázolására törekedhettem. Reményeim szerint egy következő tanulmányban a leletanyagot is be fogom tudni mutatni. Az mindenesetre bizonyos, hogy a Jászág területe nem a periféria volt korszakunkban (sem), így még néhány meglepetést tartogathat nemcsak a kutatóknak, de a történelem és a művelődéstörténet iránt érdeklődőknek is.

Felhasznált irodalom

BALÁS Vilmos: Az alföldi hosszanti földsáncok in: Régészeti Füzetek ser:II-9.sz.
1961 Budapest

FODOR Ferenc: A Jászág életrajza
1942 Budapest

Éva GARAM - Pál PATAY - Sándor SOPRONI: Sarmatisches Wallsystem im
Karpatenbecken
in: Régészeti Füzetek ser: II. No. 23.
1983 Budapest

HILD Viktor: A jász-alsó-szentgyörgyi sír
in: Archaeológiai Értesítő 21. 129-138.o.
1901 Budapest

ISTVÁNOVITS Eszter: Szarmaták a Kárpát-medencében
in: Jazigok, roxolánok, alánok Gyulai katalógusok 6. 33-48.o.
1998 Gyula

KOMÁROMY József: Jelentés az újabb régészeti leletekről
in: A Jászberényi Jász Múzeum Évkönyve 1938-1943 120-126.o.
1943 Budapest

KOMÁROMY József: Jászberény palánk-vára és törökkori települése
in: Jubileumi Évkönyv a Jász Múzeum alapításának 100. évfordulójára
(szerk. Tóth János) 332-345.o.

---

²⁸ Garam, É.- Patay, P.- Soproni, S. 1983. 44.

²⁹ Soproni S. 1969. 49.

- 1974 Jászberény
- KŐHEGYI Mihály: Római pénzforgalom és kereskedelem az Intercisa-Csongrád közötti útvonalon in: Cumania I. 103-115.o.
1972 Kecskemét
- MÓCSY András: A római-barbár szomszédság utolsó évszázada hazánk területén
in: Cumania I. 94-102. o.
1972 Kecskemét
- LAKATOS Pál: Római leletek a szegedi vár területéről
in: Antik Tanulmányok 12. 91-102.o.
1965 Budapest
- LAKATOS Pál: A Délalföldön keresztülhaladó római kori út kérdéséhez
in: Antik Tanulmányok 19. 214-219.o.
1972 Budapest
- PARÁDI Nándor: A Jászberény-tetemházi ásatás
in: Folia Archaeologica 42. 197-218.o.
1991 Budapest
- SOPRONI Sándor: Limes Sarmatiae
in: Archaeologiai Értesítő 96. 43-53.o.
1969 Budapest
- STANCZIK Ilona: Szolnok-megyei régészeti adatok Hild Viktor jegyzeteiből
1975 Szolnok
- VADAY Andrea: Kereskedelem és gazdasági kapcsolatok a szarmaták és a rómaiak között
in: Jazigok, roxolánok, alánok Gyulai katalógusok 6. 117-143. o.
1998 Gyula

JÁSZAPÁTI FEJLESZTÉSI TERVEI

Az elmúlt évezred utolsó havában fogadta el a képviselő-testület a város építési szabályzatát ill. szabályozási tervét, melyet a Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht. készített Havas Mária vezetésével.

Az elmúlt 50 évben több megyei fejlesztési tervet készített, sőt a zagyvamenti városok középfokú vonzáskörzeteire kidolgoztak területrendezési és területfejlesztési koncepciót. Ebben városunk a jászberényi körzet kiemelt alsófokú központjaként szerepelt: *Jászberény fejlődése az elsődleges. Ellátó, foglalkoztató központi szerepköre erősödik. Jászapáti és Jászárokszállás mellé kiemelt alsófokú központtá fejlődik Jászfényszaru és Jászkisér.*

A 2000-ben elfogadott rendezési terv volt az ötödik. Az elsőt is a Városépítési Tervező Vállalat készítette 1961-62-ben *Jászapáti község egyszerűsített általános rendezési terve* címmel. Mindez akkor úgy történt, hogy az Építésügyi Minisztérium Tervezési Főosztálya 1961. II. 7-i levelében „elrendelte” a tervezést. „A Szolnok megyei Tanács kérelmére az ÉM. Város és Községrendezési Főosztály javaslata alapján Jászapáti község egyszerűsített általános rendezési tervének elkészítésére Címet jelölöm ki. A fenti munkára vonatkozó szerződést a Jászapáti Községi Tanács VB-ával kell kötni.

A terv készítésével kapcsolatban előírom a következőket:

- „- a tervet a mai állapotnak megfelelő 1:5000 léptékű térképen kell kidolgozni;
- a közlekedés és közműfejlesztési munkarészek elvégzésére szükség szerint az Út- és Vasúttervező Vállalatot, ill. a Mélyépítési Tervező Vállalatot kell altervezőként bevonni;
- a vízügyi véleményt az illetékes vízügyi igazgatóságtól kell bekérni;
- a terv munkapéldányát az illetékes szervekkel (helyi, ill. járási és megyei tanács) egyeztetni kell;
- a tervdokumentáció teljes egyeztetett munkapéldányát a VMT-on való tárgyalás előtt legalább két héttel az ÉM. Város és Községrendezési Főosztálya területileg illetékes előadójának be kell mutatni.

Fentiekről egyidejűleg az illetékes megyei, járási községi tanácsot is értesítem.”

(A terv a VÁTI Kht. Dokumentációs Központ Tervtárában (is) látható nagyon szép színes kivitelben; a színezést abban az időben az Iparművészeti Főiskola hallgatói készítették.)

1968-ban ismét a VÁTI készítette a második tervet, a községközpont részletes rendezési és házhelyrendezési tervét.

A harmadik szintén egyszerűsített általános terv volt, amelyet 1978-80-ban készített a Csongrád megyei Tanácsi Tervező Vállalat.

A negyediket ismét a VÁTI készítette 1986-88-ban. Az összevont rendezési terv programot az alaptérkép hiányosságai miatt a megye Területrendezési Albizottsága 1987. II. 25-i ülésén nem fogadta el és új M=1:2000-es alaptérkép készítését írta elő. Ezt követően új tervezési programot fogadtak el, melyet a nagyközségi tanács 1989. május 20-i ülésén - néhány kiegészítéssel - egyhangúlag megszavazott.

A rendszerváltás után először 1992-ig, azután 1994-ig rendelkezett jogszabály új rendezési tervek készítéséről ill. a régiók felülvizsgálásáról. A hivatal 1996-ban árajánlatot kért két cégtől és szerződést újra a VÁTI-val kötött. Megjegyzendő, hogy a VÁTI végül az eredeti ajánlat feléért vállalta a munkát. A 1997 nyarán elfogadott új építési törvény szellemében a tervezők kiegészítették az addigi elkészült munkarészeket és a *folyamatos párbeszéd* - bizottságok, városi szakmai fórum, közmeghallgatás, 28 szakigazgatási-szakhatósági szervezet, szomszéd települések és az Észak-Alföldi Területi Főépítészeti Iroda - alapján született tervet szemlélhették a lakosok a könyvtárban. Ekkor már főépítésze is volt a városnak, akinek feladata a képviselő-testület teljes körű szakmai tájékoztatása. A debreceni területi főépítész is elfogadásra javasolta a tervet, melyet a 2000. december 14-i rendkívüli ülésén egyhangúlag fogadott el a képviselő-testület.

Az érdeklődő polgárok hangsúlyos véleménye az, hogy a 20-25 éve - a tervezőasztalon - már elindított tömbfeltárás végre a valóságban is megtörténjen. Ebben a két városrészben már úgy épült jó néhány lakóház, hogy majd nemsokára új utca nyílik. Akad néhány nyeles telek, és akad olyan is, amelyet egy méteres kiskert-kapun át lehet csak megközelíteni. A nagyobb tömbbelső lakóival októberben találkoznak; pozitív közreműködésük nélkül ismét meghiúsulhat az utcanyitás.

Mit olvashat ki az érdeklődő és az illetékes építési hatóság Jászapáti Helyi Építési Szabályzatáról és Szabályozási Tervéből? - A város közigazgatási területén területet felhasználni, továbbá telket alakítani, építményt, építményrészt, épületegyüttest építeni, átalakítani, bővíteni, felújítani, helyreállítani, korszerűsíteni és lebontani, elmozdítani, a rendeltetést megváltoztatni (továbbiakban együtt: építési munkát folytatni), építési

tevékenységet végezni és ezekre hatósági engedélyt adni

- a) az OTÉK előírásai és
- b) az egyéb vonatkozó országos érvényű jogszabályok rendelkezései szerint, továbbá
- c) a jelen rendelet és a hozzá tartozó szabályozási terv szerint szabad. (I. fejezet, Általános előírások 1.§(2) a) b) c) pontok.)

5.§. beépítésre nem szánt területen - közlekedési és közmű - zöldterület -erdő -mezőgazdasági és - egyéb területekkel kalkulál.

A rendezési terv az *építési igényeket, ill. elvárásokat* határozza meg. Az előző négy terv is kiemelte, hogy az Alföldön Jászapátin (Hajdúböszörmény mellett) még megőrizték a középkori kisbeltelkes, szérűkertes halmaztelepülés jelleget. Egészen konkrétan jó néhány utcában megőrzést javasol, melyről részletes tervnek kell majd készülni. A múlt mellett a mához is alkalmazkodni kell, hiszen az fel sem merülhet, hogy fiatal családok egy kis földes, alig megvilágított parasztházban lakjanak.

Időközben újabb lehetőségek is nyíltak. A már most is csörgedező EU pénzekből finanszírozható az, hogy épülő-szépülő város egyedi, hagyományos vonásait korszerűsített változatban valósítsuk meg. Az Országos Területfejlesztési Konceptióban komplex mutatórendszer alapján fejlesztési prioritásokat fogalmaztak meg. (A kategóriák: *igen fejlett, fejlett, átlagos, fejletlen, igen fejletlen.*) Az ország kistérségei közül 62 dunántúliból 5 az igen fejletlen, a Dunán innen pedig 75-ből 23 tartozik az utóbbiak közé. A besorolás értelmében a Jászság is fejletlennek minősül - hasonlóan az ÉK-i határszéli Bereg kistérséghez - ami esélynövelő tényező. Az ilyen térségek felzárkóztatását központilag is segítik, az önkormányzatok számára kedvező pályázati lehetőségeket biztosítanak. (Az igen fejlettek nem is pályázhatnak. Ebbe a kategóriába került - Békéscsaba és Salgótarján kivételével - valamennyi megyeszékhely.

Az ország összes települése közül eddig 400-ról nem készült rendezési terv. Záros időn belül azért fog elkészülni, mert a pályázatok egyik kötelező mellékletének mutatnia kell mit határoz a fejlesztendő területről a terv. (Két évig az illetékes területi főépítész adhat véleményt a tervezett beruházásról rendezési terv hiányában.)

Jászapátinak (még) van sajátos értéket képviselő települési arculata, mindezt el kell követni, hogy fennmaradjon:

- Jók a város megközelítési viszonyai; megmaradt az Újszász - Vámosgyörk vasútvonal, van 5,2 km kerékpárút a 31-es mellett, de az utat mindkét oldalon szélesíteni kell. Kerékpársávra van szükség a Petőfi úton, később pedig a Jászszentandrásra vivő út mellett, ill. a

Tangazdaságig és az iványi elágazásig,

- A települési komfortosságot a szennyvízvezeték építése teszi teljessé, a gázvezeték, telefon, csapadékcatorna, szigetelt aljazatú hulladékártató meglétét követően. 1992-től pályázunk folyamatosan, a Brüsszelből érkező információk szerint az egész Jászság esélyesnek tűnik.
- A meglévő jászberényi, jászkeséri munkahelyek mellett szükség van újabb helyi munkalehetőségekre. Erre az Avanti benzinkúttól délre az Ipari Parkban - sikeres pályázat esetén - lesz lehetőség. A nem túl távoli jövőben a Jásztej Rt.-nek pedig ki kell költöznie a városközpontból.
- Az egészséges és kultúrált környezet megőrzését, ill. javítását az építészeti és táji kultúra fennmaradásával segíti a rendezési terv.

A városközpont külön építési övezetet képez. Lehetőség nyílik a nem önkormányzati - kereskedelmi, vendéglátó, szolgáltató - intézmények fejlesztésére, még hozzá többszintes beépítéssel (földszint+emelet+tetőter). Példaértékű a szecessziós István király Általános Iskola, a szociális otthon eredeti épülete (2017-ig megtörténik a felújítás - helyreállítás) és a klasszicista könyvtár, a barokk templom. A régi városközponti részletes rendezési tervét felül kell vizsgálni!)

A strandfürdő és kemping fejlesztését a gyógyvízzé minősítés segíteni fogja; az új építészeti megfogalmazást pedig a Kállai kúria épülete.

A volt agyagbányák rekultivációja idén is folytatódik a Dankó utca mögötti területen. Jobban kell vigyázni a bokrok, fák, évelő és egygyári virágok adta zöldterületekre! A felhagyott hulladéklerakó rekultivációja új park kialakítását is eredményezi. Parkolókat kialakítani is csak fák, bokrok, virágok ültetésével lehet. Jó példa erre a Penny-market melletti autóvárakozó. Mezővédő erdősávokat és külterületi egyoldali útfásításokat is javasol a terv őshonos fafajokkal.

A sok évszázad során kialakult városképet az utolsó 30 év sem rontotta el, és reméljük a következő évtizedekben is megmarad a jászsági kistérségi hangulat.

REGIONÁLIS HULLADÉK-LERAKÓ A JÁSZSÁGBAN

A kommunális ellátás fogalma – tágabb értelemben – magában foglalja mindazokat a szolgáltatásokat, amelyek egy-egy település, térség (kistérség) működéséhez alapvetően szükségesek. A fogalom – szűkebb értelemben – a szilárd és folyékony hulladékok gyűjtését, elhelyezését, ártalmatlanítását jelenti -, témánk szempontjából. (Szándékosan nem említem itt – a még e körbe tartozó – állati tetemek gyűjtését és lerakását, a szippantott szennyvizek – folyékony hulladék – elhelyezését, a szennyvízcsatornázást és tisztítást, valamint a temetkezési szolgáltatásokat.)

Hogyan volt biztosítva ez a szűkebb értelemben vett ellátás az elmúlt évtized közepén a Jászságban?

A Jászság 18 településén éves szinten mintegy 220-240 ezer (laza) m³ szilárd háztartási és közületi kommunális hulladék keletkezett. A hulladékok gyűjtését, szállítását, elhelyezését (ártalmatlanítását) csak a települések egy részében tudták megoldani. Rendszeres (intézményes) szemétszállítás csak a városokra és nagyobb lélekszámú községekre volt jellemző. (A térség lakosságának csupán 56 %-t érintette.)

A hulladékkezelés – néhány kivételtől eltekintve – csak a legminimálisabb környezetvédelmi igényeknek tett eleget. Néhány kisebb lélekszámú községben még lerakóhely sem volt.

A Jászság fővárosának számító Jászberény szeméttelpe a nyolcvanas évek második felében épült ki. 1991 májusában kezdte el üzemelését és csupán ideiglenes működési engedéllyel rendelkezett és rendelkezik napjainkban is.

A meglévő és működő szeméttelpek telítődése következtében egyre nagyobb gondot jelentett a naponta képződött hulladék elhelyezése és ártalmatlanítása.

A Jászságban élő több, mint 90.000 ember „szemét”-gondjainak megoldása egyre égetőbb feladatként jelentkezett. A megoldást a térség önkormányzatai a közös összefogástól remélték. A Jászsági Önkormányzatok Szövetsége (a megyei önkormányzattal és a Vízügyi, Kommunális és Környezetvédelmi Társulással karöltve) közös hulladékgazdálkodási koncepció kidolgozását tartotta szükségesnek. (A témától nem elkanyarodva és előreugorva mindenképpen meg kell említeni, hogy a Jászsággal határos, a szomszédos Pest, illetve Heves megyébe tartozó két kistérség – a Tápióság és Dél-Heves – önkormányzatai ugyanebben az időszakban ugyanilyen gondokkal szembesült.)

A szükség, a feszítő kényszer, valamint a (reménytelen) segítség szerencsésen találtak 1995-ben. A Belügyminisztérium Nemzetközi Segélykoordinációs Osztálya ugyanis az év tavaszán pályázati felhívást tett közzé a PHARE „Közigazgatási Reform Program” hálózati mintafejlesztések keretében önkormányzati együttműködési kapcsolatok fejlesztése érdekében. A pályázat segítséget kívánt nyújtani olyan együttműködések és társulások kialakításához, amelyben az önkormányzatok közösen

tudnak fejlesztéseket megtervezni és kivitelezni. A támogatás anyagi fedezetét az Európai Unió PHARE Segélyalapja biztosította. A javasolt pályázati témakörök között első helyen szerepelt a kommunális együttműködés. A 18 jász település vezetői, a polgármesterek (és a képviselőtestületek) kapva-kaptak a lehetőségen, és megbízták Jászberény városát a pályázat lebonyolításával. Közbevetőleg meg kell jegyezni azt is, a jobb érthetőség miatt, hogy ez az összefogás nem volt előzmény nélküli. A jász települések ekkorra már túl voltak a telefon- és a gázhálózat kiépítésén.

Önkormányzatunk a konkrét napi teendők elvégzésével egyszemélyes részvénytársaságát, a Vagyonkezelő és Városüzemeltető Rt-t bízta meg. (A választás nem volt véletlen, hiszen e cég keretében működő egyik Kft. foglalkozott és foglalkozik a városban a hulladékgyűjtéssel és ártalmatlanítással.)

A 18 település komplex hulladékgazdálkodási tanulmányának kidolgozása 4.375.000 Ft-ba került. (Ebből lakosságszám arányosan 1.500.000 Ft-t vállaltak a települések és 3.225.000 Ft volt a PHARE támogatás.) A sikeres pályázat nyomán elkészített tanulmány(terv) lerakó létesítése céljából két egyaránt alkalmas területet jelölt meg a kistérségen belül. (A lerakóhelyek kijelölése már 1996-ban megtörtént.)

A Jászfelsőszentgyörgy közigazgatási területére javasolt lerakóhely megvalósítása a falugyűlés ellenállásán „megbukott”. A másik kiszemelt település (Jásztelek) lakossága megértést tanúsított. (Teljesíthető feltételt szabtak csupán, nevezetesen a leendő lerakóhelyre a községen keresztülvezető út megépítését.) A BM által kiírt pályázati feltételeknek a Jászság (18 település) önmagában is megfelelt.

Ezzel párhuzamosan egyeztetések folytak a Tápai járás településeivel, hiszen hasonló gondok foglalkoztatták annak a térségnek az önkormányzatait is. A jársági lerakóhely kiválasztását követően derült ki véglegesen, hogy ők nem csatlakoznak. A szállítási költségeket figyelembe véve számukra a térségükhöz közeli jászfelsőszentgyörgyi lerakóhely megvalósítása lett volna vonzó.

A minél több települést összefogó társulást alapvetően az egy-egy önkormányzatra jutó kiadás csökkentése indokolta.

Azonos problémák foglalkoztatták a dél-hevesi tájegység önkormányzatait is. A tanulmányterv elkészítéséig el is jutottak, azonban e ponton kénytelenek voltak megállni. Az ott lerakóhelyként kiemelt Erk lakossága tiltakozott a beruházás odatelepítése ellen. (Ugyanúgy jártak, mint a jász önkormányzatok Jászfelsőszentgyörgy esetében.)

A jász önkormányzatok elfogadták a dél-hevesiek csatlakozását (1998.), így a jársági – regionálissá bővült – hulladék-lerakó beruházásának megvalósítását 33 település vállalta magára. A további feladatok végzését, mint gesztor, Jászapáti városa fogta össze.

A részletes vizsgálatok után döntöttek az önkormányzatok (képviselettestületei) a lerakóhely céljára szolgáló terület megvásárlásáról, illetőleg a kisajátítási eljárás megindításáról, miután nem minden tulajdonossal sikerült adásvételi szerződést kötni. (A térségben ekkorra már túl voltunk a földkárptóláson.) Az 1.5 millió tonna/30 év kapacitású lerakóhely 24 ha földterületen valósult meg, s a

távlati fejlesztési lehetőségekre adott további 15 ha földterület. A földterület az önkormányzatok osztatlan közös tulajdonát képezi.

A beruházás helyének megszerzésével párhuzamosan indult a tervezetés is. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Területfejlesztési Tanács támogatásával 1997-ben elkészült a lerakóhely engedélyezési terve. (A tervező kiválasztása meghívásos eljárással történt, 7 cég kapott meghívást. A terv készítésére – és a szakhatósági egyeztetésre – végül két cég kapott megbízást.) A kiviteli terv készítését a közbeszerzés szabályainak nyílt eljárása során az engedélyes terv készítői nyerték el.

A tervezéssel egyidejűleg komoly lobbizásba kezdtek az önkormányzatok (immár két megyében és a főhatóságok szintjén is) a különféle pályázatok elnyeréséért. (A beruházás bekerülési összege 1997. évi árszinten – prognosztizálva – ÁFA nélkül 1.026.673 Ft, ÁFA-val pedig 1.280.004 Ft volt.) A céltámogatási pályázat előkészítése és benyújtása volt az első teendő. Az eredményes pályázaton a beruházási költség közel 40 %-át nyertük el. A Központi Környezetvédelmi Alaphoz benyújtott pályázat elfogadása az 1998-as parlamenti választásokat megelőző és követő „átmeneti” időszak miatt elhúzódott. Parlamenti felszólalást követően már mint a KAC (Környezetvédelmi Alap Célelőirányzat) egyik első nyerteseként kaptuk meg a beruházás mintegy 20 %-nak megfelelő támogatást, 1998 decemberében.

Megjegyzem, hogy a minisztériumi támogatás elnyerése érdekében további, az eredeti elképzelések között nem szereplő kötelezettségeket, nevezetesen: a szelektív gyűjtés valamilyen szintű elkezdését és a meglévő lerakótelepek rekultivációját is vállalni kellett. Zökkenőmentes volt a két megye fejlesztési forrásainak bevonása; a területi kiegyenlítő támogatás nettó összege: Heves m. esetében 47.394 eFt, Jász-Nagykun-Szolnok megye esetében pedig kerekén 100.000 eFt volt.

Megállapítható, hogy az összes vissza nem térítendő támogatás aránya a beruházás mintegy 80 %-t fedezte.

A beruházás kivitelezőjének kiválasztása két lépcsős közbeszerzési eljárás keretében történt meg. Az előminősítés során „elvérzett” a pályázók (9) fele. Egy pályázót –fellebbezés nyomán – az Országos Közbeszerzési Tanács juttatott tovább. Döntésének – az okozott idővesztésen kívül – egyéb következménye nem volt.

A második fordulóban történt meg a kivitelező kiválasztása. A második helyezett eredménytelenül támadta meg a döntést – újabb idővesztéséget okozva. A közbeszerzési eljárást – pályázati anyag összeállítását, elbírálások koordinálását, egyéb szakmai tanácsadást – a gesztor település megbízása alapján egy cég bonyolította le. Utólag meg kell állapítani: az egész beruházás folyamatában lényeges, döntő volt, hogy nagy szakmai tapasztalattal rendelkező tervezőt, bonyolítót, műszaki ellenőrt, kivitelezőt sikerült kiválasztani. Szakmai alkalmasság, megfelelő referenciák nélkül senki sem nyerhetett.

A kivitelezés nem volt zökkenőmentes. Az első akadályt a rendkívül csapadékos időjárás következtében kialakult belvíz jelentette, később régészeti feltárások késleltették (ez utóbbi az útépítésnél jelentkezett).

A kivitelezés időszakában került sor két szervezetre

- a REGIO-KOM Térségi Kommunális Szolgáltató Társulás, valamint a
- REGIO-KOM Térségi Kommunális Szolgáltató Kft. létrehozására, amelyek működése feltétlenül szükséges a regionális hulladék-lerakó üzemeltetése szempontjából.

A lerakó tulajdonosa a társulás, üzemeltetője pedig a Kft. lett. Minden gátló tényező ellenére a kivitelezés határidőre – 2000 október 31-re – befejeződött. A pénzügyi elszámolások 2001. február végéig megtörténtek, utána elkezdődött a próbaüzemelés.

A tulajdonos (társulás) döntése alapján 2001 július 1-től fogadja a lerakóhely a térség hulladékát. A szolgáltatást nyújtó-végző szervezetek - Jászberény esetében a Berénykom Kft. és az üzemeltető - közgazdasági számítások, elemzések alapján tettek javaslatot a kötelező közzolgáltatás díjára.

A társulás a hulladékszállítás és kezelés díját a 33 településre egységesen 5804 Ft/110 liter/heti egy szállítás/év+ÁFA összegben határozta meg. A társult települések önkormányzatainak ebből kellett kiindulniuk saját rendeleteik megalkotása során. Az önkormányzatok képviselőtestületei május-június folyamán hozták meg rendeleteiket, többnyire – a szabályozást tekintve – a komplexitásra törekedve. Jászberény város Önkormányzatának Képviselő-testülete például 2001 évi májusi ülésén „a települési köztisztasággal, a zöldterület és parkfenntartással, a települési szilárd és folyékony hulladékkal összefüggő feladatok végrehajtásáról” alkotott rendeletet.

A jászberényi képviselő-testület gondolt arra is, hogy ez a kötelező közzolgáltatás kétszeres módon vált drágábbá a lakosság számára, egyrészt a díja emelkedett, másrészt a szolgáltatás mennyisége mérséklődött. Az új tarifa szerint heti egy szállítás történik a korábbi kettővel szemben. A szociálisan rászorultak részére éppen ezért külön önkormányzati rendeletben hozzájárulást állapított meg, amely támogatás az egyedül élők, illetve a kétszemélyes háztartások - tipikusan idős házaspárok - esetében a fizetendő díj feléig terjed.

Orosz István

VILÁGTALÁLKOZÓ JÁSZDÓZSÁN

A községet megmozgató rendezvények egyidősek a Jászok Világtalálkozóinak gondolatával. A kápolnahalmi Sarlós Boldogasszony napi hagyományos búcsúk időpontjához kötődően a Dósai Honismereti Szakkör kezdeményezéseit az önkormányzat is felkarolta. Első alkalommal az 1995-ös Világtalálkozó kapcsán, amikor elszármazottak összejövetelével és sportprogramokkal kapcsolódtunk be az egész Jászságot megmozgató eseménysorozatba. Azóta minden évben megrendezzük a Dósai Napok eseményeit.

Honismereti szakkörünk 1996-ban hagyományos kaszás aratást rendezett a jász települések részvételével. A II. Dósai Napok keretében több mint 1200 személy vett részt a rég elfelejtett aratásban, közülük többen suhintottak a kaszával és szedték a markot hagyományos öltözetben. 1997-ben bemutatták a hagyományos paraszti feldolgozó tevékenységeket: kenyérsütés, tejfeldolgozás, lekvár főzés, szappanfőzés, kaskötés, különböző tészták előállítás, kovács- és kádármesterség.

1998-ban megrendezték a hagyományos parasztlakodalmat. Megelevenedett a pendzsom, a fonóház, a gyalogördög szerepe, a lánykérés, a háztűznézés, a csigacsinálás, a kelengyekészítés, az ágyvitel, és maga a lakodalmat a felvonulással együtt. 1999-ben hagyományos vásárt mutattak be. Volt ott minden: vásárbírótól karóramászáson át a lacikonyháig, lókupecsek, marhavétel, tollszedő, köszörűs, bosnyák árus, kékfestő, bazáros, ruhássátor, gatyamadzagárus.

2000-ben az asszonyoké volt a főszerep. Öt helyszínen tüsténkedtek, hogy mire a vendégek megérkeznek, elkészüljenek a finomabbnál finomabb falatok. A lakosság és a vendégek éltek is a lehetőséggel, igen sokan ellátogattak a helyszínekre, s az elfogyasztott ételek is igazolták, jól dolgoztak a „szakácsok”. Tyúkhúsleves, ludaskását, tejbekását főztek, kemencében sült krumplis bodakot, vajjalás sajtos gancát, rétest, finom töltött káposztát és csirkepörköltet nokedlivel kóstolhattak a vendégek.

Ez év július 6-7-8-án a Jászsági Önkormányzatok Szövetségének korábbi döntése-felkérése alapján Jászdózsa község nem csak saját lakóinak és elszármazottainak készült hagyományőrző programokkal, hanem az egész Jászság lakosságát, és a Jászságból elszármazottakat várhatta gazdag programmal és szívélyes vendéglátással. Ilyen előzmények

után, és ilyen jól szervezett hagyományőrző csoport segítségével úgy ítéltük meg, az eddigi legkisebb településként sem túl merész ötlet ennek a korábbiaknál nagyobb eseménynek a megszervezése.

A korábbi találkozók forгатókönyveit tanulmányozva, személyes élményeinket is kamatoztatva gondoltuk át a „kötelező” programok sorát. A hagyományos ceremóniákon túl újdonságként került a programba a Jász Himnusz ősbemutatója, és itt szentelték fel az eredeti alapján rekonstruált redemptios és szabad jászok zászlaját. Beiktattuk a jászok negyedik kapitányát, Bollók György személyében, vendégeink voltak híres művészek, politikusok, sportolók. Jászdózsa e napon vette át a Millenniumi Emlékszászlót, de voltak könyvbemutatók, kiállítások, sportversenyek és táncbemutatók is.

A programot ismertette események sorát horgászversennyel nyitottuk meg a környék egyik legszebb és legkedveltebb horgászvizén, a Tarna holtágán. Számos polgármester, közéleti személyiség, színész – közöttük Vikidál Gyula és Trokán Péter - fogadta el meghívásunkat, s igyekezett a frissen telepített halakból a lehető legtöbbet és legnagyobbat kifogni.

Az események hivatalos megnyitójára csak délután került sor ünnepi testületi ülés keretében. Szerencsés István polgármester köszöntője után Miklós János, Csíkszentsimon-Csatóság erdélyi testvértelepülésünk polgármestere vehette át a Millenniumi Emlékszászló kicsinyített mását. E napon ismerkedhettek meg az érdeklődők A Jászság és Dósa című helytörténeti kiadvánnyal, melynek Gulyás János ny. pedagógus, a Dósai Honismereti Szakkör vezetője. Ezt követően került sor Gaál Áron: Angyalok vértben című kötetének bemutatójára.

Ezt követően kiállítás-megnyitókön vehetett részt a Polgármesteri Hivatalt zsúfolásig megtöltő vendégsereg. Először a Szalkári Rózsa versillusztrációból nyílt tárlatot nézhette meg mindenki, majd Györki Árpád festőművész képeit mutatta be Sas István, a jászberényi Déryné Művelődési Ház igazgatója. A későbbiekben a Jászsághoz kötődő művészek tárlatait tekinthettük meg; így Vraskó Zsófia és Krepárt Melinda, majd a Jász Alkotók Köre festményeit, illetve Tusor Hajnalka kerámiáit.

A kiállítás-megnyitókat a Jászsági Versmondók igen színvonalas versenye követte a könyvtárban, majd az események helyszíne az Erdős Otthon lett, ahol a honismereti szakkör helyezte el emléktáblát Anthóny Miklós néhai községi orvos emlékére. Ugyanitt tekinthették meg a III. Nemzetközi Alkotótábor záró kiállítását, amelyet José Louis Martínez úr, Mexikó magyarországi nagykövete nyitott meg. Az első nap eseményei az otthonba történő ünnepélyes beköltöztetéssel zárultak.

Másnap hét órától már térzenével szórakoztatta a helyi és az ide látogató jászokat a kunok egy neves csoportja, a Kunszentmártoni Menetzenekar. Reggel két emléktáblát avattunk, az egyiket a közel 200 éves, műemlékké nyilvánított Kőhídon, a másikat pedig, a felújított és ismét finom vizet adó Artézi kút falán helyeztük el.

A Világtalálkozó bejártott programjai következtek: szentmise, felvonulás, majd díszünnepség. A Szentmisén, melynek Nagy Lajos c. apát-kanonok volt a főcelebránsa, hangzott fel a Jász Himnusz orgonaváltozata, melyet Tóth Ernő operaénekes előadása tett igazán felejthetlenné. A mise rangos közreműködője volt a szolnoki egyházi kórus.

A Szentmisét követően a menetzenekar, a jász és nagykun kapitányokat szállító hintók és a és az egyesített Jász Lovas Bandérium masíroztak végig a falun. A 11 órakor kezdődő díszünnepségen polgármesterünk István köszöntötte a megjelenteket, majd Gaál Áron Jász Himnusz versét Rékasi Károly színművész mondta el, majd a Borsody László zeneszerző által megzenésített művet a jászberényi Palotásy János Vegyeskar adta elő.

Ezt követően Áder János, az Országgyűlés elnöke köszöntötte a találkozó résztvevőit. Ünnepi beszédében a jászok történelmi tetteit, mai erős összetartó erejüket emelte ki. Beszéde végén átnyújtotta a Millenniumi Emlékszázlót, melyre a szalagot Gulyás Jánosné zászlóánya kötötte fel.

Az ünnepség eseménye a rekonstruált jász zászlók bemutatása volt. Eredetijét 1745-ben, a redemptio alkalmával Mária Terézia ajándékozta a Jászkun Hármaskerületnek. Gubicz András Jászkapitány és felesége Csejtei Erzsébet adományának köszönhetően készült most el ennek a Jász Múzeumban őrzött zászló hű mása. A másik zászló eredetijét 1845-ben, a redemptio 100 éves évfordulóján készítették és most ifj. Hagyó Miklós támogatta a másolat elkészítését. Mindkét zászló rekonstruálása Sisa József iparművészt dicséri.

Következő programként a Jászok Egyesülete nevében Dobos László ügyvivő Gaál István jászladányi helytörténésznek nyújtotta át Jászságért díjat. Utána Jászdózsaért kitüntetés adtak át Molnár Julianna Kerubina nővérnek és ugyanezen elismerésben részesült a Tarnamenti Horgász Egyesület is.

Védnökként köszöntötte a résztvevőket Szekeres Imre, a térség egyik országgyűlési képviselője, őt követte az elszármazottak nevében Gál Valéria, majd Patrubány Miklós, a Magyarok Világszövetségének elnöke intézett néhány kedves szót a megjelentekhez.

Gubicz András leköszönő jászkapitány beszámolt az előző évben végzett munkájáról, majd sok sikert kívánt leendő utódjának Bollók Györgynek, aki most ugyan Jászkiséren lakik, de Jászdózsa képviselői mégis őt találták a legméltóbbnak. Az új kapitány megígérte, hogy a Jászság egységét szem előtt tartva igyekszik elődei munkáját folytatni.

H. Bathó Edit és a jászsági népviseletes asszonyok már negyedik alkalommal voltak részesei a történelmi hagyományok alapján koreografált beiktatási ceremóniának, amely végén az új kapitány tiszteletére megszólalt az ágyú, majd a kapitány úr lovat rendelt, s vezetésével indult el a résztvevők sora, hogy ki-ki a kiválasztott finomabbnál finomabb ebédet elfogyassza, majd máris a nap további eseményeinek kavalkádján vegyen részt.

Délután Csíkszentsimon műsora, a helyi fiatal néptáncosok, és a honismereti asszonykórus kulturális bemutatója színesítette a jászsági falvak, városok művészeti csoportjainak fellépéseit, majd a Kossuth-díjas Hargitai Géza és barátainak templomi hangversenye nyújtott felejthetetlen élményt a komolyzene kedvelőinek Bach, Mozart és Vivaldi műveiből.

Közben a sportkedvelők is találtak maguknak programot, hiszen a Ferencváros öregfiúk csapata is a rendezvények vendége volt. Este helyi fiatalok részvételével szórakoztató műsor, könnyűzenei programok, majd egy felejthetetlenül szép tűzijáték, végül hajnalig tartó utcabál zárta a programok sorát.

Hosszú lista lenne, ha felsorolnám a rendezvény támogatóit. Országos nagy cégek, bankok, helyi és jászsági vállalkozások, magánszemélyek egész sora érezte úgy, hogy – ha már a kulturális tárcától és annak alapjaitól nem sikerült támogatást kapnunk – ennek az eseménynek sikeres lebonyolításához hozzá kell járulnia. Köszönet mindannyiuknak!

A Millenniumi Emlékszázló átadásának résztvevői a színpadon

Fotó: Varga József Jászkisér

IFJÚSÁGI ÉLETMÓD ÉS SZOKÁSVIZSGÁLAT JÁSZBERÉNYBEN

A tanulmány a város ifjúságpolitikai koncepciójának kidolgozásához készült.¹ A vizsgálatban a családi, közösségi és szociális háttér feltárására, az életmóddal és az értékrenddel kapcsolatos szabadidő és a vélemények kutatására, valamint a dohányzással, alkoholfogyasztással és droghasználattal kapcsolatos konkrét és kapcsolódó fogyasztási, veszélyeztetettségi tényezők feltárására, illetve a lokális-intézményi és európai identitás jellemzők bemutatására koncentráltunk².

A kérdőíves vizsgálat közel 800 fős³ mintáját úgy alakítottuk ki, hogy a válaszadók kellően reprezentálják a jászberényi 7-8. osztályos és középiskolás fiatalokat nem, életkor, iskolatípus, valamint lakóhelyi jellemzők (helybéli, bejáró) szerint⁴.

Általános jellemzők

A fiatalok 50 százaléka jászberényi, 15 százalékuk állandó lakóhelye Jász-Nagykun-Szolnok megyén kívül található, a “maradék” 35 százalék egyenletesen oszlik meg szinte valamennyi jázsági település között. Érdekes, hogy a jázsági és megyén kívüli fiatalok mellett nincs a jászberényi iskolákban a megye más településéről Jászberényben tanuló diák.

A szülők iskolai végzettsége nemenként eltérő. Az eltérés leginkább abban jelentkezik, hogy míg az édesapák (nevelőapák) többsége, közel fele szakmunkás, több mint tizede 8 általánossal vagy azzal sem rendelkezik, addig az édesanyák (nevelőanyák) több mint fele (52 százalék) érettségizett és diplomás. Jelentős differencia jellemzi a szülők diplomás háttérét is,

---

¹ A kutatás előkészítésében és lebonyolításában közreműködött a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskola Kara, kimondottan a Szociálpedagógia Tanszék oktatói és hallgatói.

² A kutatás során több kérdésnél a kérdezettek értékelését az iskolai osztályzatok (ötfokú skála) alapján kértük. A kapott értékeket százfokú skálákra számoltuk át, amely akkor veszi fel a százas értéket, ha az adott kérdésre minden válaszadó egyöntetűen a maximális, a nullát pedig, ha mindenki a minimális pontszámot adja. Az így átalakított skálán az ötven pont alatti értékek negatív véleményt (ellenszenvet, elégedetlenséget, gyakoriságot stb.), az ötven pont feletti értékek inkább pozitív véleményt (rokonszenvet, elégedettséget, gyakoriságot) fejeznek ki.

³ N=801 fő.

⁴ A mintavételi eljárás során a város általános és középiskolaiban nappali tagozaton tanuló fiatalok jelentették az alapsokaságot. A kérdőív önkitöltős jellegéből adódott, hogy alapegységként az iskolai osztály szerepelt.

hiszen az anyák között közel 10 százalékkal több az egyetemi/főiskolai végzettségű, mint az apák között.

A szülői háztartások jelentős része jól felszerelt színes, teletexes TV-vel, telefontal, automata mosógéppel, videómagnóval, mikrohullámú sütővel, hifi berendezésekkel és számítógéppel. A háztartások több mint felében található számítógép, minden hatodik családban saját Internet elérés. Az információs társadalom gyors fejlődésének ékes bizonyítéka, hogy az 1998-as Jász-Nagykun-Szolnok megyei hasonló tematikájú felmérés (Murányi - Szoboszlai, 1998) szerint számítógép akkor minden harmadik családban volt, míg otthoni Internet kapcsolattal csak minden huszonötödik család rendelkezett (1. tábla).

Ezzel összefüggésben 1998-ban például a prioritások végén szerepelt az Internetezés és a számítógépezés. 2001-ben viszont az Internetezés "feljött" az erős középmezőnybe és kevesek elfoglaltságából a többség által gyakran művelt tevékenységgé vált.

1. tábla A felsoroltak közül mivel rendelkezik a háztartások?
(Az igen válaszok százalékban)

	Jászberény, 2001	J-N-SZ megyei vizsgálat, 1998
Színes tv	98	96
Telefon	95	81
Automata mosógép	76	64
Videomagnó	73	75
Mikrohullámú sütő	70	45
Txt-s tv	64	*
Hi-fi	60	*
Számítógép	56	36
Nyugati márkájú gépkocsi	39	29
Keleti márkájú gépkocsi	32	30
Saját internet elérés	16	4
Mosogatógép	16	17
Üdülő, nyaraló	15	15

*nincs adat

A családi háttér – a műveltség különböző szintje és az anyagi javak differenciáltsága mellett – devianciákkal terhes. A közvetlen családtagok körében magas a rendszeresen sok alkoholt fogyasztók (feltételezhetően alkoholisták) és az öngyilkosságot elkövetők aránya. Az idegorvosi kezelés, a nyugtatók, altatók szedése is jelen van mintegy 25-30 családban. A kábítószer fogyasztás és a börtönviseltség a megkérdezettek egy százalékának családjára jellemző.

A válaszadó fiatalok háromnegyede katolikus, a néhány százaléknál református mellett a "kis" egyházak egy-egy százalékos jelenléte regisztrálható a fiatalok vallási hovatartozását

tekintve. A kérdezettek 22 százaléka “nem vallásos”, 9 százaléka az egyház tanításait követő módon vallásos, 52 százaléka a maga módján vallásos, 10 százalék nem tudja megítélni, hogy vallásos vagy sem, 6 százalék ateista. Az önbesorolás ismeretében nem meglepő, hogy a fiatalok 28 százaléka egyáltalán nem jár templomba, vallási összejövetelre, 39 százaléka csak családi események, nagyobb ünnepek alkalmával látogatja az ilyen összejöveleket, míg 20 százalékuk évente többször, 5 százalékuk havonta többször és 8 százalékuk hetente keresi fel a megfelelő templomot vagy vallási összejövetelt. Az elmúlt félév végén a lányok tanulmányi átlaga magasabb a fiúkénál, illetve az alacsony átlagok is inkább a fiúkra jellemzőek. A szülők iskolai végzettsége és a gyermekek tanulmányi eredménye között nem találtunk szignifikáns összefüggést. A szakközépiskolai és a szakmunkásképzős fiatalok átlageredményei viszont lényegesen alacsonyabbak, mint gimnáziumi vagy általános iskolai társaiké. A megkérdezettek közül egyelőre minden tizedik rendelkezik valamilyen, inkább alapfokú, jellemzően angol és német nyelvvizsgálóval.

Dohányzás, alkoholfogyasztás és droghasználat

A megkérdezettek közel háromnegyed része már cigizett, harmaduk rendszeresen dohányzik, több mint negyed részük jelenleg nem dohányzó. Ebben a kérdésben nincs számottevő különbség a két nem adatai között, ugyanis a lányok körében is magas a rendszeresen dohányzók és az “alkalmi” cigarettázók aránya.

A dohányzást az alkoholfogyasztás jellemzőivel összevetve, tanulságos összefüggéseket fedezhetünk föl. Az alkoholt egyáltalán nem fogyasztók körében minimális a dohányzást kipróbálók és szinte nulla a rendszeresen dohányzók aránya. Az alkalmi alkoholfogyasztók körében harmadnyira nő az alkalmi dohányosok aránya és jelentősen nagyobb a rendszeresen dohányzók mértéke. A rendszeres alkoholfogyasztók körében alig találunk nem dohányzó fiatalokat vagy alkalmi dohányzókat, viszont magas az erős dohányosok aránya (2. tábla).

2. tábla Élete során már dohányzók a különböző csoportokban (sor-százalékban) N=785

		Nem dohányzó	39 szál alatt	Ennél többet elszívó
Nem	Fiúk	15	21	17
	Lányok	13	20	14
Korcsoport	Általános iskolás korosztály	10	10	2
	15-16 évesek	10	19	12
	17 éves és idősebb	8	12	17
Összevont iskolai	Magasan iskolázott szülők gyermekei	8	7	9
	Közepesen iskolázott szülők gyermekei	17	25	14

végzettség mutató	Alacsonyan iskolázott szülők gyermekei	6	9	5
Iskola-típus	Gimnazisták	8	13	9
	Szakközépiskolások	5	10	10
	Szaktanácsképzősök	5	7	8
	Általános iskolások	10	11	4
Alkohol-fogyasztási jellemző	Nem alkohol fogyasztó	10	4	1
	39 alkalomnál kevesebbet fogyasztó	16	32	17
	Ennél többet fogyasztó	2	4	14

Az alkoholfogyasztás keményebben differenciál. A fiúk és az "idősebb" korcsoportok alkoholfogyasztása intenzívebb. Mindhárom vizsgált korcsoportban az alkalmi és a rendszeres alkoholfogyasztás jellemző a leginkább. Iskolatípusok szerint az általános iskolában és a gimnáziumban van a legtöbb absztinens, míg a rendszeres alkoholfogyasztók leginkább a szakközépiskolások és a szaktanácsképzősök közül kerülnek ki. Az alkoholfogyasztás és az egyik leggyakrabban fogyasztott kábítószer, a marihuána használat összevetése kimutatja, hogy az alkoholt egyáltalán nem vagy nem rendszeresen fogyasztók körében alig van (2 százalék) marihuánát szívó fiatal, míg a rendszeresen alkoholizáló fiatalok körében ez az arány már 5 százalék.

A szakirodalom megkülönbözteti a legitim és az illegitim drogfogyasztók csoportját. Azokat nevezzük legitim drogfogyasztóknak, akik már fogyasztottak az orvos által is felírható drogokat (altatókat, nyugtatókat vagy alkoholt gyógyszerrel együtt), de nem orvosi javaslatra. Az illegitim drogfogyasztók csoportjába az orvos által nem felírható drogok fogyasztóit soroljuk.

Az eddigi élete során orvosi javaslatra nyugtatót vagy altatót szedők aránya nem magas. Inkább a lányok körében jellemző, főként a középiskolás korcsoportokban, azon belül legdominánsabban a gimnáziumi fiatalok körében. Az orvosi javaslat nélkül beszedett nyugtatók és altatók mértéke magasabb az "igazolt" gyógyszerfogyasztásnál. A lányok körében jóval jellemzőbb és különösen a 17 éves vagy annál idősebb korosztály nyúl orvosi javaslat nélkül is ezekhez a gyógyszerekhez. Leginkább a közepesen iskolázott szülők gyermekei és a gimnazisták élnek vele.

A vizsgált csoportokban (és általában a mai fiatalság körében) a marihuána a leggyakrabban használt drogforrás. A minta 6 százaléka fogyasztott néhány vagy több alkalommal a szerből. Ezen belül a fiúk fogyasztási "aktivitása" kétszeres a lányokhoz képest. A marihuána szívása Jászberényben középiskolás korban kezdődik. A felmérés adatai szerint az általános iskolás korosztály még egyáltalán nem fertőzött ebből a szempontból. Inkább az iskolázottabb szülők gyermekei szívják "a füvet", és különösen szakközépiskolások körében jellemző.

Az oldószeres bódítást, az úgynevezett “szipuzást” a minta 3 százaléka – a marihuánához hasonlóan inkább a fiúk – próbálta ki. A fiúk egy százalékát jellemzi a gyakori, 40 alkalomnál is rendszeresebb “ragasztózás”. Ez a kábítószeres technika sincs még jelen az általános iskolások körében. Inkább az iskolázottabb szülő gyermekei és a szakközépiskolások, valamint a szakmunkásképzősök körében fordul elő. A jászberényi lakóhelyű fiatalok inkább élnek vele, mint a nem jászberényiek.

Az extasy tableta, az úgynevezett “diszkó-drog” a “szipuzók” és az ópiátfogyasztók arányához hasonlóan, a fiatalok három százalékának fogyasztásában van jelen. Használata a 15 évesnél idősebb, szakközépiskolás és szakmunkásképzős, nem jászberényi diákok körében a jellemzőbb.

A legveszélyeztetettebb korosztály a 11-15 év közötti. Ebben az életkorszakaszban a fiatalok többsége már évek óta kávézik, megitta az első pohár sört vagy bort, harmaduk ivott égetett szeszt, berúgott és felük cigarettázik (3. tábla).

Ugyanebben az időszakban ismerkednek meg a legitim és illegitim drogok többségével. Ugyanakkor a prevenció kezdő időpontját – különösen a fiúknál – 11 éves kor alatt célszerű meghatározni, ugyanis ebben a nagyon gyermeki korcsoportban is 6-14 százalékuk ivott már bort, sört, kávé, elszívja első cigarettáját, sőt néhány százalékuk égetett szeszt is ivott, berúgott, illetve túlesett az első szexuális “élményén”. Mindezek mellett a legtöbb kábítószer “kipróbálása” is megtörténik egy szűk körben ebben a nagyon korai életszakaszban (3. tábla). Elgondolkodtató és cselekvésre készítő, hogy a jászberényi fiatalok tizede legalább egyszer, legalább egy illegitim drogot fogyasztott már.

3. tábla Mikor próbáltad ki először a következő dolgokat?
(sor-százalékban) N=786

Jászberény, 2001	11 év alatt	11-15 évesen	16 év felett	Nem tettem ilyet
kávéit ittam (legalább egy csészével)	14	54	5	25
sört ittam (legalább egy pohárral)	10	55	6	29
bort ittam (legalább egy pohárral)	6	55	8	31
égetett szeszt ittam (legalább egy pohárral)	2	36	11	51
létrejött az első szexuális kapcsolatom	1	20	13	66
berúgtam	2	34	12	52
először szívtam cigarettát	8	50	5	37
rendszeresen, naponta cigarettáztam	1	24	7	58
kipróbáltam az amfetaminokat	1	2	2	95
kipróbáltam a nyugtatókat (orvosi recept nélkül)	1	3	3	93
kipróbáltam a marihuánát vagy a hasist	1	3	1	95

Társas kapcsolatok

Egy lehetséges, súlyos konfliktushelyzetben a fiatalok többségükben a szüleikhez fordulnának. A több mint kétharmados szülő választáshoz közeli, 58 százalékos a barátokhoz fordulás, magas (40 százalék) az aktuális partner megjelölése. A tanárokat 9 százalék preferálja, míg 7 százalékuk nem tudna kihez fordulni.

A jászberényi diákok összesen 18 százaléka tagja valamilyen szervezetnek. 22 százalékuk jelenleg nem tag, de korábban többnek is tagja volt. Közel harmaduk sem régebben, sem most nem volt ilyen szervezet tagja, míg a megkérdezettek negyed részétől “távol áll” az “ilyesmi”.

A tagsággal rendelkezők különböző szempontú megoszlásai érdekes képet mutatnak. A szervezetekben való aktivitás leginkább a gimnáziumi és a szakközépiskolai diákok körében, inkább a fiúk mint a lányok, valamint a nem jászberényi állandó lakóhelyű fiatalok körében erősebb. A közepes iskolai végzettségű szülők gyermekeinek ebbéli aktivitása kimagasló, illetve a tagsági viszony az idősebb korcsoportokat jobban jellemzi.

A fiúk körében a sportegyesület, az általános és jogvédelmi ifjúsági szervezetek, valamint a városvédő szervezetek a legpreferáltabbak. A lányok inkább a jótékonyági és a sportegyesületi munkát, valamint az ifjúsági szervezetekben végzett tevékenységet részesítenék előnyben.

Valamennyi iskolatípusban vezet a sportegyesület, mint a legkívánatosabb civil tevékenység, a többi lehetőség pedig az adott iskolatípus nemi megoszlásától függően támogatott. A szülők iskolai végzettségét alapul vevő kategorizáció alapján, a közepesen iskolázott szülők gyermekei a legnyitottabbak, elsősorban a sportegyesületi, ifjúsági szervezeti és az emberi jogi szervezetek tevékenysége iránt.

A viszonyítási pontként is használható, már említett 1998-as megyei vizsgálat adatai szerint a legvonzóbbak a sportegyesületek, majd az ifjúsági és a környezetvédő szervezetek, illetve a jótékonyági, segítő szervezetek. Nem vonzó az akkor megkérdezett diákság többsége számára a kulturális egyesület, az érdekvédelmi csoport, a hittel, vallással kapcsolatos közösség és a politikai szervezet.

Életmód elemek

A kérdőívben felsorolt “szabadidő” lehetőségek közül a fiatalok leginkább tévét néznek, tanulnak az iskolai órákra, illetve nyelvet tanulnak. Legkevésbé énekelnek, dolgoznak vagy színházba, múzeumba járnak. Gyakori választás még az aktív sportolás, a barátokkal töltött idő, az Internetezés és az olvasás is. Elutasítják viszont a már említettek mellett a zenetanulást, a hangszeres játékot, a kocsmába járást, valamint a kirándulást, túrázást, mint lehetséges szabadidő faktort.

A fiatalok többségének szabadidő struktúrájában előkelő helyet foglal el a televízió nézés, videózás és a számítógép használat (4. tábla).

4. tábla Egy átlagos napon mennyi ideig tévézel, videózol, illetve számítógépezel? (%) N=801

	30 perc alatt	30 perc-1 óra	1-2 óra	2-3 óra	3-4 óra	4 óránál több	5 vagy több órát
Tv, video	2	8	12	23	19	21	15
számítógép	35	22	18	11	5	5	4

A szülők iskolai végzettsége szerint vizsgálva a kapott eredményeket, tulajdonképpen hasonlóak az egyes csoportok gyermekeinek választásai. Az azonos választáson belül viszont differenciálódás tapasztalható: például az iskolai felkészülés vagy a nyelvtanulás a magas szülői végzettségű csoport gyermekeit lényegesen jobban jellemzi, mint az alacsony végzettségű csoportba tartozó fiatalokat.

A kortárs csoport szabadidős tevékenységeinek tipizálása során a könnyebb, táncos szórakozás (diszkó), a rendszeres sportolás és az olvasás volt a leggyakoribb. A diszkózás leginkább a szakközépiskolások és a szakmunkásképzősök, az olvasás a gimnazisták, a sportolás pedig a gimnazisták és a szakközépiskolások között a leggyakoribb. A szülői iskolai végzettség szerint nincs jól tipizálható, markáns különbség a gyermekek szabadidős elfoglaltságaiban.

Az életkori csoportokban viszont jellemző, hogy például a diszkóba járásban az életkorok növekedésével erősödik az aktivitás, míg a rendszeres sportolást tekintve éppen hogy csökken.

A gimnazisták által kedveltebb a színház, koncert és mozi, az étterem vagy a sporttevékenység. A szakközépiskolások egyedül az otthoni Internetezésben "lógnak ki" – a gimnazistákkal együtt – a középiskolai átlagból, míg a szakmunkásképzőbe járó fiatalok a diszkóba járást és az otthoni tévézést preferálják kiemelkedően.

A lakóhely differenciáló hatása három területen mutatható ki. A jászberényi fiatalok számára értékesebb egy jó házibuli, a nem jászberényiek viszont a mozi és a könnyűzenei koncerteket szeretik inkább.

Az anya iskolai végzettsége szerint egyedül két – egyébként a többség által nem támogatott – tevékenységben mutatható ki jelentősebb eltérés. A nyolc általános vagy annál kisebb végzettségű édesanyák gyermekei a többiekénél lényegesen fogékonyabbak a vallási közösségek és a komolyzenei hangversenyek iránt.

A jászberényi művelődési/szórakozási lehetőségekről a fiatalok többsége a kortárs csoporttól (barátok, iskolatársak), iskolai hirdetésekől, illetve utcai plakátokból tájékozódik. A helyi rádió még részben képes a korosztály informálására, viszont a művelődési intézmények hirdetése, a helyi vagy a megyei lapok, a városi televízió nem igazán.

A felmérésből megtudtuk, hogy Jászberény művelődési intézményeit a városi vagy a városban tanuló fiatalok nem igazán látogatják. Négy intézménytípust soroltunk fel (művelődési központ, könyvtár, múzeum, diszkó), melyek közül – differenciáltan ugyan, de – egyik sem támogatott. Legkevésbé látogatott a fiatalok által a helyi múzeum, illetve a művelődési ház, valamivel látogatottabb a könyvtár és kicsit népszerűbbek, de nem a többség által támogatottak a diszkóhelyek. Valamennyi intézménytípust némileg jobban látogatják a lányok. Különösen igaz ez a könyvtár esetében.

Értékek és elvek

A fiatalok jelentős aránya szerint “jó érzés jászberényinek lenni”. Ez az identitás minősítés a teljes (jászberényi és nem jászberényi) mintában is támogatott, de különösen magas értéket mutat a berényi fiatalok között. Ugyanakkor a fiatalok egészséges értékrendjére utal az is, hogy egyértelműen elutasítják a semmittevést, támogatják az iskolán kívüli művelődés és a tudás fontosságát (5. tábla).

5. tábla Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? N=801
100 fokozatú skála átlagai 100-nagyon egyetérték, 0-egyáltalán nem értek egyet

		jó érzés jászberényinek lenni	az igazán jó szórakozás a semmittevés
Nem	Fiúk	59	25
	Lányok	57	25
Korcsoport	Általános iskolás korosztály	68	29
	15-16 évesek	56	26
	17 éves és idősebb	54	22
Összevont iskolai végzettség mutató	Magasan iskolázott szülők gyermekei	59	26
	Közepesen iskolázott szülők gyermekei	59	24
	Alacsonyan iskolázott szülők gyermekei	53	29
Iskola-típus	Gimnazisták	59	25
	Szakközépiskolások	52	21
	Szaktanácsképzősök	47	27
	Általános iskolások	72	31
Lakóhely	nem jászberényi	74	29
	Jászberényi	41	22

A mai fiatalok nemcsak lakóhelyükhöz vagy az általános értékekhez ragaszkodnak, hanem számos más érték kapcsán is tiszteletre méltó érettségről tesznek tanúbizonyságot. Számukra legfontosabb a szülőikkel kialakított kapcsolat, a barátságok, a harmonikus családi élet, a szerelem, az anyagi biztonság és a tisztességes, erkölcsös életvitel.

A szülői iskolai végzettség mutató szerinti kategorizáláskor egyetlen érték mutat jelentősebb eltérést: az alacsony szülői végzettségű csoport gyermekei számára a többi almintánál jóval fontosabb a harmonikus családi élet. Ugyancsak egy megkülönböztető szempontot találtunk a lakóhely szerinti differenciáláskor. A jászberényi fiatalok számára lényegesen preferáltabb érték az anyagi biztonság.

Megértőek a jászberényi fiatalok a kábítószer élvezőkkel, a bűnözőkkel, az alkoholistákkal, a szélsőséges nézeteket vallókkal vagy gyakorlókkal, a futballhuligánokkal és a hamis papírokkal a katonai szolgálatot elkerülőkkel szemben is. A lányok viszont kevésbé toleránsak a szélsőséges nézetű vagy viselkedésű, illetve a homoszexuális, valamint a katonai szolgálatot hamis papírokkal elkerülő emberekkel szemben. A gimnazisták a homoszexuálisokkal, a szakmunkásképzősök a legkevésbé a katonaságot hamis papírokkal elkerülőkkel szemben a legmegértőbbek.

Iskola-lakóhely-Európa

Alapvető és meghatározó különbséget tapasztalhatunk a nemek között, a későbbi terveket illetően. A lányok tervei merészebbek, magasabbra törőek: sokkal inkább tervezik, hogy egyetemi vagy főiskolai szakot végeznek, kevesebben valószínűsítik a szakmatanulást, a további tanulás nélküli munkába állást, vagy a munkanélküliséggel rokon se “dolgozás, se tanulás” állapot bekövetkeztét. Ugyanígy magasabbak a gimnazisták aspirációi és hasonló szignifikáns különbségek tapasztalhatók a szülők iskolai végzettsége szerinti csoportokban, a magas végzettségű csoport gyermekeinek körében. A lakóhely viszont nem differenciál: a jászberényi és a nem jászberényi fiatalok szinte azonosan tervezik, pontosabban valószínűsítik jövőjüket.

A megkérdezett fiatalok nem tartják valószínűnek, hogy tanulmányaik befejezése után Jászberényben fognak élni. A lányok a fiúknál is kevésbé valószínűsítik ezt, ugyanakkor mindkét nemnél érdekes, hogy a valószínűsíthető jászberényi életnél lényegesen jobban vágyakoznak arra, hogy ott élhessenek (6. tábla). Vagyis, ha a város képes fokozni a pozitív indikátorokat, biztosítja a fiatalok számára is vonzó feltételeket, akkor van esély, hogy a mai fiatalok egy része Jászberényt válassza lakóhelyül.

6. tábla Jászberényi letelepedési szándék 100 fokozatú skálán, N=801
100-nagyon valószínű, 0-semmiképpen sem valószínű

		Ha befejezted a tanulmányaidat, mennyire tartod valószínűnek, hogy Jászberényben fogsz élni?	És mennyire szeretnéd, ha tanulmányaid után Jászberényben telepednél le?
Nem	Fiúk	45	52
	Lányok	41	48
Korcsoport	Általános iskolás korosztály	51	56
	15-16 évesek	44	49
	17 éves és idősebb	38	47
Összevont iskolai végzettség mutató	Magasan iskolázott szülők gyermekei	44	52
	Közepesen iskolázott szülők gyermekei	44	51
	Alacsonyan iskolázott szülők gyermekei	40	44
Iskola-típus	Gimnazisták	37	43
	Szakközépiskolások	43	50
	Szakmunkásképzősök	38	45
	Általános iskolások	55	61
Lakóhely	nem jászberényi	28	33
	jászberényi	59	67

A város társadalmi-gazdasági és politikai eseményei, közéleté csak részben van pozitív hatással a diákokra. A jászberényi lakóhelyű fiatalok lényegesen jobban érdeklődnek a város környezete, sport eseményei és gazdasági fejlődése iránt, mint nem jászberényi társaik, viszont ez az érdeklődés a társadalmi-közösségi tevékenységek terén jelez csak vélemény megosztottságot, kulturális és különösen politikai téren kimondottan csekély.

Megkérdeztük, a diákok szerint mi az oka annak, hogy sok fiatal Jászberényt választja lakóhelyéül, illetve annak, hogy elhagyja városát.

A kötődés szempontok között a legtámogatottabbak a város központi fekvésével, a kényelmesen élhető étellel, az anyagi biztonságot, szakmai karriert nyújtó állással, valamint a lakáshoz jutás lehetőségével kapcsolatos vélekedések. Ezek a válaszok a korosztály, az iskolatípus vagy a lakóhely szerint sem differenciáltak.

A lakóhely elhagyás elsődlegesnek vélt okai a következők: a fiatalok szerint a képzett emberek máshol jobban érvényesülnek, Budapest vonzása nagyon erős, a városelhagyók főként partnerük településére költöznek, illetve nem találnak Jászberényben olyan állást, mely megfelelő szakmai és anyagi karriert biztosítana. Az idézett válaszokon belül, különösen a fővárosi vonzás tekintetében tapasztalható a gimnazisták és a 17 évnél idősebbek fokozott aktivitása.

Talán meglepő, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy egy 2000. évi szolnoki, ifjúsági identitást kutató vizsgálat (Murányi - Szoboszlai, 2000) szinte ugyanazokat az eredményeket hozta, mint a 2001. évi jászberényi vizsgálat. Vagyis, Szolnokra azért esik a fiatalok választása, mert központi fekvése van, mert ott kényelmesen élhető az élet, valamint a városban lakáshoz juthatnak a fiatalok, illetve Szolnokon található olyan állást, amely szakmailag és anyagilag biztosítja a karrier lehetőségét. Másrészt viszont a képzett emberek máshol jobban érvényesülnek, Budapest vonzása megkerülhetetlen, Szolnok nem biztosítja a szakmai és anyagi karrier lehetőségét, illetve sokan fojtogatónak, kényszerűnek érzik a szolnoki életet.

A jászberényi fiatalok többsége szerint a mai Magyarország politikai szempontból nem besorolható, nem tudják eldönteni, hogy az ország Európa melyik részéhez tartozik. Negyed részük Magyarországot Közép-Európához, közel egy-egytedük pedig inkább Kelet-Európához, illetve Nyugat-Európához sorolja.

Több mint harmaduk néha, 7 százalékuk gyakran gondol arra, hogy európai, viszont csaknem 30 százalékuk egyáltalán nem, ötödük pedig nem tudott válaszolni a kérdésre. A kérdezettek 43 százaléka néha, harmada gyakran gondol arra, hogy ő magyar 13 százalék az erre sohasem gondolók aránya és a fiatalok tizede nem tud véleményt formálni ebben a kérdésben.

Az európai uniós érdeklődés a különböző almintákban nagyjából hasonló. Pontosabban, a fiúk és a lányok között nincs különbség abban a kérdésben, hogy mennyire érdekli őket, ha Magyarország tagja lesz az Európai Uniónak. A korcsoportok között az általános iskolások mutatnak aktív érdeklődést, a szülők iskolai végzettség mutatója szerint az alacsony végzettségű szülők gyermekei, és inkább a jászberényi fiatalok érdeklődőbbek.

Ha Magyarország tagja lesz az Európai Uniónak, a többség szerint “összességében jobb lesz az ország helyzete”, illetve “megnö Budapest szerepe az ország életében.”

Néhány összefoglaló gondolat

A kutatás során vizsgált problémakörök szorosan kapcsolódnak a fiatalok társadalmi szocializációjához. A szocializációs faktorok közül a legfontosabb családi hatások befolyásolása egyrészt generációs léptékkal mérhető, időigényes folyamat, másrészt elsősorban a társadalmi alrendszerek egészét érintő, országos politikai döntések által lehetséges.

A alkoholfogyasztás és dohányzás, mint prevenciós téma kiemelt fontosságát (és a megelőző programoknak már az általános iskolás korban elkezdődő bevezetését) több kutatási eredmény is indokolja.

A dohányzás és alkoholfogyasztás szorosan összefügg a drogfogyasztással. A rendszeresen dohányzók között magasabb a legitim és az illegitim drogot fogyasztók aránya, mint a másik két csoportban, s a dohányzást csak kipróbálók között is többen fogyasztottak valamilyen drogot, mint a soha nem dohányzó tanulók között. A rendszeres alkohelizálás – hasonlóan a rendszeres dohányzáshoz – szintén nagyobb mértékben valószínűsíti a drogfogyasztást.

A fiatalok többségénél 14-15 évesen már régen megtörtént az első alkoholfogyasztás, s rendszeres a dohányzás. Nagyobb hangsúlyt érdemes helyezni az iskolai nevelőmunkára, ezen belül a tanár szocializátor szerepének megerősítésére. Az eredmények tanulsága szerint a tanárok referencia-, illetve problémamegoldó szerepe jelenleg gyakorlatilag nem létezik a fiatalok számára: súlyos konfliktus helyzetben a fiatalok többsége a szüleihez vagy másokhoz fordul.

Rendkívül fontos a tágran értelmezett kultúra – úgy is mint érték és viselkedésnorma – megerősítése. Nagyon fontos, hogy kialakuljanak és működjenek olyan “intézmények”, ahol a fiatalok önszerveződése teret kaphat. Célszerű további, a fiatalság szubkulturális attitűdjeit, konkrét tevékenységformákat is feltáró szociológiai kutatások kezdeményezése és támogatása, az ifjúságról alkotott jelenlegi tudásunk elmélyítése és folyamatos karbantartása.

Az elvándorlást elősegítő, illetve Jászberény megtartóerejét emelő tényezők többsége adottság jellegű. Budapest közelsége ugyanúgy adott, mint a helyi foglalkoztatáspolitikai helyzet vagy a képzett szülők elvándorlást motiváló aspirációi. Az EU csatlakozás időpontjától függetlenül azzal is számolni kell, hogy a Jászberényből és a Jászságból származó fiatalok egyre nagyobb hányada külföldön fogja megszerezni diplomáját, illetve diplomaszerezés után hosszabb-rövidebb időre külföldön telepedik le.

Felhasznált irodalom

Murányi István - Szoboszlai Zsolt (1998): Ifjúsági életmód és szokásvizsgálat Jász-Nagykun-Szolnok megyében. MTA RKK ATI Szolnoki Társadalomkutató Osztály. Kézirat

Murányi István - Szoboszlai Zsolt (2000) Szolnok értelmiségmegtartó képessége leendő diplomások körében. MTA RKK ATI Szolnoki Társadalomkutató Osztály. Kézirat

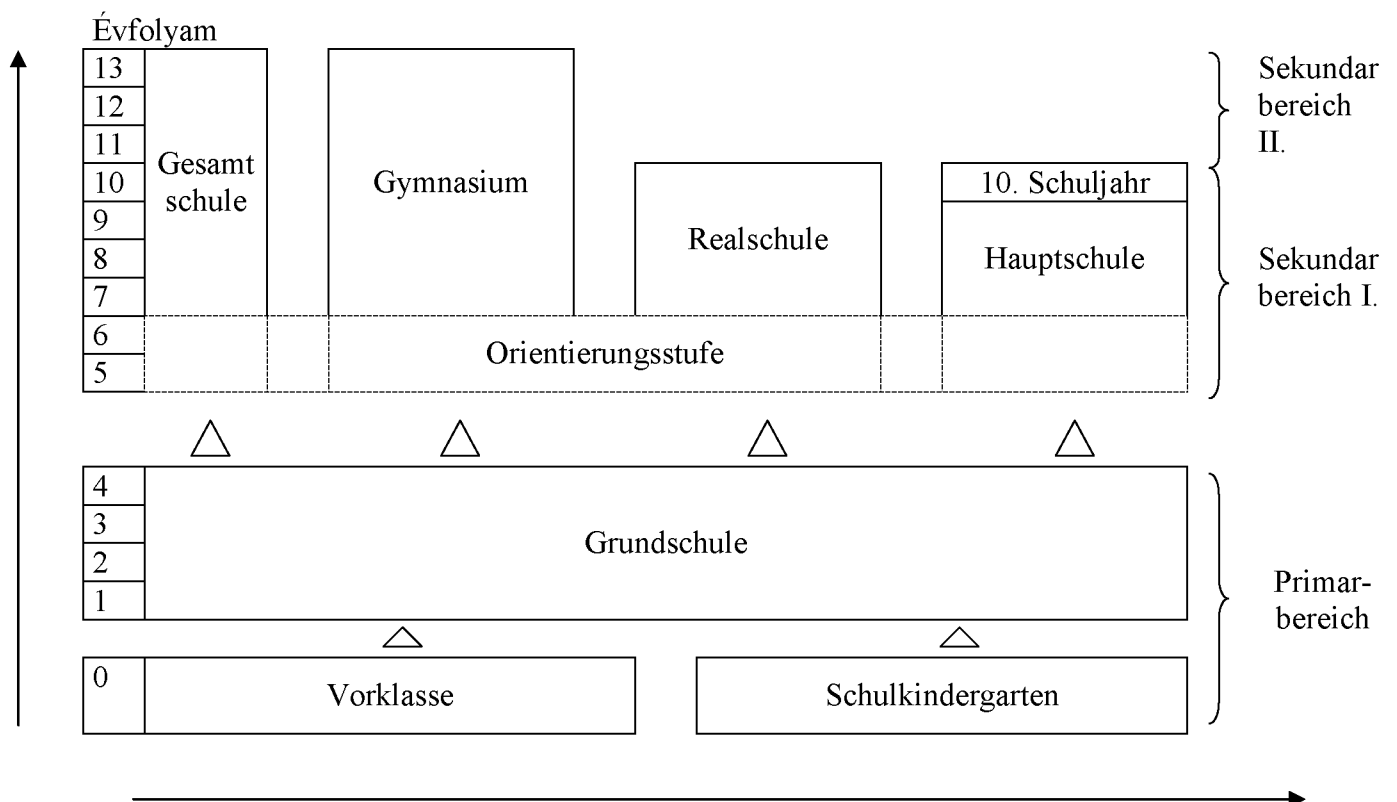
MAMMUT ÉS TÖRPE ISKOLÁK

Iskolaszervezési megoldások és kísérletek Vechtában

Az oktatás tervezése és szervezése újra és újra felszínre kerülő viták tárgya. A Vechtai Egyetem pedagógia professzora arra vállalkozott, hogy elemezze – a Jászberénnyel és környékével e tekintetben is számos hasonlóságot mutató – kistérség alap- és középfokú iskoláinak helyzetét és lehetőségeit. Az eredeti tanulmány szövegét rövidítve közöljük. (Szerk.)

A szövetségi és a tartományi iskolaügy néhány sajátosságáról

A német rendszer legalapvetőbb sajátossága a sokszínűség: a 16 tartományban 16 különböző oktatási törvény és tanterv szabályozza az iskolák életét. A jelentős különbségek ellenére általános képzés minden tartományban három - különböző időtartamú - szakaszra tagolódik.

1. sz. tábla Németország iskolaszervezetének főbb sajátosságai

A óvodát és az alsó tagozatot felölelő Primarbereich, az iskolaelőkészítőt és az alapiskola 1-4 osztályát foglalja magába (Schulkindergarten – SKG; Grundschule – GS; Berlinben és Brandenburgban 1-6. osztályig terjed.) Az alapiskola feladata a nevelés és oktatás megalapozása, továbbá az alapismeretek, az olvasás, az írás és a számolás megtanítása. Alapiskola szinte minden településen, városban, ill. városrészben működik. Így ez az egyik leggyakrabban előforduló iskolatípusnak minősül a szövetségi köztársaságban és Niedersachsen tartományban egyaránt. (Ld. 2. Sz. táblázat)

2. sz. tábla A tanulók megoszlása Németország egyes iskolatípusaiban

A Sekundarbereich I. a felső tagozat és a középiskola sajátos ötvöze, általában az 5-10. osztályt foglalja magába. A régi (NSZK) tartományok specialitásaként kibővül a tájékozódási szakasszal (Orientierungsstufe - OS), de létezését, rendszerben való elhelyezkedését 1974-es bevezetése óta is rendre vitatják. A tartományban működő 637 tájékozódási szakasz (OS) a maga 13,1 %-os részarányával a második leggyakoribb iskolaformának számít.

A polgári iskola (Hauptschule - HS) gyakorlatorientált és fő feladata a szakmát előkészítő alapismeretek közlése. Rendszerint a 9. évfolyam végéig tart, de a legtöbb niedersachseni polgári iskola egy szabadon választható, 10. évfolyamot is kínál. A polgári iskola a maga 10,9 %-os részesedésével a harmadik leggyakoribb iskolaforma tartományban. Megjegyzendő, hogy a polgári iskolai tanulók létszáma rohamosan csökken, különösen a nagyvárosokban a problémás gyerekek gyűjtőhelyévé és ezért „maradékiskolává” (Restschule) válik.

A reáliskola (RS) a polgári iskola és a gimnázium (Gy) között helyezkedik el, a 7-10. évfolyamot foglalja magába. Feladatai között a gyakorlati és az elméleti képzés egyaránt szerepel, emellett azonban a „középfokú” szakmai pályafutásra is felkészít. A reáliskola 8.5 %-os részarányával a negyedik leggyakrabban előforduló iskolaforma.

Az ötödik leggyakrabban előforduló iskolatípus a gimnázium. Ide a 7-10. évfolyam tanulói járnak. Hangsúlyozott feladata az elméleti ismeretek közvetítése, továbbá a felsőfokú tanulmányokra és a komolyabb előképzettséget igénylő szakmákra való felkészítés.

A Sekundarbereich II. a 11-13. évfolyamot öleli fel, ez a szakasz az értettségi megszerzésével zárul.

Az imént felsorolt iskolaformák mellett – kisebb részesedéssel és létszámmal - továbbiak is működnek. Közülük említésre érdemesek a Waldorf iskolák és a gyógypedagógiai feladatokat ellátó Sonderschule-k (SoS).

A tartomány és a nagyvárosok iskoláinak specialitásai

A differenciált településszerkezetet mutató Niedersachsen tartományban 7,5 millióan laknak. A tartomány két nagyvárosa: Hannover (514 000) és Oldenburg (143 000) speciális helyet foglal el, amely az iskolaszervezetre is kihat.

A tartomány átlaga - a vizsgált egységek alapján - a vechtai járás adataival mutat nagyfokú hasonlóságot. (3. sz. tábla.) Csekélyebb mértékű eltérés tapasztalható a két nagyvárosban a tanulói létszámának százalékos megoszlásában. Jóllehet a két város nagyságrendileg különbözik egymástól, adataik mégis hasonlóak.

3. sz. tábla Iskolák és tanulólétszámok a vechtai járásban

A települések nagysága és az iskolaválaszték bizonyos összefüggéseket mutat. Minél nagyobb egy város vagy régió, annál nagyobb a különböző iskolai intézmények kínálata. A nagyobb településegységek kínálatában a speciális gimnáziumok, az összevont iskolák (Gesamstchule) és a gyógypedagógiai iskolák (Sonderschule) legkülönbözőbb variáció is fellelhetők.

Az bemutatott és elemzett régióktól Vechta városa különbözik legerősebben a tartományi átlagtól és egyben a vechtai járástól is. További különbségek mutatkoznak nagyvárosokkal való összevetés tekintetében, hiszen velük szemben Vechtában a tanulók részaránya a képzés első szakaszában (Primarbereich - PB) nagyon kicsi, mindössze 25,5 %, de a képzés második szakaszában (Sekundarbereich -SB) már ez az arány: 57,2%, illetve 14,1% (SB II) a legnagyobb. Említésre méltó, hogy Vechtában mint járási székhelyen három gimnázium működik, így az átlagot meghaladóan sokan vannak azok, akik a második képzési szakaszban tanulnak. (4. sz. tábla)

4. sz. tábla Az iskolák tanulólétszáma a vechtai járásban

A városok és a vidék között további eltérések érzékelhetők. A települések közötti különbségek közül szembeötlő, hogy a városokban magasabb a tanulói létszám bizonyos iskolatípusokban. Ezzel szemben a kisebb települések sajátossága, hogy a legtöbb helyen csak

alapiskola (GS) működik és hiányzik a képzés második szakaszát (SB II) ellátó oktatási intézmény.

A 10 000 főnél kevesebb lakosú városokban az alapiskolák (GS) mellett léteznek az egymáshoz rendelt magasabb fokozatok (HS, RS, OS). Azokban a városokban, ahol a lakosság száma meghaladja a 10 000 főt, ott gimnáziumok és különböző gyógypedagógiai iskolák is a tanulók rendelkezésére állnak.

Iskolaszervezési törekvések és azok hatásai

Az utóbbi 25 évben a vechtai járásban is több szerkezeti átalakulás ment végbe. Az tájékozódási szakasz (Orientierungsstufe – OS) bevezetésekor a 70-es években erős centralizáció érvényesült. Annak érdekében, hogy az esélyegyenlőséget növeljék a tájékozódási szakasz (OS) jelentőségét megnövelték, 8-12 tagozatra duzzadt. Az átalakulás hátterében a népiskolák megszüntetése húzódik meg. A nagyobb településeken pedig központosították a polgári iskolákat (HS), továbbá kiegészítették vagy újraindították a reáliskolát (RS).

A központi elgondolásokat és szándékokat bizonyos esetekben helyi törekvések módosították. Bakum és Goldenstedt példája mutatja, az iskolaügy fejlődése gyakran kerülő utakat tett meg. A hetvenes években tett intézkedésekkel szemben a nyolcvanas évek elején felismerték, hogy az extrém központosítás, különösen a tanulók buszoztatása sok hátránnyal jár. Ezért fokozatosan érvényesülni kezdett a decentralizáció. 1982-ben beindították Vechta-Süd tájékozódási szakaszának (OS) kihelyezett tagozatát a közeli Bakumban. 1988-ban létrejött Bakumban egy tájékozódási szakasszal rendelkező önálló iskola (HS+OS). Annak érdekében, hogy biztosítsák az oktatási intézmény létét, noha a polgári iskola tanulói létszáma csökken, és a reáliskolába (RS) járóké pedig növekszik, ez utóbbiaknak is Bakumban kellett iskolába járniuk. Ezért indítottak kísérleti jelleggel 1995-ben Bakumban - Holdorf község példáját követve - egy integrált iskolát.

Goldenstedtben egy másik utat választottak, mert ott 1989-ben indítottak egy tájékozódási szakasszal (OS) rendelkező önálló iskolát (HS+OS). Neunkirchen példáját követve a goldenstedti önálló iskola 1995-ben egy reáliskolai tagintézménnyel bővült. Az előbb soroltak következményeként - a gimnazistákat és a gyógypedagógiai iskola tanulóit kivéve - szinte minden tanuló Bakumban és Goldenstedtben maradt, míg a Vechta-Süd iskolacentrumban drasztikusan csökkent a tanulói létszám. Először a tájékozódási szakaszban,

később a polgári iskolában, az utóbbi években pedig a reáliskolában. Ennek egyenes következménye lett, hogy 1989-ben a tájékozódási szakaszt összevonták a Vechta –Süd polgári iskolájával és azt 1990-ben a vechta járás, mint az iskola fenntartója, Vechta városhoz juttatta vissza. Némi tanulsága annak is van, hogy a Vechta-Nord iskolacentrumot azért nem érintette ilyen módon a tanulói létszám csökkenése, mert sok szülő - mindenképp Vechtában - tudatosan egyházi iskolát választott.

Mamut- és törpeiskolák, egyéb szocializációs kérdések

Az utóbbi évtizedek iskolaszervezésének hatásai nyomán különféle nagyságú ill. létszámú iskolák szerveződtek. (5. sz. tábla) A vechtai járás legnagyobb alapiskolája (GS) Dammeban található, ahova 486 tanuló jár. A dammei iskolának több mint tízszer annyi tanulója van, mint a brockdorfinak, ahová mindössze 44-en járnak. A mamut iskolák megszervezése további mutatókkal is regisztrálható. A vechtai járás alapiskoláinak (GS) átlagos tanulói létszáma (202) meghaladja a tartományi átlagot (188).

5. sz. tábla A vechtai járásban működő alapiskolák 1996/97.

Alapiskolák	Tanulók száma
Törpeiskolák	
Brockdorf	44
St Heinrich Schule Ellenstedt	54
Erkte-Hagstedt	63
Kroge	71
Rüschendorf	82
Handorf-Langenberg	90
Christopherusschule Lüsche	97
St Antonius Schule Mühlen	98
Vechta Hagen	99
Mammutiskolák	
Liobaschule Vechta	342
Visbek	359
Dinklage	388
Ketteler-Schule Lohne	443

Steinfeld	444
Damme	468
Alapiskolák átlagos létszáma	
Niedersachsen	188
Vechtai járás	202

A képzés második szakaszában (SB) is kimutathatók hasonló aránytalanságok. Az e típusba tartozó iskolák közül a Liebfrauenschule (mint vechtai gimnázium) a maga 963 tanulóival a legnagyobb intézet. Ez az iskola tizenhatszor nagyobb, mint a Lohneban működő Marienschule (mint kiegészítő iskola), melynek csak 60 tanulója van.

Az egyes iskolák nagyságrendjének minősítését és megítélését egyéb tényezők is befolyásolják. Különösen így van ez az iskolakomplexumok esetében, amelyek gyakorta különböző funkciókat ellátó – közös udvarokkal, terekkel - összekapcsolódó épületegyüttesek. Számos példa akad arra, hogy az egyes iskolatípusok (GS, RS, HS, OS) önálló, elkülönülő szervezetet alkotnak, de egy épületkomplexumban helyezkednek el. Az így létrejött iskolacentrumok valódi mammutiskolák. A tartomány legnagyobb iskolái Hannover térségében találhatóak. (IGS Hannover-Linden: 1600; az IGS Roderbruch pedig 1740 tanuló foglalkoztat.) Az iméntiekkel szemben az is tény, hogy szervezési-igazgatási szempontból a komplexumokon belül elkülönülő iskolák viszont kis létszámúak, lényegében törpeiskoláknak minősülnek.

További elemzési lehetőséget jelent az iskolák térbeni elhelyezkedése. Egyre több tanár és különböző szakterületeken működő kutató állapítja meg, hogy a szocializációs feltételek a nagyvárosokban és vidéken eltérőek, ami magatartásban, viselkedésmódban és a tanulás minden szintjén megmutatkozik. Így pl. a Denver – Kleinkindertest alapján megállapították, hogy a vidéki gyerekek lényegesen nagyobb előnnyel rendelkeznek a városi gyerekekkel szemben. Vizsgálataink nyomán hasonló különbözőségeket érzékeltünk a vechtai járás más városai és kisebb települései között is.

Megállapítható továbbá az is, hogy minél nagyobb egy város, annál több óvoda (Schulkindergarten) működik a városban, annál több gyerek jár ebbe az intézménybe. A gyerekszám óvodáiban magasabb. Ott az iskolaköteles, de még nem iskolaérett gyerekek száma elég magas ahhoz, hogy a minimális csoportlétszámot, ami tíz főt jelent, elérjék.

A további kutatások megállapítják, hogy kevesebb iskolás kor előtt álló vidéki gyereknél lehet motorikus és szociális fejlődésbeli fogyatékoságot felfedezni, mint a városi gyerekeknél. Valószínűsíthető, hogy vidéken kevesebb anya dolgozik, és így jobban tudják

segíteni gyermekeik fejlődését. Ezen kívül ezek a gyerekek többet tudnak a szabadban játszani, mozogni, csoportban játszani, hintázni, labdázni és összességében egy intenzívebb utcai szocializációt megélni. A vidéki gyerekek gyakrabban játszanak a különböző korú szomszéd gyerekekkel, és (a szomszédságból következően) konfliktushelyzetekben is jobban helytállnak.

Az oktatási kísérletek tapasztalataiból

A Vechtai Egyetem oktatói több oktatásfejlesztési projekten dolgoznak, illetve több – a tartomány által támogatott - oktatási kísérlet közreműködői. A következőkben közülük mutatok be néhányat.

Brockdorf község alapiskolája (GS) a legkisebb a járásban, a tanulók összlétszáma 44 fő. Az 1997/98-as tanévtől kb. 20 fővel növelték a tanulói létszámot, ellenkező esetben az új normák szerint bezárták volna az iskolát. Az intézménynek két összevont osztálya van, ahol együtt oktatják az 1-2. és 3-4. osztályos tanulókat. Minden osztályban egy tanító tanít szinte minden tárgyat. A német reformpedagógus, Peter Petersen elképzelését (Jena-plan) követve az összevont osztályokban a közös oktatás mellett tartalmilag elkülönülő csoportos oktatásra is sor kerül ugyanabban a teremben az oktatás bizonyos szakaszaiban. Azt az órarendet, amit az iskolai tantárgyak „darabolnak fel” messzemenőn felváltják a napi és heti tervek, akárcsak az egyes szakaszokat lezáró tréningek és a szabadon választott foglalkozások.

A tanítónők ambíciózusságának köszönhetően, valamint az iskola fennmaradásának érdekében egy iskola kísérletet folytatnak, amely négy fő problémát emel ki:

1. Integratív iskolakezdet minden iskolaköteles gyermek beiskolázása, még problémás gyerekeké is. Még az egyes iskolaelőkészítőbe járó gyerekeket is integrálják. Az ő esetükben tudatos segítséssel kell az érettséget alakítani.
2. A sérült gyerekek beintegrálása az összevont osztályokba.
3. Az összevont osztályokban folyó oktatás előnyeinek kidolgozása a kognitív és szociális tanulás terén.
4. Az összevont osztályok koncepciója széleskörű megalapozása (Gross – Holthaus 1997)

A kísérlet eddigi eredményei sikerről tanúskodnak, mert a kognitív tanulás terén a kiválasztott tanulócsoport tagjai ugyanolyan eredményeket értek el, mint Lohne más alapiskoláiban tanuló társaik. Emellett várható, hogy az itt tanuló gyerekek önállósága és szociálizációs képessége átlagon felüli lesz.

A Liobaschule a legnagyobb alapiskola Vectában. Az iskola-előkészítő is része az iskolának, így ide 329 gyerek jár. Miután 1972-78 között a Montessori-pedagógián alapuló sikeres oktatási kísérlet folyt az iskolában, így a Montessori-tagozat, állandó kínálatként szerepel az iskola palettáján, sőt ez a tanulók felét közvetlenül érinti. Az olasz reformpedagógus és gyermekorvosnő Maria Montessori pedagógiájának lényege a szabadon választható foglalkozás, amikor is a tanulónak kell kiválasztania a munkafeladatokat egy gyerekekhez mért széles kínálatból. A tudatosan összeállított anyagokból készített „előkészítő foglalkozás” azt a „szenzibilis szakaszt” használja fel, amikor is a tanulók különösen hatékony és motivált módon meghatározott anyagokat akarnak és tudnak megtanulni. A tanulók nagyfokú közreműködésének és elvárásainak köszönhetően az empirikus vizsgálatok kognitív területen ugyanolyan jó, vagy tendenciájában jobb tanulási eredményt mutattak, mint a „hagyományos” alapiskolában.

A Montessori osztályok folyamatosan jobb tanulási eredményt értek el az úgynevezett kulcsminősítésekben („Schlüsselqualifikation”), a fejlettebb szociális kompetenciájuk, önállóságuk és magasabb fokú problémamegoldó képességüknek köszönhetően. Az utóbbi szemeszterben a Vechtai Egyetem testnevelés tanszékének oktatói gyakorló tanítók és tanárok közreműködésével Mozgásos iskola címmel projektet dolgoztak ki. A program keretében nemcsak új ülési megoldásokat (félforgás) vezettek be, hanem a testmozgást összekapcsolták az olvasás, az írás és a számolás elsajátításával.

A vechtai Aleksanderschule a közepes nagyságú alapiskolák közé tartozik, ahová 209 gyerek jár. A Vechtai Egyetem germanisztika tanszékének oktatói egy ún. olvasó- és íróműhelyt rendeztek be az iskolában. A kísérlet keretében tudatosan az olvasásra, mint „saját fejben történő tévészésre” koncentráltak. Kiegészült mindez a maguk által választott témákból alkotott önálló szövegalkotással. A gyerekek növekvő tévéfogyasztása különösen aktuálissá teszi ezt a kísérletet.

Az Alexanderschule a számítógép iskolai felhasználásában is jeleskedik. A gép tudatos alkalmazásával gyakorolják a helyesírás és számolás terén kialakított jártasságokat. Közben az internethez való kapcsolódással nemcsak információkat gyűjtenek, hanem leveleznek is villanyposta segítségével más iskolákkal. Így kelt újra életre új technikai eszközök segítségével a francia reformpedagógus, Freinet elképzelése az osztályok közötti levelezésről.

Holdorf és Bakum iskolacentrumaiban két oktatási kísérlet folyik annak érdekében, hogy a polgári iskola-t és a reáliskolát integrálják. Egyúttal szeretnék elérni, hogy a csökkenő tanulói létszám ellenére is biztosítsák az intézmény fennmaradását.

A kísérletek Holdorfban és Bakumban nagyon különbözőképpen folytak. Holdorfban 1997-ben fejezték be a 10. osztályt az első végzős diákok. Az elért eredmények biztatóak voltak, mert 12 tanuló polgári iskolai (HS), 19 reáliskolai (RS) végzettséget szerzett. 6 tanuló pedig a gimnázium 11. osztályába léphetett. Mivel a jó eredmények ellenére még mindig sok tanuló iratkozott a Holdorf OS után a steinfeldi polgári iskolába, ez a kísérlet lezárult. Ezt követően az iskola hagyományos polgári iskolává (HS) és reáliskolává (RS) alakul át.

A bakumi integrált iskola (HS+RS) fejlődése kiegyensúlyozottabb. Az intézmény számos reformpedagógiai elgondolást valósít meg. Pl.: a feladatok, foglalkozások közötti szabad választás, heti munkarend, a szokásos osztályzatokat tartalmazó bizonyítvány mellett szóbeli értékelést is adnak a tanuló eredményességéről. Mindemellett az iskola szorosabb szálakkal kötődik a község önkormányzatához, onnét a reáliskolások nem járnak el Vechtába, hanem helyben maradnak. Így fel sem merül az iskola megszüntetése.

(Fordította. Miklósné Kis Ildikó)

Gecse Mária

TESTVÉRVÁROSI KAPCSOLAT GRAFENSTEINNEL

Városunk külkapcsolatai régebbre nyúlnak vissza, mint azt sokan gondolnák. A Velemi Endre Termelőszövetkezetnek jól működő kapcsolata volt az egykori NDK Globig nevű településével. Az együttműködés kezdete 1965-re tehető, és hivatalosan a rendszerváltásig tartott. Ezt a kapcsolatot elsősorban a tsz énekkara, illetve nyugdíjas klubja bonyolította, továbbá azok a családok, akiknek gyermekei diáklevelezést folytattak német gyermekekkel. Évente utazott ki szakemberekből álló delegáció, folytak a diákcseré programok, onnan pedig elsősorban turisták érkeztek hozzánk a partner tsz-ből. Az együttműködés szervezője részünkről Fehér Ferencné Julika (ma Suba Györgyné), fő támogatója pedig a tsz volt. A kapcsolatnak napjainkig vannak ápolói, néhány család ma is szervez német partnereivel közös programokat.

A rendszerváltás után és óta megváltozott a külkapcsolatok formája és tartalma. Az adott település jellegétől, nagyságától függően ezek több területen - gazdaság, kultúra, sport – működnek. Tapasztalható, hogy azok a települések előnyösebb helyzetben vannak, ahol tőkeerős gazdasági háttér található, amely alakítója, ill. fenntartója is lehet egy ilyen kapcsolatnak. Előnyt jelenthet továbbá az is, ha a város lakosságának nagy százaléka beszél valamilyen idegen nyelvet vagy nyelveket. Jászapáti éppen ezért egyik szempontból sincs igazán előnyös helyzetben, habár a város önkormányzata minden évben igyekszik az anyagi háttérrel biztosítani.

A következőkben az új keletű kapcsolatok alakulását tekintjük át. A kilencvenes évek elején - részben a Városi Önkormányzat, részben Tajthy József - kezdeményezte a Grafensteinnel való kapcsolatfelvételt. Mindez egy véletlenszerű találkozásnak köszönhető, amely Tajthy József és a magyar származású Cseke Zoltán között zajlott le. Ezt követően számos cserelátogatás valósult meg a helyi vezetők, tanárok és művészeti csoportok részvételével. Végül a két település vezetői szerződésben rögzítették a kapcsolatok fenntartását. A szerződést Valentin Deutschmann Grafenstein polgármestere, városunk részéről pedig Járvás István alpolgármester írta alá.

Grafenstein település igazán szép helyen, Karinthia tartományban, Klagenfurt mellett található. A Wörthi-tó közelében, az Alpok lábánál elhelyezkedő község lenyűgöz minden odalátogatót. A festői környezet, a csodálatos levegő, és a vendéglátók kedvessége egyaránt vonzó, nem is beszélve azokról a kínáló lehetőségekről, amelyeket érdemes kihasználnunk.

A kapcsolatfelvétel óta eltelt tíz év alatt, mindkét helyen több olyan program valósult meg, amely emlékeztető élményt jelentett minden résztvevőknek. Grafenstein vezetőin kívül többször is vendégünk

volt az ottani fúvószenekar és a vegyeskar. Viszonzásképpen a Jászapáti Vegyeskar, az István Király Általános Iskola felső tagozatos énekkara és 15 fős tánccsoportja vendégszerepelhetett Grafensteinben. Rajtuk kívül több tanárnak és diáknak nyílt lehetősége arra, hogy a német nyelvet anyanyelvi környezetben gyakorolja. Sajnos az együttműködés utóbbi formája meglehetősen egyoldalú, hiszen osztrák tanárok és gyerekek kevésbé jöttek hozzánk. Ezért is foglalkoztat valamennyiünket, hogy miként lehetne bővíteni, újabb elemekkel gazdagítani az együttműködést. Javaslataink szerint a kapcsolat érdemi folytatásához mindkét fél részéről meg kell állapodni abban, hogy milyen gyakorisággal, milyen csoportokban valósuljanak meg a programok.

A JÁSZAPÁTIÁK BARÁTI EGYESÜLETÉNEK TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Az 1990-es évek derekán különböző beszélgetések, találkozók alkalmával gyakran felmerült az az ötlet, hogy a településünkért tenni akaró helyi és Jászapátiról elszármazott lakosokat összefogó szervezetet hozzunk létre. Követendő például szolgáltak erre a környező településeken különböző néven működő, de céljait tekintve azonos egyesületek is. Egy lelkes kis csapat hatékony közreműködésével 1997 tavaszán alakult meg önszervező módon közel 200 fővel a Jászapátiak Baráti Egyesülete. Az egyesület összefogja mindazokat, akik készek önzetlenül tevékenykedni a város történelmi, építészeti és természeti értékeinek védelmében, a város szépítésében és fejlesztésében. Az egyesület tevékenységét pártoktól, felekezetektől függetlenül végzi, nyitott, bárki bármikor tagjává válhat. Céljai érdekében állandó kapcsolatot tart fenn a város önkormányzatának vezetőivel, valamint azokkal, akik erkölcsileg, anyagilag támogatják a közös elképzelések megvalósításában.

Éves rendszerességgel közgyűlést tart, ahol az elnökség a következő évi munkaterv összeállításához kér javaslatokat, ötleteket a tagoktól. Beszámol az adott év eseményeiről, rendezvényeiről, tevékenységeiről. A közgyűlést színesíti egy-egy előadás, mint például: névtani barangolások Erdélyországban, vagy a Jászapáti tanyavilágról szóló beszámoló.

Az egyesület célja: Jászapáti tudományos, kulturális, oktatási, sport életének támogatása, környezeti, esztétikai értékének megőrzése, gyarapítása és elismerése. Így különösen támogatja és kezdeményezi anyagi lehetőségeihez mérten a gyermekek képességfejlesztését, tehetségek felkarolását. Ehhez közreműködik versenyek szervezésével.

1998 őszén gyermekrajzpályázatot hirdettünk Jászapáti nevezetes helyei címmel. A pályázatra több mint 300 pályamű érkezett, amit kiállítás keretében mutattunk be az érdeklődő közönségnek. De nem csak a fiatal korosztálynak kínál kulturális programokat: a szépkorúak, az idősek éve alkalmából 1999 őszén rendezett szórakoztató délutánon operettslágeret hallhattak.

Az egyesület további céljai között szerepelt a sportolási lehetőségek szélesítése. Minden évben kerékpártúrát szervez gyerekek és felnőttek részére egyaránt. Ezt a túra a Jászok Világtalálkozójához kötődik, így minden évben más és más település a célállomás. A közösség segítséget nyújt továbbá a településről megjelentetett kiadványok készítésében, kiadásában: 2000 februárjában jelent meg a Mihály Béla keramikus, látványtervező iparművész, a Magyar Köztársaság Kiskeresztjével kitüntetett jászapáti születésű művész életútját bemutató kiadvány, 2001. augusztus 20-ára a millennium záró ünnepségére kerül kiadásra Suba Györgyné közreadásában a Tanyavilág eltűnt világ című könyv, melyhez a JABE a kiadó szerepét vállalta fel.

Az egyesület a település esztétikai arculatának megőrzéséhez, alakításához akciókat, rendezvényeket szervez, anyagilag támogat, különös tekintettel a környezetvédelemre. Ennek elősegítése érdekében az 1999. novemberi éves közgyűlésen a Jászapáti Városvédő és Szépítő Egyesület beolvadt a Jászapátiak Baráti Egyesületébe. Városunk legértékesebb műemlékének, a katolikus templom felújítására, a Vágó Pál szekké megmentésére anyagi támogatást is nyújtottunk.

Önként vállalt nagy feladatunk még a rendszeres kapcsolat kiépítése a Jászapátiról elszármazottak és a helyben lakók között. Az első találkozó 1998-ban volt, azóta rendszeresen tartjuk a kapcsolatot a vidéken élő apátiakkal.

Fontos az egyesület számára a város kulturális életében való részvétel. Ennek egyik színtere a már hagyománnyá vált aratónap, melyet a JABE indított el, és rendez meg. Nagy sikert arat az ezen a napon megrendezett kakaspörkölt főző verseny. A hagyományok felelevenítése és ápolása az elsődleges cél: kézi aratás, kaszaverés bemutatása, népi gyermekjátékok tanítása, néptánc, népzene.

1998 óta vesz részt a JABE a Jász Alkotók Köre táborának megvalósításában, és az itt készített művek kiállításának megszervezésében.

Ugyanez év augusztusában indította útjára az egyesület az azóta igen sikeressé vált „Apáti nevű települések találkozóját”. Magyarországon 16 Apáti nevű település található, évenként más-más helyszínen gyűlnek össze a rendezvény résztvevői, ahol a települések színes műsor keretében mutatkoznak be. (1998 - Jászapáti, 1999 - Zalaapáti, 2000 - Monostorapáti, 2001 - Alsónemesapáti és Körösszegapáti.)

Már tradicionálissá vált a JABE - bál szervezése és rendezése. Az igen színvonalas összejövetel lehetőséget ad a találkozásra és a kötetlen beszélgetésre a helyiek és az elszármazottak között. A bál nemcsak a jó hangulatot teremti meg, hanem az éves működéshez szükséges anyagi háttérrel is.

B. Jánosi Gyöngyi:

A HAMZA MÚZEUM ALAPÍTVÁNY TÍZ ÉVE

Hamza Dezső Ákos, a festőművész-filmrendező már több mint 30 éve élt a braziliai Sao Paulóban, amikor a 80-as évek közepén szándékká érett az elhatározása, hogy életművét is hazamentve visszatelepül ősei földjére, a Jászságra.

Szándékának megvalósulásához segítségül hívta a magyar külképviselet munkatársait. Terjék Mihály úr - aki mind a művek hazakerülésének, mind az idős házaspár hazatelepülésének legkitartóbb gondviselője volt - személyesen utazott Jászberénybe, hogy a város akkori vezetőivel tárgyaljon a Hamza-házaspár, és a gyűjtemény jövőjéről. A tárgyalások eredményeként a város nyilatkozott, hogy befogadja az idős házaspárt és a gyűjteményt is, Hamza D. Ákos pedig az életművét reprezentáló mintegy 200 festményt és 9 szobrot a városnak ajándékozta¹. Az ajándékozást követően a Jász Múzeumban 1987-ben kiállításon mutatták be a Hamza-képeket. Ez alkalommal Hamza és Hamza Lehel Mária is személyesen ismerkedtek a várossal és lakóival.

A hazatelepülésre azonban csak 1989 tavaszán, szinte a rendszerváltással egyidőben került sor, amikor is birtokba vették a Gyöngyösi út 7. sz. alatti házat, melyet az akkori Szolnok Megyei Tanács és Jászberény városa közösen vásárolt számukra azzal a szándékkal, hogy a házaspár halála után az épület a Hamza életmű bemutatását szolgáló múzeummá alakul. Hamza D. Ákos terve azonban - egyik levele szerint - valójában egy Jász Képtár megalapozása volt a gyűjtemény átadásával.

A kezdeti érdeklődés a Hamza-házaspár iránt - melynek egyik szép gesztusa volt, hogy Hamza D. Ákost Jászberény díszpolgárává választották, s megkapta a Magyar Népköztársaság Csillagrendjét - talán a rendszerváltás következtében kissé megcsappant, s az eredeti elképzelés megvalósulása bizonytalanra vált. Hamza Lehel Mária ezért 1991-ben létrehozta magánvagyonával a Hamza Múzeum Alapítványt. Az alapítvány Alapító Okiratában körvonalazta a célokat, melyek között ott szerepelt a múzeum létrehozása és működtetése is. Az 1992. januárjában bejegyzett Alapítvány kurátorait is személyesen, nagy körültekintéssel kérte fel a közreműködésre.²

A Hamza Múzeum Alapítvány tényleges működését Hamza D. Ákos 1993. május 16-án bekövetkezett halála és Hamza Lehel Mária Olaszországba történt távozása után kezdte meg. Legfontosabb feladat a gyűjtemény múzeummá szervezése volt. E munka felölelte a hagyaték teljes leltározását, s azt, hogy az ingatlan alkalmas legyen a Hamza művek bemutatására. A Kuratórium Ridegh Gábor művészettörténészt és B. Jánosi Gyöngyit kérte fel az állandó kiállítás létrehozására. Az ingatlan felújítási munkálatait Bartos Nándor szervezte meg. A munkák befejezésével, - melyhez az anyagi fedezetet az

---

¹ Ajándékozó levelében a következőket írta: ...apáim emlékére művészeti életem eredményét ajánlom fel Jászberény város és a Jászság javára, ... azok most már véglegesen a Jászság, a jász nép tulajdonát képezik, így visszatérnek oda, ahonnan szellemileg vették.

² Elnök: A Megyei Múzeumok mindenkorai igazgatója, az alapításkor Tóth László; Alelnök: Varga Sándor ny. nagykövet; Alelnök: Terjék Mihály ny. nagykövet, tiszteletbeli alelnök; Bartos Nándor mérnök; Búzás Sándor tanár; Deme Mária főiskolai docens; Dobos László közgazdász, a Jászságért Alapítvány és a Jászok Egyesületének ügyvivője; Hamza Enikő közgazdász; A Jász Múzeum mindenkorai igazgatója, az alapításkor Tóth János; Jászberény város mindenkorai polgármestere, az alapításkor Magyar Levente; Sisa József iparművész; Jászárokszállás város polgármestere, az alapításkor Szikra Ferenc; Jászapáti város polgármestere, az alapításkor Török Sándor. Az alapító Hamza Lehel Mária felkérésére a munkához jogi segítséget nyújtott Knorr János ügyvéd.

Alapítvány biztosította - 1995. július 15-én megnyílt a Hamza Múzeum, a nagyközönség látogathatta az állandó kiállítást.

Az Alapítvány ekkor vált munkáltatóvá: Két részfoglalkozású alkalmazott látta el a legfontosabb teendőket: E sorok írója lett a múzeum vezetője, Németh István pedig a teremőr és takarító.

A múzeum látogatottsága nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért az Alapítvány Kuratóriuma elhatározta, hogy egy monográfia megjelentetésével segíti Hamza D. Ákos munkásságának széleskörű megismertetését. A monográfia 1996-ban jelent meg, Hamza D. Ákos (1903-1993) képzőművészeti életműve címmel. Szerzője Koós Judith, több képzőművészeti kötet ismert írója. A kötetet Jászberényben és Budapesten is bemutatták a közönségnek. A budapesti bemutatót élőben közvetítette a Petőfi Rádió.

A kötet megjelenése mellett budapesti kiállítás rendezését is elhatározta a Kuratórium Hamza műveiből. Dobos László és a Jászok Egyesülete támogatásával valósult meg a Gellért Szállóban 1995. december 20-án egy kiállítás, ahol az addig ismeretlen "Tollrajzok" sorozat bemutatására is sor került.

1996-tól a Kuratórium folyamatosan arra törekedett, - Hamza D. Ákos művészetének megismertetése mellett - hogy a múzeum élő múzeum legyen. Elkészültek a magyar és idegen nyelvű (német, angol, francia) múzeumi ismertető, képeslapokat készítettek a műtárgyak reprodukcióival. Az iskolák számára többfordulós vetélkedőt írtak ki, melynek célja a gyűjtemény megismertetése volt. Megszerveződött a Képzőművészet-barátok Klubja, az első állandó közösség, amely számára - kivéve a nyári hónapokat - havonta szerveztek rendezvényeket. A klub célja elsősorban a képzőművészeti ismeretterjesztés, melynek megvalósítására helyi és más művészeket kértek fel. Az előadásokat, bemutkozásokat általában nagy érdeklődés kísérte. Megkezdődtek a nyári gyermek képzőművész táborok megfelelő szakmai irányítással. A táborok igen sikeresek voltak, visszatérő résztvevői nem csak a városból, de Budapestről is érkeztek. Újabb sikert jelentett a Hamza Studio megalakulása 1999-ben.

A múzeum hatókörének növelésére tett törekvések tehát sikerrel jártak ugyan, de nagy feladatot jelentett a múzeum fenntartása, működtetése következtében elszivárgó alapítványi pénz pótlása. A bevételek mértéke ezt nem tudta fedezni. Pályázatok és nagy számú támogató révén a működést minimális feltételekkel ugyan, de sikerült megoldani. Ám a téli hónapokra takarékosági okokból minden évben bezárt a múzeum. Ez idő alatt elsősorban feldolgozó és kutatómunkát végeztek a munkatársak, és ekkor készítették elő a kiadványok megjelenését.

Az Alapítvány kuratóriuma döntött arról, hogy a gyűjtemény tulajdonosait fel kell kérni a múzeum működésének folyamatos támogatására. Erre vonatkozó kérelmekkel évente több alkalommal is a jársági településekhez és Jászberény városhoz fordultak segítségért. A műtárgyak tulajdonosai azonban - hiszen nem egy kizárólagos tulajdonos volt - elzárkóztak a támogatástól. E szemléletben változást eredményezett, Kertész Róbert kuratóriumi elnök tárgyalása Magyar Levente polgármesterrel. A tárgyalások során Kertész Róbert a város segítségét kérte a múzeum működtetéséhez, melyre szóbeli ígéretet is kapott arra az esetre, ha a Jász települések lemondanak az ajándékba kapott Hamza-művekről Jászberény város javára, illetve az alapító okiratban, az alapítvány megszűnése esetén kedvezményezett Jászságért Alapítvány is lemond e státuszáról hasonló feltételekkel. Ezt követően a kuratórium kérelemmel fordult a Jász Önkormányzatai Szövetséghez, akik végül is lemondtak az őket megillető részről, hisz a gyűjteményt egyébként sem lehet megbontani. A Jászságért Alapítvány és Jászberény város között is létrejött az a megállapodás, melynek következményeként Jászberény város Önkormányzata - Magyar Levente javaslatára - 1999-ben befogadta a Hamza-hagyatékot. E határozat után került a múzeumnak helyet adó ingatlan a város tulajdonába. A Hamza Múzeum

Alapítvány Kuratóriuma által kidolgozott szakmai tervezet alapján, - mely a Hamza Múzeum és Jász Galéria létrehozásának és működésének koncepcióját tartalmazta - 2000. október 25-én arról döntött a város képviselő testülete, hogy az alapító halála és az alapítványi vagyon rohamos csökkenése miatt, a múzeum működtetésére új alapítványként létrehozza a Hamza Múzeum és Jász Galéria Közalapítványt. Ezzel az Önkormányzat biztosítani tudja a múzeum minimális, de folyamatos működését. Az Önkormányzat munkáját nagy érdeklődés kísérte, s egyhangú döntésüket sokan üdvözltek.

A jogi ügyek hosszan elhúzódó időszaka alatt is a múzeumban egyre szélesedő tevékenység folyt a kuratórium jóváhagyásával. Évente megjelent egy-egy kötet az Alapítvány kiadásában. A Hamza monográfia 1996-os megjelenése után 1997-ben megjelent *Hamza Lehel Mária: Női szemmel* - válogatott publicisztikai művek, majd 1998. szeptember 1-re Hamza D. Ákos születésnapjára *Hamza D. Ákos: És újra dobol szívünkön az angyal* válogatott verseskötet, ezt követte 1999-ben *Maleticsné Riba Magdolna: Gy. Riba János élete és festészete* c. kötete, majd a Magyar Filmintézettel közösen létrehozott filmográfia 2000-ben, *Képek fekete fehérben - Hamza D. Ákos a magyar filmművészetben* címmel.

2000-ben ünnepelte a múzeum fennállásának 5 éves évfordulóját. Ezt az alkalmat használta fel a kuratórium arra, hogy egy ünnepi városi rendezvény keretében átadja a Magyar Nemzeti Galériának ajándékként Hamza D. Ákos: Külváros - Bécs (1969. o.v. 96 x 75 cm) c. festményét. A festmény kiválasztása nem volt esetleges, azt a Nemzeti Galéria munkatársai a Hamza életmű egészét megismerve választották ki. A művet, Bereczky Lóránt a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója személyesen vette át. Ezzel az eseménnyel végre a nemzeti pantheonba került a Hamza D. Ákos életművét reprezentáló kép.

A 2001. év egyik legkiemelkedőbb eseménye volt a Jászberényi Nyár keretében megrendezett "Nagybányai festők kiállítása". A kiállításon több, mint ötven, műgyűjtők tulajdonában lévő és nagybányai festők által létrehozott kép került kiállításra. A tárlathoz kötődően adta ki a Hamza Múzeum Alapítvány a *Nagybányai festők kiállítása 2001. Jászberény* c. katalógust, mely a Hamza Múzeum Kiadványai sorozat ötödik kötete. A kiállítást óriási érdeklődés kísérte, nem csak a közönség, hanem a szakma részéről is. A kiállítás létrehozásának igazi nyeresége azonban az, hogy újabb réteget sikerült Jászberény polgárai közül a múzeum hatókörébe vonni. A műgyűjtők támogatásával valósulhatott meg az a hatvan évvel ezelőtt megfogalmazott városi igény, hogy Thorma Jánosnak emléktáblát állítsanak. A Nagybányai Művésztelep egyik alapítója életének tizenhárom évét Jászberényben töltötte, és a tiszteletére 2001. augusztus 3-án emléktábla került a Lehel Vezér Gimnázium falára.

A múzeumban jelenleg három főállású és egy részfoglalkozású munkatárs dolgozik. A három főállású dolgozó diplomás, és ez is hozzájárul ahhoz, hogy a kutató és feldolgozó, valamint a publikációs munkát és a rendezvényeket színvonalasan tudja ellátni a múzeum.

A JÁSZ GALÉRIA KÖZALAPÍTVÁNY

Jászberény város Önkormányzata 2000. október 25-i döntött, hogy az eddig civil szervezetként működő, de jogilag és anyagilag veszélybe került Hamza Múzeum Alapítvány helyett biztosítja a Hamza Múzeum működését. Vállalta továbbá, hogy kibővíti működési területét a Jászszághoz kötődő képzőművészek gyűjteményének létrehozásával. A döntés nagy horderejű, hisz a város egyetlen közgyűjteményének életben tartásáról szól, a város gyarapodásáról, gazdagodásáról, s nem csak vagyoni értelemben.

A közgyűjtemény léte számos lehetőséget teremtett és hozott a városba a kultúra területén. Létezésével és életben tartásával valósul meg az a jogi keret, amely lehetővé teszi, hogy a Jászság képzőművészeti értékei is a közönség elé kerüljenek a Jász Galéria megteremtésével.

A Jászsághoz sok képzőművész kötődik, országos hírnevűek és csak helyben számon tartottak, de az érték, amit megteremtettek megbecsülést, feldolgozást érdemel. A lexikonok mintegy 60-70 művészt jegyeznek, akiknek munkáiból csak néhány közintézményben láthatunk egyet-egyét. Egy új állandó kiállítás hatása, ahol a műveik a közönség elé kerülnek, igen sokrétű lehet. Hatással lehet elsősorban a város lakosságára, az iskolai oktatásra, a helyi útkereső kortárs művészekre, a turizmusra, az idegenforgalomra. Hatással lehet a jász lelkületre.

Jászberény város a Hamza Múzeum és Jász Galéria Közalapítvány számára induló tőkeként hárommillió forintot helyezett el, s 2001. évi költségvetésében további négy millió forintot biztosított a múzeum működtetésére. Ez az összeg - melynek teljes felhasználása nem is lehetséges - a Jász Galéria létrehozására ugyan nem elég, de megkezdődhet az előkészítő munka.

Valójában a képviselőtestület tagjait nagyon sok dolog motiválhatta az egyhangú döntés - egy tartózkodással - meghozatalában, de jól döntöttek.

Csak reméljük, hogy döntésüket befolyásolta az a tény, hogy a Hamza Múzeum jól sáfárkodott a rábízott városi vagyonnal, befolyásolta a múzeumban folyó munka színvonala, a múzeumi rendezvények látogatottsága, s a közönség képzőművészet iránti igénye. Ez az igény mindig jelen volt a városban, de sem kiállítóterem, sem közgyűjtemény nem szolgálta eddig ennek kielégítését.

A Hamza Múzeum és Jász Galéria Közalapítványt a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 2001. március 11-én 849. szám alatt jegyezte be, illetve vette nyilvántartásba .

A Hamza Múzeum és Jász Galéria Kuratóriuma 2001. szeptember 8-án ünnepélyes együttes kuratóriumi ülésen köszöntötte a Hamza Múzeum Alapítvány kurátorait és átvette a Hamza Múzeum működtetésének tennivalóit, a gyűjteményről való gondoskodás feladatát³.

Létrejöhet tehát egy Jász Képtár, ehhez a jogi feltételek már adóttak. Két másik fontos feltétel azonban még várat magára: egy megfelelő épület, - mely egyaránt alkalmas a Hamza Hagyaték és a Jász Galéria anyagának bemutatására, s az az anyagi fedezet, mely a megfelelő műalkotások beszerzését lehetővé teszi.

---

³ A kuratórium tagjai: a Damjanich János Megyei Múzeum mindenkori igazgatója, az alapításkor Kertész Róbert; alelnök: Stanitz Károly alpolgármester; a Jászságért Alapítvány delegáltja, az alapításkor Dobos László; a Jász Múzeum mindenkori igazgatója, az alapításkor H. Bathó Edit; Jászberény város Önkormányzata Oktatási- és Közművelődési Bizottságának elnöke, az alapításkor Nagy András.

A HAMZA ALAPÍTVÁNYI MÚZEUM TEVÉKENYSÉGÉRŐL

KIÁLLÍTÁSOK

1995. júl. 15.: A Hamza D. Ákos képzőművészeti életműve c. állandó kiállítás megnyitása -
Megnyitotta: Koós Judith művészettörténész
- 1995.: Gellért Szállóban Hamza D. Ákos festményei közül a "Tollrajzok" sorozat bemutatása -
Megnyitotta: Tóth László kuratóriumi elnök
- 1996.: Jászfényszaru (Samsung) Hamza D. Ákos festményei
- 1996.: Tollrajzok sorozat bemutatása a Hamza Múzeumban
- 1997.: Hamza Lehel Mária állandó kiállításának megnyitása
- 1998.: "Abádszalóki Nyár"-on Hamza D. Ákos festményeinek kiállítása - Megnyitotta: B.
Jánosi Gyöngyi múzeum igazgató
- 1998.: Vattay Elemér fotóművész kiállítása - Megnyitotta: B. Jánosi Gyöngyi múzeum
igazgató
- 1998.: Képzőművészeti tábor anyagának kiállítása - Megnyitotta: Telek Béla főiskolai tanár
- 1998-99.: Hamza D. Ákos munkássága (Budapest, Kassák Múzeum) - Megnyitotta: Luciano
Ozorio brazil nagykövét
- 1999.: Lehel Ferenc és Lehel Mária kiállítás a Hamza Múzeumban
- 1999.: Martin Woods festő- és grafikusművész kiállítása - Megnyitotta: Stanitz Károly
alpolgármester úr
- 1999.: Gyermek-képzőművész tábor anyagából kiállítás - Megnyitotta: Várszegi Tibor
főiskolai docens
2000. január 21. Hamza D. Ákos filmes munkásságából készített kiállítás,
"2000" c. kiállítás (Hamza Studio) - Megnyitotta: Zsolnay László művészettörténész
2000. márc. 16. Litkeiné Fábrián Rózsa porcelánfestményeiből rendezett kiállítás - Megnyitotta: Czinke
Ferenc Munkácsy-díjas grafikus
2000. ápr. 11. Pilinszky illusztrációk (Hamza Studio tagjai)
2000. aug. 1. "Fény" c. kiállítás - Hamza Studio (Megnyitó: Nagy András)
2000. aug. 4. Hamza D. Ákos műveinek kiállítása (Városi Bíróság). A Hamza Múzeum 5 éves
jubileumi kiállítása (Megnyitó: Bereczky Lóránt, Hamza D. Ákos: Bécs külváros c.
festményének átadása a Magyar Nemzeti Galériának)
2000. aug. 8. Pogány Gábor Benő szobrászművész kiállítása - Megnyitotta: Török Anna
művészettörténész
2000. szept. 29. Gyerek-képzőművész tábor kiállítása: A látás - Megnyitotta: Szántai Katalin ny.
rajztanár
2000. nov. 21. Nagy Gyula gyűjteményéből : Tóth Menyhért kiállítás - Megnyitotta: Zsellér Jenő
művészeti író
2000. dec. 7. Varga József fafaragó
2001. jan. 19. "Korlátok" c. kiállítás (Hamza Studio) - Megnyitotta: L. Menyhért László
művészettörténész, a Magyar Alkotóművészek Egyesületének elnökségi tagja
2001. márc. 29. Lesznai Anna grafikái a Hatvany Lajos Múzeum anyagából - Megnyitotta: Vécsi Nagy
Zoltán

2001. ápr. 26. Biró Tamás kiállítása - Megnyitotta: B. Jánosi Gyöngyi
 2001. aug. 3. "Nagybányai festők" kiállítása - műgyűjtők kiállítása Megnyitotta: Murádin Jenő
 2001. aug. 7. "Tánc" c. kiállítás (Hamza Studio) - Megnyitotta: Dr. Stanitz Károly alpolgármester úr

KÉPZŐMŰVÉSZET-BARÁTOK KÖRE

1996. márc. 28. Beszélgetés Vuics István festőművésszel
 1996. ápr. 25. Beszélgetés Máté György szobrászművésszel
 1996. nov. 6. Palkó Tibor festőművést bemutatta Sturcz János művészettörténész
 1996. nov. 28. Bóna István restaurátor, a Magyar Képzőművészeti Főiskola tanára
 (Vágó Pál: A huszárság diadala c. kép restaurálása)
 1996. dec. 19. Fiatal jászberényi muzsikusok előadása
 1997. márc. 12. Illyés Kinga előadása (San Gennaro vére)
 1997. máj. 8. Beszélgetés Sáros László okleveles építőművésszel
 1997. máj. 29. Beszélgetés Buna Konstantin festőművésszel
 1997. jún. 26. Beszélgetés Laki Ida festőművésszel
 1997. okt. 16. Csaplár Ferenc irodalomtörténész, a Kassák Múzeum igazgatójának Kassák c. előadása
 1997. okt. 30. Tálás László a Damjanich János Megyei Múzeum igazgatója: A szolnoki művésztelep
 1997. nov. 20. Ifj. Benke László tanár előadása édesapjáról, Benke László festőművészről
 1998. jan. 22. Telek Béla művésztanárt bemutatta Farkas Ferenc ny. főiskolai tanár
 1998. márc. 26. Friczné Urbán Magdolna a Jászapáti Városi Könyvtár és Művelődési Központ
 igazgatója: Vágó Pál és Jászapáti c. előadása
 1998. ápr. 9. Maleticsné Riba Magdolna a budapesti Tanítóképző Főiskola tanára bemutatta édesapja
 Gy. Riba János festőművész munkásságát
 1998. máj. 21. Vattay Elemér fotóművész
 1998. szept. 25. Telek Béla a jászberényi Tanítóképző Főiskola művésztanára
 1998. okt. 1. Beszélgetés Józsa János festő- és grafikusművésszel
 1998. okt. 29. Fecske András művészeti író: A figurativitás problémái a kortárs magyar
 festőművészetben c. előadása
 1998. dec. 9. Évadzáró koncert
 1999. jan. 21. Egri Mária művészettörténész előadása Gy. Riba János festőművészről
 1999. márc. 4. Beszélgetés Nagy B. István Munkácsy-díjas festőművésszel, az egri Eszterházy Károly
 Tanárképző Főiskola tanárával - kamaratárlat
 1999. ápr. 29. Zámbo Éva a hatvani Grassalkovich Művelődési Központ és a Moldvay Győző Galéria
 munkatársa és Vécsi Nagy Zoltán művészettörténész, a Hatvany Lajos Múzeum
 munkatársa, a Czóbel Galéria vezetője bemutatta intézménye tevékenységét
 1999. máj. 27. Zsolnay László művészettörténész, a Damjanich János Megyei Múzeum
 munkatársának előadása: A Szolnoki Képtár
 1999. aug. 2. Martin Woods festő- és grafikusművész kiállítása
 1999. szept. 30. A gyerek képzőművészet tábor anyagából rendezett kiállítást Várszegi Tibor az Új
 Színházért Alapítvány kuratóriumának elnöke nyitotta meg
 1999. okt. 14. Litkeiné Fábián Rózsa előadása férje, Litkei József munkásságáról
 1999. okt. 28. Beszélgetés Pogány Gábor Benő szobrászművésszel
 1999. dec. 9. Évadzáró rendezvény - vendég: Váczi Gyula főiskolai adjunktus - kerámia kamaratárlat
 2000. márc. 16. Litkeiné Fábián Rózsa festőművész porcelánképeinek kiállítását Megnyitotta: Czinke
 Ferenc Munkácsy-díjas festő- és grafikusművész
 2000. ápr. 11. Dóczy Péter színművész Pilinszky Estje Lőrinszky Attila bőgős kíséretével, Vattay
 Elemér fotóival, a Hamza Studio Pilinszky-illusztrációival
 2000. máj. 11. Gócsáné Móró Csilla a tápiószelei Blaskovich Múzeum igazgatójának előadása
 2000. nov. 21. Tóth Menyhért képei - műgyűjtő kiállítás - Megnyitotta: Zsellér Jenő művészeti író
 2000. dec. 7. Varga József fafaragó
 2001. jan. 19. A Hamza Studio "Korlátok" c. kiállítása
 2001. márc. 29. Lesznai Anna grafikai és a Hatvany Lajos Múzeum bemutatása Megnyitotta: Vécsi
 Nagy Zoltán, Horváth László
 2001. ápr. 20. Kirándulás a tápiószelei Blaskovich Múzeumba
 2001. ápr. 26. Biró Tamás kiállítása

KAMARATÁRLATOK

1996. márc. Vuics István festőművész
 1997. máj. Sáros László okleveles építészmérnök
 1997. máj. Buna Konstantin festőművész
 1997. nov. Ifj. Benke László édesapja műveiből
 1998. jan.: Telek Béla művésztanár
 1998. okt.: Józsa János festő- és grafikusművész
 1999. márc.: Nagy B. István festőművész
 1999. okt.: Litkei József festőművész emlékére
 1999. dec.: Váczi Gyula főiskolai tanár
 2000. dec. 7. Varga József fafaragó

HAMZA STUDIO

1991. júl. 1. Megalakult a HAMZA STUDIO 12 fővel. Tagjai hivatásos művészek és művészeti főiskolások, illetve a képzőművészettel élethivatásszerűen foglalkozó alkotók. Vállalásuk évi 2 kiállítás.
2000. jan. 21. Bemutatkozó kiállítás a Kultúra Napján. A kiállítás után a múzeum tulajdonába került 12 műalkotás, annak a megállapodásnak az értelmében, melyet megalakulásukkor kötöttek a Múzeummal, illetve az Alapítvánnyal.
2000. ápr. 11. Pilinszky-illusztrációk c. kiállítás a Költészet Napjára.
2000. aug. 1. A "Fény" c. kiállítás (Lehel Filmszínház)
2000. okt. 16-25. A "Fény" c. kiállítás Jászdózsán
2001. jan. 19. "Korlátok" c. kiállítás a Szent István Egyetem Zirzen Janka Kollégiumának Sáros András termében
2001. aug. 7. A "Tánc" c. kiállítás (Lehel Filmszínház)

KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁBOROK

1997. augusztus 11-16. Általános festészeti-grafikai ismeretek
 1998. július 5-12.: Általános festészeti-grafikai ismeretek
 1999. augusztus 23-28. A "Napfogyatkozás" c. témakör feldolgozása
 2000. augusztus 21-26. A "Látás" c. témakör feldolgozása

25 ÉVE ALAKULT A JÁSZAPÁTI VÁNDORFY JÁNOS HONISMERETI SZAKKÖR

Szakkörünk 1976. április 6-án alakult meg. Az alakuló ülésen tanácsadóként jelen voltak: Farkas Ferenc a Jászberényi Tanítóképző Főiskola tanára és Szikszai Gábor ny. tanár, a Jászapáti Helytörténeti Gyűjtemény akkori vezetője. A Velemi Endre Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, mint fenntartó is képviseltette magát az elnökhelyettes és az oktatási, kulturális ügyintéző, Borbás István nyugdíjas, Berki István belvíz csatornaőr személyében.

A megjelentek határozatot hoztak a tagság létszámának bővítésére, a munka beindítására, amelyhez javaslatot az említett tanácsadóktól kaptak. A szakkör vezetésével Berki Istvánt bízták meg. Az alakuló ülésen első feladatként Jászapáti és Jászivány gyorsan eltűnő tanyavilágának megörökítését jelölték meg.

Április 26-án tartották a következő összejövetelt, ezen már részt vett Tóth János, a Jász Múzeum akkori igazgatója. A taglétszám rövidesen megduplázódott, öszre már 16 főre szaporodott a tagság. A szakkör ekkor még csak férfiakból állt, éveken keresztül 16-23 közötti létszámmal dolgozott. Akkor még csak 3 nyugdíjas volt közöttük. 1982-ben 28 tagja volt a szakkörnek.

A fő feladatként elhatározott gyűjtés első szakaszában a tagok felosztották egymás között a két község határát.¹ (Jászapáti hét, Jásziványt pedig négy részre.) Minden terület felelősének olyan tagokat osztott be Berki Pista bácsi, aki ott született, ott lakott, vagy ott dolgozott, hiszen ők ismerték legjobban az adott határrészt. Minden terület felelőse egy résztérképet kapott, amelyen csak a dülők, vakdülők, műút és a község határa volt feltüntetve.

A résztvevők feladatuk kapták, hogy a saját térképeiken jelöljék be, ahol egykor valamilyen építmény volt, tanya, istálló, szállás, kunyhó, kereszt, iskola, kút vagy egyéb tereptárgy volt. A téli hónapokban kezdődött ezek ellenőrzése, a szakköri foglalkozásokon még módosították az esetleges tévedéseket. A jóváhagyott jelölések térképszámot kaptak. E résztérképek, feldolgozásával Tajti Gábort bízta meg a szakkörvezető.

Az összesített térkép végleges formájának elkészítésében a Jászberényi Tanítóképző Főiskola diákjai jeleskedtek Farkas Ferenc és Tóth János vezetésével. A sokszorosítást a Hűtőgépgyár nyomdájában végezték. Jászapáti és Jászivány tanyatérképének elkészítéséhez három évre volt szükség.

A gyűjtés második szakaszában az előre elkészített gyűjtőív alapján további kérdésekre kerestek a választ. Az útmutató alapján meg kellett jelölni a tanya elhelyezkedését határrész, út, tulajdonos, tanyaépítés és lebontás éve szerint. Rögzíteni kellett továbbá a tanyaához tartozó földterület nagyságát, az állatállományt és egyéb adatokat.

A gyűjtött adatokat húsz spirálfüzetbe jegyezték fel. Elkészítették a térképen bejelölt tanyák és egyéb építmények alaprajzát, valamint leírták a kérdésekre kapott válaszokat. Ez a munka négy évig tartott. Amikor elkészült az adatfelvétel, a feljegyzések a Tanyamúzeumba kerültek letétbe, mígnem feldolgozásra kerültek.

1976-77-ben megalakult Rusvai László vezetésével a női tagokból álló honismereti szakkör. Ők a régi paraszti élet szokásait gyűjtötték, rögzítették: a kenyérsütést, a szappanfőzést, a farsangi szokásokat, a búcsújárásokat, a temetkezési szokások és egyebeket. Megyei és országos pályázatokon számos elismerést szereztek benyújtott pályamunkáikkal.

A gyűjtéssel párhuzamosan megkezdődtek az országjáró és tanulmányi kirándulások, így jutottak el a szakkör tagjai Jászkisérre, az öt évvel korábban alakult Csete Balázs honismereti szakkörhöz. Velük testvéri barátság alakult ki, amely a mai napig fennáll. Vezetőjük a Győri házaspár mindenkor minden segítséget megadott számunkra.

¹ A gyűjtésben résztvevő személyek: *Jászapáti Alsónyomáson*: Nagypál István, Birkás Barnabás, Rusvai László, Berki István, Boros István; *Felsőnyomáson*: Demeter László, Tajti László, Kálmán József; *Csátésban* Borbás István; *Nagyálláson*: Mihályi István, ifj. Bolyós József; *Virágosban*: Gyenes László, Horváth László; *Szőlő és erdőben*: id. Bolyós József. *Jásziványon* Bolla János, Jász Gábor, Jász Imréné, Jász László, Káli Pál, Kökény István, Lóczi Miklós, Nagy P József, Rozmaring János, Tajti Gábor, Urbán Ferenc.

Az adatgyűjtéssel egy időben sokan ajánlottak fel különböző tárgyakat, felszereléseket a szakkörnek, amely nyomán újabb tevékenységi területre leltünk. A kapott tárgyak elhelyezésében a termelészövetkezet segített. Rendelkezésünkre bocsátotta a Katona féle tanyán az üres dohánypaját és a brigádszállást. Az előbbiben a nagyobb tárgyakat az utóbbiban a kisebbeket helyezhettük el. A vezetőség érzékeltette az ideiglenességet, jelezték, ha arra érdemesek leszünk, jobb elhelyezési lehetőséget is kaphatunk.

Elkezdődött az összeírt tárgyak beszállítása, melyek egy részét már korábban „védett” felirattal láttunk el, nehogy az ócskavas telepre szállítsák, vagy eltűzeljék azokat. A tagjainktól felajánlott tárgyakat - ha kérték - ócskavas árban fizettük ki. Igyekezettünk nem mindenki nézte jó szemmel. Sokan nem átalították különböző csipkelődő megjegyzésekkel illetni szorgoskodásunkat. Legnagyobb erőt a vezetőink adták, akik mindig segítettek.

1978. április 30-án nyílt meg az első bemutató. Első látogatóink maguk a kör tagjai voltak. Július 5-én a Jászberényi Tanítóképző diákjai jöttek el hozzánk. Ők voltak az első vidéki látogatóink, akikkel a négy km-re lévő tanyára gyalog mentünk ki. Visszafelé jövet bőrig áztunk, biztosan nekik is emlékezetes maradt ez a kiruccanás...

Közeledett a termelészövetkezet megalakulásának 30. évfordulója. Kérték, ha már ennyit anyagot és tárgyat összegyűjtöttünk mutassuk be a szélesebb közönségnek is. Sokáig kerestük a megfelelő épületet, végül az egykori Dósa tanyán megkaptunk egy megüresedett gondozói lakást, amely nagyon rossz állapotban volt. Kálmán József irányításával, sok munkával a romos épületet a kör férfi és női tagjaival, valamint a nyugdíjas klub néhány tagjának közreműködésével sikerült felújítani. A közreműködők katlant építettek, kerítettek, kutat ástak stb. Megkezdődhetett a berendezések ideszállítása. A központban a közelben kapott a szakkör egy dohánypaját. Így minden anyagot ide szállítottak.

1979. augusztus 19-én Tóth János, a Jászberényi Múzeum igazgatója nyitotta meg a Tanyamúzeumot. Ettől az időponttól fogadjuk a látogatókat május 1-től október 31-ig.

1986. május 1-től a Tájak Korok Múzeumok egyesülete országosan nyilvántartott látogatható helyek közé sorolta a Tanyamúzeumunkat. 1643-as számon jegyezték be.

A múzeum melléképületei később épültek: az ehhez szükséges anyagokat bontásokból kellett előteremteni. Tagjaink ennek érdekében dohánypaját, kútricit, kukoricagörét bontottak, melynek részeit Vincze Miklós juhász tagtársunk szállította ide. A bontott anyagokból és egyéb kapott anyagból épült fel 1981-től, az istálló, az ólak és a szerszámos fészker. Egyéb kiegészítő munkálatok után 1985-re fejeződött be a Tanyamúzeum kialakítása. Az építkezéshez csak bontott anyagot kaptunk, amelyből Káli Pál remek érzékkel varázsolt épületeket, a különböző felszereléseket is ő restaurálta, pedig nem tanult mestersége, hiszen ő is parasztember.

Azóta tagjaink évente rendszeresen végzik a karbantartó munkákat, biztosítják az ügyeletet a nyitvatartás idején. A tanyavilág néprajzi gyűjtésének befejezése után, a honismereti szakkör tagjai 2-3 fős munkacsoportokban, más-más témakörben végeztek néprajzi gyűjtéseket. Pályamunkáink megyei és országos pályázatokon elismerést, díjazást többször kaptak.

Az elkészült pályamunkákban feljegyezték és feldolgozták a régi történeteket, eseményeket. Leírták a közös kutak, gémeskutak, egykori dombok, halmok helyét és azt is, hogy mit rejtettek magukba. Lefényképezték a régi építészet emlékeit, feljegyezték a régen használt szavainkat és kifejezéseinket. Évente szerveztünk általános iskolás gyermekek részére ismeretterjesztő, határjáró kerékpártúrákat Apáti határában.

1983-ban alakult a jászdózsai honismereti szakkör, velük is jó kapcsolatot alakítottunk ki. Ápoljuk a barátságot Kunszentmárton és Kocsér települések polgáraival, annál is inkább, mert az előbbi 1719-ben őseink népesítették be, utóbbi pedig Apáti pusztája volt és csak 1876-ban önálló településsé.

Szakkörünk mindig cselekvő módon vette ki részét az évfordulók megünnepléséből. Megemlékeztünk Jászapáti alapításának 600 éves évfordulójáról, templomunk építéséről. Kocsér és Kunszentmárton alapításának évfordulóit is mindig megünnepeljük itt az anyatelepülésen.

Szakkörünk 1992-ben vette fel Vándorfy János, egykori káplánunk nevét, akinek Jászapáti egyházának múltja és jelene c. könyve forrásértékű munka.

Berki István 1990-ig vezette a szakkört. Lelkiismerete, alapos és következetes tevékenységének köszönhető a Tanyamúzeum létrehozása, és a megismételhetetlen gyűjtés az eltűnő tanyavilágról. A munkát a szakkör tovább folytatta, igaz létszámuk csökkent, időközben sokan

meghaltak. Sajnos a fiatalítás nem igazán sikerült. Téli időszakban pályamunka készült az apáti viseletekről, vásárról és a harangozásról, amellyel díjakat nyertek. Az új szakkörvezető Suba Györgyné - mivel 1996-ban elköltözött Apátiból –, utódjának Mihályi Józsefet választották meg, aki nagy lelkesedéssel és igen odaadóan, tervszerűen végzi a sokoldalú munkákat.

Évente egy alkalommal megszervezzük a honismereti szakkörök találkozóját, ahol mindig valamilyen időszerű témában hallgatunk meg előadást. Az összejövetelekre mindig meghívjuk a jászkíséri és a jászdózsai honismereti szakköröket, a kocséri Népkör tagjai és a kunszentmártoni barátaink is rendre képviseltetik magukat.

Évente egy-két alkalommal országjáró túra keretében ismerkedünk az ország nevezetességeivel, mindig nagy érdeklődéssel figyeljük a néprajzi vonatkozású kiállításokat.

Az utóbbi években nem készítettünk pályamunkákat, hanem első gyűjtött anyagunk feldolgozásához fogtunk, amelyhez még igen sok kiegészítést kellett gyűjteni. A gyűjtött anyagok feldolgozást Suba Györgyné vállalta, és ő készítette el a könyvet. Mihályi József vezetésével a szakkör tagjai is nagyon sokat segítettek ebben a munkában. A 25 éves évfordulónkra megjelenő könyvvel szeretnénk bizonyítani, hogy nem volt hiábavaló a szakkör tagjainak fáradozása. A könyv kiadását a Jászapátiak Baráti Egyesülete vállalta. A legnagyobb támogatást a 2000 Mezőgazdasági Rt nyújtja, valamint az a közel 800 ember, akik előfizetésükkel támogatják e munka megjelenését.

Az elkészült leírással szeretnénk emléket állítani a több, mint egy évszázadon át fennálló települési, gazdasági életformának. Őseink szorgalmas, küzdelmes ugyanakkor szép tartalmas életének. Jászapáti és Jásziványon kevés olyan ember élt, aki valamilyen formában nem kötődött volna a tanyavilághoz. Közel 3000 ember élt kinn a tanyákon, közöttük voltak a mai utódok déd-, nagyszülei, szülei, gyermekei, unokái, rokonai vagy ismerősei.

JÁSZSÁGI CIVIL SZERVEZETEK

11 település 57 civil szervezetének működéséről számolnak be a kérdőívek. Többségük jászsági, néhányan a szomszédos Pest megyéhez tartozó Boldogon és Turán fejtik ki tevékenységüket. A vizsgálatot a helyiek szervezték és készítették elő, az eredmények feldolgozása az Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézetében történt.

A kérdőíves felvétel a szervezetek működésének közelebbi megismerésére irányult. Milyen célokat, feladatokat tekintenek magukénak a civil szervezetek? Mi gátolja és segíti ezeket a szervezett csoportokat feladatuk megvalósításában? Milyen finansziális keretek között működnek? Milyen elismerésben, támogatásban részesülnek az önkormányzat, a lakosság és a helyi vezetők részéről? Miben látják eredményesnek és miben gyengének a saját tevékenységüket? Miben és kitől igényelnek és igényelnének segítséget? Mikor alakultak és milyen taglétszámmal működnek?

A kérdések csaknem fele nyitott kérdés volt. Ez ugyan nehezítette a feldolgozást, de így a válaszok a megkérdezettek és nem a kérdőív-szerkesztő gondolatait tükrözték.

A kérdőíveket az alábbi településeken működő civil szervezetek tevékenységét vizsgálták.

Település neve	Vizsgált szervezetek száma
Jászberény	7
Jászapáti	8
Jászdózsa	3
Jászárokszállás	7
Jáskisér	3
Pusztamonostor	2
Jászfényszaru	18
Jászboldogháza	2
Jászágó	3
Boldog	3
Tura	1

A civil szervezetek nem településarányosan oszlanak meg, de a vizsgálatban szereplő 57 szervezet tevékenységi köre felöleli a civil élet számos területét. Vannak tűzoltó egyesületek, rejtvényfejtő klubok, van huszárbandérium, számos folklór és faluszépítő egyesület. Képviseletik magukat a vakok és gyengénlátók, a mozgássérültek, a sportegyesületek, diákönkormányzatok, nyugdíjas klubok, baráti társaságok, állatbarát körök, vadásztársaságok, virágkedvelők, horgászegyesületek, de a vöröskereszt helyi szervezetei és a cserkészek is mind-mind jelen vannak a jászsági civil szférában.

A statisztikai kiadványok 19 tevékenységi kört jelölnek az ún. nonprofit szervezetek körében. A kis számú minta miatt aszerint kategorizáltunk, hogy egy nemzetközi, országos vagy regionális szervezet területi csoportjai vagy helyben alakuló egyesületek, klubok-e a vizsgálatban részt vevő szervezetek. Miután a státuszjog megkülönbözteti az alapítványokat, közalapítványokat más nonprofit szervezetektől ezt a különbségtételt is figyelembe vettük. Eszerint a jászsági felvételben

4 alapítvány, közalapítvány,

33 egyesület, szakmai társaság, klub és

20 országos szervezet területi egysége szerepel.

A szervezetek vezetőinek a fele diplomás, harmadának középfokú végzettsége van, 15%-uk nyolc általánost végzett. Kétharmaduk aktív dolgozó, egyharmaduk nyugdíjas. A helyi egyesületek

vezetői között több a felsőfokú végzettségű nyugdíjas, mint a helyben szerveződő országos egyesületek vezetői körében.

A civil szervezetek taglétszáma

Az egyesületek taglétszámáról csak hozzávetőleges adatok vannak. Az országos szervezeteknél előfordult, hogy a helyi csoportok az országos taglétszámot tekintették mérvadónak, míg mások a területi egység létszámát. A járszági civil szervezetek a tagok száma alapján az alábbiak szerint oszlottak meg.

Tagok száma (N=6520)	Szervezetek száma (N=57)
50 alatt	25
51-100	13
101-200	10
201 fölött	9

Kis létszámú szervezetek az alapítványok, ahol 5-7 fős kuratórium kezeli az alapítványi vagyont. Jellemzően 50 fő alattiak a szabadidős egyesületek: a hagyományőrző csoportok, a táncszoportok, szakkörök, de az országos szervezetek – így például a tűzoltó egyesületek, a vakok és gyengénlátók egyesületének helyi csoportjai is ebbe a kategóriába sorolták magukat.

200 tag fölött jelölte meg a szervezeti tagságot a mozgássérültek több helyi csoportja, melyek 5 járszági településen is működnek. A horgászegyesületek diákönkormányzatok, a nyugdíjasok érdekvédelmi egyesülete és a baráti társaságok is 200 feletti létszámmal rendelkeznek.

Többnyire 100-200 között van a tagok száma faluszépítő, városvédő és más lokálpatrióta egyesületekben, de ez a létszám jellemző néhány gazdakörre is.

Az aktív résztvevők azonban a tagság nem egészen 30%-át teszik ki.

A szervezetek, közösségek céljai

A vezetők saját szervezetük tevékenységi körén kívül gyakran fogalmaztak céljaikban eszmei értékeket és olyan konkrét teendőket is, amelyek nem közvetlenül kapcsolódnak szervezetük profiljához. Ezt néhány példával is illusztrálnám.

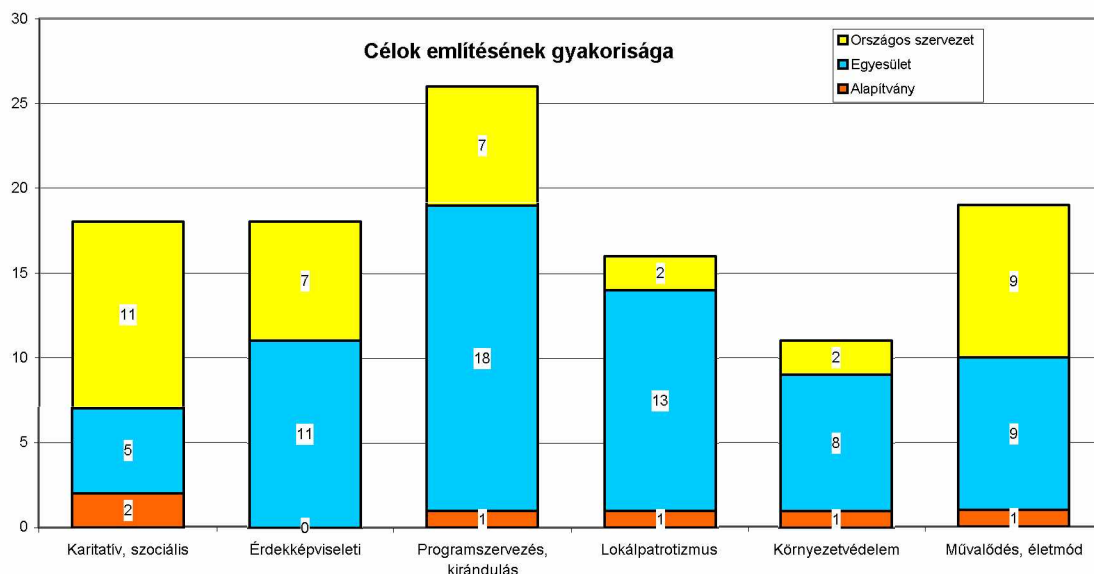
„Pártoktól független vitafórum biztosítása, a közélet, a község jövője iránt érdeklődők számára. Előadások és egyéb kulturális rendezvények szervezése.”

„Közérdekű és egyéb szociális problémák megoldásának segítése, érdekvédelem és érdekképviselet megvalósítása. A szabadidő kulturált eltöltésének biztosítása, a haladó katonai hagyományok ápolása”

„Emberebb ember, magyarabb magyar. Célunk, hogy közreműködjünk a fiatalok lelki, szellemi és fizikai képességeinek, valamint szociális érzékének kifejlesztésében. Ezzel is elősegítve, hogy a helyi nemzeti és nemzetközi közösségnek felelős állampolgáraként jellemes tagjává váljanak.”

„A hagyományok feltárása, megőrzése a jövő számára: helyi patriotizmus. Község alakítása ezek megvalósítása érdekében. Célunk még a környezetvédelem és a természetvédelem, a kapcsolatépítés a Járszáiban és az országban.”

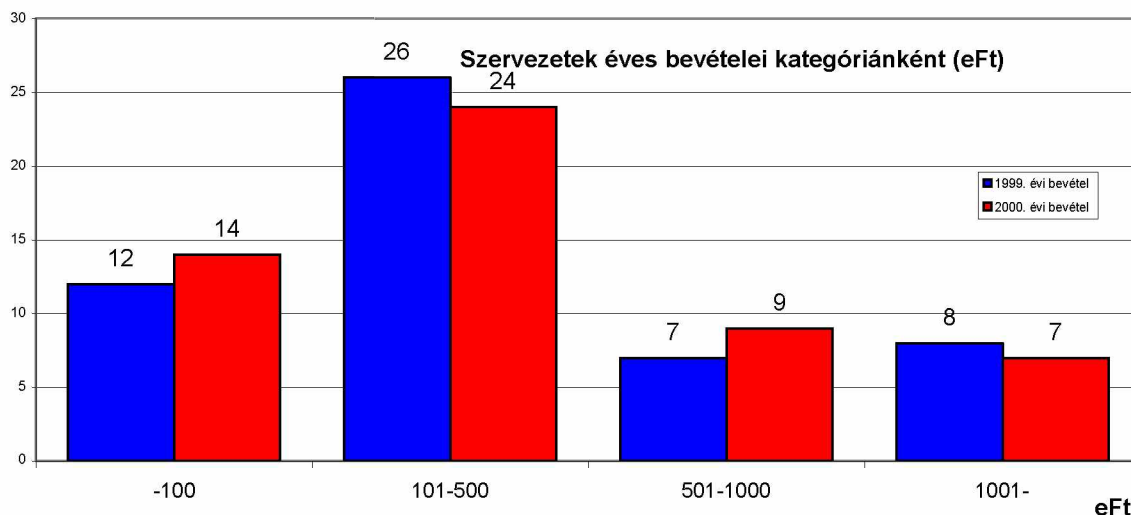
A leggyakrabban említett válaszelemeket a szervezet céljaival kapcsolatosan: ábrázoljuk.

A leggyakrabban célként megnevezett tevékenység, amelynek közösség-szervező hatását is kiemelték a válaszokban a programszervezés, kirándulás. Ezt a vizsgált szervezetek fele említette, azonos arányban a helyi és országos csoportok tagjai körében. Közel annyian (46,4 %) neveztek meg célként az oktatást, művelődést, életmóddal kapcsolatos tanácsadást. Az érdekképviselést a válaszolók egyharmada tartotta céljának, többen a csak helyi szerveződésű, mint az országos szervezetek tagjai közül. A lokálpatrióta érték (28,6%) a környezetvédelemhez hasonlóan (20%) gyakran szerepelt a célok között, ezt érthető módon nagyrészt a helyi csoportok foglalmazták meg.

A szervezetek működésének finanszírozása

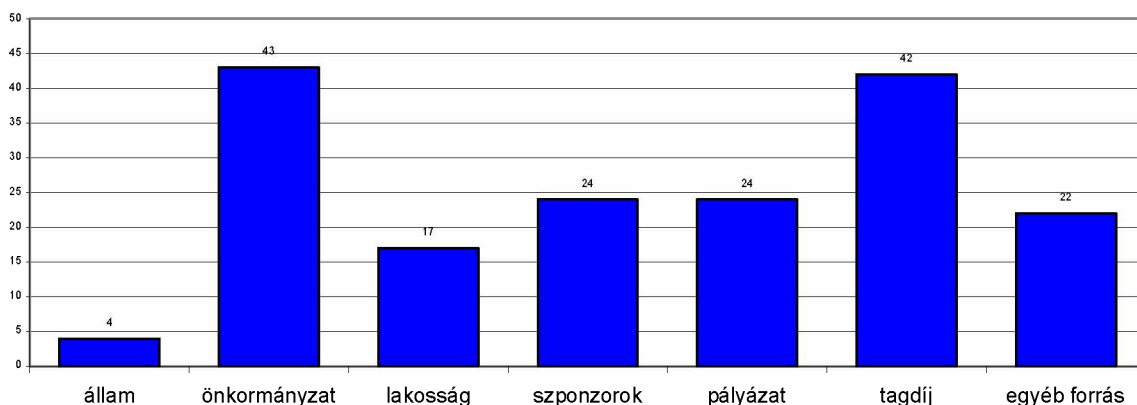
A finanszírozással kapcsolatos kérdések a működő szervezetek bevételeinek nagyságára és forrásaira vonatkoztak. A bevételek összege 1999-ben 32.337 eFt, 2000-ben minimális növekedéssel 33.496 eFt volt.

A szervezetek negyedének egyáltalán nem változott az éves bevétele, a felénél 10%-on belül volt a változás, csak a többi esetben adódott ennél nagyobb eltérés. A pénzüsszegek elsősorban a tevékenységi köröktől függenek, kisebb összegekkel gazdálkodnak a kulturális, egészségügyi feladatokat ellátó szervezetek, nagyobb összegekkel gazdálkodnak a tűzoltók, sportegyesületek, ide sorolva a horgászokat, vadászokat.

A másik kérdés arra vonatkozott, hogy az éves bevétel összege milyen forrásból ered.

Bevételek forrása

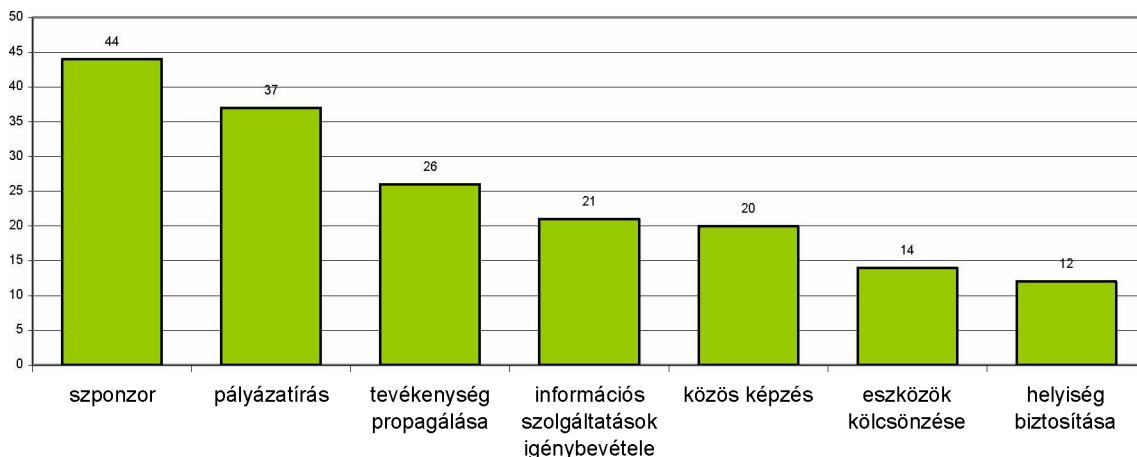

A grafikonból látható, hogy a legtöbb szervezet számára a legbiztosabb támaszok az önkormányzatok, melyek a civil szervezetek 75%-át támogatják. A felvételben szereplő szervezetek közül a horgászok, vadászok egyes gazdakörök és a cigány szervezetek nem jelölték meg támogatóként az önkormányzatokat. A másik biztos bevétel a tagdíjából származik, a szervezetek háromnegyede rendelkezik ezzel a forrással. A pályázatokkal 42%-uknak sikerült növelni éves költségvetésüket. Bizonyára többeknek gondot okoz a pályázati lehetőségek felkutatása és a formai feltételeknek való megfelelés. Az egyik kérdőívhez például egy levél volt csatolva, melyben a vakok és gyengénlátók klubjának nyugdíjas vezetője többek között elpanaszolta, hogy pályázati beadványaikra még csak nem is válaszolnak.

A civil szervezetek igénye a segítségnyújtásra

A civil szervezetek működéséhez több feltétel szükséges. Az egyik zárt kérdésben 7 konkrét lehetőség közül lehetett választani (akár többet is)

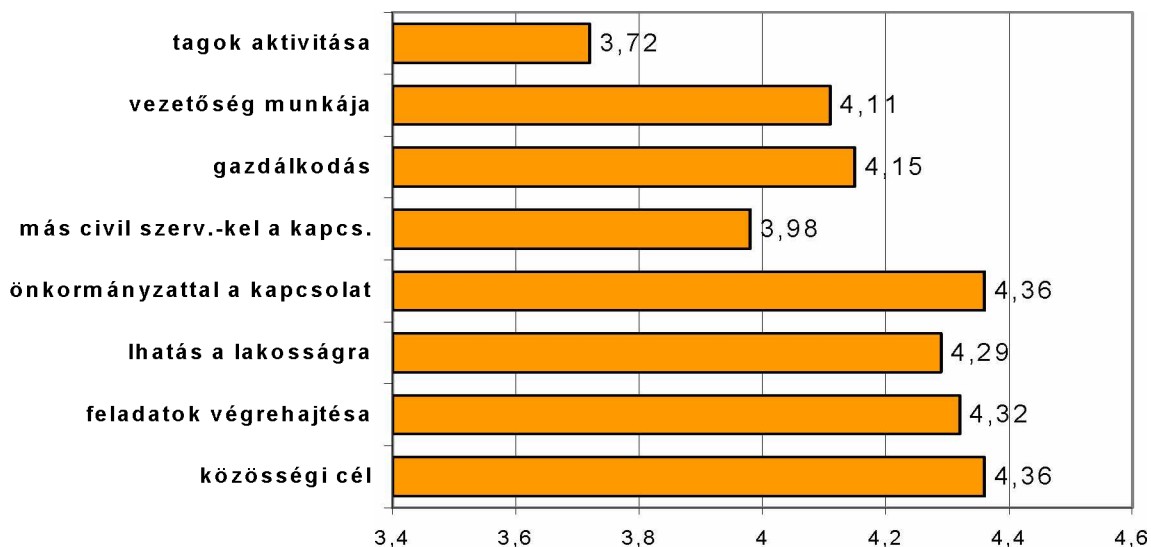
Segítségnyújtási formák választéka

A megkérdezettek átlagosan három választ jelöltek meg. A fenti sorrendből a problémák fontossága és egymásba olvadása körvonalazódik. A legnagyobb szükségük pénzre és azon készségek jobb elsajátítására lenne, amivel több pénzre tudnának szert tenni. Szükségük lenne még arra, hogy népszerűsítsék, menedzseljék tevékenységüket és az információs szolgáltatások igénybevitelével ők maguk is jobban tudjanak kapcsolatot teremteni a külvilággal.

Egy másik kérdésben iskolai osztályzatokkal kellett minősíteni saját szervezetük tevékenységét és kapcsolataikat.

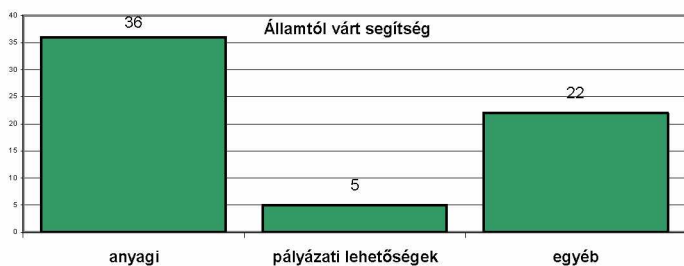
A tevékenység és a kapcsolatok minősítése

A civil szervezetek igényei az intézményektől és a lakosságtól

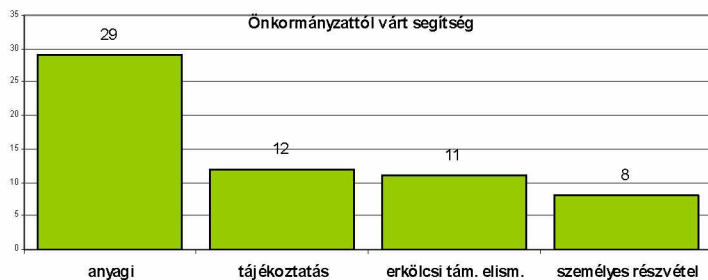
Az előző grafikonon láthattuk, hogy a civil szervezetek céljaik mellett az önkormányzatokkal való kapcsolatukat értékelték a legjobban. Ez az elégedettség azonban viszonylagos, nem azt jelenti, hogy a „civileknek” ne lennének a meglévő támogatásokon, együttműködéseken túl jogos, vagy kevésbé jogos igényeik. Az egyik kérdéscsoportban nem csak az önkormányzatok, de az önkormányzati intézmények, a lakosság és az állam részéről várt, igényelt segítség felől érdeklődtek a civil vezetőktől.

Kitől milyen segítséget várnak a civil szervezetek?

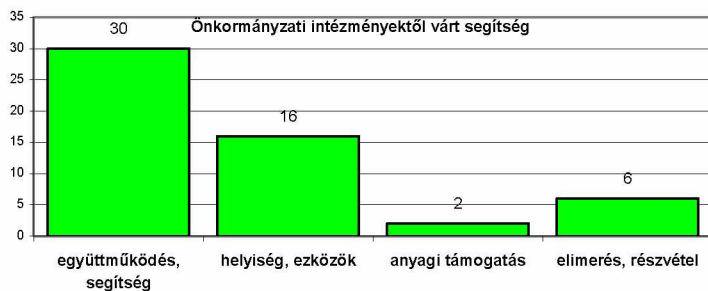
Válaszelemek száma: 63

Válaszolt: 48

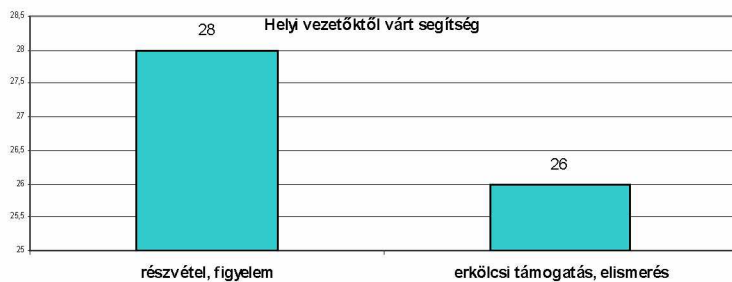
Válaszelemek száma: 60

Válaszolt: 39

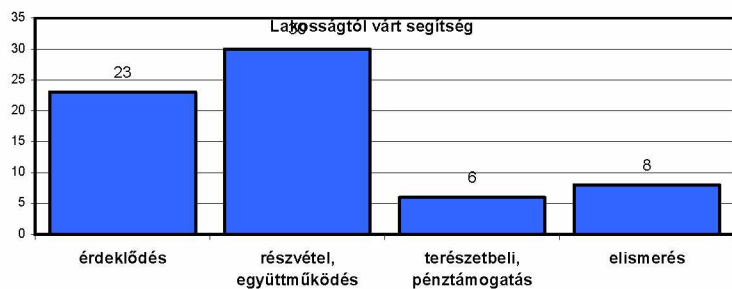
Válaszelemek száma: 54

Válaszolt: 38

Válaszelemek száma: 54

Válaszolt: 35

Válaszelemek száma: 67

Válaszolt: 42

Szociológiai vizsgálatok tapasztalatai szerint a szabadon megválaszolható kérdésekre adott válaszelemek száma az érdekeltség mértékét és differenciáltságát mutatja hasonlóan, a kérdésre válaszolók arányához. Eszerint a civil szervezeteknek elsősorban a lakossággal és az állammal szemben vannak elvárásaik. A megkérdezettek az államtól várt segítségre 84, a lakosságtól 76, az önkormányzattól 68, az önkormányzati intézményektől 67, a helyi vezetőktől 61 százaléka adott választ. Ha megnézzük a grafikonokat, láthatjuk, hogy az államtól várt segítségnek közel felét az egyéb elvárások jelentik. Mit tartalmaznak ezek a válaszok? Volt, aki ingatlant kért, mások az intézményi, szervezeti, törvényi változtatásokat szorgalmazták. A természetvédelemmel kapcsolatban a tulajdonosok felelősségére is felhívták a figyelmet. Egyesek konkrét problémák megoldását igényelnék az államtól, példaként idézem az egyik választ:

„Ha az ár- vagy belvíz miatt katasztrófális állapotok keletkeznek, például halpusztulás, akkor az államtól nem ígéretést és szavakban történő segítséget, hanem anyagi támogatást és tetteket várunk.”

Az önkormányzatoktól elsősorban anyagi hozzájárulást a működéshez, tájékoztatást és elismerést, személyes részvételt, az önkormányzati intézményektől pedig tevékenységgel és eszközökkel való segítséget várnak a civil szervezetek. A lakosságtól feléje irányuló igények csaknem 90%-a mentális értékekre, érdeklődésre, részvételre, elismerésre vonatkozott.

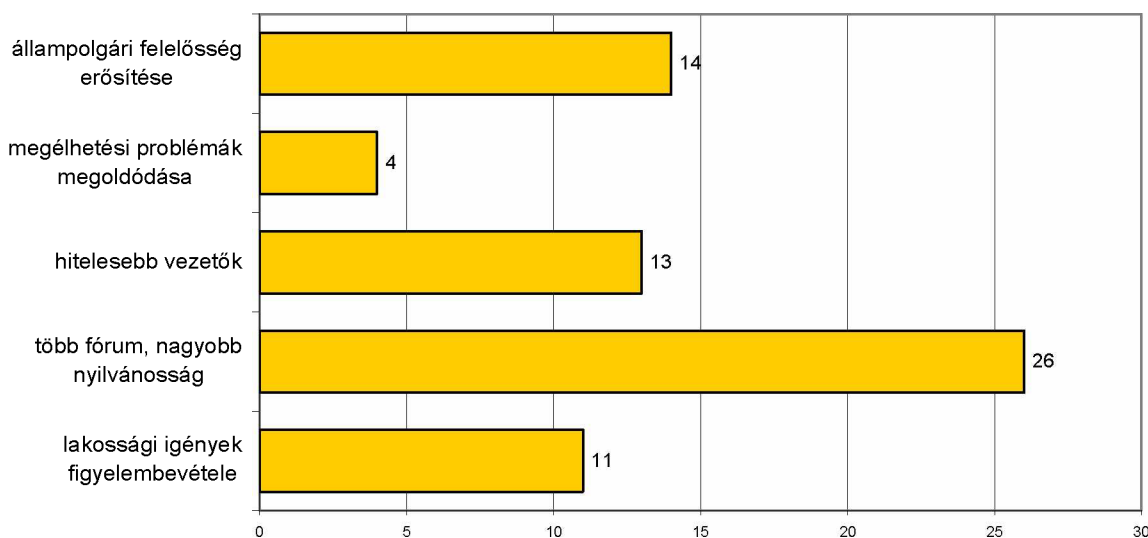
Segítséget többnyire abban kérünk, amiben hiányt szenvedünk és elvárásaink is elsősorban arra irányulnak, amiből a több jobb lenne. A kérdőív adatai azt tanúsítják, amit tapasztalatból bizonyára sokan tudnak, hogy a civil szervezetek egyik nagy gondja - a pénzhiány mellett - lakosság mérsékelt érdeklődése.

Egy másik kérdésben arra válaszoltak a megkérdezettek, hogy milyen civil szervezetekre volna még szükség. 33%-uk nem válaszolt, 23% pedig azt mondta, hogy minden van, legfeljebb a meglévők tevékenységét kellene erősíteni, összehangolni. A válaszolók közül a legtöbben az ifjúsági szervezeteket hiányolták (20%), kulturális klubokat (14%) valamint nem intézményfüggő szervezeteket (13%). Néhányan még hagyományörző csoportokat és közbiztonságot védő polgárőrség megszervezését hiányolták.

Válaszok a lakossági részvétel erősítésére

Említettük már hogy a rendszerváltás óta viharosan emelkedett a civil szervezetek száma, amelyet a törvényi lehetőségek tettek lehetővé. A lakosság egy része ennek következtében aktívabbá vált, másik része - talán a nagyobbik - passzívabbá. Általános jelenség, hogy az évenként kötelezően megrendezett falugyűlésen egyre kevesebben vesznek részt. Több polgármester számolt be arról, - nem a térségben, máshol - hogy még a 90-es évek elején 100-as nagyságrendben jelentek meg a falugyűlésen, az évtized utolsó éveiben már előfordult, hogy a hivatalos beszámolót tartó vezetés nagyobb létszámú volt, mint a közönsége. Ebben a vizsgálatban mégis a legtöbben a nyilvánosságot, tájékoztatást hiányolták, amikor azt kérdeztük, hogyan lehetne a lakosság részvételét növelni a közügyekben. A válaszok az alábbi arányban oszlottak meg.

A lakossági részvétel erősítésére adott válaszok megoszlása

Az egyik válaszoló a rendszeres tájékoztatás megoldására városi fórum létrehozását javasolta. Volt, aki úgy látta, hogy a település vezetői csak az önkormányzati munkával foglalkoznak, a lakossággal nem törődnek. Egy másik válaszoló úgy vélte, hogy a közügyek, a közérdek iránti figyelmet, a lakossági aktivitást a civil szervezetek tagságának összefogásával lehetne növelni.

A civil szervezetek erősségei és gyengeségei

Arról, hogy mit tartanak eredményesnek és gyengének saját tevékenységükben a kérdőív mellett egy szabad beszélgetés formájában is érdeklődtek a vizsgálat szervezői. A beszélgetés konzekvenciáit ún. SWOT-analízis módszerével Kozma Boglárka összesítette. Az elemzés fontos kiegészítője a kérdőíves válaszoknak, de mondhatjuk azt is, hogy kérdőíves válaszok egészítik ki a beszélgetéseket. A kérdőívekből elsősorban a konkrét eredmények és gyengeségek fogalmazódtak meg, a SWOT-analízisben nagyobb hangsúlyt kaptak a magatartás-, gondolkodásbeli, egyszóval a mentális tényezők és a tágabb környezet segítő és gátló körülményei, hatásai.

Először nézzük miről számolnak be a kérdőívek! A szervezetek legfőbb eredményként – érthetően – a saját tevékenységi körben végzett munkát értékelik. Mielőtt bemutatnám a válaszlelemek kategóriáit, idéznék néhány részletet a válaszokból.

„Igyekszünk szépséget, harmóniát mutatni az embereknek. Felhívjuk a figyelmet a környezet tisztántartására, virágosítására, rendezvényeket, bemutatókat szervezünk, gyűjteményeinket kiállításokon mutatjuk be.”

Hozzásegítjük sorstársainkat, hogy a társadalom és a helyi közösség egyenrangú tagjai legyenek és érvényesüljenek alapvető emberi jogaik. Ehhez képzési lehetőséggel, tanácsadással, problémáik meghallgatásával, kezelésével segítjük őket.”

„Az utókor számára megőrizzük azoknak a személyeknek az emlékét, akikre büszke lehet a város.”

„Megelevenítjük a régi vásárokat, hagyományos jász ételeket állítunk elő.”

„Együttesünk belföldi és külföldi sikereivel meggyőzzük a tagokat és a szülőket, hogy eredményt csak rendszeres, minőségi munkával lehet elérni. Így az egyesület csoportja kilépett a „szakköröcske” kategóriából.”

„Helytörténeti gyűjteményt létesítünk, szüreti felvonulást szervezünk.”

„Biztosítjuk a kulturált szabadidő eltöltésének feltételeit: előadásokat, kirándulásokat, gyógyfürdő látogatást szervezünk.”

„A fiatalok egészségesebb emberi életre nevelése, a közösségi kapcsolatok fejlesztése, a természet-szeretet kialakítása.”

Végül egy sportegyesület vezetőjétől idézek, aki úgy tartotta: „Nehéz feltételek között a minimális szintű létezés is eredmény.”

A leggyakoribb válaszlelemeket kategóriákba sorolva ábráztuk.

Eredmények a tevékenységben

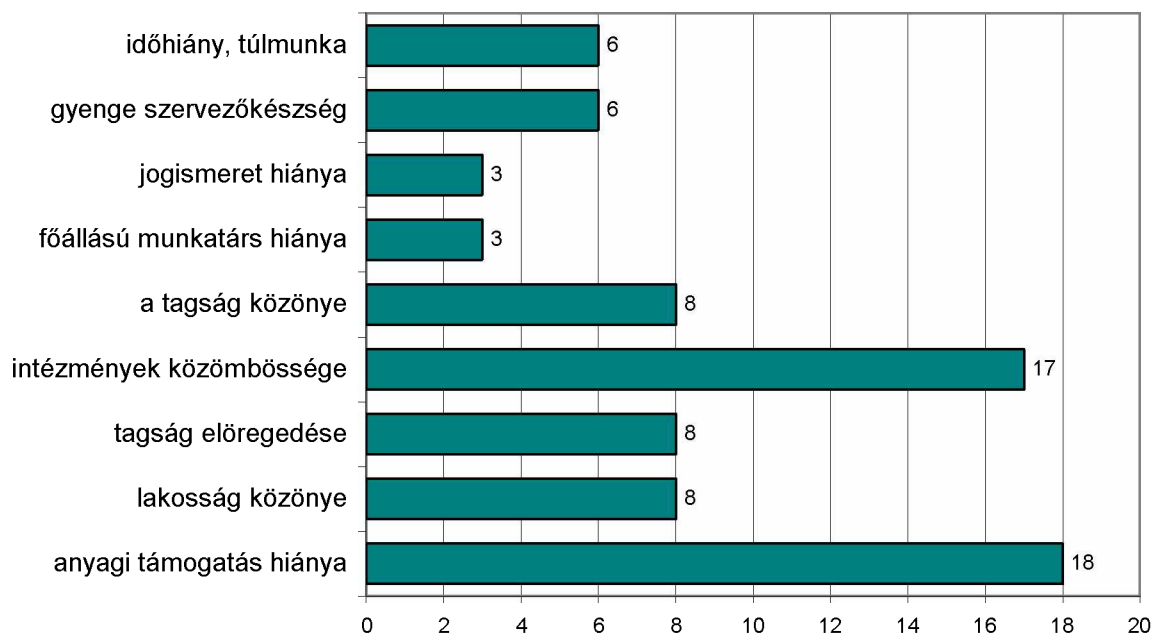

A programszervezésen a civil szervezetek elsősorban a tevékenységi körükkel kapcsolatos rendezvényeket említették. A SWOT-elemzés a civil szervezet pozitív értékeként emelte ki az emberek nyíltságát, barátságosságát, az együttlétek kellemes légkörét, a civil szervezetek vezetőinek elhivatottságát, lelkiismeretességét, kezdeményezőkézségét. Szintén pozitívumként értékelhető az együttműködési készség, egymás rendezvényei, tevékenysége iránti érdeklődés, amely ösztönzően hat és egészséges versenyszellemmel párosul. Jó véleményük van a helyi médiáról, (újság, TV, rádió) többen igyekeznek élni ezekkel a kommunikációs lehetőségekkel. Szóba került a Jászság kedvező földrajzi pozíciója, (három megye határa) a települések könnyű megközelíthetősége, melyek erősítik a kapcsolatok kialakulását, ápolását. Úgy vélték, hogy a civil szervezetek az önképzés műhelyei, a magányos emberek első számú társasági lehetőségei.

Civil szervezetek működésének gyengeségei

A működés gyengeségeiről szóló válaszlelemek sokfélék, de – a grafikonon is látható – nem olyan erősen motiváltak, mint az erősségek.

Gyengeségek oka a tevékenységben

Ezekon kívül említették még az infrastruktúra, a civil ház és az információk hiányát, a nyelvtudás szerény mértékét és azt, hogy nincs utánpótlás fiatalok köréből. Volt, aki a nehezedő életfeltételekkel magyarázta a tagság távolmaradását, mások az elanyagiasodott társadalom érdektelenségével. A SWOT-elemzés is az anyagi eszközök hiányát a pályázati lehetőségek szűkös voltát emelte ki. A civil szervezetek összetartásának hiánya mellett, szóba került még az intézményes szervezatlenség, szétforgácsolódás.

Mentalitásbeli negatívumokat is megfogalmaztak a beszélgetések során: az értetlenséget, érdektelenséget, lustaságot, pontatlanságot és a közösségi munka lebecsülését. A kistérségi infrastruktúra hiányosságaként a kerékpárutak és a vendéglátó kapacitás hiányát említették.

A jelenlegi problémák orvoslására azonban több lehetőséget is látnak a szervezetek vezetői. Elsősorban az összefogást, a közös célok, érdekek összehangolását tartják fontosnak, de új távlatot látnak a tágabb kapcsolatépítésre az internetes szolgáltatásokban, a média és a reklám népszerűsítő tevékenységében. Segítséget jelentene a civil szervezetek számára az önkormányzatban a civil referens kinevezése, valamint eszközbeszerzési pályázatok meghirdetése.

Bartos Nándor

ORSZÁGÉPÍTŐ JÁSZLADÁNYI KUBIKOSOK

Nagy vonalakban már századokkal ezelőtt ismerte a ladányi nép a kubikos munkát, mert vízjárta határában a Tisza és a Zagyva áradásai ellen gátakkal és levezető csatornák ásásával kellett védekeznie.¹ Pénzkereső foglalkozásként pedig mintegy 80-90 éve lett sok szegény ladányi ember élethivatása.

A redemptus korszak kiváltságos helyzete, „irányított” gazdálkodása akkor már a vége felé közeledett. A kapitalista fejlődés, ha lassan is, érezte hatását. A továbbra is nagymértékű állattenyésztés mellett fokozódott a gabonafélék termesztése. A külterjes gazdálkodáshoz aránylag kevés munkaerő kellett. Így a lakosság megszorodása, a földek elaprózódása egyre növelte a földnélküli mezőgazdasági munkások, cselédek és pásztorok számát. Igénytelen életük fenntartása mindig nagy nehézségbe ütközött, mert a tehetősebb gazdák a jelentkezőknek csak egy részét foglalkoztatták a belterjes gazdálkodás hiányában.

A föld szegényei azonban nem ijedtek meg az élet nehézségeitől. Részben a szomszéd községek uradalmaiba mentek dolgozni (mivel Jászladányon ilyenek nem voltak), de a merészebbek új életet választottak: kubikosok lettek. Eleinte csak szórványosan adták magukat erre a pályára, de mikor látták, hogy a vízszabályozási és vasútépítési konjunktúra idején jobban lehetett keresni kubikos munkával, mint a cselédkedéssel, mind nagyobb és nagyobb tömegekben rajzoltak szét az új munkaterületek elfoglalására.

Fellendülés hozott az 1873-ban – részben saját munkájukkal - elkészült a Budapest-Ujszász-Szolnok vasútvonal. Ezt követően a ladányiak Ujszásztól vonattal juthattak el a közelebbi vagy távolabbi munkahelyekre. Közben a közelben is akadt földmunka. Több éven át építették a Tisza és a Zagyva gátját, 1882-84-ben az Ujszász-Jászladány-Jászapáti vasútvonalat, 1891-92-ben pedig a Millér medrét.

1885-től már helyből vitte a vonat a ladányi kubikosokat az Osztrák-Magyar Monarchia minden részébe. Az Alföldön és a Dunántúlon kívül sokat jártak a Felvidékre, Erdélybe, Szlavóniában, Horvátországba, Boszniába, Szerbiába, Stájerországba, Csehországba. Földmunkájukkal hozzájárultak többek között a Duna, Tisza, Zagyva, Dráva, Szamos, Körös, Rába szabályozásához, a Fertő tó és az Ecsedi láp lecsapolásához, a Sárvíz, a Bega, a Berzava és más csatornák építéséhez és karbantartásához. Dolgoztak a legtöbb vasútvonalunk és műútunk földmunkáján, kavics- és homokbányákban, épületek földmunkálatain. Munkájuk nyomát hirdeti a sok város és falu közül Budapest és Prága, Marosvásárhely és Győr, Poprád és Fiume, Trencsénteplic és Balatonfüred, Solnok és Szombathely, Kassa és Baja, Kazincbarcika és Sztálinváros.

Csákányuk és ásójuk alapozta meg Budapest, Kazincbarcika és Sztálinváros parkjait, köztük jelentős részben a Margitsziget. Jelenleg is e helyeken dolgoznak legtöbben. Munkájuk nyomán kelt életre a Tisza és a Millér mentén a sok rizstelep (Tizzasüly, Besenyszög, Jászladány).

Nehéz számba venni azokat a helyeket, ahol munkálkodtak kubikosaink, mert 2-3 nemzedék már elhalt, és az élők sem emlékeznek minden munkahelyükre. Annyit azonban

¹ A hagyatékban fennmaradt dolgozat 1956 tavaszán készült. A 2000-ben elhunyt szerző 1914-ben született Jászladányon, ahol 1956 őszéig – eltávolításáig - a „városi iskola” igazgatója volt.

megállapíthatunk, hogy nem néhány száz, hanem ezernél is több ezeknek a városoknak és községeknek a száma.²

Igen nehéz a kubikos munka. Egészséget, erős embert, acél izmokat, nagy munkabírást kíván. Persze, ez nem azt jelenti, hogy csak öles emberek lehetnek földmunkások. Sokszor a kicsiny és szikár 55-60 kg-os emberek jobban bírják a munkát, mint a 80-90 kg súlyúak.

Ennek az életmódnak már hagyományai vannak, apáról fiúra száll sok esetben kubikos mesterség. Általában 16-18 éves korban szokták elkezdni, és vannak, akik 70-75 éves korukig bírják. Régebben gyakran előfordult, hogy a 14-15 éves fiúk is belekóstoltak a földmunkába apjuk mellett. Őket „csikóknak” nevezték, segítettek lapátolni, ásni, de fő tevékenységük az volt, hogy egy kötél segítségével húzták a taligát. Erre különösen akkor volt szükség, ha emelkedő úton tolták fel a földet. Így nagyobb lett a teljesítmény. Az is előfordult már, hogy egyik-másik fiatal kubikos a feleségét vitte magával „csikónak”. Ezzel aztán megoldotta a főzés és mosás problémáját is.

Munkába állásuk rendszerint toborzással történt. Ennek leggyakoribb formái:

a. A vállalkozó megbízottja jelent meg a községben, és dobszó útján hirdette a munkára való felvételt. Össze is írta, elvitte a megfelelő embereket.

b. A vállalkozó megbízásából a községi előjáróság végezte a toborzást az előbbi módon. Az előjáróság a szerződéseket is megkötötte.

c. Legtöbbször azonban egy-egy helybeli kubikos csapatvezetőt (bandagazdát, gödörgazdát) bíztak meg a toborzással. Ez volt a legegyszerűbb eset, mert ismerte az embereket, és így könnyen összeállította a szükséges létszámot. Jelentkező mindig volt elegendő. A toborzásnak e módját jelenleg is használják.

² Adataim szerint a következő helyeken dolgoztak a jászladányi kubikosok: Ajka, Akali, Albertfalva, Alesi, Alesut, Almásfüzitő, Alsóörs, Alsóvenics, Apc, Aszód, Árpás, Badaacsonytomaj, Baja, Balatonaliga, Balatonakarattya, Balatonalmádi, Balatonboglár, Balatonföldvár, Balatonfüred, Balatonfüzfő, Balatonkenese, Balatonlelle, Bácsalmás, Beregszász, Besenyszög, Beszterce, Biatorbány, Bokod, Boldogasszonybarátfalu, Boród /Bosznia/, Borsodnásasd, Börgend, Budafok, Budakeszi, Budapest, Budatétény, Cegléd, Cigánd, Csepel, Csicsó, Csillebérc, Csikszereda, Csongrád, Csorna, Csóvár, Dány, Debrecen, Déda, Dicsőszentmárton, Diósd, Disznaón, Dobsina, Dombó, Dombóvár, Dunaharaszti, Dunakeszi, Dunaszerdahely, Edelény, Ercsi, Eperjes, Erdélyfalva, Érd, Érdliget, Farkaslyuk, Felcsut, Felnémet, Felsővenice, Fenyőháza, Fenyvesvölgy, Féltorony, Fiume, Fonyód, Gálszécs, Gőd, Gődöllő, Gyöngyös, Gyöngyösoroszi, Győr, Hajmáskér, Hatvan, Hátszeg, Hegyeshalom, Herceghalom, Hévízgyörk, Homonna, Horvátországban: Dolnyi-Mikolác környéke, Horvátkimle, Homokterenye, Huszna, Illava, Inota, Isaszeg, Izbég, Jászberény, Jászkisér, Jászladány, Jutas, Kalinfalva, Kazincbarcika, Karánsebes, Kaposvár, Karcag, Kamaraerdő, Kassa, Katymány, Kádárta, Károlyváros, Kelenföld, Késmárk, Kisbér, Kisküküllő, Kissajó, Kisutcaujhely, Kistopolya, Komárom, Keszthely, Krivágyetva, Kurdesibrát, Lábatlan, Látvány, Lenti, Levélfalu, Lepsény, Lillafüred, Maglód, Margitsziget, Magyaróvár, Magyarszentmárton, Martfű Máramarosziget, Máriabesnyő, Máriaremete, Mátészalka, Medgyes, Mezőberény, Mezőhegyes, Mezőtúr, Miskolc, Mohács, Mosonszentandrás, Mosonszentjános, Nagypold, Nagykovácsi, Nagyküküllő, Nagymegyer, Nagyszeben, Nagysajó, Nagytétény, Németországban, Feketeerdő, Nickelsdorf /Miklóshalma/, Odombóvár, Oroszlány, Ostfiasszonyfa, Órmező, Palotás /Besenyszög/, Pácel, Petőfibánya, Pesterzsébet, Pilisszántó, Pilisszentiván, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pilisvörösvár, Piszke, Pomáz, Pomogy, Pokoltanya, Polgárdi, Poprád, Privige /Délvidéken/, Prága, Pusztakürt, Pusztamonostor, Pusztaszentandrás, Pusztaszentistván, Pusztavám, Ráhó, Rákospalota, Recsk, Répásfalva, Répcelak, Révfülöp, Rozsnyó, Rudabánya, Sajóbáony, Salgótarján, Sárbogárd, Sárvár, Sályi, Sátoraljaújhely, Segesvár, Selyp, Siófok, Simontornya, Somoskőújfalva, Sopron, Soroksár, Stájerországban: San-Marian, Zabron, Szajol, Szabadbattyán, Szarvas Százhalombatta, Szár, Szemere, Szekszárd, Székelykoocsárd, Székesfehérvár, Szentendre, Szerencs, Szeretfalva, Szerbszentmárton, Szentdomonkos, Szentlászló, Szigliget, Szolnok, Szombathely, Sztálinváros, Tahitőfalva, Tapolca, Tápiógyörgye, Tápiószőlő, Tápiósáp, Temesvár, Tihany, Tiszaderzs, Tiszapalkonya, Tiszasüly, Tiszalök, Tiszaszentimre, Tokaj, Tormallya, Törökbalint, Trencsén, Trencsénteplic, Ujdombovár, Ujpest, Ujszász, Ungvár, Uzsok, Valkó, Vaskút, Vasaskőfalva, Várpalota, Vác, Vácduka, Veszprém, Villány, Virgimnost /Horvátországban/, Zagyvarékas, Zalaegerszeg, Zalaszentmihály, Zamárdi, Zánkaköveskál, Zamburg / Szerbia / Zirc, Zsámbék.

A munkahelyre rendszerint a vállalkozó szállította a munkásokat. Kocsival, és vonattal, illetve csak vonattal vagy tehergépkocsival: ahogy fejlődött a közlekedés helyi viszonylata.

Évtizedekkel ezelőtt az volt a szokás, hogy a távoli munkahelyekről csak 4-6 hetenként jöhettek haza a vállalkozó költségén, sőt igen sokszor hónapokig sem kerültek haza. Bár akinek volt munkásigazolványa, annak alapján kedvezményes jeggyel utazhatott.

Leginkább a tavasz kinyíltával kezdődött a kubikosok munkája, és a tél beálltaig tartott. Aratni, csépelni azonban mindig hazajöttek. Ezelőtt télen nem igen dolgoztak. Aki már koratavasszal elment munkára, hogy a húsvéti vásárban malacot tudjon venni, azt igen szegény embernek tartották.

Az 1930-as évek végén nagy küzdelemmel elérték, hogy külön munkásvonat vigye Ujszászon keresztül Budapestre a kubikosokat és egyéb dolgozókat. Ekkor már 1-2 hetenként is könnyen hazajöhettek.

1945 óta Ujszász és Vámosgyörk felé egyaránt megy munkásvonat. (Az előző Budapestre és ezen keresztül a Dunántúlra, a másik Gyöngyösre, Kazincbarcikára, Miskolcra.) Munkásvonatok csak a nagyobb munkahelyekre mennek, de az olcsó munkásjeggyel bárhova elutazhatnak a dolgozók, pl. Budapestre és vissza 7,10 Ft kerül egy jegy.

A kubikosok szerszámai: taliga, csákány, ásó, lapát, hám (nyakló), benéző kereszt (egy-egy munkacsapat részére) sárvakaró. Taligájuk különleges szerkesztésű alkotmány. Úgy állítják össze, hogy a teher legnagyobb része a kerékre nehezedik, és „viszonylag” könnyen lehet tolni. De ilyen taligát nem tudnak ám mindenhol csinálni! A kubikosok ősi fészken: Csongrádon és Szentesen értenek ehhez legjobban a taligakészítő mesterek. A ladányiak jobban szerették az öblösebb, de mégis formásabb szentesi taligát. Nem egyenként rendelték ezeket, hanem közösen hozattak 10-20-at egyszerre. Egy-egy ilyen taliga 30-50 évig szolgálta a gazdáját. A többi szerszám is kitűnő minőségű volt. Rossz szerszámmal soha nem dolgozott jó kubikos.

A magánvállalkozók nem adtak szerszámot. Így minden munkahelyre a kubikosok vitték azokat. Jellegzetes látvány volt, mikor a kubikosok tömege tolt a vonathoz a szerszámmal, élelemmel, ruhafélével megrakott taligát. Most már csak egy-egy aktatáskával vagy bőrönddel utaznak ők is, mert az állami vállalatok mindenről gondoskodnak.

A kubikosok munkaköre általában a földmunka: csákányozás, ásás, lapátolás és a föld elszállítása taligán. Nagyobb távolságra kordélyosok, illetve tehergépkocsik és dömperek szállítják a földet.

Bár mérnökök és egyéb szakemberek irányítják a földmunkát, mégis nagy hozzáértést és szakértelmet kíván ez a folyamat a benne dolgozóktól is. A gyakorlott kubikosokból lett csapatvezetők, gödörgazdák sokszor már benéző kereszt és zsinórkihúzás nélkül, csupán szemmértékkel is tudják irányítani a munkát. De így van ezzel minden kubikos.

A felületes szemlélő azt gondolhatná, hogy a kubikos munkája mindig egyforma. Pedig hát nagyon is változatos. A szabóéhoz hasonlít e szempontból: mindig más-más az anyag és a mérték, tehát szó sem lehet egyformaságról. Más munka esik a ferde, vízszintes és hullámos talajon, más ez köves, homokos vagy anyagos, száraz vagy vizenyős területen. Nagy a különbség időben, fáradságban, eredményben, ha a föld felszínén 1-2 ásonyomnyira kell a földet kitermelni, és más, ha több méter mélységből kell ezt tenni. Ugyancsak nem mindegy, hogy vízszintesen tolják el a földet néhány méternyire, vagy 6-8 méter magas töltésre csúszós talajon.

A múlt század vége óta gépek is segítik a kubikosok munkáját. Régebben inkább csak csatornák ásásakor, mocsarak lecsapolásakor dolgoztak szórványosan gépek, ma azonban minden nagyobb méretű földmunka nehezét ezek végzik. (Kotrógépek, sáncolók,

földmarkolók, földgyaluk, dömperek, tehergépkocsik stb.) Ezek mellett csak az egyenetlés, lapátolás a földmunkások dolga, és taligán kevesebb földet kell elhordaniuk.

Munkaidejük a századfordulóig látástól-vakulásig tartott. 1906-ban ezt 10-12 órában szabályozták, de nem igen tartották meg. Csak ritkán dolgoztak órábérben. Inkább a teljesítményért választották, bár ez sokkal fárasztóbb. Csapatokban, brigádokban dolgoztak, illetve dolgoznak. Általában mindig jobban kerestek, mint a napszámosok vagy segédmunkások. 1945 óta heti 48 órát dolgoznak 5 nap alatt, és így két szabad napjuk van: szombat és vasárnap.

Naponta 4-10 köbméter földet tudnak megmozgatni a föld minőségétől és a szállítás távolságától függően. A század elején 50-80 forintot, az 1930-as években 60-70 pengőt kerestek havonta, jelenleg pedig 1200-2000 forintot.

Érdemes megfigyelni, hogy milyen magas színvonalú a teljesítménybérért dolgozó kubikosok munkaerőkölcse. Bármennyire is szeretnék, mégsem lehet mindig teljesen egyforma munkabírású embereket összeválogatni egy-egy munkacsapatba. A pénzt azonban egyformán kapják a brigád tagjai, tehát dolgozniuk is egyformán kell. Ezért lehet látni, mennyire igyekeznek a gyengébb fizikumú emberek, nehogy lemaradjanak a többiek mellett. Néha még gyorsabban lapátolják a földet, és jobban megrakják taligájukat, mint kellene, hogy ne legyen hiba a becsület körül. Ilyenkor az erősebbek elismerően korholják erőfeszítésük miatt a küszködőket, ahol csak lehet, könnyítenek rajtuk, látván a jóakaratot.

Előfordul azonban az ellenkező eset is, amikor egyik-másik ember a többen élősöködik, és kihúzza magát a közös munkából. Az ilyenek aztán hamar oda a becsülete: kigolyózzák a csapatból. Régen egyéni-vagy a csapatversenyek nem voltak. Aki mégis többet akart keresni, az kiszökött kora hajnalkor, és előre dolgozott.

A szocialista munkaversenyek során mutatták meg igazán a ladányi kubikosok, hogy országos hírű komoly eredményekből fakad: körülbelül 50 %-uk élmunkás vagy sztahanovista.

A munkában edzett és szívesen dolgozó földmunkások gyakran beleestek a munkanélküliség örvényébe, s így ki voltak szolgáltatva a munkaadók kényének-kedvének. Különösen az 1930-as évek elején volt túrhetetlen a helyzetük. Előfordult abban az időben, hogy még vonatra sem jutott pénzük, a munkásjegyet sem tudták megvenni, és gyalog tolták a taligát Pestre, de munkát nem kaptak. A hírhedt Teleki téren ütötték fel tanyájukat, s néha 200-300 ladányi kubikos várta ezernyi csongrádi, szentesi, mezőtúri, kalocsai, jászárokszállási földmunkással egyetemben a munkaalkalmat a megfelelő szállás, ruházat és élelem nélkül. A piaci bódék eresze alatt húzták meg magukat.

Most már mindez a múlté. Nemcsak, hogy megszűnt a munkanélküliség, hanem még télen is elég rendszeresen dolgoznak, a fizetett szabadságuk alatt végezhetik el itthoni munkájukat, illetve pihenhetik ki egész évi fáradtságukat a családi körben vagy a szakszervezeti üdülőkben.

Az elhalt régi kubikosok közül mint kiváló munkásokat még most is emlegetik Takács Lászlót, Berényi Mátyást, Vasas Mihályt, Göröcs Jánost, Kolonics Istvánt, Káldi Jánost, Szücs Jánost, Orosz Mihályt és másokat.

A legidősebb ladányi élő kubikos, 91 esztendő Pomázi János 17 éves korától 78 éves koráig dolgozott a szakmában, és mindig élenjáró volt a munkában. Méltó társai voltak: Litkei Kálmán, Káldi Márton, Turucz István, Cseh Ferenc, Homonnai András és a fiatalok százai.

Régen nem járt nyugdíj a kubikosoknak. Az 1929 óta teljesített megfelelő számú munkahét után azonban már sok idősebb földmunkás kap 400-500 Ft nyugdíjat.

A kubikos munka kiszívja az erőt az emberből. Csak jó és bőséges táplálékkal lehet ezt pótolni. A munkába indulók ezért otthon jól megrakják az élelmiszeres zsákot: 1-2 kenyér, 1-2 kg szalonna, több hétre való tarhonya és egyéb száraz tészta, paprika, só hagyma, elengedhetetlenül szükséges. A hazai élelem csak 1-2 hétig tart. Ha közben nem jönnek haza,

helyben veszik meg a szükségletet. Reggelire rendszerint kenyeret és szalonnát esznek, meg tejet, ha lehet kapni a munkahely közelében. Délben gyors ételt kell főzni, hogy ne lépjék túl az ebédidőt. Előkerülnek ilyenkor a kis vasbográcsok, és már készül is az illatos tarhonya- vagy tésztaleves. Külön-külön vagy párosával szoktak főzni. A vacsora főzéshez már több idő jut. Ilyenkor leginkább keménytarhonyát vagy paprikás krumplit főznek, de elég gyakran kerül sor szalonna-csurdításra is. Húsételt (főleg birka- vagy borjúpaprikást) inkább csak vasárnap készítenek, vagy esténként, ha könnyen jutnak hozzá.

A felszabadulás óta a legtöbb kubikos munkahelyen is működik az üzemi konyha. Ez nagy könnyítés a munkában elfáradt dolgozóknak, mert napi 7 forintért reggelit, ebédet és vacsorát kapnak. Ahol van üzemi konyha, ott napi 6, ahol nincs, ott napi 10 forint különlési pótlékot kapnak. Ez kevés pótlással elegendő a kosztra.

Öltözködésük sokat változott és fejlődött 80-90 év alatt. Férfi népviseletnek már a múlt század második felében is alig találjuk nyomát nálunk. Mezítláb, bocskorban vagy bakancsban, ingben, gatyában, illetve elnyútt cejg ruhákban dolgoztak a nagyapák. Az unokák öltözete főleg abban különbözik, hogy hiányzik a bocskor és a hosszú gatyá, nem fehér az ing, és jó időben meztelen felsőtesttel is dolgoznak. Ünnepi, illetve munkán kívüli viselet szempontjából jóval túlszárnyalják a mostani fiatalok a régieket. Azelőtt egy ünnepi - rendszerint fekete - ruha megtette évtizedekig, mert ritkán viselték, most évente többször is vesznek újat, divatosat a fiatalok.

Szállásuk a munkahelyen egészen kezdetleges volt az utóbbi évtizedig. Gyékényből, nádból, építkezési deszkából készítették kunyhót, és abban laktak. A szabadon elszórt szalmán feküdtek úgy, hogy az elmaradhatatlan bundával, szűrrel, később rossz kabáttal, pokróccal burkolták be magukat. A tisztálkodási lehetőség volt a legprimitívebb. Ma már a nagyobb munkahelyeken az egészségügyi követelményeknek megfelelő munkásszállások állnak a földmunkások rendelkezésére. (Sodronyos vaságyak matraccal, 2-2 takaróval, lepedővel, 1 vánkossal. Kéthetenként váltják az ágyneműt.) Zuhany és mosdó biztosítja a tisztálkodási lehetőségeket. Rádió, sakk, társasjáték, folyóiratok és újságok elégítik ki a kulturális szükségleteket. E helyen már kultúremlékhez méltó az otthontól elszakadt dolgozók élete.

Régen a szórakozásra sem idő, sem kedv nem volt a napi 12-14 órai munka után. Esetleg beszélgettek főzés és szalonnasütés közben. Most a szombat és vasárnap mellett naponta délután 4-5 órától már szabadok: pihenhetnek, szórakozhatnak, művelődhetnek.

A kubikos életre leginkább a nincstelenség hajtotta az embereket, és ezért mindnyájan arra törekednek, hogy a családjuknak egy kis házat és néhány vékás földet vegyenek munkájuk eredményeként. A legtöbb esetben ez sikerült is. Alig van idősebb földmunkás, akinek ne lenne háza és egy kevés szerzett földje. Persze, ezért sokat kellett nélkülözni, fillért fillérré tenni.

A mai fiatalokban már nem buzog a földszerzés vágya, de még saját ház építésére sem gondolnak annyira, mint a régiek. Viszont jobban költenek bútorra, rádióra, kerékpárra, ruházkodásra, szórakozásra.

A Jászládányról más vidékre járó munkások száma közel 2000. Ezek túlnyomó többsége kubikos. Már évtizedekkel ezelőtt számígtatták, hogy a községbe évente több pénzt hoznak a földmunkások, mint amennyit az egy évben termelt búza (300-400 vagon) ér.

A más vidéken dolgozó földmunkások kisebb-nagyobb közösségekben tevékenykednek, s így jobban megszokták a szervezethez, mint a földműveléssel foglalkozók. Vasárnaponként és téli pihenőjük alkalmával gyakran összejöttek beszélgetés, szórakozás céljából. Eleinte csak egymás házában, az utcán és a kocsmában találkoznak, az 1890-es évek elején pedig Munkáskör néven egyesületet alapítottak. Kezdetben bérelt szobában húzták meg magukat, majd a tagdíj-fillérekkel és önkéntes adakozásból egy nádas házat vettek egyesületi helyiségnek.

1906 táján lett a Munkáskör élete szervezettebb. A Viharsarok megmozdulásait együttérzéssel figyelték, de a biztosabb, nyugodtabb működés kedvéért politika-mentesen állították össze az alapszabályokat, és továbbra is elszigetelve maradtak az országos munkásmozgalomtól.

1919-ben a fellendült politikai életben vezető szerepet töltöttek be az országot látott földmunkások. A tanácsköztársaság idején a helyi direktórium vezetője Katona Ignác, politikailag tájékozott kubikos volt. (1944-ben ezért elhurcolták, vissza sem jött többé, 1945-ben utcát neveztek el róla.) Az 1919-ben megalakult szakszervezetek közül legismertebb, legnagyobb létszámú és legjobban működő a Földmunkás szakszervezet volt.

Az 1920-as évek vége felé elhatározták a Munkáskör tagjai, hogy kis nádas házuk helyett szép és modern székházat építenek. A határozatot tett követte. Társadalmi munkában vályogot vertek. Téglát és követ vettek aratással, csépléssel keresett búzájuk felajánlott részéből. Közben állami kölcsönt is kértek és kaptak. Ennek egy részét később nem kellett megadni. Így felépült a Népkör szép épülete 1928-ra. Volt abban könyvtár, olvasó szoba, hivatalos helyiség, gondnoki lakás, mozi és kocsmá. A két utóbbi 1947-ig a Népkör kezelésében működött. 1955-ben Petőfi Olvasókör néven kelt életre a kubikosok és mezőgazdasági munkások kulturális szervezete. A Népkör az 1930-as években is politikamentes egyesület volt hivatalosan, de természetes, hogy a tagság rendszeresen megbeszélte a politikai eseményeket. Illegálisan működött ott a KMP egy sejtje. Irányítója Pomázi Ignác volt, aki 1925-ben lépett a KMP-be és Budapesten szemináriumokat végzett. Ez az illegális szervezet Szolnokkal tartotta a kapcsolatot (Tisza Antallal), s az összekötők is szolnokiak voltak. 1940-ben a II. világháború szétszórta ezt a kis szervezetet.

A felszabadulás után igen megerősödött a kubikosok politikai tekintélye. Egyaránt vezető szerepet töltöttek be az Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Bizottság, a Földigénylő Bizottság, a Népkörben működő DÉFOSZ, majd később a tanács irányításában, s e szerepüket jelenleg is tartják a megfelelő helyeken. Így már elmondhatjuk, hogy a jászladányi kubikosok földmunkával és politikai téren egyaránt építik az országot.

Dózsa István

ADATOK A MAKFALVI DÓSA ÉS A SÓTI CSALÁD TÖRTÉNETÉHEZ

Édesapám Dózsa István 1916. április 26-án született Jászapátiban. Nagyivű pályát futott be; 1938-ban állatorvos-doktori diplomát szerzett, majd gyakornokként és tanársegédként dolgozott az Állatorvosi Egyetemen. 1941-től előbb Szentgotthárdon, majd Marcaliban praktizált. 1958-tól a Fővárosi Állatkert főállatorvosa lett, 1962-ben védte meg Higiénés vizsgálatok a budapesti Állatkert Madárosztályán című kandidátusi disszertációját. 1964-től 1977-es nyugdíjazásáig a Fővárosi Állategészségügyi Telep intézményvezető főállatorvosaként dolgozott.

1979. január 22.-én kezdte írni az "Emlékezéseim" c. többszáz oldalas munkáját, főleg nekünk gyermekeinek. A memoárból sugárzik szülőföldjéhez való ragaszkodás, őseinek és rokonainak tisztelete. Természetesen saját életét, pályafutását is elmeséli, melynek jászági vonatkozásából válogattam ki az itt következő részleteket. A visszaemlékezést szüleim – általam felkutatott – családfáival egészítettem ki. – Dózsa Katalin

Apai őseim

Jászapáti nagyközség történetében írva vagyon: a makfalvi és dálnoki Dósa család 1700 körül vándorolt be Erdélyből, a Küküllő mentéről és telepedett le a Jászságban. Rövid idő alatt meglehetősen vagyonra és nagy tekintélyre tettek szert, annyira, hogy egyikük: Dósa József a kalapos király II. József uralkodása alatt Jász-Kun Főkapitány lett.

Ez a Jász-Kun Főkapitányság a híres jász-kun privilégium értelmében országos méltóság volt, zászlós úr, akinek zászlaja alatt gyülekeztek a jászok és kunok háború esetén, míg béke időkben is az adott terület legfőbb hatalmi szerve volt.

A történészek biztos sokkal jobban meg tudnák magyarázni ennek a közjogi méltóságnak a mibenlétét, én csak azt tudom nagy úr lehetett, mert - gyermek nélkül halván el - halála után testvérei, vagy hatan pert indítottak vagyonaért az özvegye ellen. A periratok jelentős részét dédnagyapám - Dósa Antal későbbi jászárokszállási főjegyző - lemásolta és abból az derül ki, hogy sok száz hold földje, hatalmas vagyona volt, amit egy latin nyelvű 1791-92-ből való leltár-másolat tételesen felsorol:.. Hogy mi lett a per vége azt nem tudom. Csak gondolom, hogy javarészt az ügyvédek kezén elsikkadt, mert dédapám Dósa Antal - akinek apja volt az egyik perlő, nagybátyja vagyonaért - már nem volt földesúr, csak községi jegyző lett, vagyon nélkül.

Ennek a Dósa Antalnak fiatal koráról nem sokat tudok. Kb. Petőfivel volt egyidős, és ami

egy Dósa név viselőjénél annak idején természetes volt, részt vett a szabadságharcban. Nagyanyám úgy mesélte, hadnagyi rangot ért el és ennek megfelelően becsülettel leült 4 év várfogságot a gyönyörű Tiroiban, Kufstein várában...

Dédapámról még annyit tudok, hogy későn nősült (kb. negyvenéves korában) és 1866-ban született egyetlen leánya (*egy fia kisgyermek korban meghalt -- D.K.*), Erzsébet, apai nagyanyám. Közbevetőleg még annyit el kell mondanom róla, hogy 1945-ben Szentgotthárdon lévén állatorvos, fél év alatt vagy tizenötezer ember fordult meg nálam,... ezek között több jászárokszállási is akadt. Engem furdalt a kíváncsiság és érdeklődtem, jobban mondva említettem nekik, hogy dédapám az ő falujukban volt főjegyző. Megdöbbenve hallottam - nem is egytől -, hogy ismerik a nevét, a róla festett arckép pedig még akkor is ott lógott a tanácsteremben, alatta a neve. Hogy igaz volt-e, vagy sem, sohasem ellenőriztem, bár meglepődtem, hogy közel száz évvel jegyzősködése után még nyoma lehet volt hivatalában.

...Apai nagyszüleim 1882-ben kötöttek házasságot és 14 év alatt "királyi kegyelemmel fiúsított nagyanyám" szült hat gyereket, akik közül egyet kiskorában elvitt a torokgyík (András 8 éves volt). Maradt négy fiú és mint középső, egy leány. Megélhetésüket Jászapáti nagyközségben a kereskedelem biztosította, ami magyarul azt jelenti, hogy falusi boltosok voltak.

Persze a századforduló táján ez sok munkát (volt, amikor egyszerre három üzletük volt), de jó megélhetést biztosított, sőt tartalékként kis vagyonkát is sikerült összegyűjteniük. Nagypám - aki felesége fiúsítása révén lett "nemes" - élte a vidéki "felső tízezer" kényelmes életét: úri kaszinóba járt, kártyázott, barátkozott. Közülük kiemelem Vágó Pált, aki annak idején jó nevű festő volt és ma is van múzeuma Jászapátin. Az üzletet nagyanyám irányította, nevelte a gyerekeit, vezette a háztartást, ami nem kis munkát jelentett - ha voltak is cselédei -, mert abban az időben a 8-10 bolti inas, segéd is a tulajdonos házában lakott és fizetésükhöz hozzátartozott a teljes ellátás.

Ahogy a fiúk elérték a tizedik évüket, apjuk elvitte őket egy-egy gimnáziummal rendelkező városba, és mivel akkor kollégium még legfeljebb Pápán, Sárospatakon, vagy Debrecenben volt, - meg gondolom olcsóbb volta miatt is - odaadta őket "kosztos diáknak " valamelyik parasztházhoz.

Ami előttem máig érthetetlen: nem egy városba adta őket, hanem ahányat, anyyifelé! Apám Kisújszállásra került, öccse Aradra, egyik bátyja Kézsmárkon diákoskodott, a másik pedig Nagyváradon. Lehet, hogy a hátsó gondolat az volt, minél önállóbbak legyenek?

Édesapám

Apám kiskoromban sokat mesélt diákkoráról, így megpróbálok ezekből egyet s mászt rögzíteni. A kosztos diák rendszer lényege az volt, hogy egy mai szemmel középparaszti kategóriába sorolható (15-20 holdas) család, akinek erre kedve kerekedett és volt megfelelő háza, berendezett egy szobát 3-4 diák részére és kialkudott havi járandóságért kosztot, szállást biztosított nekik. Ezek a diákok azután saját tehetségük, szorgalmuk szerint, vagy tanultak, vagy sem, vagy leérettségiztek vagy idő előtt abbahagyták. A diákcsínyek napirenden voltak.

De a házigazda sem fukarkodott az ötletekkel. Apám mesélte, hogy 13-14 éves korában a gazda egy vasárnap reggel kiment lovas kocsival a vagy 15 km-re lévő tanyájára és elvitte apámat is magával. Hazafelé a fél úton apám lekérdzkedett a "sürgős" dolgát elintézni. De alig lépett be a kukoricásba, a gazda közibe csapott lovainak és otthagyta. Este lett mire apám hazakutyagolt. Megkérdezte a gazdát, hogy miért hagyta ott? Az azt felelte, hogy csak egy közmondás igazáról akart meggyőződni, amelyik úgy szól: "aki szalad, halad, aki sz...rik, marad"....

Így tehát "érettnek" nyilvánítván, nem volt akadály annak, hogy a "nemesi" család ezen ifjú sarja Jászapáti nagyközség jegyzői hivatalában segédjegyző-gyakornoki állást vállaljon 1910-ben. A következő évben megismerkedett anyámmal, aki a Hevesi úti óvodában már 1908-tól óvónóként működött. A kölcsönös szerelem hamarosan kivirult, de a zord "nemesi" atyai konokság nem adta rá áldását, mert anyám nemcsak póri származású volt, hanem szegény is. Ennek a két adottságnak együttes fennforgása olyan meszaliánsznak számított abban az időben, amit atyai nagyszüleim nem túrhettek el. Megtagadtak minden további segítséget fiúktól és kilátásba helyezték a kitagadást. ha apám kitart szándéka mellett.

Apám szedte a sátorfáját és otthagyván szüleit, faluját, felment Pestre. Itt a kultuszminisztériumban helyezkedett el gyakornokként, majd elvégezve valamilyen felsőfokú számviteli tanfolyamot, számtisztté nevezték ki. Ez már olyan egzisztenciát jelentett, hogy ha anyámnak is sikerül Pesten elhelyezkedni, akkor családot alapíthattak volna. Azonban apám még sorkatonai szolgálata előtt volt, ezért 1913. szeptember 8-án, Kisasszony-napján eljegyezték egymást, és rá egy hónapra apám megkezdte egy éves katonai szolgálatát Egerben. Hogy aztán ebből az egy évből öt lett, azt előre senki sem tudhatta.

Apám testvérei és unokatestvéreim

Legidősebb bátyja: Jenő, meglehetősen csendes, kényelmes ember volt. Megelégedte négy gimnáziummal és visszament szülei mellé boltosnak.

A következő báty, Béla bácsi leérettségizett. Egy malom és villanytelep-tulajdonos családból származó felesége Rózsi néni volt. Hozománya 100 hold körüli birtok volt, előbb Hevesen majd Besenyőtelken művelte, illetve műveltette Béla bátyám, még pedig nem mint tulajdonos hanem mint vő. Ennek a Rózsika néninek volt egy pártában maradt nagynénje, őt elkommendálták Jenő bátyámhoz, nyitottak neki egy üzletet Egerben.. Két lányuk született.

Apám nővérét egy aradi származású tanító vette feleségül: Moldován Jenő. Ez is meszaliansz volt.

Apám öccse: Jóska bácsi sem nősült a szülők szándéka szerint, de ő a háború utánra halasztván ezt a tettet, addigra a családi körülmények is erősen átalakultak. Nagynéném férje - Moldován Jenő bácsi - ugyanis rábeszélte nagyszüleimet hadikölcsön jegyzésére és egyéb hasonló, gazdaságosnak egyáltalán nem nevezhető manőverre, miknek következtében vagyonuk, üzletük, házuk mindenestől elúszott, és ők ott maradtak öreg korukra minden támasz nélkül. Leköltöztek Kiskunhalasra - ahova legkisebb fiuk nősült - és nagyapám a húszas évek elején 68 éves korában ott is halt meg, ott temették el. Nagyanyám ezután hozzánk költözött Kiszpestre.

Apai unokatestvéreimről (tizenegyen voltak) csak felsorolásszerűen: Jenő bácsinak Egerben két lánya volt, Jolán (Conci becenévvel) és Juci. Férjhez mentek, egyikük férje állítólag tengerészkapitány volt, a másikéről nem hallottam.

Béla bácsinak Besenyőtelken két lánya és egy fia volt. A legidősebb - Rózsa - 2-3 éves korában olyan gerincsérülést szenvedett, hogy lábai bénák lettek, nem is fejlődtek tovább. Attól kezdve kb. 60 évig tolókoksin tolták egész életében. Kézimunkázgatott, én mindig jókedvűnek láttam. A fiú László volt, de cisztercitákhoz szegődött és a szerzetesi neve Márton lett. Jelenleg Apátszálláson plébános. Anyjuk halála után együtt élt az apa három gyermekével, akik közül a kisebb lány - Panni - férjhez ment ugyan egy orvoshoz, született egy kislányuk - Erzszi -, de rövidesen elváltak. Maga nevelte fel gyermekét, ma már többszörös nagymama.

Nagynénémnek Ilonka néninek öt gyermeke volt: négy lány és középen egy fiú. Böske volt a legidősebb, gyermeke nem volt

Milka a következő lány: két lányt hozott a világra, Évát és Lincsit. Férje

Matyasovszky János jó nevű sportoló, Balaton-átúszó bajnok, teniszező volt. Milka lányai közül Éva kis korában sokat volt nálunk hónapokig is. Ő 1930-ban született, később Árkus Jóska felesége lett, aki többek között a Ludas Matyi főszerkesztője volt. Később elváltak, egy leányuk született.

Lincsi is férjhez ment, gyermeke is született, de az 1956-os nagy gyermekbénulásos járvány során megbénult, évekig vastüdőben feküdt, fiatalon el is hunyt.

Jenő (Öcsi) volt az öt gyerek közül a középső, a 7. gimnázium után kimaradt villanszerelőnek ment. 20 éves korában Gyöngyös mellett egy villanyoszlopról leesett és szörnyethalt Nagy kezűgyessége volt, festői hajlamai művészi tehetségre utaltak.

Ica következett: két lánya - Ildikó és Emese - volt,

Piri (Irén) volt a legkisebb, nálam öt hónappal fiatalabb, kétszer ment férjhez, a második házassága nagyon jól sikerült. Férje Fejes Péter rendőr alezredes, kormánypilóta, volt műrepülő világbajnok és emellett rendkívül szimpatikus egyéniség volt. 1977. szeptemberében a MALÉV isztambuli menetrendszerű járatával - mint vezetőpilóta - Bukarest mellett lezuhant és szörnyethalt. Gyermeük nem volt. Jóska bácsi a legfiatalabb öccs, talán harminc éves sem volt, mikor agyvérzésben meghalt. Egy fia maradt, akit anyja, Aranka néni nevelt, keresztanyja: unokanővére Böske volt. A keresztségben az Ákos nevet kapta, de a család csak Bucónak hívta. A budapesti törvényszéken bíró, egy fiát ismerem (ő is jogot végzett).

Anyai rokonságom

Most jöjjenek a póri származású anyai rokonaim. Róluk lényegesen kevesebbet tudok, de nem azért mintha egy percig is szégyelltem volna Őket, hanem részben kevesebben is voltak, és paraszti származásukhoz híven kevesebb szó is esett a messze szakadt oldalágiakról. Gondolom nem volt se dicsekedni, se szégyellni valójuk egymással kapcsolatban. Különben is a munka töltötte ki napjaikat télen-nyáron, nem a rokonlátogatás és pletyka.

Anyai dédapám Sóti József volt a legidősebb, akit személyesen is ismertem. 1840-ben született Jászapátin és 1930-ban halt meg kilencven éves korában úgy, hogy testi és szellemi ereje alig csökkent, csak a látása romlott meg kissé. Egyik nap hazatérve a mezőről, megvacsorázott és reggel nem ébredt fel. El lehet-e képzelni ideálisabb távozást ez árnyékvilágból? Azt hiszem nem! Vele beszélgettem néhányszor: elmesélte, hogy a

szabadságharc alatt osztrák katonák jöttek a faluba, Ő 8-9 éves suttyó volt és az egyik mutogatta, hogy inni akar. Dédapám megértette és a községi kút felé mutatva azt mondta: éppen most hoz édesanyám egy "kossó" vizet (korsó helyett mondták akkoriban, hogy kossó). Erre az osztrákok megijedtek, mert úgy értették, Kossuth jön és gyorsan továbbálltak ivás nélkül. Dédapám mindég büszke volt rá, hogy elijesztette az osztrákokat.

Ilyen történetekre mondja az olasz: se non é vero, é ben trovato! (Ha nem is igaz, de jól ki van találva.). Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy akár egy percig is kétségbevonam volna dédapám szavahihetőségét. Ami az élmény lényegét adta, az az volt, hogy még beszélhettem olyan emberrel, akinek személyes emlékei fűződtek az 1848-as magyar szabadságharchoz, és ez a saját dédapám volt.

Kiskoromban azt hittem ők is nemesek voltak (akkoriban ez még érdekes volt), mert dédapámékat úgy hívták: csehperi Sóti. Később kiderült, hogy ez csak ragadványnév, nem nemesi előnév és nagyapám még jól ki is nevetett. Úgy adódott, hogy dédapám anyját Cseh Erzsébetnek hívták lány korában. Jászapáti a múlt század elején az Erzsébet közhasználatú változata nem Erzsi. Erzsók, Böske, vagy Örzse volt (mint gyerekkorban), hanem Pöre. Így lettek ők a Cseh Pöre gyerekei - megkülönböztetésül a másik Sóti családoktól - csehperi Sótiak.

Dédapámnak három fia volt. A legidősebb apja nevét örökölte, József lett és ő volt az én kedves és máig szeretett nagyapám. (Az apai nagyapámat életemben háromszor, ha láttam, kiskoromban meghalt, így nem nőhetett úgy a szívemhez, mint a közelünkben lakó anyai nagyapám).

A középső fiú Balázs bácsi volt, megmaradt a paraszti sorban, két gyereke volt: Piroska későn ment férjhez egy gyári munkáshoz és Pesterzsébetre költözött, míg öccse Sanyi 4 gimnáziumot végzett Inkább elment dolgozni, a későbbiekben nem tudom mi lett vele

Nagyapám legkisebb öccse: Pista bácsi pedellus lett a Jászapáti Gimnáziumban, bent is laktak. Dédapámat is ők tartották idős korában, én is ott találkoztam és beszélgettem a szabadságharc szemtanújával és szememben "ifjú hősével", aki kikergette az osztrák katonákat szülőfalumból.

Dédapám halála után az öröklésre kerülő vagyon nem tett ki két holdat (úgy emlékszem fianként 900 négyszögöl jutott). Ezeket a földeket Balázs bácsi vette át fivéreitől, mivel egyedül ő tartott ki az ősi földműves foglalkozás mellett. Persze ez a "vagyon" megélhetést nem igen adott, úgyhogy emlékeim szerint Balázs bácsi nyáron aratást vállalt, majd aratás után négy gimnáziumot végzett fiával együtt a tél beálltaig és kora tavasszal is "kötöréssel"

foglalkozott. Ez abból állt, hogy a makadám országutak mellé leszórt nagy bazaltköveket Szolnok és Heves megye területén hosszúnyelű kalapáccsal megfelelő nagyságúra törögették, prizmába rakták és köbméter után kapták a bérüket az útmestertől. (Nagyapám azt mondta, hogy öccse ilyenkor diplomáciai pályán dolgozik, mert ha megkérdezi valaki, mit csinál, azt feleli, hogy "török követ").

Az ilyen "diplomáciai munka" egyébként azt jelentette, hogy a távolságtól függően egy-két hetente kerültek csak haza vasárnapra alsót váltani, elvégezni az otthoni férfimunkát és zsákba rakni a következő heti - két heti - elemőzsiát: kenyeret, szalonnát, hagymát, száraz lebbencset, amiből néha levest főztek maguknak, vagy "öhömöt", ha már nagyon hiányzott a meleg étel. Ez utóbbit is bográcsban készítették, úgy, hogy a lebbencset vízben főtt krumplival, egy kis szalonna-darabkával, megsózva, paprikázva addig rázták a nyílt tűz felett, amíg elég sűrű massa nem lett. Ja még vöröshagymát is karikáztak hozzá! Állítólag azért hívták öhömnek, mert ha nem volt rá valami jó kis innivaló, úgy összeragadt tőle a szájuk, hogy bármi kérdésre csak öhöm lehetett a válasz.

Balázs bácsi felesége Örzse néni és lánya Piroska művelték a kis földet, amellet napszámba jártak, kora ősztől pedig reggel és este 50-60 libát is tömtek bérben. Egyszóval éltek zokszó nélkül koruk átlagos szegényparaszti életét, zúgolódás, sopánkodás nélkül, sokat nélkülözve, de optimizmusukat mindig töretlennek láttam. Ha gyerekkoromban lementem hozzájuk nyaranta néhány napra, minden jóval elláttak és vályogházukban a kemencesutban élményszámba ment az alvás. Szomszédjuk fazekas volt, ahol félnapokig néztem szinte tátott szájjal a korongozást, festést, égetést. Ha pedig valakinek tányérja, köcsögje, cserépfazeka megrepedt, vagy eltört, addig el sem dobták, míg megdrótozva újra használhatóvá tudták tenni.

Nagyapám 1864 februárjában született, a sorozáson huszárnak vált be: büszkén mondta mindég, hogy hetes huszár volt. Sokfelé szolgált, én Tolnára és Mözsre emlékszem, mert mesélte, hogy valami stikli miatt ezeken a helyeken ült napokig kóterben, ami az adott körülmények között egyenlő volt egy disznóállal. Mindamellet szerette a katonaéletet, mert tudta, hogy otthon nem várja az örökölhető vagyon, és "állami állásra" elsősorban a továbbszolgálásoknak volt esélyük. Leszerelése után 1888-ben elvette feleségül Balajti/Balajthi Petronellát, aki szép neve ellenére hozzá hasonló szegényparaszti családból származott. Születéséről azt mesélte, hogy anyja 1870. szeptember 27-én kiment krumplit szedni a határba. Dél felé érezte, hogy kezdődnek a tolófájások. Még két sor krumpli szedetlen volt, nem akarta abbahagyni, összeszorította a fogát, és rendben befejezte a munkát.

Akkorra azonban már annyira előrehaladott a szülési folyamat, hogy nem tudott hazamenni: a krumpliföld végén megszülte nagyanyámat minden külső segítség nélkül. Amikor délután a szekér kiment a krumpliért, már egy sivalkodó kislányt is vitt magával haza, nagyanyámat.

1890. október 10-én megszületett édesanyám - mint felmenőim valamennyien - Jászapátin. Nagyapámat fegyőrnek vették fel, és Nagyenyedre helyezték. Édesanyám itt járt óvodába és mint mesélte, nagyszakállú ovóbácsijuk volt. 3-4 éves volt anyám, amikor az óvodában belelőkték egy vizes dézsába. Tüdőgyulladást kapott, nagyon sokáig beteg volt, és ennek maradandó nyoma élete végéig elkísérte.

Nagyanyám nem tudta megszokni Erdélyt, hiszen minden őse alföldi volt, ezért nagyapám még a Millennium előtt felkerült Pestre, ahol 1895-ben rendőr lett. Persze nem fizették agyon őket, ezért Kispesten vettek ki olcsó lakást, és nagy áldozatok árán nevelték, taníttatták anyámat és 1898-ban született öccsét, Józsi bátyámat. Nagyapám éjjeli szolgálatot vállalt, és 20 évig őrzött éjjel egy bankot, mert ez több jövedelmet jelentett. Anyám óvónőképzőt végzett a VII. kerületi Rózsák terén lévő óvónőképzőben, öccse leérettségizett, de ez a taníttatás a szülők részéről a legaszketikusabb lemondást követelte. Anyám sokszor mesélte, hogy nagyapám száraz kenyeret vacsorázott ecetes paprikával, mert még szalonnára sem tellett heteken át.

Annak idején négy középiskola után két év volt az óvónőképző és ennek elvégzése után anyám szülőfalujában vállalt állást, úgy tudom, 1908-ban. Gyenge tüdeje, az alföldi por és az akkor meglehetősen "közforgalomban lévő" tuberkulózis-fertőzés közös eredményeként rövid idő múlva "tüdőcsúcshurutot" állapított meg nála az orvos. Tovább tanított Apátin, és érdekes, hogy a gyerekek nem óvónéninek szólították, hanem "kedves-néni"-nek. Ez annyira passzolt természetéhez, hogy unokatestvéreim - emlékszem - haláláig kedves néninek hívták, nem pedig Terike néninek.

Anyám - akit helyben óvodás kisasszonynak neveztek még férjhezmenetele után is - sokat mesélt arról, milyen szegénység volt a falujában. Például emlegette, hogy az óvodás gyerekek nagy része olyan kenyeret vitt tízóráira, amire nyáron dinnyelevet csurgattak a szülők, hogy édes legyen. Pedig óvodába nem is a legszegényebbek gyerekei jártak!

Anyám 1910-ben megsajnált egy kislányt - Kakukk Viktóriának hívták -, aki sokadikként született és jócskán elmaradottan egy nagyon szegény családból, és akkoriban 9 éves volt. Édesanyja meghalt, apja pedig toronyőri tisztséget töltött be a faluban. Ez az Alföldön azt jelentette, hogy fenn lakott a templom tornyában és a körbefutó "erkélyről" kürtjellel jelezte az órákat mind a négy világtáj felé. Közben tűzfigyelő szolgálatot is ellátott.

Ha tüzet észlelt, ő riasztotta a községet a tűzoltáshoz, akár a faluban, akár a szántókon keletkezett. Ezen kívül ő volt a harangozó is. Visszatérve Viktusra, őt anyám maga mellé vette "kiscselédnek", aki segített az óvodás kisasszonynak a háztartásban, közben tanult is, és kis megszakítással közel 35 évig élt nálunk.

Most egy kicsit visszakanyarodnék az édesapám szüleinek - Dózsa Lajos István és Sóti Teréz - az eljegyzéséhez. Nagyapám katonai bevonulása előtt egy hónappal tartották meg az eljegyzést azzal, hogy egy évi szolgálat után leszerel és megtartják az esküvőt. Az egy év önkéntesi idő hamar eltelt volna, de leszerelése előtt kitört az első világháború és apám a keleti frontra került. Lövészárkokban, kiépített fedezékekben töltötte napjait. Kézügyessége messze átlagon felüli volt, így az árokban faragott egy szép nagy fadobozt és egy botot többek között (mindkettő ma is megvan). A bot fogantyúja egy kucsmás kozákfejet ábrázol. 1915 tavaszán megsebesült - bal karját, tenyerét lőtték át - és ez adott alkalmat arra, hogy sebe gyógyultával néhány hét szabadságot kapott. Ha felkötött karral is és tar-kopaszon, de 1915. július 27-én megtarthatták esküvőjüket Jászapátin. Apám két hét múlva mehetett vissza Bukovinába, a Kárpátok túlsó oldalára "védeni a hazát". Kirlibaba, Dornavatra községnevek ma is élénken élnek emlékezetemben, apám annyit mesélt róluk.

Én menetrendszerűen érkeztem 1916. április 26-án, pontosan igazolva az ősi megfigyelést: egy "átlag-ember" kilenc hónap alatt válik életképes csecsemővé anyja szíve alatt. Hogy mennydörgés-villámlás között jöttem a világra ez semmiféle kihatással nem volt életem sorsára. Születésemkor orvos is volt anyám mellett - Szaller doktor, aki később Jász-Nagykun-Szolnok vármegye tiszti főorvosa lett. Ügyes ember volt... Úgy alapozta meg hírnevét Jászapátin, hogy egy jómódú paraszt lányán heveny vakbélgyulladást állapított meg. Mivel azonban a szolnoki kórház messze volt, pláne szekéren - vállalta az azonnali műtétet a falusi tiszta szobában. A műtét sikerült, sőt a beteg meg is maradt. A boldog apa pedig két vagon búzát ajándékozott az orvosnak. A "hálapénznél" azonban sokkal többet jelentett a sikeres műtét hírének gyors elharapódzása az egész Jászságban, úgyhogy Szaller doktor karrierje egy csapásra megalapozódott.

x

Tehát édesapám megszületett, nagyapám fronton volt. Természetesen nagyanyám megírta az örvendetes eseményt férjének, aki ekkor már tartalékos hadnagy volt és századparancsnok. Kihallgatáson szabadságot kért, hogy lássa kisfiát. Amint megtudta a jó hírt, hogy hazamehet, összecsomagolta faragványait, és a lényeg: édesapám részére himzett pólyatakarót. Elindította a cuccát a csicskásával a törzshöz, gondolván, hogy Ő csak reggel

kényelmesen sétálva teszi meg az erdön átvezető hat kilométeres utat. Mint ahogy édesapám írja: "Ember tervez, Mars isten végez": Éjjel az oroszok két napig pergőtűzet kezdtek zúditani nagyapámék frontszakaszára, áttörték a frontot és Ő hadifogoly lett. Itt írta meg a Tovariss című könyvét.

Persze a csicskás megérkezett Jászapátira a csomaggal, és közölte, hogy nagyapám elesett, itt a "hagyatéka". Sokat mesélt róla, dicsérte őt nagyon. Rövidesen megérkezett a vöröskeresztes értesítés is a rózsaszínű tábori levelezőlapon, mely közölte Theresa Dózsával, hogy férje 1916. szeptember 16-17-én a Kirlibaba melletti harcokban eltűnt, lehet, hogy orosz hadifogságba került. Másfél évi hírnélküli várakozás után 1918 elején beállított lakásukba nagyapám. Elmesélte bonyodalmas hadifogságát, szökéseit stb. míg végre hazaérkezett.

Melléklet

A DÓSA CSALÁD

D ó s a György - O l á h Erzsébet

Dósa Pál - Balati/Balajthy Erzsébet (első felesége)
1708.1.25.-1781.4.26. -1743.
esk. 1828.11.20.
(Ő kapta a nemességet Mária Teréziától)

D. Pál - Majzik Klára
1732.1.24.-1792.9.27 - 1788.
esk. 1761.

D. Ferenc - 1.) Stegner Krisztina
1776.1.20. 2.) B o r o s Mária - ref.
1840.4.29. 1797.4.21.Jász-kis-ér
esk. 1838.5.9. Jász-kis-ér

Tanú: Balati József
Vágó Ignátz

D. György / Gergely - Vágó Ilona
1765.2.1.

D. Gergely (22) - Besze Erzsébet

Boros D.Pál (23) - Nagy Júlianna(19)
J.k..ér1822.1.26. 1826.8.13.-1895.9.28

(szülők:Nagy József-Preitz Júlianna)
esk. 1845.6.26. J.a. r.kat

1791.3.30.-1886.11.19. 1792.9.14.

esk. 1812.11.13.
D. Antal - Komáromi Rozália Jber
J.berény1826.7.30.- J.b. 1842.8.3.-

1880.11.14. J.apáti   J.a. 1884.5.18.
tüdővész   vízkór

esk.1862.2.14.J. berény

(Boros) Dósa József
J.a.1854.3.20.-1922.7.24.Kkhalas

D. Erzsébet (fiúsitva lett)
J.apáti 1866.2.16.-1939.10.Bpest

esk. 1882.5.20.

Dózsa Lajos István   Sóti Teréz
J.a. 1892.8.16.-1934.3.19.Bp.   J.a. 1890.10.10.-1939.1.15.Bp
esk. 1915.7.27. J.a.

D.István - Kovácsffy Mária
J.a. 1916.4.26.-2000.4.17.Bp. 1922.1.2.Marcali
Esk. 1941.3.8. Dombóvár

A SÓTI CSALÁD

Sóti Mihály --esk-1796.11.20. -- Cseh Erzsébet
1774.3.12.-

Sóti József -- ---- ----- ---- Vigh Klára
1803.4.20.

S. József -- esk.1862.11.19. -- Tóth Gazsi Appollónia
1840.10.25.-1930.   1842.6.6.-
(jobbány volt)

S.József -- esk.1888.11.15. -- Balajthy Petronella
18642.21.-1932.1.6.Bp.   1870.9.27.-1922.11.2. Bp.

S ó t i Teréz -- esk.1915.7.27. -- Dózsa Lajos István
1890. 10 10-1939.01.15. Bp.   1892.08.16-1934.03.19. Bp.

Dózsa István -- esk. 1941.03.08. -- Kovácsffy Mária
1916.04.26. - 2000.04.17. Bp.   1922.01.02.

Öt gyermekük született: Mária 1941., Éva 1943., András 1945., Veronika 1946., Katalin 1948.

Képfelirat

Dózsa Lajos István -Sóti Teréz esküvőjük idején 1915.július 27-én

Gyurkó Miklósné

A RÉGI JÁSZBERÉNYI HETIPIACOK

Az 1920-30-as iskolás éveim egy-egy hetipiacának emléke egész életemre elkísért. Nekünk a reggeli iskolába menet mindig eseményszámba ment, de különösen kedden és pénteken, amikor a hetipiacosok napja volt. Ilyenkor már kora reggel pezsgett az élet az utcákon, tereken. Mi, alvégi gyerekek a főtér jobb oldalán a városháza, járásbíróház, majd a posta előtt elhaladva simán eljutottunk volna főtérvégi zárdai iskolánkba, de ebben semmi érdekes nem lett volna. Abban már igen, hogy belevetettük magunkat a piacnyitásra igyekvő kézművesek forgatagába, akik eladásra szánt portékáikat gyalogosan, kis kézikocsin, taligán, jellegzetes piaci ládákban, kosarakban szállították. Mivel ezek a kisiparosok otthonukban, családjuk körében dolgoztak, az áruik piacra, majd hazaszállításában, az eladásban az egész család részt vett. Akkoriban még megszokott látvány volt a csizmákat rúdon, a vállukon cipelő kisiparosok, vagy a poros úton hordót gurító mesterlegények piacra vonulása. A kereskedők, a módosabb kisasok szamaras kocsin vitették áruikat a piactérre, viszont vásárokra a kereskedők, kézművesek egyaránt lovas kocsin jártak.

Az akkori piac körülölelte a főtéri Lehel-szálló három oldalát. Minket a széles, középső sétatér vonzott, az a rész, ahol ma a Korsós-lány szobra áll, hisz ez volt az elit része a piacnak. Itt sorakoztak a piros és kék széles csíku vászonsátrak, szürke ponyvasátrakkal váltakozva. A sátor bizonyos tekintélyt adott az ezzel rendelkező kereskedőnek, kézműveseknek, mert itt lehetett a portékát mutatósan, vevőt csalogatóan elhelyezni. Végignyargaltunk a két oldalon felállított sátrak között. Itt árulták Hudráék, Baráthék az otthoni műhelyükben készített mézeskalácsot, cukorkát és az öntött viaszgyertyát. Mádi férfi kalaposék sátrában a próbához hatalmas tükör állt a pulton, míg Kohári cipésznél a tükör a földön állt. Volt itt rőfös, készruhás, sapkás, bazáros sátor is, a jászsági egyszerű embereknek megbízhatóbb volt a műhelyekből kikerülő portéka, mint a bolti, no meg itt lehetett alkudni is. Válik köszörűsnél a pulton katonás nagyságrendben sorakoztak a kések, ollók, de azt félve néztük, amikor a mester köszörülte a borotvát és az ujján próbálta ki az élet. Ezt a szorongást mindjárt feloldotta a szomszéd sátor, ahol Jakkal kelmefestő mester kínálta a messzi Szigetvárról szállított árúját, a kékfestő vásznat. Volt sima kék, virágmintás, de legszebb, legkapósabb a tarka törökmintás anyag volt. Ezekből készültek a húzott parasztszoknyák, a 30-as években a város leányai, asszonyai, még a legelőkelőbbek is ebben korzóztak. A sima

képfestő vászonból kecele (kötény) készült, ilyet hordtak a földművelők a határban is munka közben. Az alvégi Csoszor néni apró bazáros sátra zárta a sort. Helybeli és környékbeli állandó kuncsaftjai szívesen vásároltak nála, itt lehetett kapni a nagy fagurigás fehér, fekete Kralk-féle márkás cérnát, színes himzőfonalat, pántlikát, kalárist. A gombok garmadája állt a pulton, az inggombtól a kabátgombig. Innen kezdve otthon voltunk, mert ez a rész volt az alvégi kiskereskedők, kézművesek piactere. Ma is magam előtt látom Harmat kárpitost, amint magas támlájú piros plüss diványán ülve várja a vevőit, körülötte papucsszeggel kivert kárpitos székek sokasága. Jóízűen beszélgetnek a hordója tetején ülő Bozsik kádárral. Nekik az igazi piaci szezon ősszel volt az esküvők, szüret idején, de már csak szokásból máskor is kijöttek. Zsótér takácsék kis kézikocsijukra rakva árulták szőtteseiket, színes rongyszőnyegeiket. Hivatal bácsi, a szítás, rostás alkalmi pultján ott sorakozott az otthonról is ismert lószőrszita, a finom drótú leves- és tejszűrők, a tarhonyakészítő és kukorica pattogtató rosták különféle nagyságrendben. Mindenkinek köszöntünk, de csak Pugymer bácsihoz, a kötélverőhöz mentünk oda, ő utcaszomszéd volt, s mivel szűk volt az udvara, az utcán sodorta a köteleket. A köre terített ponyván cukorspárga gombolyagok, ruhaszáritó, borjú, pányva, harangkötél bő választéka. A szemünk láttára sodort köteleket a mester a karján csavarta szép szabályos karikába, így heverték a ponyván. Kötődésünk volt a takács Zsótér nénihez is a piacon, hisz sokszor ott ültünk a csattogó szövőszéke mellett, lesve a szöttes soronként kialakuló mintáit. Színesítették a piacképet a talponálló ágasfára aggatott mintás, mázas tejesköcsögök, és a fazekas ládájának tetején sorakozó mutatós cseréptálak. Tasi néni, a kosárfonó felesége ugyan már ott ült egy vesszőszéken, de a műhelyből az árut még most hozták. A kosaras ember a hátán és két kitárt karján egy fordulóra kihozta az eladnivaló vesszőkosarakat. A felsoroltak között piaci kofa, vagy a város utcáin óbégató handlé soha nem piacolhatott itt, de maguk közé engedték a felvidéki gyolcsos tótot meg a Gyöngyös környéki bőszyoknyás molnárkalácsot áruló parasztasszonyokat. Ők rendszerint négyen álltak sorban, nagyméretű, pillekönnyű vesszőkosaruk karjukra fűzve, abból árulták az ostyaszerű kerek és tekert nagyon finom molnárkalácsot. Itt úsztak el rendszerint a tízóriai kiflire kapott filléreink. Sokszor láttuk a piactér ezen pontján a város akkori festőművészeit. A hetipiac színes forgatagát igyekeztek megörökíteni a különböző évszakokban. Ecsetvégre kerültek a színes sátorosok, a járdaszélen szekérről áruló falusiak, a hentes sor, a csirkepiac. Simon Feri, Benke László, Rác Kálmán, Gy. Riba János képei ma is díszítik a jászsági régi otthonok falait, őrizve városunk eltűnt, hajdani életformáját, de érdemes megemlíteni, hogy Rác Kálmán Csirkepiac képe a Szépművészeti Múzeum tulajdona.

A piactér másik része a Lehel közben volt. Ide nyílt a Lehel éttermi és szálló része, vele szemben pedig az akkori időre jellemző polgárház sor. A mai csemege üzlet helyén Balogh nemzeti asszony bolthajtásos, vaspántajtós, tekintélyes háza. A Lehel közbe néző sarkától kezdődött a piac. A reggeli iskolába menetkor ide csak csoportosan egyszer tértünk be. Ugyanis Kis Kesik Veron útközben azt mesélte, hogy vacsorára kukacos juhsajtot evett a családja. Egy idegenből ideszakadt osztálytársunk erre azt mondta, hogy ilyen nem létezhet. Csak pár lépés, és ott álltunk Lengyel sajtos asztala előtt. Az ellentmondó lány borzongva nézte az eladásra váró sajtban a nyüzsgő kukacokat. Veron szájalt vele, én a világerért sem árultam volna el, hogy nagypapámat is láttam ilyen enni, mert mit is tudhatott volna a jász szokásokról ez a szegény menekült család lánya.

Ennek a piacrésznek már egészen más világa volt. Itt már „hetyipiacot” tartottak, „helypízt” szedtek, s a kofa helyett kufát mondtak. Itt kedden és pénteken posztos rendőrök is megjelentek. A hosszú kofasoron ugyan kiskereskedők árultak családi vállalkozásban, az árujukat otthoni készítésben maguk állították elő, nekik kialakult vevő körük is volt. A Balogh ház sarkától a kofasort a sajtos kofák nyitották meg, minden portékára az árat ki kellett írniuk. Fehér viaszos vászonnal leterített asztalokon, fehér kötényben ott kínálták az igazi tejfelt, vaját, juhtúrót gyengét, csipőset és a juhsajtot. A lacipecsenye illata erről a sorról terjengett. A hentes a maga készítette hurkát, kolbászt árulta, s hozzá puha fehér pékkenyeret adott vendégeinek, vásárlóinak. Mellette pedig a kenyérsütögető Ménkú néni árulta nagy kerek parasztkenyereit, amelyeket maga süttött házi kemencéjében. Legjellegzetesebb figurája volt a kofasornak Lázár Kati, a szappanfőző zsidóasszony. Szappanos ládikákban árulta a kockára vágott szappan darabokat, amelyet sziksóval főzött. A hajtai határ izzadta ki ezt a sziksót, szegényasszonyok söpörték össze vödör számra, azért a csekély pénzért amit Kati néni adott nekik. Fogalom volt ez az asszony erőfitogtató 120 kilójával, éles nyelvvel. Elvárta a köszönést mindenkitől, a vásárló ügyfélnek, ha hozzámerészkedett végig kellett hallgatnia a pletyka hírszövegét, vagy faggatódzását. Így ha valaki nem volt köszönő vagy vásárló, beszélgető kedvében, jobb volt, ha messzire elkerülte. Egy szép napon ládástól, szappanostól eltűnt a kofasorról, áttéve székhelyét a harmadik oldalára a Lehelnek. Ugyanis a vele szemközti falon hatalmas színes plakát jelent meg, s reklámozta, hogy nagymosáshoz vegyen Hutter Szarvas szappant, gyári készítésűt. Azt mesélték, hogy iszonyú szitkozódások közben költözött el a kofasorról. A kiskereskedők mellett voltak itt alkalmi kofák, akik kora reggel vásároltak parasztszekérről terményt, tejterméket, baromfi féléket, s ezt felárral továbbadták. Ezek a kofák szétszóródva helyezkedtek el a piacon, könnyen mozduló üzletük volt.

Felszerelésük egy tábori szék, kosarak, húzósmérleg, kofapénztáruk a csíkos szatyor volt. Az őstermelők itt a vevőkkel közvetlen találkoztak, nekik is kialakult vevőkörük volt. Bár Jászberényben a harmincasas években a város különböző pontjain külön tej, csirke, dinnye, terménypiac volt, itt is mindent árultak. Viszont ócska, viselt holmit árusítani csak a zagyvaparti zsidopiacon lehetett. Hangulata volt ennek az ócskapiacnak. A város minden korú polgára járt ide. A földön álló szegényember nem tudta, hogy sokszor kincset ad a fillérékért. Értékes kép, ritka régi könyv, érmék vagy játékok, kézimunkák cseréltek itt gazdát. Ma is „zsíkpiac” a neve, ha emlegetik.

Amíg a tanyáról jött gazda szekérről terményt árult a Pálinkás csengettyűnél, addig a gazdasszony a Zárda előtti csirkepiacon árult tojást, csirkét, kacsát, galambot, a legényfiúk meg a dinnyét lékelte a Fecske fürdő mellett, a mai mozi helyén, a régi mázsaház mellett.

Ennek a Lehel közti piaci placcnak jutott az a megtiszteltetés, hogy Móricz Zsigmond is ide látogatott 1934-ben. A súlyos gazdasági válsággal küzdő, saras, poros Jászberényben is gyűjtött élményeket az országjáró író. Komáromy József városi tisztviselő, helytörténész kalauzolta szerte a városban, így jutottak el a hetipiacra is. A Boldog ember írója éles szemmel választotta ki a tömegeből az igazi jász parasztembert, aki szekérodalnak támaszkodva vevőre várt. Az író azon kérdésére, hogy hogyan élnek manapság, elpanaszolta, hogy a búzáját 10-14 pengőért tudja eladni bolettával, a boráért meg literenként, ha 60-80 fillért kap, a juhsajtját meg kilónként 80 fillérért veszi meg a kofa. Pillanatok alatt híre futott, hogy kit kísérget Komáromy Jóska. Őszinteségből nem volt hiány a kofasoron sem. A köréje sereglett kofáktól azt kérdezte az író, hogy szokták-e olvasni a Jász Hírlapot. Három tojás árát kell érte fizetni, ezért csak akkor vesszük meg, ha gyilkosság is van benne, érveltek a kofák. Móricz Zsigmond jászberényi élményét Kamukéró című novellája örökítette meg.

A Lehel szálló harmadik oldalán volt az úgynevezett zöldséges piac. Egyik oldaláról a Lehel udvar, néhány bolt és a városi gimnázium oldala zárta, szemben pedig a hajdani hentes sor, a mai mozi park helyén. Itt minden zöldségfélének, gyümölcsnek meg volt a szezonja, friss ízes és olcsó volt. Az árusok kertészek, őstermelők, kofák voltak, de a pénzsűke világ úgy szabta meg akkor, hogy háziasszonyok is kikényszerültek piacolni kertjükben termelt zöldségfélével, gyümölccsel. Itt árultak a zagyvaparti bulgár kertészek is olcsón, jó árut. Tejet, tejterméket, dinnyét itt nem árultak, hisz karnyújtásnyira volt a tej és a dinnye piac. Élő állatként nyulat, galambot itt lehetett venni, s rendszerint fiúgyerekek kereskedtek vele. A város húsellátásának központja a hentes sor volt. A Kőhid szélénél kezdődött, közvetlen a Zagyva folyó partján húzódott nyílegyebesen, mintegy 15-20 bolthelyiség szorosan egymás

mellé tapadva, le a mázsaházig. A fehér kötényes hentesek bizony nem restelltek kiállni az üzletük elé, köszöngetve portékájukat kínálni, de meg is volt a vevőkörük. A vasárnap reggeli forgalmuk volt a legnagyobb. Ki hinné el ma már, hogy a vasárnapi misére menő családokat köszöntve megkérdezték, hogy milyen húst, mennyit parancsolnak, s miséről hazatartva a csomaggal az ajtóban vártak friss, gyönyörűen vágott sertés vagy borjúhússal. A fél város hitelre, úgy mondtuk könyvre vásárolt náluk, fizetéskor egyenlítették az egy hónapos számlát. Ennek az általunk közkedvelt zöldséges piacnak is megvoltak a maga érdekes árusai. Lázár Kata néni ide tette át a székhelyét a Lehel közti kofasorról. Meglepődve láttuk, hogy bővítette az árukészletét, a maga főzte háziszappan mellett Albus gyári szappant is árult, meg Hóvirág kékitőt. Piaci szomszédja a felvégi kertészlány, Remete Amálka volt. Boszorkányos ügyességgel piacolt ez a szinte még gyereklány. Palánta és virágfelhozatala magában is verte a piacot, mert friss, szép és olcsó volt, hát még a szövegelése, kántálása. Ezért az életrevalóságáért volt ő Kata néni kedvence. Bezzeg a másik piacoló szomszédjával nem volt ilyen felhőtlen a viszonya, aki idegenből idejáró pápaszemes-árus volt, ahogy akkor nevezték. Kata néni árgus szemmel figyelte az okulárt próbálgató kuncsaftokat, arra is rájött, hogy azért ütök gyorsan nyélbe a vásárlást, mert nagybetűs újságot olvasatnak kipróbálásánál. Véleményét nem rejtette véka alá, be is avatkozott. Jó nagyhangon figyelmeztette a szemüveget vásárlókat, hogy apróbb betűs újságon is próbálják ki, mielőtt megveszik, ne szórják a pénzüket a gyütt-mentnek. Az okuláris árus legközelebb a Kőhid sarkán ütött tanyát megsértődve, mert ő sem tudhatta, hogy ez is jász szokás volt, hogy az idegent gyütt-mentnek nevezték.

Szívélyes együttműködés légré volt jellemző erre a piacrészre. Nagyon összetartottak az eladók. Piacnyitáskor pillanatok alatt híre futott az árak kalkulációjának, s ehhez mindenki tartotta magát. Kellett is az összefogás, mert az ellenőrzés szigorú volt. Az ellenőr még a kosárban lévő tojást is darabszámra ellenőrizte, csak azután adott helypénz bilétát, de még így is kijátszották a kofák hol nyíltan, hol burkoltan. A saját portékájuk mellett a piaci szomszédját is fennhangon dicsérték a vevők előtt. Tisztelettudók voltak, tudták, kinek milyen titulus dukál. Bizalommal ott lehetett hagyni náluk a megvásárolt árut, amíg átmentek a csirke, tej vagy a dinnye piacra a vevőik. Ezzel a lehetőséggel a szegényebbek éltek, mert a polgárasszonyok mögött ott haladt a cselédlányuk, a hatalmas piaci kosár pedig mindent elnyelt.

A harmincas évek derekán a Fecske-féle gőzfürdő és a mázsaház között kijelölt dinnyepiac területét kockakővel rakták ki portalanítás, sártalanítás céljából. Itt akkor olyan

skandalum történt, amelytől zengett a város. A munkát végző kubikusok reggelire valahol töpörtyűt vásároltak. Békésen eszegettek a zsírpapír stanicliból, amikor az egyik munkás jó nagyot harapva rámeredt a kezében tartott töpörtyűre, mert az bizony egy sült béka volt. Lett nagy felfordulás, amelyről a hetipiac kofái azonnal tudomást szereztek, hisz a kofasor pontosan idáig nyúlt le. Lázár Kata néni is csapot, papot otthagya már ott állt a kíváncsiskodók gyűrűjében. A póruljárt ember egy kockakő rakáson kétrét görnyedve ült, és háborgó gyomrát szorongatta. A szappanos kofa most igazán csendesíteni jött, azt magyarázta a póruljátrnak, hogy nem olyan nagy dolog ez, hisz Pesten a kirántott békacomb a legínyencebb falatja az uraknak. Na látod, egyszer legalább te is úr voltál. Ki szörnyülködött, ki nevetett az eseten, már a töpörtyűt eladó hentes neve is közzájön forgott. A hatóság is beleavatkozott, szegény hentes elmondta, hogy este kitette a forró zsírral telt üstöt az eperfa alá az udvarba, itt ugorhatott bele szegény béka, s lett belőle sült töpörtyű, s így került szűrés után a nagy vajlingba. Érdekes, hogy ez az eset a nagy szemű, húsos töpörtyű ázsioján mit sem rontott, továbbra is kedvelt maradt, mi Fecske hentestől a Víz utcából úgy hoztuk el, hogy még sercegett. Hazatérve a finom csemegét óvatosan átvizsgáltuk, mielőtt az a vacsoraasztalra került.

Ezt a felejthetetlen piacképet tette tönkre a háború. 1944-ben, amikor megszólalt a légi veszélyt jelző sziréna üres kosárral rohantunk haza vagy az óvóhelyre. Volt úgy is, hogy csak harmadik nekifutásra tudtunk bevásárolni. Front után már nem volt piac a Lehel szálló három oldalán, üresen állt a hentes sor, a zagyvai patkányinvázió úgy tönkretette, hogy le kellett bontani. A maroknyi piac helye a főtéren, a Pálinkás csengettyűnél volt. (Ennek a helye kb. ott volt, ahol ma a villanyrendőr áll. Szemben vele még akkor a gazdag Berger kereskedő család nagy sarokháza állt a főtéren, s a ház tövében meghúzódva piacoltunk. Inkább cserekereskedelem, csencselés folyt ott, mint pénzzel fizetés. 1 kg cukorért 12 kg lisztet adtunk, 1 zacskó sóért 2 kg zsírt. Árdragítók, mindent felvásárlók, hamisítók lepték el a várost. Hol volt már a tótkéri parasztasszonyok friss, ízes vaja, még az őstermelők is arra vetemedtek, hogy az ujjnyi vastag vajréteget belül főttkrumplival töltötték meg, s így adták el drága áron. A cukor közé gipszet, a rizs közé gyöngykását keverték, a piros paprikát téglaporról hamisították. Városunk régi vérbeli kofaasszonyai hamar felismerték, hogy a nehéz idők piacának három sztárja van: az étolaj, a nyúlhús és a melasz, s nemcsak piacoltak, hanem országoltak is vele.

Az idő aztán helyretett mindent. Rövidesen a Bundás kút háta mögé, a mai áruház elé kerülő piac napról-napra terebélyesedett. A háború utáni nehéz helyzet ellenére egy helyen

ugyan, de nőtt az áruféleség. A férfiak titokban azért jártak ide, hogy tűzkövet, dohányt vehessenek. A zsíbpiacon változatlan helyén újra forgalmas volt, hisz mindenki árgus szemmel itt kereste elásott ruhaneműjét, elhurcolt edényeit, kályháját, bútordarabjait. Évek folyamán volt jó néhány piactéri változtatás, végül a Vallus-malom mellett jelölték ki végleges helyét.

Ma már nincs városunkban öt-hat féle piac, csak a vásárcsarnok, egy helyen minden. Én máig is azt a régi emléket őrzöm, a bensőséges hangulatú kisvárosunk szolgáltatását, ahol minden család a generációs iparos dinasztiákhoz, a saját pékjéhez, henteséhez, káposztásához járt.

JÁSZKISÉR VÁROSALAPÍTÓ OKLEVELÉNEK HAZATÉRÉSE

(1818 – 1991)

Jászkisér a maga 22606 kh területével – Jászberény után – a Jászság második legnagyobb határral rendelkező települése. Őseink kunok, de földrajzilag a Jászsághoz tartoztak. Kysir-t 1391-ben említik először.¹ Óslakossága 1600-ban önszántából, egyetemlegesen református vallásra tért át, amit egy 1645-ből származó úrvacsora tányér is igazol.

A Szolnoki Levéltárban végzett kutatásaim alapján a község lakói 1815-ben kérték először a vásártartást, amelynek tartásjogát hiteles térképhez kötötték. A térképet Bedekovich Lőrinc 1816-ban készítette el és ennek birtokában a község 1817-ben ismételten kérte a vásártatás jogát.

I. Ferenc császár és magyar király (1792–1830) a városjogot négy vásártartási joggal 1818. március 27-én kelt kiváltságlevelében adott meg a községnek, miszerint Eszerint február 8, április 16, július 13, november 11-én tarthattak vásárt és pedig 3 kirakodó vásárral egyetemben.²

A számunkra igen becses oklevél sorsa különösen alakult. 1944-ig az oklevél Gergely Andor főjegyző céhládájában volt a községházán, amint erről Hild Viktor irataiban olvastam. A második világháború alatt kalandos útja lehetett, majd teljesen eltűnt az 1391-es első írott „Kysirt” először írott oklevéllel és más fontos községi iratokkal együtt.

---

¹ 1391 február 4-ről a budai káptalan jelenti, hogy István nádor parancsára a Temesvári testvér jászok között Apáthy szállást illetőleg I. Lajos király (1342 – 1382) intézkedése értelmében a határjárás előrebocsátása után az osztályt eszközölte, s a nevezettek birtokrészeikbe beiktatta - Gyárfás István: A Jász-kunok története III. 512. o. 58-szám.

² Az oklevél hiteles szövege magyarul így hangzik:

„Mi, I. Ferenc Isten kegyelméből Ausztria császára, Jeruzsálem, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Galicia és Lodomeria apostoli királya, Ausztria főhercege, Lotharingának, Salzburgnak, Virceburgnak és Frankóniának hercege, Krakkó nagyhercege, Erdély nagyfejedelme, Stájerországnak, Karintiának, és Karnioliának, nemkülönbén Alsó és Felső Sziléziának hercege, Berchtoldsgaden és Mergenthémium fejedelme, Habsburg grófja stb.

Jelen levelünkkel emlékeztetbe idézzük mindenkinek, akiket illet, hogy megérkezett a kiváltságos közösségnek, jász szállásnak, Kiss-Ér-nek Hozzánk, az uralkodóhoz írt alázatos kérelme, másrészt mind a kiváltságos jász szállásnak, Kiss-Ér lakóinak, mind pedig a szomszédos helyek népeinek hasznáról és kényelméről gondoskodni akarván, a kérelmező községnek, és utódaiknak királyi teljhatalmunkból kifolyólag és különös kegyelem folytán kegyelmesen hozzájárultunk és jóságosan megengedtük, hogy fent nevezett kiváltságos jász szállás, Kiss-Ér mostantól fogva a jövőben, örök időkre, városnak minősüljön és ilyennek tartsák és címezzék.

Ezenfelül az általunk várossá emelt kiváltságos jász szállásnak, Kiss-Érnek négy alkalommal 4 vására, azaz jóváhagyott piaca legyen. Éspedig először február 8-án, másodszer április 16-án, harmadszor július 13-án, s végül negyedszer november 11-én mindenegyes alkalommal állatvásárral egybekötve. Rendelkezzenek mindama szabadsággal és előjogokkal, amivel más szabad királyi városaink és falvaink vásártartási jogokkal állatvásárral egybekötve rendelkezzenek.

Azt kifejezetten meghagyjuk, hogyha az említett vásárnapok vasárnapra vagy parancsolt ünnepre esnének, akkor a vásárt, a vásárnapot vagy a parancsolt ünnepet közvetlen megelőző vagy követő napon kell megtartani. Vásárnap és parancsolt ünnepen nem lehet vásár.

Minden egyes kereskedőt, utast, és más vásáros ember komolyan biztosítunk, hitelt érdemlően tudósítunk arról, hogy nevezett 4 vásár alkalmából, amely a fentnevezett kiváltságos jász városnak, Kiss-Érnek engedélyeztetett, hogy megrendezze, személyi és tárgyi biztonságban, félelem nélkül jöhessen oda mindenki. Ott intézhessen ügyeit, és hazatérhessen, illetve oda térjen vissza, ahová neki tetszik. Mindazonáltal tiszteletben kell tartaniok azokat a személyeket és tárgyakat, amelyek a mi különös oltalmunk és védelmünk alatt állnak.

Ennek hiteléül mint apostoli magyar király függő pecsétünkkel ezt az okiratot megerősítjük. Adatott herceg Koháry Ferenc ... által, Császári városunkban, Bécsben 1818. március hó 27-én, uralkodásunk 27. esztendejében. FERENC sk.”

1968-ban szereztem tudomást arról, hogy az I. Ferenc császár által adományozott mezővárosi oklevél Tardoson van Csupor Zoltán Mihály szalézi szerzetes birtokában. Ráadásul azt is megtudtam, hogy a szerzetes nem lehet akárki, hiszen 24 tudós társaság tagja.

A hír tudomásul vétele után – egy ma már nem élő kísérő vezető – erőszakkal akarta elvenni Csupor plébános úrtól a község akkori plébánosától az oklevelet. Az plébános úr viszont az államhatóság kényszerítésére sem adta vissza, hanem ráadásul Jászkisér nagyközség vezetőire nagyon megharagudott, tőlük teljesen elzárkózott.

Ilyen előzmények után is izgatott a becses oklevél visszaszerzése. 1984-ben, mint Jászkisér nagyközség Hazafias Népfrent titkáráként Gárdonyban voltam tanfolyamon és elhatároztam, hogy felkeresem a közelben élő Csupor plébános urat.. Kedves barátom Túróczi Mihály - aki Alattyán község titkára volt – egy napon el is vitt Tordásra. Előtte fel is hívtam, így a lakáshoz érkezve már várt bennünket a kapuban a plébános úr. A kissé különös fogadtatás azonban nemcsak bejelentkezésünknek köszönhető, hanem ahhoz egy leleményes szerkezet is hozzájárult. Az plébános úr így fogadott: Csodálkoznak Uraim! Matematika-fizika szakos tanár vagyok, kiépítettem egy általam feltalált felszelést, ami már 300 méterről jelzi, ha valaki közeledik a lakásomhoz és az abban levő nagy értékű gyűjteményemhez.

A meglepő fogadtatás ellenére nagyon kedvesen látott bennünket gyűjteményében. Kérésemre megmutatta a valóban nála lévő, I. Ferenc császártól kapott kecskebőrre írott, eredeti „*Kiss-Ér*” részére adományozott mezővárosi rangot adó oklevelet.

Hogyan került Önhöz? – érdeklődtem az oklevél sorsáról. 24 tudós társaságnak vagyok a tagja, nézzék meg a gyűjteményemet s ezt látva, nem kérdeznak tovább! – válaszolta kissé fokhegyről. Egyúttal igazat is kellett adnunk, mert a gyűjteményt nézve egyik ámulatból a másikba estünk. Itt láttuk a 12 kötetes díszkötésben készült Osztrák-Magyar Monarchia katonai térképét, Erzsébet királynő nővérének fehér selyemből készült aranydíszítésű ruháját. Kezünkbe vehettünk egzotikus tárgyakat, mint az 1941. december 8-án háborúba lépett Japán első vércseppet kapott zászlaját, továbbá 12 Buddha szobrot. Az egyéb ékességeket nem is sorolom.

További kérdezősködéseimre azt is megtudtam, hogy halála után kedves barátja, Polónyi Péter a Gödöllő Város Múzeum igazgatója öröklí majd egész gyűjteményt. Erre nagyon megörültem, mivel Polónyi Péter nekem is személyes jó barátom volt, amit rögtön vendéglátónk tudtára adtam. Ezt hallva, némileg megenyhült a plébános úr, de a következő szavakat mondta: Muzeológusok minimum 75000 Ft-ra értékelték a „*Kiss-Érnek*” adott városalapító oklevelet, de Jászkisér vezetői úgy megsértették, hogy Jászkisérnek semmi pénzért nem hajlandó visszaadni ezt az oklevelet! – szögezte le újra nyomatékkal. Néhány perc elteltével mégiscsak engedett, és a következő kiutat ajánlotta: Jászkisérnek nem eladó! – mondta határozottan, majd így folytatta: a közös barátokra való tekintettel azonban lefotóztatom, lefordítom, majd elküldöm Tóth Józsefnek. További sorsát rá bízom, ha ő másolatot átadja a gyűjteménynek, legyen Isten áldása rajta!

Újabb ajánlatának nem igazán örültünk, de így a másolat legalább hazakerülhetett. 1984-ben Tóth József plébános közreműködésével gyűjteményünkbe került a másolat, ami ma is ott található. (A pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy ebben Zana József a katolikus egyház világi elnöke, honismereti szakkörünk elnöke is közreműködött.)

1991-ben – a korábban említett 1391-es oklevélben foglaltak alapján – a község 600 éves jubileumának megünneplését határoztuk el. Az előkészületek során újra felmerült, hogy vissza kellene szerezni a városalapító oklevelet. Az elhatározás nyomán újra levelet írtuk Csupor Zoltán Mihály plébános úrnak.³

Postafordultával érkezett az újabb elutasítás: Ismételten kijelentem, hogy a jászkiséri vezetők engem úgy megsértettek, hogy továbbra sem vagyok hajlandó sem ingyen, sem pénzért odaadni az eredeti oklevelet. Ígéretemhez híven az eredetit lefotóztam. Tóth József plébános úrnak elküldtem. A

---

³ Önkormányzati Képviselő Testület 5137. Jászkisér, Fő út 7. Tel: 1. 311/1991

„Tempora mutantur et nos mutamur in illis!”

Csupor Zoltán Mihály plébános úrnak
Tordas Sajnovics tér 12.

Tisztelt Plébános Úr!

Elnézést kérünk, hogy sok nemzetközi tudós munkája közben zavarjuk a Főtisztelendő Urat, levelünknek és kérésünknek a latin idézet ad alapot.

Az országos változások a községünkre is hatottak. A régi tanácsi rendszer helyett 13 tagú képviselőtestület alakult Bánlaki Zoltán polgármesterrel, ahol a római katolikus plébános – Kishonty István – és a református lelkész – Somodi Lajos – is tagja a képviselőtestületnek.

Ez is mutatja, hogy a lakosság a község legérdemesebb tagjait választotta meg szeptember 30-án.

Jászkisér nagyközség nevét első ízben a Budai Káptalan 1391-ben, február 4-én írt levele említi, amikor a Temesvári testvérek: Miklós, György, Gergely és Márton felosztották a birtokukat 4 részre ...” ahogyan elválasztódnak Madarasnak is hívott György és „Kysir” János fiának, Miklósnak a területei. „Így nagyközségünk február 4-én 600 éves jubileumához érkezett. Ennek emlékére a községünk szülötte, igaz magyar nevét viselő Honismereti Szakkört és egy Helytörténeti Gyűjteményt hozott létre az évforduló tiszteletére.

Ez az ember Csete Balázs rajztanár, néprajztudós, aki egész életét a tudománynak szentelte.

1818-ban Jász-Klis-Ér I. Ferenc császártól és magyar királytól mezővárosi rangot kapott 4 vásárjoggal. Ezen oklevél a Főtisztelendő Úr birtokában van.

A Főtisztelendő Úrnak csodálatos, világhírű gyűjteménye van, ahol a sok nagy érték között ez az oklevél a Főtisztelendő Úrnak század, sőt ezredes rendű csupán, viszont nagyközségünk Helytörténeti múzeumának ez lenne a fénypontja. Ezért mély tisztelettel kérjük, hogy ezen oklevéllel ajándékozza meg a nagyközségünket.

Ünneprendező Bizottságunk, mely a képviselőkől áll elsősorban, február 22-én ül össze, hogy részletesen kidolgozza a 600 éves évforduló ünnepi programját. Ekkorra szeretnénk megkapni a Főtisztelendő Úr pozitív válaszát.

Természetesen az ünnepségünkre szeretnénk meghívni a Főtisztelendő atyát, ahol itt személyesen adná át az oklevelet. Ennek a lélektani jelentősége óriási lenne, mivel nagyközségünk régi lakói reformátusok, így a nemes adomány erősítené a ma már többségben élő katolikusok hitét, a „Kysirhez” való ragaszkodásukat.

Bízunk benne, hogy a Főtisztelendő atya, - aki több tudós nemzetközi társaságnak a tagja – kérésünket teljesíteni fogja s adományával a Csete Balázs Helytörténeti Gyűjteményt gyarapítja, aminek megtekintésére és az oklevél elhelyezésére várjuk a jubileumi ünnepségünk alkalmával.

Katolikus szívében, papi, szerzetesi lelkületében bízva maradunk továbbra is őszinte tisztelői és az adományában reménykedői.

Jászkisér, 1991. február 4-én, az évforduló 600-ik napján.

Bánlaki Zoltán s. k.
polgármester

Kishonthx István s.k.
plébános

Zana József s.k.
az egyházközség és a szakkör elnöke

Győri János s.k.ny.tanár a Csete Balázs szakkör vezetője

plébános úr adományomat kegyesen megköszönte és az Önök gyűjteményének átadta. Elégedjenek meg ezzel és vegyék tudomásul, hogy én a jászkiséri vezetőkkel továbbra sem vagyok hajlandó tárgyalni, nagyon kérem az oklevél ügyében tovább ne háborgassanak! A jó Isten áldása kísérje további munkájukat! Dicsértessék az Úr Jézus szent neve! Mély tisztelettel: Csupor Zoltán Mihály s.k.- állt a válaszban.⁴ Bánlaki Zoltán polgármester úrral igen szomorúan és elkeseredve vettük tudomásul az elutasító választ.

A harcot azonban nem adtam fel, mert örök elvemnek tartom, lehetetlenséget nem ismerek, csak tehetetlenséget! - 1991 februárjában a nejemmel Hajdúszoboszlóra utaztunk gyógykezelésre. Itt ismerkedtünk össze egy Almásfüzitőről érkezett hölgygel. Megkérdeztem: Ismeri-e Csupor Zoltán Mihály plébános urat? Hittanárom volt. – hangzott el a válasz. Tud-e ez az ember megbocsátani? – kérdeztem tovább. Ha nagyon szépen megkérík, talán akkor! – válaszolta a hölgy. Az elhangzott szavak megint nem hagytak tovább nyugodni, így ismét levelet írtunk Tordasra.⁵

Egy hét múlva megérkezett a fordulatot tartalmazó válaszlevél. Bocsánatkérő és egyben reménykedő levelünkre reagálva mégiscsak engedett a plébános úr. Idős korára hivatkozva kimentette magát a 600 éves jubileumi ünnepségről. Egyúttal azonban megbocsátott az őt súlyosan megbántó Jászkisérnek, melynek vezetője erőszakkal akarta elvétenni tőle az oklevelet. Hozzátette, mivel ez a vezető már nem él, így megbocsátott.

Felajánlotta, amennyiben személyesen megyünk érte, szép gyűjteményüknek ajándékozza az oklevelet minden ellenszolgáltatás nélkül – hisz a község a hazaszeretet hű példaképe. Levelében emlékeztetett arra, hogy II. Rákóczi Ferenc (1703 – 1711) Jászkiséren táborozott a vesztes Romhányi

---

⁴ A levél kelte: Tordas, 1991. február 11-én, Szent Bertold napján.

⁵

„Dum spiro, spero!”

Csupor Zoltán Mihály
Esperes – plébános úrnak
Tordas Sajnovics tér 12.

Tisztelt Főtisztelendő atya!

Elnézését kérem az újabb zavarásomért, de egy volt tanítványával találkoztam Hajdúszoboszlón, aki ez plébános urnak tanítványa volt. Almásfüzitőn lakik, ahol hittant tetszett tanítani neki. Erzsike a következőket mondta: „Nagyon jó ember a tanár úr, csak szépen meg kell kérni!”

Ezen szép és biztató szavak után ismét tisztelettel kérem az plébános Urat, hogy bocsásson meg Jászkisér mai vezetőinek. Aki az plébános Urat oly súlyosan megbántotta már régen a temetőben van, már pedig a halottakról csak jót, sohasem szabad rosszat mondani.

Jézus a keresztfán ezt mondta a tanítványainak:” Atyám! Bocsásson meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek! „Most e levél írója, aki személyesen és jól ismeri az Plébános Úr nemes szívét, tiszta és őszinte szívvel kéri, hogy bocsásson meg Jászkisérnek!

Május 25-én lesz nagyközségünk 600 éves évfordulójának az ünnepsége. Nagyon szeretnénk, ha ezen az ünnepségen a vendégünk lenne és átadná a nagyközségünknek az plébános Úr tulajdonában lévő I. Ferenc császár és magyar király által Jászkisér nagyközségnek adományozott mezővárosi rangot biztosító oklevelet.

Megbocsátó szívének eredménye már az is, hogy itt van az oklevélnek a fénykép másolata magyarra fordítva, de a 600 éves jubileumi ünnepségünk úgy lenne teljes, ha itt lenne az Plébános Úr is és örökre községünknek adományozná a birtokában lévő oklevelet! E reményben zárom bocsánatkérő levelem, s bizalommal, reménnyel várom megbocsátó levelét, ami tartalmazza az oklevél nekünk való ajándékozását. Laudetur Jézus Krisztus! Mély tisztelettel:

Jász Kisér, 1991. április 25-én, Szent Márk napján.

Bánlaki Zoltán s.k.
polgármester

Győri János ny. tanár
a Csete Balázs szakkör vezetője

csata után több mint egy hónapig, ahonnan több levelet is írt táboráról. Az 1848 – 49-es szabadságharc idején Kossuth Lajos toborzójára Jászkisér adta a legtöbb katonát.

Végül leszögezte, hogy azért adja vissza az I. Ferenc császár és magyar király által adományozott oklevelet, *mert ennek Önöknél, abban a községben van helye, amely helységet Fodor Ferenc a Jászság legmagyarabb községének nevezte. A jó Isten áldása kísérje további tartalmas munkájukat!* – zárult a levél.⁶

Az utóbbi levél vétele után rendkívüli képviselőtestületi ülésre került sor a plébános úr részére a jubileumi ajándékot szavazott meg a testület.⁷

Ezt követően Tordasra utaztunk, ahol a plébános úr nagy szeretettel fogadott bennünket. Újra megmutatta a csodálatos gyűjteményét, mi pedig átadtuk neki ajándékunkat. Az plébános úr pedig nemcsak az oklevelet adta át, hanem gipszből elkészítette Magyarország térképét, a Lehel kürtje másolatát és az I. Ferenc okleveléről készített hivatalos pecsétet is. Ezzel vált el tőlünk: János fiam, nagyon meglágyított a szívemet már először, amikor a barátoddal itt voltál!

Május 25-i ünnepségünkön Kishonthy István mutatta fel az oklevelet és utána e szavakkal adta át Bánlaki Zoltán polgármester urnak: *Átadom a Győri János által felkutatott és visszaszerzett pótolhatatlan oklevelet és kérem a polgármester urat, hogy örök megőrzésre az irodájában lévő pánccsaszekrénybe helyezze el!* - Az oklevél ezzel remélhetőleg végleg hazatért.

---

⁶ A levél kelte: Tordas 1991. május 1.

⁷ Önkormányzati Képviselőtestület Jászkisér

„Deo gratiss!”

Csupor Zoltán Mihály
Érseki Tanácsos Urnak
Tordas Sajnovics tér 7.

Mélyen Tisztelt Tanácsos Úr!

Az 1991 május 1-én kelt levelet megkaptam és szívből megörültünk kedves, részünkre örömteli sorainak. Nagyon köszönjük, hogy ünnepségünk fénypontja lehet majd május 25-én az 1818-as városalapító oklevél átadása nagyközségünk szorgalmas, hazáját szerető dolgozóinak.

Az örömteli levél elolvasása után azonnal rendkívüli megbeszélést hívtam össze. Jelenleg a 25 – 26-i ünnepségünk miatt nagyon sok a munkánk és az egyeztetések után úgy döntöttünk, hogy 1991, május 23-án – Dezső napján – tennénk tiszteletünket Tordason az oklevél átvételére.

Az oklevélért Kishonthy István plébános úr – képviselő tagunk – és Győri János a Helytörténeti Szakkör vezetője fog menni és kb. dél körül érkeznek Tordasra. Remélem, hogy a jelzett időpont nem jelent zavart a Tanácsos Urnai.

Elgondolásunk alapján, az ünnepi ülésen a Tanácsos Úr nevében Kishonthy István plébános úr fogja átadni az oklevelet. Ez lesz méltó ahhoz a nemes gesztushoz, amit Ön velünk szemben tanúsított a 600-ik évforduló alkalmából.

Ismételten nagyon köszönjük a szép ajándékot és ha semmi zavar nem lesz útközben, akkor május 23-án dél körül a jelzett két személy ott lesz az oklevél átvételére.

Mély tisztelettel és igaz szeretettel:

Bánlaki Zoltán s.k.
polgármester

Jászkisér, 1991. május 16.

Kertész Tamás

IT'ZIG NEM MÉSZ AUSCHWIT'ZIG

Adatok a jászberényi Holocaust történetéhez

E sorok írója Jászberényben született 1954-ben. A forradalom után, 1957-ben szüleivel kivándorolt Svédországba, ahol édesanyjának egy nagynénje élt. Az első öt évben a Göteborg melletti Boras városában éltünk, ahol az óvodát és az általános iskolába jártam. Szüleimet kemény megpróbáltatások érték. A szocialista éveket kicserélték a szabadságra, viszont az anyagi jólétet felcserélték a szegénységre. A munkanélküliség, a mentalitásbeli különbségek és megannyi egyéb probléma tragédiához vezetett. Édesapámat, akit hol a korábbi évek történései, hol pedig kínzó honvágy gyötörték. Időközben Stockholmba költöztünk, ahol öngyilkossággal vetett véget életének. Pedig életfeltételeink egyre inkább konszolidálódtak, néhány hónappal halála után megkaptuk a svéd állampolgárságot, útlevelünk birtokában Jászberénybe is ellátogathattunk volna. Talán akkor megnyugodott volna...

Az élet ment tovább. Az általános iskola és gimnázium után francia, angol és spanyol nyelveket tanultam a Stockholmi Egyetemen. Diplomám megszerzését követően az egyetemi könyvtárban helyezkedtem el, ahol - többek között - a magyar könyvállománnyal foglalkoztam.

A könyvtárban dolgozó kollegákkal két évvel ezelőtt *Szélsőséges nacionalizmus, náciizmus, Holocaust* címmel tananyagot állítottunk össze svéd gimnazisták számára. Ez a jászberényi zsidóság történetét is felölelő összeállítás svéd nyelven olvasható az interneten. (www.sub.su.se/forint/forint.htm). Kollegáim végezték a történelmi tényadatokat ill. a háttér feltárását, magam pedig családom, rokonaim és ismerőseim sorsának bemutatásával járultam hozzá a tananyag elkészítéséhez.

Összeállításunk egy jászberényi térképpel kezdődik. Ezen bejelöltük a zsidók házait, a főteret az üzleteket, a zsinagógát, a temetőt, a gettót, a Rákóczi utat, a Tanítóképzőt és a vasútállomást. Valamennyi kiemelt pont a jászberényi zsidóság történetéhez kapcsolódik. Kutatásaim középpontjában a zsidó temetőben lévő mártír emlékmű állt. Aprólékos, kitartó munkával, levéltárakban, könyvtárakban kutakodva, kortársak visszaemlékezéseit meghallgatva képet alkothattam a jászberényi zsidóságról, mindennapjaikról, a város életében betöltött

szerepükről. A vállalt feladat igen szerteágazó volt, hiszen az adatok feltárása érdekében nemcsak Magyarországon kellett kutatnom, hanem vezettek Romániában, Svédországban, Izraelben és az Egyesült Államokban is. Gyűjtő és feltáró munkámat négy éve kezdtem és könyvtári munkám mellett – amennyire időm, ill. lehetőségeim engedik – azóta is folytatom. A következőkben az eddig feltárt anyagokból – főleg családunk emlékeiből – válogatott tényanyagok közzétételére vállalkozom.

Bévkocsis utca 12

Ebben a házban lakott Kertész Sándor és családja. (1. sz. kép) Sándor 1903 április 14-én született Jászberényben¹, szülei Kertész Dávid lakatos és Grünwald Záli voltak. Felesége Neumann Borbála és gyermekeik Ági, Marika és Magda voltak. A rövid, mintegy húsz házból álló utcát szinte csak zsidók lakták. Sándor a francia Foncičre biztosító vállalatnál dolgozott. Nem voltak szegények, de gazdagnak sem nevezhetők. Házuk nem volt nagy vagy hivalkodó, de megfelelő kényelmet nyújtott a család részére.

Sándort munkaszolgálatra hívták be a háborús években. 1944 tavaszán egy májusi napon feleségének és a gyerekeknek el kellett hagyniuk otthonukat. Saját házukból és a zsinagóga² közelében lévő negyedbe kellett költözniük, ahol a polgármester, Pénzes Sándor kijelölte a gettót a város zsidóságának. (2. sz. kép) 1944. június 30-án, pénteken, Neumann Boriskát és a gyerekeket Auschwitzbe deportálták, Auschwitzbe július 7-én vagy 9-én érkeztek. Baloldalra vezényelték, majd a gázkamrában meggyilkolták őket. (3. sz. kép) Ági 12 éves és 12 napos volt, Marika egy hét múlva lett volna 10 éves. Magdikának 3 nap hiányzott negyedik éve betöltéséhez, édesanyjuk 35 éves volt... Eközben Kertész Sándor munkaszolgálatosként tengette életét Nyugat-Magyarországon. További fejleményként a mauthauseni koncentrációs táborba került, ahonnan később a halálmenetel Gunskirchenbe vitték. Családtagjaival ellentétben ő túlélte a Holocaustot.

A háború után Kertész Sándor újra megnősült, 1946-ban Budapesten vette el Gross Alicét. 1948-ban Jászberénybe költöztek, ahol divatáru üzletet nyitottak. Az üzletet 1952-ben államosították.

Kertész Sándor és családja

---

¹ 1964 március 9-én halt meg Stockholmban

² A zsinagóga a mai Városi Könyvtár helyén állt

A Bérkocsis utcai házunk ma is meg van. A régi házakból is áll még néhány, de a zsidók már nincsenek meg. Csak a 86 éves nagynénim él még ott. Nemsokára az egész város „zsidómentessé” válik. Csak a temető tanúskodik az egykori zsidó életről.

Nagyapám 1923-ban halt meg tüdőgyulladásban. Nagymama egy ideig a gyermekeivel lakta a házat. Később édesapám átvette a házat és ott élt családjával, felesége és három lányával. Az 1930-as években itt volt az irodája egy melléképületben.

Édesapám és az első felesége 1930-ban esküdtek meg. Lányaik, a fél nővéreim a város zsidó iskolájába jártak. A legidősebb nővérem majdnem befejezte a hat tanéves iskolát, a legifjabb még el sem kezdhetett.

Édesapám többször volt munkaszolgálatos az 1940-es évek elején, a 17-50 év közötti munkaképes zsidó férfiakat mind behívták. (4. sz. kép) 1941-től viszont már nem viselhettek egyenruhát, csak egyensapkát volt szabad hordaniuk. Egy „keretlegény” felügyelt rájuk, aki olykor rendes volt, de leginkább szadista módon viselkedett velük szemben. Apám két bátyjával együtt Nyugat-Magyarországon szolgált. Nem tudom pontosan, hogy kellett csinálniuk. Sokan árkot, sáncot ástak, állítólag azért, hogy az orosz harckocsik további vonulását megakadályozzák. Később Mauthausenbe vitték, ahol egy kőbányában nagyon sokan meghaltak. Nem bírták a kemény munkát, de sokan váltak áldozattá az éhezés és a betegségek következtében. Munkaszolgálatos időszakának végén flekktífuszban betegedett meg, de kigyógyult belőle. Az átéltek sok év múltán is kínzó emlékei maradtak. Amikor a borzalmakról álmodott, akkor reggel izzadtan, kimerülten ébredt.

A jászberényi gettó 1944-ben

1944 május közepén a jászberényi zsidókat gettóba kényszerítették. El kellett hagyniuk otthonaikat és a tulajdonaik legnagyobb részét. A legfontosabb tárgyaikat bevitték a gettóba, ahová nem csak a város zsidó lakosságát zsúfolták, hanem a környező falvakét is. Élelemzésük meglehetősen szegényes volt. Akadt, aki kapott némi segítséget. Emlékeznek olyanokra, akik csomagot dobtak gettóba zárt barátaiknak. Ők ezt a szigorú tiltások ellenére megtették.

Egy pénteki napon 1944 június 30-án kihajtották a gettó lakóit és a Tanítóképző épületében megmotozták őket. A motozást nőknél bábák végezték, akik felnyúltak az alsó testrészebe. A vasútállomáson bevagonirozták, majd a monori téglagyárba vitték a transzportot. Ettől kezdve gépfegyveres csendőrök őrizték őket. Néhány napig a csupasz ég alatt aludtak és

csak annyit ettek, amennyit magukkal hoztak. Ha sütött a nap, megvoltak, sokkal kellemetlenebb volt, ha esett az eső.

Az Auschwitzba való deportálás

A jászberényi zsidókat mindannyian Auschwitz-Birkenaubába szállították. Az utolsó transzportokkal érkeztek, mivel Horthy Miklós július 7-én leállította a deportálásokat.

Lelkileg megtörtén vagonírozták be őket. A legtöbben élelem és víz nélkül utaztak. Útjuk több napig tartott, a vagonokon csak egy kis berácsozott nyíláson keresztül jutottak levegőhöz. Egy vagonban egyetlen vödörbe vizeltek és ugyanoda került a székletük is. Ilyen körülmények közepette lelte halálát a 96 éves dédnagymamám.

Az élők és a holtak vagonja július 9-én érkezett meg Auschwitzba. Kinyitották a vagonokat, akadt, aki gyorsan kiugrott, a többieket kirángatták. A nőket és a férfiakat elkülönítették. Valahányan mondtak néhány szót egymásnak, de a legtöbben csak elszakadtak egymástól. Folytatódott a válogatás: a gyermekes anyákat, öregeket balra, munkaképeseket jobbra állították. Nővéreimnek, édesanyjuknak, nagymamámnak, családjunk néhány további tagjának jobbra kellett állniuk. Ennyit sikerült visszaidézni a beszámoló alapján, többet nem tudok.

Tanúk nincsenek. Köztudott viszont, hogy az auschwitzi Sonderkommando dolgozott, ahogyan csak tudott. 1944 tavaszán és nyarán maximálisan kihasználták a gázkamrákat. Nappal füst, éjjel pedig a láng szállt a kéményből. Az emberi hús édeskés szagát lehetett érezni Auschwitz-Birkenauban – az élet végállomásán. (5. sz. kép)

A zsidók töredéke tért vissza Jászberénybe

Édesapám visszatért. A ház megtalálta, de szeretettjeit nem. A család többi tagjai közül is sokan hiányoztak. Kínlódásai, csalódásai, testi- és lelki gyötrelmei dacára ragaszkodott az élethez. Legalábbis ekkor.

1945-ben szüleim ismét találkoztak Budapesten. Apám ugyan nős volt, de háború előtt fenntartotta viszonyát Gross Alicével. 1946-ban összeházasodtak, és 1948-ban Jászberénybe költöztek. Divatárüzletüket 1952-ben államosították, de 1954-ben újra visszakapták az iparengedélyt. 1957-ig, ameddig ki nem vándoroltak Svédországba fenntartották az üzletet.

A Rákosi érában az állandósuló félelem ellenére, anyagi biztonságban éltek. Emlékeik szerint egy igen megtizedelt kis zsidó közösség élt a városban. Az 1956-os forradalom

alatt és után főleg édesanyám volt nyugtalan. A szovjet harckocsik házunk előtt dübörögtek el. Két éves voltam, amikor a pincében lévő óvóhelyre menekültem. Tüzes fénycsóvát láttam és tíz napig egy szót sem szóltam. Házfalakra kiírták: „Itzig nem mész Auschwitzig”. Édesanyámnak elege lett mindebből. A helyzet egyre nyugtalanítóbbá vált. Egyre inkább gondolta: Magyarország az 1950-es években sem volt jó ország és ebből kiindulva arra jutott, hogy a jövőben sem lesz egy jó ország. Nem itt akarta gyermekét felnevelni. Kapóra jött, hogy Svédországban élt egy nagynénje.

A nagyváradí származású nagynéni 1945-ben egy németországi koncentrációs táborból került Svédországba az ún. Bernadotte-transzporttal. (Ez volt a híres ”fehérbusz”-mentőakció.) A svéd kormány, a külügyminisztérium, a svéd vöröskereszt és vezetője gróf Folke Bernadotte ált az életmentés mögött. Egy ilyen szállítmánnyal került az említett jászberényi hölgy Stockholmba Bergen-Belsenből. Neve: Dr Krémer Miklósné Ehrlich Vera, aki Stockholmban halt meg, dokumentált élettörténete a bevezetőben említett webcímen címen található.

Kertész Sándor kivándorol Svédországba

Édesanyám 43, édesapám 54 éves volt, se lakás, se munka nem várta őket Svédországban. Végül. Boras városában jutottunk lakáshoz és édesanyám is talált munkát egy textilüzemben. Édesapámat viszont felemésztette a nyelvi nehézség és az idegenség érzése. Korábban ő tartotta el a családot. Ismert és megbecsült volt Jászberényben. Svédországban „szaros külföldivé” vált. Valósággal megtört, a nyitott, kapcsolatot létesítő, beszédes és humoros ember magába roskadt. Öt nehéz év után végre lakáshoz jutottunk Stockholmban. Édesapám is munkát kapott a Technikai Múzeum levéltárában. Anyagi helyzetünk már nem volt katasztrofális, de korán sem olyan, mint Magyarországon. Megvolt élelemre, ruhára és lakásra valónk, de attól semmivel sem több. Honvágy gyötörte, reménytelennek látta helyzetét. Ráadásul az ő korábban még nehezebb volt az új körülményekhez igazodni. Házasságuk - a nagy szerelem dacára - nem volt harmonikus.

Egy napon összeadódtak a kínzó problémák: a munkaszolgálat, a koncentrációs tábor, a család elvesztésének, a kivándorlásnak, a házasság megromlásának élményei és betelt a pohár. Így szól a magam magyarázata, de bizonyosságom nincs. 1964-ben, éjjel, március 9-re virradóra, fürdőszobánkban felakasztotta magát.

Képmelléletek

1. Bérkocsis utca 12 ház
2. Levelezőlap a gettóból
3. Nővéreim
4. Kertész Sándor munkaszolgálatos képe
5. Mártíremlékmű a jászberényi zsidó temetőben

KISS JÓZSEF PUBLICISZTIKAI TANULMÁNYAI¹

Centenárium emlékeztető 1948-49. Jászberény

Történelmi szakkörünk munkamódszerei. = Köznevelés, 1952.

Levelezésben kollégiumi tanulóink szüleivel 1954. = Család és Iskola

A mezőgazdaság tőkés fejlődése Szolnok megyében a századfordulón. = Jászkunság 1959. 81-88.p.

Oktatómunkánk néhány fogyatékosága és a „túlterhelés”. = Köznevelés 1961.

A tőkés agrárfejlődés foka és néhány vonása Szolnok megyében a millennium évtizedében. = Századok 1961. I. rész 581-614.p.

Szolnok megye parasztságának felbomlása. = Századok 1962. II. rész 64-98.p.

A pedagógiai önképzés hatékonysága. = Köznevelés 1963.

Képzési feladatok megoldásának lehetőségei a történelem tanításban. = Pedagógiai Szemle 1963.

Komplex pedagógiai feladatok a történelem tanításában. = Magyar Pedagógia 1963.

A technikatörténeti érdeklődés forrásai a történelem tanításban. = Századok 1965.

Új távlatok a történelem szakköri munkában. = Budapesti Nevelő 1967.

Munkamódszereink a történelem szakkörben. = Magyar Pedagógia 1967.

Jászkunsági agrármozgalmak a kiegyezéstől a millenniumig. Akadémiai K. Bp. 1968. 1-146.p.

Vázlatok és adalékok fővárosunk tizennegyedik kerületének munkásmozgalmi történetéhez 1868-1945-ig. Bp. 1968.

Fejezetek Zugló munkásmozgalmi történetéből 1867-1914-ig. Bp. 1968.

Jászkunsági agrárszocialista mozgalmak 1896-1898-ig. Pártörténeti Közlemények 1969.

A jászkun parasztság harca az örökös jobbágyság rendszerének kiterjesztése ellen. = Századok 1970. 655-677.p.

---

¹ Szerkesztőségünk a szerző önmaga által összeállított bibliográfiával búcsúzik a 2001 augusztusában elhunyt jeles történésztől.

Jászkunok a Rákóczi szabadságharcban. = Történelmi Szemle 1971. 55-86.p.

Küzdelem a jászkunsági pusztákért a Német Lovagrend idején 1702-1720. = Agrártörténeti Szemle 1973. 392-450.p.

A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend hatóságának idején 1702-1730-ig. Bp. Akadémia 1975. Kandidátusi értekezés tézisei.

A Jászkun Kerület Parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején. Bp. Akadémiai K. 1979. 1-299.p.

Hozzászólás Szolnok megye néprajzi atlasza történeti bevezetőjéhez. = Századok 1982. 123-151.p.

Jassen Kumanische Bauernbewegung zur Zeit der Grundherrschaft des Deutschen Ritterordens 1734-1726. Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica. Tomus XXIII. Bpest 1983. 3-44. Különlenyomat.

Hogyan készül Szolnokon a megyetörténet? = Századok 1984. 549-562.p.

Forschungen in Wien: Der Deutsche Ritterorden in Ungarn. Budapester Rundschau, 1980. nu. 15.

Das erste Jahrzehnt des Deutschen Ritterordens in Ugarn, 1702-1712. Acta Historica Akadémiee Sceintiarum Hungaricse. Bpest 1984.

Hadkötelezettség és hadiadó egy koronabirtokon 1731-1745. = Hadtörténelmi Közlemények 1986. 272-279.p.

Közigazgatás és jogszolgáltatás egy koronabirtokon az 1730-1740-es években. Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve I. 1986. 69-102.p.

Georg Scechenyi Erzbischof von Gran fundiert des Pester Invaliden Haus im Jahr 1692. In: Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica. Tomus XXV. Bpest, 1987. 51-80.p. Különlenyomat.

Szemponatok a délkiskunsági községek 1745 előtti újratelepüléséhez. In: Jászkunság kutatása, 1985. Szolnok 1987. 302-344.p.

Katonai rendtartás és ellátás a Pesti Invalidus Házban az 1720-30-as években. = Hadtörténeti Közlemények 1987. 235-269.p.

Die Rechtsstellung der ungarischen Krongüter in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Bécs-Krems, 1987. szeptember 10. Előadás a Nemzetközi Jogtörténeti Konferencián.

Nehéz idők a Pesti Invalidus Házban az 1730-as években. = Hadtörténeti tanulmányok, Közlemények 1988. 607-637.p.

Helyhatósági bíraskodás a Jászkun Kerületben az 1730-40-es években. *Cumania*, 12. Kecskemét, 1990. 255-294.p.

Százezres alapítvány. *Gaudeamus igitur! Emlékezés Tanay Antalra.* = *Jászkürt* 1990. 2.sz.

Tanulmányi alapítvány Jászberényben. *Néplap*. Szolnok 1990. február 22.

Jubilats Professores! *Pedagógusok Lapja*, 1990. március 26.

Pedagógiai alapítvány Jászberényben. = *Köznevelés* 1990. március 9.

A szegedi várkatonaság igénye a dél-kiskunsági pusztákra 1686 és 1733. között. *Studis Agriensia*, 11. Eger 1991. 55-68.p.

Az Irgalmas Rend első konventjei hazánkban. *Vigilia*, 55.évf. 1990. október. 739-745.p.

Nyelvi felkészülés és történelmi ismeret. *Jászföld*, 1991. július 13.

A jászkunok meghonosodása. *Historia*, 1991. 2-3.sz.

A jászkunok története I. *Jászok Egyesülete*, 1536. Bpest, 114. Pf. 367

A Pesti Invalidus Ház jászkunsági földesurasága 1731-45. *Akadémiai K.* 1992. 1-268.p.

Röviden a jászokról. *Kocséri Híradó* 1992. május.

Amiről még kevés szó esett. A jászok megtelepedése. *Kocséri Híradó*. 1993. május . 6-7.p.

Adatok Apponyi Albert oktatásügyi alkotásaihoz. In: *Jászsági Évkönyv* 1993. Jászberény 47-59.p.

Húshagyókedd Árokszálláson 1740-ben. In: *Jászsági Évkönyv* 1994. 69-82.p.

Anton Erhart Martinelli a barokk építészet élvonalában. In.: *Jászsági Évkönyv* 1995. 81-100.p.

Jászárokszállás és barokk temploma a 18. században. 1996. 1-166.p.

Kulturális fejlődés és egyházi iskolázás Árokszálláson 1730-1770-ig. In: *Jászsági Évkönyv* 1996. 47-66.p.

A koronabirtokok küzdelme a 18. században. In.: *Jászsági Évkönyv* 1996. 51-68.p.

Emlékezetes határpercek a Jászkunságban az eladottság évtizedeiben. In.: 1997. *Jászsági Évkönyv* 41-60.p.

Der Jassisch Kumanische Distrikt, *Oldenburger Münsterland Jahrbuch* 1999. Partnerstadte und Patenstadte des Oldenburger Münsterlandes, 300-306.p.

Ötvenéves találkozó a Jászberényi Liceum 50 év távlatából. In.: Redemptió VI. évf. 3.sz. 7.p.
1999. jún.

PAPVÁLASZTÁSOK JÁSZBERÉNYBEN

A keresztény hitre tért jászok II. Ulászló királytól 1512. május 22-én kapták a kegyúri jogok gyakorlását biztosító oklevelet, melyből az is kiderül, hogy a patronátusi joguk ezt megelőzőleg is megvolt, maguk választották plébánosaikat is. E jogot erősítette meg Mária Terézia 1745. május 6-án kiadott diplomája. A jászok ősi privilégiumának helyreállítását szolgáló sorai között azt is rögzíti, hogy „A Római Katholikus hitet követő helységek közösségei a Patronátus Jussával bírjanak.”¹

Azt, hogy kik voltak Jászberény hajdani római katolikus plébánosai, a plébánia irodájának falán elhelyezett tábla ismerteti. A tábla forrása egy elsárgult kartonlap, mely felirata szerint 1596-tól sorolja fel a jászberényi plébánosokat. A kartonlapon található dátum 1910., és aláírója Erdős András plébános. Ez arra utal, hogy a plébánia hajdani irattárában lévő adatok alapján a névsort akkor készítették.

Az első ismert plébános N. István, a táblázat szerint egri kanonok lett. Őt követte Veres György. A neve után írt latin szó tudatja: majd 30 évig volt plébános. A következő, Gyöngyösi Gergely. Őt követte Baranyai Ferenc. Az, hogy mikortól meddig voltak plébánosok nincs jelölve. A névsorban ötödik P. Nagy Lukács, nála sincs évszám. Viszont egy régi sajtóközleményben megtalálható P. Nagy levele, melyet 1661. szeptember 25-én mint jászberényi plébános írt. A levélben azt is közli, hogy beiktatása 1661-ben Szt. Kereszt fölmagasztaltatása ünnepén volt.² P. Nagy kassai kanonok lett. A következő Bernard Pál plébános. Nála sincs évszám, ő is kassai kanonok lett. Őt követte Horváth János, aki 1672-1678 között volt jászberényi plébános. Ő kezdte az anyakönyvek vezetését, amit bizonyítanak az anyakönyvek elején található általa írt sorok.³

Utódja Kesztölczy István 1678-1687 között plébános. Neve a keresztelési anyakönyvben mint keresztelő pap és esetenként, mint keresztapa is megtalálható. A házasságkötési anyakönyvben ő kezdte a tanúk beírását. Őt követte Udvarhelyi János 1687-1688. Az évszám mutatja rövid ideig volt plébános. A névsorban 10. Szécsény Fer. István 1688-1694. E korból még nincs tanácsi jegyzőkönyv. Ő és két elődje nevét is az anyakönyvek örökítették meg. Az utód Franyó Mihály kanonok 1694-1702. Ő az első plébános, kinek neve a korból megmaradt, néhány jegyzőkönyvben is megtalálható. Mint helyi ismeretekkel rendelkező jászberényi plébános segítette 1699-ben a Pentz-féle összeírás elkészítését. A Német Lovagrend Jászkunság birtokba iktatásán Jászberényben 1702. május 22-én mint prefektus az egri káptalan nevében ellentmondott. Az ő idejében, a hódoltság megszűnése után épült az új templom.⁴

Franyó Mihály egri kanonok lett, utódja Zorger János 1702-1707 között volt plébános. Ő az első, akinek megválasztásáról jegyzőkönyv található. Nemes Jászberény város főbírája, Pély Mátyás, kisbírója, Borics Tamás, a becsületes tanácsstagok, a jegyzőkönyv

¹ Gyurka József: A jászberényi plébánia templom története. Egri Egyház megyei Közlöny. 1878. 21. Sz. 166. o. Közli az 1512. Kiadott diplomát. OSZK.

Horváth Péter: Értekezés a Kunoknak és Jászoknak eredetjükről. Azoknak régi és mostani állapotjükről. 125. o. OSZK.

² Jászberény rk. Plébánia iroda falán lévő táblakép. Egy lap Jászberény történetéhez. Pr. Nagy Lukács levele 1661. szeptember 25. Jász Újság. 1913. január 26. OSZK.

³ Jászberény rk. Plébánia keresztelési, házasság kötési, halotti anyakönyvek. 1672-1678. MOL.

⁴ Jászberény rk. pléb. Anyakönyvek. 1678-1702. MOL. Blénessy János. A Pentz-féle összeírás rövid története. A jászberényi Jász Múzeum Évkönyve 1938-1943. J.M.

szerint 1702. május 8-án „Város becsületes lakosainak egyetértésökkel fogadtuk meg Városunk Plébániájának adminisztrálására Plébánosnak Páter Zorger János Urunkat.” Ugyanekkor állapították meg járandóságát is. Az erre vonatkozó sorokból kiderül, régi gyakorlatot alkalmaznak. „Szolgálatyáért legyen ő Kegyelmének régi szokás szerint való conventiója.” Az évi járandóságát részletesen felsorolták. 100 magyar forint készpénz, 100 kila búza, 20 kila őszi, 10 kila tavaszi búza vetés. Betakarításra, behordásra 20 kaszás ember. Két „ölő Ártány” vagy az ára 12 tallér. Két kő só, vagy 8 német forint. Túró, vaj vagy az ára. Hetenként bor, sör. A szombati malom vámból 2 rész. Hús hetenként 2 forintért. Fa szükséglet szerint.⁵ Zorger János 1707-ben egri kanonok lett.

Az új plébános Páter Valkó András 1707-1711 között szolgált. Neve csak az anyakönyvekben található. Azt azonban, hogy honnan jött és hová ment nem tudjuk.⁶ Utódja Bereczky György prépost plébános (1711-1730). Megválasztásáról nincs jegyzőkönyv. Jövetelének időpontja a Rákóczi szabadságharc utolsó éve. Az a 19 év, amit Jászberényben szolgált, az eladottság nehéz éveinek időszakát jelenti. Berenczky György 1730. nyarán ment el Jászberényből, egri kanonok lett.⁷

Az utódja, Gyöngyösy György prépost plébános (1730-1735). A tanács jegyzőkönyvébe beírt, 1730. augusztus 19. dátummal ellátott iratokból lehet megtudni, hogy monyorókereki Erdődy Gábor egri püspök nevezte ki. Kinevezése érdekében tevékenykedtek, s a beiktatásán is részt vettek: Orczy István jászkun kerületi főkapitány, Takó Mátyás helyettes jászkapitány, Muhoray Mátyás főbíró. Ugyanazon napon egyeztek meg az évenkénti javadalmában, amely a 100 magyar forint készpénzt, 100 kila búzát, 40 kila őszi-tavaszi búza vetést tett ki. Járt neki még 24 itze vaj, 10 forint ára hús, 8 forint ára fagyú, 12 tallér készpénz szalonnára 12 tallér készpénz és 8 forint ára kősó. Gyöngyösy György öt évig volt plébános, elmenetekor a jegyzőkönyvbe beírták, hogy a Nagy-Váradí kanonokságra választott.⁸

A redemptió előkészítése és megvalósulása időszakában Aranyossy Zsigmond (1735-1750) volt a város plébánosa, előzőleg Jászárokszálláson szolgált. A feljegyzések szerint az első plébános, aki Jászberényben fejezte be földi pályáját.

A névsorban a következő Szentiványi János, kinek neve elől a „Szent” elhagyva, legtöbbször csak Iványi néven van említve. 1750-1757 között volt plébános. A tanácsülés 1750. november 21-i jegyzőkönyve szerint, „Mivel az Úr Isten Tisztelendő Canonok Aranyossy Sigmond Plébános Urat e világból kiszólította más Plébánosért Ml. Egri Püspök Urunk Eöexcelenciájánál kell instruálnunk.” Ugyanekkor a javaslatuk három személy, úgy mint „Iványi, Deli és Szabó Urakat kell felterjeszteni.” Arról is döntöttek, hogy első helyre Deli János újlaki plébános urat kell írni. Majd a későbbi jegyzőkönyvekből ismert, hogy a tanács küldöttsége többször járt Egerben, s végül nem az első helyen jelölt Deli János, hanem Szentiványi János lett kinevezve. Téma az is, hogy az egri püspök, tekintettel a lakosság megnövekedett számára, a plébános javadalmazását felemeltette. A javadalomra vonatkozóan Muhoray Lukácsnak kellett intézkedni. Szentiványi János két évig volt plébános. 1757-ben nagyváradí kanonok lett.⁹

Az utód Török János prépost plébános 1757-1782. A tanács 1757. április 30. jegyzőkönyvéből csak annyit lehet megtudni, hogy Kállay András főbíró, és Nagy György nótárius feladata: „Excellenciás Úr” rendeletét a plébános és kántor iránt „a Plébános Úrral kommunikálni.” Alig egy hónap múlva Török János plébános már a tanácsuléseken javaslattevőként van jelen. Ma még nem tudjuk, hogy hol született,

⁵ Jászberény tanácsülési jegyzőkönyv 1702. május 8. 158. o. továbbiakban Jk. Jb. MOL.

⁶ Jb. rk. Pléb. anyakönyvek 1707-1711. MOL.

⁷ Jb. rk. Pléb. anyakönyvek 1711-1730. MOL.

⁸ Jb. Jk. 1730. VIII./19. 1736. VIII/8. MOL.

⁹ Jb. Jk. 1750. XI/21. 1752. II.24. 1757. IV. MOL.

honnan jött, vagyis ismeretlen életéből kb. 40 év. Ismert maradandó emlékeket hagyó jászberényi szolgálata. Neve ott van a plébánia épületének alapkövében, és a Nagyboldogasszony templom két alapkövében. (A torony alapkö 1759-ben, a templom alapkö 1775-ben lett elhelyezve.) Török János prépost plébános még részt vett 1782. július 28-án a Nagyboldogasszony templom ünnepélyes felszentelésén, majd ugyan ezen év december 6-án élete 64. évében meghalt. Ő a második, aki földi pályáját jászberényi plébánosként fejezte be.¹⁰

Az új plébános Mészáros Péter egri kanonok 1782-1798. Nagy Mihály főbíró, Ozoróczky János notárius 1782. december 12-én már Egerben jártak. Ahogy a december 14-i tanácsülésen beszámoltak, „avégett, hogy mivel a Főtisztelendő Prépost és Plébános Török János Urat Isten Eő. Szt. Felsege közölünk kiszólitotta.” Helyére más alkalmas plébános neveztesse ki. Magukkal vitték és átadták javaslatukat is. Mégpedig Mészáros Péter egri kanonok és Koncsik Balázs egri kanonok személyére. Kérésük az volt, hogy a kettő közül az egyik „akár melyik neveztesse ki.”

A kérelem átadása után még jelenlétükben megtörtént az intézkedés. Gróf Eszterházy Károly püspök jászberényi plébánosnak kinevezte Mészáros Péter egri kanonokot, aki a küldöttséggel együtt Jászberénybe jött, és jelen volt a december 14-i tanácsülésen. Így megválasztásáért személyesen mondott köszönetet. A „Tanács pedig magát az egész N. Város Lakossait atyai gondviselése alá ajálván,” köszönte meg, hogy Jászberénybe jött.

Több évtizedes papi szolgálat után, mint egri kanonok jött vissza Jászberénybe. Ugyanis papi pályája kezdetén, 1759-1762 között itt volt káplán. Neve ott van az akkor épült plébániai épület alapkövében. Mészáros Péter 15 évig volt Jászberényi plébános, itt halt meg élete 69. évében 1798. február 19-én.¹¹

Az utód Rigó Ferenc apátplébános (1798-1808). A tanács 1798. február 22-én tartott ülésén jelen voltak: Ns. Nagy Mihály főbíró, Anvander Mihály, Bartsik János, Bene János, Balogh Mátyás, Bessenyei Ferenc, Dzián Imre, Muhoray József és Kállay László tanácsstagok, összesen kilencen.

Nagy Mihály főbíró jelentette, hogy „Városunk Plébánosa Feő Tisztelt Mészáros Péter kanonok Úr ez árnyékvilágból boldogúl kimulván, hogy üresen maradt Parochiánk betöltessen egyes akarattal meghatározván.” Javaslatot készítettek s azt bemutatják gróf Eszterházy Károly egri püspöknek. Javaslatuk; Rigó Ferenc jákóhalmi plébános, Ballagó András pankotai plébános és Csuka István az egri papnevelő házban lévő urak.

A javaslatot Bartsik János tanácsos és Molnár András notárius vitték Egerbe. Küldetésük eredményéről a február 28. tanácsülésen számoltak be. Elmondták, hogy a személyi javaslatokat „Excellenciája igen jó szívvel vette.” S Rigó Ferenc jákóhalmi plébános urat Jász-Berény Város Plébánosának” kinevezte. Ezek után a tanács jegyzőkönyvébe íratott, hogy „Kegyesen ajánlott lelki Pásztori Hivatal viselőjének Feő Tiszt. Rigó Ferenc Plébános Úrnak a Fenséges Úr Istennek tellyes áldása kéretettik és óhajtatik.”

Rigó Ferenc apátplébános Jászberénybe jöve telekor 46 éves. A sors 10 évet adott még neki. Az ő szolgálata alatt 1801-1802-ben épült a Nagyboldogasszony templom tornyának felsőrésze, a toronysisak, és ekkor helyezték rá a koronát és a keresztet. Jászberény plébánosai közül Rigó Ferenc az első, akinek teljes életútját sikerült felkutatni. A Jászság szülötte, apja jászalsószentgyörgyi redemptus. Papi pályája

¹⁰ Jb. Jk. 1757. IV/30. Majd folyamatos 1782. MOL.

Jb. rk. Pléb. halotti anyakönyv. 1782. MOL.

¹¹ Jb. Jk. 1761. III/26. 1782. XII/14. MOL.

Jb. rk. Pléb. halotti anyakönyv 1798. MOL.

kezdeten Jászapáti, majd Jászberényben volt káplán. Viszonylag fiatalon, Jászberényben halt meg élete 57. évében 1808. december 26-án.¹²

Az utód Bán József apátplébános 1809-1825. Megválasztása, kinevezése jelzi, hogy az idő múltával a patronátusi jog gyakorlásába beleszól a Kerületek vezetése is. A tanács 1808. december 31-én tartott ülésén jelen voltak: Kállay László főbíró, Bessenyei Ferenc, Pesti Mihály, Kovács József, Katona Mihály, Ördögh András, ifj. Mizsei István, Tóth Imre, Sipos János és Bartal Gergely senátorok.

Kállay László főbíró jelentésében elmondta, hogy „mivel a Mennyei Felség igen szeretett Kedves Lelki Pásztorunkat néhai Feő Tisztelendő Rigó Ferenc Apát Urat ezen árnyék mulandóságból az örökké tartandó boldogságra általszólítván eképpen Parockiánk Feő Kormányzó nélkül maradott légyen, ezen üresen maradott lelkipásztori hivatalra Törvényes és Privilegiailag rendszokásunkhoz képest három érdemes tisztelendő Pap Urakat kell választani.” A választott személyeket meg kell küldeni az egri érseknek. A további beszámolójából az is kiderült, hogy december 28-án Horváth Péter Jász kun kerületi nádori alkapitány, Dósa József jászkapitány, Paróczay István assessor, Nagy Antal és Pethes János komiszár urak megkeresték a tanácsot, vagyis tartottak egy közös megbeszélést, s a most javasolt személyekben állapodtak meg. Így Csuka István jákóhalmi plébános „aki az egész város népének tellyes és tökéletes bizodalját ez előtt régen megnyerte és jövendő lelkipásztornak óhajtvá óhajtják.” Bollok Mihály Jászapáti plébános. Zábránszky Ferenc tassi plébános. Miután a jelenlévők a javaslattal egyetértettek, úgy határoztak, hogy azt személyesen viszik Egerbe.

A következő tanácsülésen, január 25-én jelen voltak a Kerületek vezetői közül, Horváth Péter nádori alkapitány, Makó Lőrinc perceptor, Paróczay István assessor, Miháلكovics József és Taczmán István nótárius, Bodi József, Nagy Antal esküdtek. Kállay László főbíró ismertette Csuka István jákóhalmi plébános levelét, melyben megköszöni a bizalmat, azt hogy őt javasolták plébánosnak. Tudatta, hogy az érsek ki is nevezte, de „E terhes Pásztori kívánalmat el nem vállalhatja.” Kérésére az érsek már fel is mentette. Ezek után újra jelölteket választottak, úgymint, Bán József jász dózsai plébános, Zábránszky Ferenc tassi plébános és Lipovniczky János jászberényi adminisztrátor. Három jelölt, de egyidejűleg azt is eldöntötték, hogy az „érsek úr alázatosan kéretetni fog”, hogy lelkipásztornak minél előbb Bán József dózsai plébánost nevezze ki. A döntésüket közölték rapini Steössel József nádori főkapitánnyal is.

A javaslatokat Dzián Imre és Anvander József senátorok vitték Egerbe és intézték tovább a plébános kinevezését. A február 11-i tanácsülésen referáltak, hogy „Érsek Eő Excellenciája Bán József Dósai Plébános Urat Városunk Plébánosának kegyelmesen kinevezni méltóztatott.” Bessenyei Ferenc, Pesti Mihály senátorok és Kőszeghy Menyhért Ord. Nótárius feladata volt „a Plébánosnak megtisztelése és Parochiánk által vételére leendő meghívása.” Bán József 16 évig volt jászberényi plébános. Az itteni szolgálata alatt lett apát és alesperes. 1825-ben miután megválasztották gyöngyösi plébánosnak, elment Jászberényből.¹³

Az utód Stipula József apátplébános 1825-1851. Ez alkalommal az utód jelölése, választása, majd kinevezése a megszokottól igencsak eltért. A választás most „politikai” gyűlésen volt. Jelen voltak a Hármaskerület vezetői közül: Horváth Péter nádori alkapitány, Miháلكovics József főjegyző, Makó Lőrinc adószedő, Dósa József jászkapitány, Pethes János aljegyző, Alavander József, Ozoróczky János kommissariusok, Ágoston András, Horváth Pál assessorok, Muhoray András aljegyző,

¹² Jb. Jk. 1798. II/22. II/28. 1802. X/18., MOL.

Jb. rk. Pléb. halotti anyakönyv. 1808. MOL.

Sugárné, Koncsek Aranka. Jász Történelmi Arékepcsarnok II. k. kézirat.

¹³ Jb. Jk. 1808. XII/31. 1809. I/25. II/11. 1825. II/18. MOL.

Hermány József gimnáziumigazgató. A város vezetői; Kállay László főbíró, Tóth Imre, Terenyi János, Sipos János, Bartal Gergely, Farkas Péter, Alavander Mihály, Benedek István, Komáromy István, Mizsei István, Szele Gábor, Katona István senátorok, Bathó Ignác főjegyző, Lakatos István aljegyző és „Számos lakosok.”

A jegyzőkönyv szerint az összegyűltek a főbíró előadásából megértették, hogy „Városunk igen kedvelt Plébánosa Fő Tisztelendő Apátúr Viceesperes Bán József Úr Gyöngyösi Plébánosnak lett megválasztva és a Felsőbbség által kinevezve.” Ezért a mai napon tartott közértekezésen számbavették az „Egri Érseki Megye” területéről azokat az érdeemes papi személyeket, akik „ezen Patronátusi jussal bíró Közösség bizodalját megnyerték.” Összesen 18 pap, úgymint: Báró Bémer László fényeslitkei plébános kisvárdai alesperes. Hamzel Ferenc jákóhalmi plébános. Kováth Mátyás Pesti Egyetemen teológiát tanító tanár. Harmos László solymosi plébános, patai alesperes. Németh József árokszállási plébános. Ferentz József az Egri Liczeumban teológiai tanár. Fehér Ignác jászapáti plébános. Láczi Imre ballai plébános. Lanovits József Sekrétiánus. Bartsik János baktai plébános. Stipula József ladányi plébános. Jatskó Ferenc mihálytelki plébános. Lipovniczky János dózsai plébános. Ruzsvay János nádudvari plébános. Ozoróczky Ferenc kiséri plébános. Fehér János köteleki plébános. Tóth János egri káplán és Alavander Ferenc apáti káplán urak.

Népes és érdekes névsor nem ismeretlen személyek közül jelölnek. Egyik másik Jászberény, Jászapáti szülőtte, többen valamelyik jász település papjai, avagy hajdan jászberényi káplánok voltak. Végül Báró Bémer László fényeslitkei, Hamzel Ferenc jákóhalmi, Harmos László gyöngyössolymosi plébánosokat választották. Arról is határoztak, hogy a javaslat Egerbe vitele előtt Farkas Péter tanácsnok és Bathó Ignác főjegyző „a Közösség nevében írt levelet” személyesen vigye el Fényeslitkére B. Bémer László plébánoshoz és kérje meg, hogy ha felsőbbség kinevezi „fogadni méltóztasson.”

B. Bémer László plébános a küldöttség által vitt meghívólevélre február 27-én küldött választ, melyben megköszönte a közösség iránta tanúsított bizalmát. S közölte azt is, hogy „a megüresedett helybéli Pásztori hivatalt el nem vállalhatja.” Ezután a küldöttség Hamzel Ferenc jákóhalmi plébánosnál járt. Ő ugyancsak köszönetet mondott a személye iránti bizalomért, de hivatkozva egészségi és törődöttségi állapotára „a Városban előforduló papi terhes foglalatosságnak vitelére magát elégtelennek érzi.” Így azt nem vállalja. Időközben gyöngyösi Somogyi Antal nádori főkapitány megküldte József nádor azon levelét, melyben a megüresedett plébánosi helyre Verle Jánost a „Palatinális Ezred” táborig papját ajánlotta.

Mindezek után ismét egybegyűlt papválasztó gyülekezet „Egyesakarattal” jelölte Harmos László solymosi plébánost, Stipula József ladányi plébánost, Szabó Mátyás harsányi plébánost, és Verle János táborig lelkészét. Tóth Imre tanácsbéli, és Bathó Ignác főjegyző feladata volt. „A Presentának” bemutatása előbb Pesten Somogyi Antal főkapitánynak, majd az „Egri Egyházi Elöljáróságnak.” Küldetésük teljesítéséről március 16-án tett jelentésük szerint, a főkapitány a javaslattal egyetértett. Azt lepecsételte, és a hozzácsatolt kísérő soraival együtt átadta továbbításra a küldöttségnek. A küldöttség Egerbe menet közben elment Gyöngyössolymosra Harmos László plébánoshoz, s mint első helyen „presentáltat meghívták.” A plébános megköszönte a közösség bizalmát, és nyilatkozott, hogy kinevezés esetén vállalja a jászberényi plébániai hivatalt. Ezután elintézték Egerben a plébános kinevezését. Hazafelé jövet ismét Solymosra mentek, ahol Harmos László plébánosnak átadták a kinevezési okiratot. Ekkor, az immár kinevezett plébános úgy nyilatkozott, hogy „ezen dolog eránt majd személyesen kívánna az Egyházi Elöljárósággal értekezni.” Harmos László plébános hamarosan levélben megköszönte az iránta tanúsított bizalmat, és közölte, hogy „a Berényi Parochiát el nem vállalhatja.” Ugyanekkor megérkezett Egerből is az értesítés, melyben közölték, hogy mivel Harmos

László úr nem vállalta a jászberényi kinevezését, a második helyen javasolt Stipula József ladányi plébános úr lett kinevezve jászberényi plébánosnak. A küldöttség a kinevezési okmányt személyesen vitte Jászladányba, adta át Stipula Józsefnek, és „megköszöntötték”, mint jászberényi plébánost. Ő ezt úgy fogadta, mint „az Isteni gondviselést” köszönetet mondott érte, és elvállalta. A két hónapig elhúzódó papválasztást azzal zárják, hogy „Így már bizonyos, Berény Városának jövendőbéli Plébánosa Tisztelendő Stipula Úr legyen.”

Stipula József apátplébános, alesperes 27 évi jászberényi szolgálat után egri kanonok lett. Reá emlékeztet többek közt a Szentkúti kápolna. 1836. július 21-én tartotta a régi, lebontott Szentkúti kápolnában az utolsó misét. Ő helyezte el 1836. augusztus 10-én alapkövét, majd elkészülte után 1842. szeptember havában Mária névünnepeán „benedicálta”, s tartotta az első misét a ma is meglévő műemlék Szentkúti kápolnában.¹⁴

---

¹⁴ Jb. Jk. 1825. II/18. 47-50.o. II/5. 59-60.o. III/16. 72-74.o. Sugárné Koncsek Aranka i.m. kézirat.

ADALÉKOK FÜGGETLEN KISGAZDAPÁRT 1988-1989-ES ÚJJÁSZERVEZÉSÉHEZ

1956 októberének első felében egy gyűlésen a mezőkövesdi gimnázium egyik tanára a következő mondást találta megkockáztatni: Reped már a magyar jég, akár milyen erős a szibériai jégpáncél. 1956. október 23-án meg is repedt a magyar jég, de 1956. november 4-én befagyott. Az új olvadásra évtizedeket kellett várni.

Az olvadás nem találta készületlenül a kisgazdákat sem. Bognár József, aki politikai pályáját a Kisgazdapártban kezdte, majd bevitte a pártot a népfrontba. Bognár a kommunisták kiszolgálója lett, de a hetvenes évek végétől minden évben összehívta a Kisgazdapárt egykori országgyűlési képviselőit és tisztségviselőit.

Fontos előzmény, hogy Szomor Ferenc szigetvári kisgazda 1983. augusztus 20-án gyűlést hívott össze, amelyre meghívta Vörös Vincét is, aki akkor még a szervezkedést korainak találta. A következő évben Dragon Pált is megkereste és szoros kapcsolatot tartott vele. *(A következőkben sajátomon kívül elsősorban Szomor Ferenc visszaemlékezéseire támaszkodom.)*

1988. augusztusában Grósz Károly bejelentette a többpártrendszer engedélyezését. Ezt követően Pártay Tivadar augusztus 20-ra Balatonszárszóra hívott meg bennünket, azokat, akiket az 1945-ös választásokról ismert. A találkozón ott volt Antall József is. Pártay felolvasott egy tervezetet, amely egy valamiféle vidéki központtal rendelkező politizáló társaság felét tartalmazott. Én ezt nem írta alá, mert nem budapesti központtal rendelkezett. Vonakodásomhoz az is hozzájárult, hogy 56-os szereplésem miatt megfigyelt személy voltam és nem akartam kompromittálni az ébredező szervezkedést.

Szomor Ferenc 1988 szeptemberében azt javasolta Dragon Pálnak, hogy szervezzenek gyorsan egy új pártot, mielőtt a kommunisták bizonyos feltételekhez kötik az új párt szervezését. 1988. október 18-án Dragon Pál értesítette őt, hogy a Kisgazdapártot nem tiltották be. Így október 19-én megalakította a Kisgazdapárt helyi szervezetét Szigetváron. Bene Kálmán pedig Szentendrén alakított helyi szervezetet. Ezt már a Szabad Európa rádió is bemondta. Másnap, október 20-án elmentek Vörös Vincéhez, aki először vonakodott, de azután mégis megújította párttagságát.

1988 októberében Pártay Tivadar a szemével kórházban volt. Ott volt Futó Dezső felesége is, aki egy elhurcolt karcagi református lelkész özvegyeként ment hozzá Futó Dezsőhöz. Ez a hölgy gyűlölte ugyan Pártayt, de nap meglátogatta. Amikor úgy látta, hogy Pártayt egyelőre nem engedik ki a kórházból, javasolta Bognár Józsefnek, hogy október utolsó szombatjára hívja össze a Kisgazdapárt volt képviselőit és tisztségviselőit. Össze is hívtak bennünket a népfront helyiségébe, ahol már korábban is minden évben együtt voltunk. Pártay értesült a gyűlés összehívását, eltávoztást kért a kórházból s megjelent a gyűlésen. Az összejövetelen jelen volt Göncz Árpád is, valamint Dragon Pál három társával. Bognár József nagyon óvatos volt. Nem javasolt pártszervezést. A gyűlésen jelen lévő Dragon Pál és két társa viszont a Kisgazdapárt újjászervezése mellett kardoskodtak, de Bognárnak ekkor még nagy volt a befolyása. Óvatosságra intett bennünket s így csak a Kovács Béla Társaság megalapítását határoztuk el az ülésen.

A gyűlés résztvevői egy alapszabály készítésére 20 tagú szerkesztő bizottságot választottak, amelynek elnöke Göncz Árpád lett volna. Egyik tagként engem is beválasztottak. Október utolsó szombatján abban is megállapodtunk, hogy az alapszabály ismertetésére újra összeülünk.

A szerkesztő bizottságnak november 4-én kellett volna összeülni. November 1-én táviratot kaptam, hogy a Magyar Távirati Iroda nem közölte le a kommunikénket. Persze akkor még itt voltak a szovjetek, akiknek a Kovács Béla név nem tetszett.

November 18-ára meghirdetett gyűlésre - az ellenpropaganda ellenére – igen sokan gyűltek össze az ország legkülönbözőbb részeiből. A megjelentek azonban nem nyertek bebocsátást, mert Bognár a népfrontban nem biztosított helyet az egybegyűlteknek. Így azok átmentek a Pilvax Kávéházba és kikiáltották a Kisgazdapárt újjászervezését.

A Pilvaxban egybegyűltek egyhangúlag Pártay Tivadart választották meg elnöknek, főtitkárnak pedig Futó Dezsőt. A kommunistaellenes harcai miatt hirtelen népszerűvé lett főtitkár megválasztásának majdnem végzetes következményei lettek. (Antall József is jelen volt ezen az összejövetelen, a gyűlés után ment el több társával a Magyar Demokrata Fórumhoz, ahol elnökké választották.) Ezen a gyűlésen távollétemben engem is alelnökké választottak, melyet Jezsó István közölt velem, aki Szolnokon keresett fel a lakásomon.

Ekkor ugyanis még elég veszélyes volt a helyzet. Vörös Vince nem merte vállalni a Kisgazdapártban a számára fenntartott alelnöki helyet. Bognár József sügött neki. Nekem az volt a véleményem, hogy a körlevél aláírói attól félnek, hogy amennyiben mégis megindul a kocsí, később már nem lesz módjuk felkapaszkodni.

A gyűlés úgy döntött, hogy a bátrabban indulnak a párt újjászervezésében. Akik pedig félnek a következményektől, azok a Kovács Béla Társaságot szervezik. Ekkor még az SZDSZ is meg az MDF is csak szövetségként alakult nem pártként. Balogh Györgyre mi bátrabbak rá sem bírtunk nézni, később azonban az érdi nagyválasztmányon éppen annak volt köszönhető, hogy a Kisgazdapárt nem szakadt ketté, hogy Balogh György kiköszörülte a csorbát.

1989. január 20-án ismét együtt voltunk, s ekkor politikai bizottságot is választottunk. A politikai bizottságba Jezsó Istvánt nem választották be, s ez nem tetszett Bába Ivánnak és társainak. Ekkor már kezdett elkülönülni azok tábora, akik a Kisgazdapártot 1948-ban a Népfrontba bevitték, s azok tábora, akik azt elleneztek. Ez utóbbiak a Pártay táborába tartoztunk, s a Kovács Béla vonalat vitték.

Bába Iván kiderítette, s megírta az újságban, hogy a Kisgazdapártot újjászervezni akarók átlagos életkora 80 év. Fialatítani kell – mondta. Persze ők ezt olyan fiatalabbakkal akarták végrehajtani, akik korábban MSZMP tagok voltak. Ez pedig sokunknak nem tetszett. A „fialatítók” szellemi irányítója Ravasz Károly volt, aki 1945 után az Ortutay-Dobi vonalhoz csatlakozott. Ravasz ugyan szívesen látott volna engem a táborukban, de közte és Pártay között áthidalhatatlan ellentét volt. Így választanom kellett. Én Pártayt választottam, aki a recski internáló táborban szinte minden nap túlélni akaró harcot folytatott a megmaradásért. Vele szemben Ravasz Károly Ausztráliában ette az emigráció keserű csokoládéját.

Jezsó társai nem tudtak belenyugodni abba, hogy társuk kimaradt a politikai bizottságból. 1989. február 17-én nekem Mezőtúron volt előre meghirdetett gyűlésem. Előtte értesített Pártay, hogy arra a napra politikai bizottsági ülést hívott össze, okvetlenül legyenek ott, mert ki akarja zárni Bába Ivánt, Légrády Tibort és Ravasz Károlyt. Mondtam neki, hogy nem tudom magamat Mezőtúron helyettesíteni. Arra kért, hogy akkor táviratilag szavazzak. Szavaztam is, és csatlakoztam az ő indítványához.

Később tudtam meg, hogy Bábáék őt akarták kizárni, de ő előbb tette meg az indítványt, s ezt a többség meg is szavazta. Boros Imre – nem azonos az Orbán-kormány miniszterével - a Magyar Nemzet hasábjain azonnal tiltakozott a kizárás ellen, mondván, hogy arra csak a fegyelmi bizottságnak lett volna joga.

A Magyar Nemzet ekkor a Népfront lapja volt, így a népfrontosok minden megnyilvánulását lehozta, a mi válaszukból pedig semmit sem hozott le. Boros Imre ezt ki is használta. Képes volt azt állítani, hogy ők a Kovács Béla vonal folytatói, mi pedig az Ortutay-Dobi vonal folytatói vagyunk. Pontosan a fordítottja volt az igaz.

Ekkor a Kisgazdapárt a népszerűségi indexe 18 %-os volt. Az egyoldalú sajtóviták következtében azonban olyan közvélemény alakult ki, hogy valahányan vannak, annyifelé húznak.

Ezt követően Bába Ivánék rávették Futó Dezsőt, hogy a Jurta Színházba hívjon össze nagyválasztmányt. Az ellenkezőjéért könyörögtünk. Futó Dezső mégis összehívta 1989. március 23-ra a nagyválasztmányt. Ő akkor már igen beteg volt, hogy ételt és italt állandóan hordott magánál és evett és ivott, amikor úgy érezte, hogy csillapítani kell étvágyát.

A meghirdetett ülést megelőző este Szomor Ferencék Szigetvárról felmentek Dragon Pálhoz Szentendrére, hogy tájékozódjanak. Ezt követően Futó Dezsőhöz mentek, aki a Kisgazdapárt fiatalítását hangsúlyozta. Utána felkeresték Pártay Tivadart is, aki amiatt panaszkodott, hogy a volt kommunisták akarják átvenni a Kisgazdapárt vezetését. Kellene egy fél év, mialatt megismernék egymást az emberek, hogy megfelelő személyeket válasszanak az élre- mondta Pártay.

A gyűlés elején nagy veszekedés, valóságos káosz volt. Szomorék látták, hogy a Pártay Tivadart támogatókat nem engedték be a gyűlésre. Egy Svájc-ból érkezett hölgy, akinek férje a Kis Újság szerkesztője volt, szintén nem nyert bebocsátást. Annak ellenére sem, hogy korábban komoly pénzüsszegekkel támogatta az alakuló pártot.

Futó Dezső a mind lehetetlenebbé váló helyzetet látva meg akarta gyorsítani az eljárását. Felállt és azt mondta, hogy jelölő bizottságot kellene felállítani, és fel is olvasta javaslatát. Zavarában azonban azt a papírt vette fel, amelyen az ő és társai által már összeállított jelöltek névsora volt. Kezdte felolvasni – elnök: Bába Iván, főtítkár: Jezsó István, sajtófelelős: Ravasz Károly sorolta a neveket... Erre Bene Kálmán felugrott a színpadra, kezébe vette a mikrofont, s azt kérdezte: - no kisgazdák akartok-e kommunista vezetést? Nem! – kiáltották hangosan. Erre feltette a kérdést Jezsó Istvánnak: hány évig voltál az MSZMP-nek tagja? 20 évig – válaszolta. Mikor léptél ki? – Tegnap délután – válaszolta Jezsó. Bene Ravasz Károlyról elmondta, hogy kétkulacos módra viselkedett. Ausztráliában ahová emigrált, dicsérően írt 1956-os forradalmunkról, de amikor hazajött Magyarországra, Kádár titkárságán dolgozott - állította.

Így azután sorra kiebrudalták a Futó Dezső által említett személyeket. Egy győzedelmes Kisgazdapártnak voltam a tagja, a Kis Újság elismert újságírója voltam, és a börtönből is győzedelmesen jöttem ki, most megbuktam – mondta Futó, majd hóna alá fogta a táskáját és eltávozott.

A közbizottságot követően Nagy Ferenc Józsefet valósággal feltölték a színpadra. Nagy Ferenc elmondta, hogy nagyon elszomorítja, hogy a Kisgazdapárt így járt. Javasolta, hogy megyénként válasszanak két-két tagot, s majd májusban ismét összehívják nagyválasztmányt, s véglegesítsék majd a vezetőséget. Addig viszont megyénként két-két tagot delegálva, intéző bizottság vezesse a pártot - indítványozta.

A gyűlés a január 20-án megválasztott tiszti kart és politikai bizottságot leváltotta, de helyette újat választani nem tudott. A választmány tagjai kétségbe voltak esve, hogy most mi lesz, ha nem lesz helyettük másik tiszti kar, megszűnik a Kisgazdapárt – hangoztatták. Pedig nem szűnt volna meg.

A Nagy Ferenc féle indítványnak viszont az lett a következménye, hogy minket ez az ún. nagyválasztmány leblokkolt. Ugyanis határozatot hoztak, hogy az intéző bizottság tudta nélkül gyűlést mi nem tarthatunk. Én ezen a nagyválasztmányon nem voltam jelen, mert nem tartottam érvényesnek. A nagyválasztmányt csak az elnök hívhatja össze, vagy ha a választmányi tagok 20 %-a követeli, köteles összehívni. További érdekesség, hogy a választmányról kiderült, budapesti egy sincs közöttük. A pesti lakkcipős kisgazdák nem kellene – vélekedtek jónéhányan. Ekkor állt elő Boros Imre, aki a gyűlésen előbb híveivel együtt megbukott, hogy az ügyvezető szerepet elvállalja. Ebbe a választmányi tagok bele is egyeztek. Boros Imrének több se kellett. Gyorsan beszervezte maga mellé Pálos Györgyöt, aki

felvette a kapcsolatot a nyugati követségekkel a Kisgazdapárt szóvivőjeként. (Boros Imre nem azonos az Orbán kormány miniszterével.)

Aznap a Múzeum Kávéházban sajtóértekezletet tartottak. Az ott jelenlévők hiányolni kezdték a régi kisgazda politikusokat. Felemlítették a Vörös Vince nevét, mire szólni akartam, de Ravasz Károly nem adott szót.

Az intéző bizottság tagjai Budapesten minden szombaton a Kisrablói étteremben találkoztak, azokon ott volt Ravasz Károly és Bába Iván is. A „másik oldal” Pártay Tivadar balatonszárszói nyaralójában találkozott. Ott jelent meg először Torgyán József, aki előzőleg Pátrtaynál jelentkezett, akinek elmondta, hogy jól menő ügyvédi irodáját cserélné fel a politikáért. Pártay nem sejtette Torgyán szándékait, de mi sem. Miközben egyik tagunk főzte a gulyáslevest, Torgyán állandóan hízelgett nekünk, hogy a jogfolytonosság alapján a tiétek a párt, ne hagyjátok magatokat.

A Kisrablóban összegyűltek közül 16-an úgy döntöttek, hogy mégiscsak meg kell keresni az öregeket. Így került sor Debrecenben a Rózsakertben 1989. májusában egy összejövetelre. Azon Rajkai Zsolt indítványozta a kapcsolatfelvételt. Ott beszéltük meg, hogy Szárszóra eljön Hardi Péterrel és Nagy Ferenc Józseffel. El is jöttek, s Hardi Péter vitte a szót. Ennek a megbeszélésnek az lett az eredménye, hogy egy közösen összehívandó nagyválasztmányban egyeztünk meg. Abban is megegyeztünk, hogy Vörös Vincét is megkeressük, akit Pártay hajlandó volt Szárszón a nyaralójában fogadni. Összeöleltek s megtörtént a nagyválasztmány összehívásának kitűzése 1989. június 4-ére.

Nagy bajban voltunk, mert nem volt főtitkári tisztre alkalmas jelöltünk. A Belgrádrakparton a népfront előtt sírva könyörögtem Antall Józsefnek, hogy jöjjön vissza hozzánk s legyen ő a főtitkár jelöltünk. Azt felelte: el van már ez löve! Szerencsére az utolsó napokban Prepeliczay István mellénk állt, így őt jelöltük főtitkárának. A nagyválasztmányt megelőzően Faludi Sándor, aki korábban Karcagon lakott, de a zsidótörvények miatt kénytelen volt Karcagot elhagyni, és Pásztón megtelepedni, körlevélben azt javasolta, hogy a Kisgazdapárt idősebbjeiből meg kellene alakítani a szeniorok társaságát.

Június 4-én nagyon szép számmal jöttünk össze Érden. Nagy volt a lelkesedés, s az egyik tárnoki tehenes gazda ingyen tejet mért mindenkinek annyit, amennyit csak elfogyasztott.

Pártay Tivadar a súlyos taktikai hibát vétett. Úgy köszönt el a nagyválasztmánytól, hogy előtte nem egyezett meg a Vörös Vince vonallal. Így a jelölő bizottság azok kezébe került, akik a Jurta Színházban megbuktak. Azokéba, akik állandóan azt hangoztatták, hogy ne csináljunk boszorkányüldözést, vagyis ne támadjuk a volt MSZMP tagokat múltjuk miatt.

Elnöknek Vörös Vincét választották meg. A főtitkári tisztségre három jelölt közül Prepeliczay István kapta a legtöbb szavazatot. Torgyán is pályázott a pártügyészi tisztségre Boros Imrével szemben, az Boros nyert a maga hordószónoki stílusával.

Rüblein Richárd

EGY KITELEPÍTETT EMLÉKEI 1951-BŐL

Az utazás mellékvágányokra terelt különös pályán, olykor pusztaságokon állingálások, várakoztatások után egész napon át tartott, de átszállás nélkül érkeztünk meg Jászapátira. Megérkezésünk után az akkor Beloianisz utcának nevezett Hevesi útra kerültünk. Az akkori rendőrőrs parancsnoksággal szembe laktunk. Az őrs alkalmazottaitól megtudtuk, hogy „jog nélküli emberek” vagyunk, annyi jogunk sem volt, mint a börtönbüntetésre ítéteknek. Ez egyébként még az akkori törvényeket is áthágó helybeli "túlkapás" volt.

Horváth Gáborék nagy parasztházába lettünk bezállásolva. A hatóság utasítása alapján a tiszta szobát jelölték ki részünkre. Még hozzá úgy, hogy Horváték holmijának egy része is ott maradt a táncterem nagyságú helységben. Ráadásul a szomszéd szobába telepített báró Uhlmann István és sógornője átjártak rajtunk.

A megannyi szokatlan jelenséget tovább fokozta a Baldió légtornász társaság főtéri produkciója. A légtornászok kötele alatt a szocialista humánus által odarendelt háló feszült. Közben pedig bennünket indoklás és ítélet nélkül taszítottak ki megszokott életünkéből. Megfosztottak szellemi munkánk gyakorlási jogától, lakásunktól, a nyugdíjasokat nyugdíjunktól. Utóbb kiderült, minden munka lehetőségétl éppúgy, mint ahogy személyes szabadságunktól. A község határát nem volt szabad elhagynunk, itt tudtuk meg, hogy háborús bűnösök vagyunk.

A háziasszony Horváthné az első hetek multán magas árendát igyekezett követelni tőlünk. Uhlmann szomszédunk szemrebbenés nélkül fizetett, mi azonban már csak azért is megtagadtuk, mert meghaladta a lehetőségeinket.

Nekünk nagyon kellemetlen volt a tanácsházba belépnünk. Ha ott megláttak bennünket, hisztériásan gorombáskodni vagy kötekedni kezdtek velünk. Ennek ellenére nővérem bement a tanácsházára, és megtudta, hogy minimális lakbért kell fizetnünk. Sőt látszólag őt pártolva tanácsolták, hogy egy fillérrel se fizessünk többet „azoknak a kulákoknak”.

Eleinte úgy látszott, nem költözhetünk el kijelölt lakhelyünkről. A következő tavaszon mégis megegyeztünk, mert a háziakat költöztették ki egy távolabbi mellékutcába. A nővérem megegyezett Liszkainéval - mester és tüzköves Margittal – és hozzájuk költöztünk. Ettől kezdve kellemesebb körülmények között éltünk.

A vonaton megismert útitársak közül Rakovszky Ivánék – a korábbi miniszter és családja – kínálták meg valamivel. Ekkor derült, hogy a fogait kiverték, s így nem tudott rágni. Velünk tengette életét báró Bánffy Dániel – egykor földművelésügyi miniszter – és családja is. A későbbiekben a legidősebb Bánffy gyerekekkel Ferivel sokat voltunk együtt Jösszében.

A kitelepítettek viszonyára jellemző, hogy férfiak általában tegeződtek egymással. A tegeződés azonban nem volt mindig egyértelmű. Rakovszky Iván egyszer háborogva jelentette ki, hogy megérti, ha a rendőrök és tanácsstagok egyoldalúan tegeződve gorombáskodnak vele. Azt már viszont sokkal kevésbé, hogy miért kell eltűrnie, hogy őt Antal János gépalkatrész nagykereskedő letegezze. Antal Jánost ugyanis a németek Vaskereszttel tüntették ki, míg Rakovszkyt halálra üldözték, amint a német megszállás bekövetkezett.

Bánffy Feri mellett Kálló Gyula akkor érettségiző fiatalember is barátom lett. (Apja eredetileg a Gazdasági Hivatal ezredese volt.) Nem erőltettem az ismerkedést sorstársakkal, engem inkább a helybeliek érdekelték, mert az ő világuk újdonság volt számomra.

Nevezetes személy volt a kitelepítettek közül Láng Emil gépgyáros és feltaláló, továbbá vitéz Somfay Elemér ezredes, aki méltán tekintette magát olimpiai bajnoknak. A

franciák ugyanis szándékosan rosszul számították ki pontszámait, s így csak második lett a párizsi olimpia atletikus öttusa versenyén 1924-ben. Egy közismert, nagy üzletember, bizonyos Landgráf ott halt meg Jászapátin, talán már a kitelepítés feloldása után. Sokan ott maradtak, mert 1955 nyaráig nem volt szabad Budapestre telepednünk. Nem is lett volna hová.

Anyagi helyzet tekintetében nagy különbségek voltak a kitelepítettek között. Sokan különösebb gond nélkül élhették volna át ezt az időszakot. Legtöbbjük azonban lelkileg elkínzotta és rettegővé vált, olyanná, hogy a „feloldás” után sem tudtak felocsúdni. Annál is kevésbé, mivel otthonaikat - Fehér István kivételével - senkik sem kapták vissza. Magam, aki nem voltam még negyvenéves a feloldáskor, nagyon lassan, sokáig bontakoztam ki ebből a nyomásból. Talán máig sem emésztettem meg egészen.

Sokat köszönhattünk a Szabad Európa Rádiónak. A világsajtó felháborodását szította az, hogy zsidók is kerültek a kitelepítettek közé, különösen, ha nem tetszettek a rendszernek valamiért. A Szabad Európát a rendőrök is félve hallgatták, aminek kőműves segédként szem- és fültanúja voltam. Különös hatással volt rájuk a Fekete Hang című műsor, amely egy gőzfűrészes hangjának vijjogtatásával kezdődött. Rögtön utána vészjósló dörgedelemmel fenyegették meg gazságaikért a kommunistákat. A helybeli potentátok riadalma fokozódott, amikor a jászapáti őrsparancsnokot Rizán Jánost és Gömöri János tanácselnököt név szerint korholta a műsor. Érzékeltük, hogy ettől megfélemedtek. Korábban még a postánkat is átvizsgálták. Ha valaki kelbimbót küldött nekünk, ezt leszórták összetaposták. A műsor hatására agresszív rendőri látogatásaik elmaradtak. (Bármennyire meglepő, de nem eszméltek rá, hogy ki is tájékoztatta a Szabad Európát. Persze én is csak sejtem, hogy Vígh Miklós, egy aránylag fiatal kitelepített tehette, aki feleségével és lányával tanyára került. Korábban a svájci követség alkalmazottja volt, melynek részére fordítói munkát is végzett még Jászapátin is! Írógépét a rendőrök egy nap elkobozták, ám egy idő múlva, Pestről érkezett felsőbb intézkedésre vissza kellett vinniük. Ők tehát könnyebben tarthattak kapcsolatot a külvilággal.

A kitelepítettek gyerekei – akárcsak a helybeli „reakciósoké” – nem végezhetek középiskolát. Vígh Miklós lányát mégis felvették a gimnáziumba. Kálló Gyulát közvetlenül érettségi előtt telepítették ki. Hosszabb kérvényezés és közbejárás után, mivel a nyilas időkben mártírhálalt halt Kálló esperes unkaöccse volt, megengedték, hogy újra végezze az utolsó évet és érettségizzen. A helybeliek közül jó barátságba keveredtünk Varga Aladárral és családjával, akik nagyon kedves, érdekes, intelligens emberek voltak. Örökké jó emlékezetemben tartom őket, valamint Gömöri Imre szobafestőt és nagyon okos feleségét, akikkel szintén sok jó beszélgetéssel töltöttünk a hosszú téli estéket, de nyáriakat is. Máig emlékezetemben őrzöm László László autóbuszsofőrt és feleségét, és sok magyart, akikkel a fekete-bormérő asszonyok konyháiban iszogattam. (Kagy Böskénél, Lankasz Julinál. Noszek Etánál, László Laciéknál vagy Utasi Piroskánál.)

Nővérem a kitelepítés „feloldása” után hét évig a helybeli gimnáziumban is tanított Borsányi igazgató idején. Mégis mindenképpen Budapestre vágyott, akárcsak én. Előbb albérletet találva Mende község általános iskolájában tanított, majd Budapesten kapott gimnáziumi tanári állást. Én tíz évig voltam hivatalsegéd és kézbesítő a Lipótmezei Elmeógyógyintézetben. Diplomámnak megfelelő állást csak 1969-ben találtam.

Jászapátira sokkal inkább jó, mintsem rossz emlékre gondolok, mert a bajban mellém álltak ott az emberek.

DOHÁNYTERMESZTÉS JÁSZKISÉREN

A Jászság életében igen nagy múltra tekint vissza a dohánytermesztés.¹ A jászok 1671-es panaszlevelükben tiltakoznak, hogy a végvári vitézek dohányt követelnek tőlük, melyet nem tudják teljesíteni, hacsak nem úgy, hogy saját pénzen vásárolnak dohányt. A panaszlevélből nem derül ki pontosan, hogy mikor jelent meg e növény termesztése, csupán annyi, hogy akkoriban már termesztették.

A termesztés megindulását segítette a Jászság azon különleges helyzete, hogy katonai szolgálatok fejében a terület kiváltságokat élvezett. A lakosai nem voltak jobbágyok, területén nem alakult ki nagybirtok rendszer, az itt élők családi gazdálkodást folytattak kis parcellákon. A termesztéshez hozzájárult az itt lévő talajok szerkezete is. Ezek a lehetőségek és adottságok jelentették azt a fordulópontot, amikor már a földművelés belterjesedéséről beszélhetünk. Az egyoldalú, sőt mondhatni kizárólagos gabonatermelés mellett új földművelési kultúra alakul ki. E változások magukkal hoznak egy fejlettebb gazdálkodási formát, rendszert, mely következtében átalakul a jász táj külső gazdasági képe, s ezzel összhangban belső településformája is.

A XVIII. századtól tőkeföldeken termesztik a dohányt, mely nem más, mint a mindenkori szántónak használt föld, illetve az időnként felszántásra kerülő ugar, rét, nádas, erdő, valamint járulékföldek, melyeket két-három évi ciklusokban újraosztottak. Ez utóbbin termesztettek egyebek mellett kendert, káposztát, dinnyét, kukoricát, burgonyát. A tőkeföld arányában lehetett részesedni legelőből és ezen belül dohányföldből is. Azonban ezek az arányok nem lehettek jelentősen eltérőek egészen a tanyarendszer kialakulásáig, majd pedig a nagybirtokok létrejöttéig. A redempció éveiben kialakult autonóm gazdasági közösségek, ezen belül a földközösségek nem adtak lehetőséget a korlátlan földvásárlásra, evvel is megakadályozva jelentősebb vagyoni különbségek kialakulását. Kisparaszti parcellákon kellett, hogy elterjedjen a dohány termesztése a Jászságban és így Jászkiséren is, elsősorban családi keretek között.

Jászkisér a XVIII. század végén kiemelkedik dohánytermesztésével. Ebben az időben még a Kürti és a Tizasülyi pusztákon is béreltek területeket a termesztésre, amely évente a 10000 mázsát is meghaladta. Nem véletlen, hogy a településnek dohánybeváltója épült 1860-ban, amelyik azután a Magyar Dohányipar tulajdonában volt még az 1970-es évek végén is. (Ezt a tulajdont a Dohányipar az államtól kapta meg 1887-ben.)

A dohány termesztése kedvező volt a kisparaszti gazdaságban. Jövedelmezősége mellett a család "apraját-nagyját" ellátta egész éves munkával, mindenkit be lehetett vonni a tevékenységbe.

Ezáltal egy-egy család jelentős javulást tudott felmutatni gazdaságilag. Kiséren ezek a gazdasági eredmények meg is látszottak, a múlt század közepére a típusos mezővárosból számottevő iparos réteg fejlődhetett ki. Iparosaink száma 1854-ben 87 családot tett ki, köztük nemcsak a megszokott falusi iparokkal, hanem könyvkötővel, kelmefestővel, kalapossal is.

A dohánytermesztés

Talán nincs is még egy olyan növényünk, amelynél az előkészítő, a köztes, illetve a befejező munkák egész esztendőre kitévő folyamatosságra, pontosságra, anyagi és más egyéb szükségletek megteremtésére épülne oly mértékben, mint a dohánynál. Ezért termesztése nagyfokú szervezettséget követelt nem is beszélve arról, hogy a dohány rendeltetészerű termése a levél, mennyire ki volt téve az időjárás körülményeinek (például: jégkár).

A dohánytermesztés legelső munkafázisa a palántanevelés, amelyhez fajtatiszta dohánymagok kiválasztására, beszerzésére volt szükség. Erre a célra a dohánykertészek gyakran kaptak előleget az uradalomtól. Ezeket a kölcsönöket az uradalmak mindig levonták, amikor a kukások jövedelemhez jutottak a beváltások alkalmával.

A dohány magja a szántóföldi növényeink közül a legkisebb, mérete egy milliméter alatt van. A környék legelterjedtebb dohányfajtái közé tartozott a Virginia vagy Hevesi dohány, a Burley, a Kerti és a Szabolcsi dohány. Ezeknek a fajtáknak minőségét, értékét többnyire a dohánylevél szöveti felépítése, szerkezeti tulajdonságai határozták meg. A Burley dohány esetében például a sűrűn és a felfelé álló levelek a szöveti finomság kialakulásában töltöttek be fontos szerepet, így ezek hólyagos felületű levelei miatt váltak be a cigarettagyártásnál.

Előkészítő munkálatok

Csíráztatás

A palántaneveléssel nemcsak a növény szabadföldi tenyészedejét rövidítették le, hanem a mag kikelését is biztosították. Csíráztatás során a termesztők zacskóban nedvesítették meg a magot, majd pedig egy tányérba vizet téve, a dohánymaggal együtt melegen tartották. A növény élete a mag előzetes vízfelvételével, duzzadásával, majd a palántanevelés szempontjából lényeges csírázásával kezdődött. Az előzetesen áztatott, vagy duzzasztott magvak csírázása gyorsabb, a csíranövény fejlődése erőteljesebb volt, mint a szárazon ültetett magvaké. Egy másik, használható megoldásnak mutatkozott a megnedvesített dohánymagos zacskó trágyakazalba tétele.

Melegágykészítés

---

¹ Részlet a szerző szadolgozatából, konzulensHortiné Bathó Edit

A csírázást követően a mag mindig melegágyba került, itt nevelték föl a palántákat. Ennek elkészítése a dohánykertészek feladata volt, akik gondoskodtak kukákról, zsinegekről és melegágyi takaróról. A melegágyi trágyát a gazda szállította, egy katasztrális holdra körülbelül 90-100 mázsát. A trágyázáshoz bőven szalmás friss istállótrágyára volt szükség, amelyet a bemelegedéstől óvni kellett. A melegágy lehetett a föld felszínén rakott, félig a földbe süllyesztett és teljesen süllyesztett. Jászkiséren a földfeletti melegágy volt a jellemző. Legnagyobb trágyaigénnyel ugyan ez számolt, de kevésbé volt kitéve a lótetű kártételi veszélyének.

A melegágy készítésére március első heteiben került sor. Így elkerülhetővé vált a melegágy idő előtti kihülése, a palánták túlnövése, „felnyakasodása”. A melegágy telephelyének megválasztásánál fontos szerepként játszott közre az, hogy mennyire állt szélvédett, melegebb fekvésű, partos helyen. Ajánlatos volt körülbelül 1 méter 80 cm-es vagy 2 méteres magasságú védősövényvel is körülvenni a melegágyat azért, hogy szél ne érje. Ez készülhetett cirokszárból, nádból vagy napraforgó kórójából. A sövény elkészítését, szövését a kertészek saját maguk végezték.

A melegágyak számára szükséges istállótrágyát ún. ágyásokba gyűjtötték. A kihülés elkerülése végett, az ágyásokat szorosan egymás mellé, tömören rakták. A melegágyi trágyát a dohányosok az ágyásokból keskeny hurkákba hordták ki, melynek hossza elérte a 10 métert. Ez jelentette a 70-80 cm magasságú és 1 méter 40 cm szélességű melegágy egyik részét képező trágyaalapot, amely a palánta fejlődéséhez szükséges hőt biztosította. A másik rész az úgynevezett magföldből állt, amely a vetőágyat képezte. A magföldről már jóval a melegágy készítése előtt gondoskodni kellett, melynél fontos tényezőként szerepelt az őszi begyűjtést követően a folyamatos locsolás és a forgatásos kezelés. A trágyaágyat rétegezve kellett rakni, egy-egy rétegnek körülbelül 30-40 cm magasnak kellett lennie taposás előtt, így haladva mindaddig, amíg a 70-80 cm magasságot el nem érték. Az első réteg rakását a melegágy két végén kezdték el, a második sor rakását középről indították, taposását pedig az első sorhoz hasonlóan végezték. A harmadik sort ismét a két végén kezdték, s a legjobban ezt is taposták meg. Az elkészített melegágyat szalmával fedték, amit aztán 3-4 napig melegedni hagytak. A később megmutatózó egyenetlen felületi hibákat, süppedéseket kijavították, ezután kerülhetett csak sor a melegágyi keretek felrakására. A trágyaalapon elhelyezett, fából készült keretekre érdemes volt külön gondot fordítani. Hiszen a 25-30 cm széles, colos vagy háromnegyedes, lécekből felállított, 4-5 méter hosszú, egyenlő oldalmagasságú keret, védelmet nyújtott a palánták kihülése ellen. A fakereteket használatba vételük előtt meszeléssel tartósították, évente egyszer lehetőség szerint forró vízzel fertőtlenítették. Ha ez elkészült, akkor következett a keret lefedése gyékénnyel, szalmával vagy napraforgó kóróból készült takaróval, más néven hasurával. A kezdetleges fedési technikák azonban nem tartották a hőmérsékletet, és a növekedéshez szükséges fényt sem biztosították. A molinó használata pontosan ezekre a hiányosságokra jelentett megoldást - olcsósága révén is -, a legelterjedtebb takarási móddá vált. Pamutszövet anyagára jellemző volt, hogy olyan közepes finomságú fonalból készítették vászonkötéssel, amely kedvezően hatott a fényáteresztésre. Szórt fényt

juttatott a palántákra, sőt hőmérsékleti védelmet is nyújtott. A párákat felszívta magába, így ezáltal a cseppek sem hullottak vissza a növényekre.

Újabb technika az üveglakos melegágyi fedőkeret. Előnye, hogy a palánták az állandó nappali fény hatására sokkal nagyobb növekedést értek el. Ez viszont költségesebb kivitelezést, nagyobb gondosságot, körültekintő szellőztetést, folyamatos ellenőrzést kívánt. Az oldalkeret itt is fából készült, annyi különbséggel, hogy az oldalak nem egyforma magasak voltak, hanem az elülső rész 30 cm-re, a hátulso rész 45 cm-re emelkedett ki. Hossza ennél a változatnál is elérte a 4 métert. A szellőztetést, a hőmérséklet szinten tartását az üveglakok nyitásával-csukásával érték el.

Az oldalkeretek összeállítása és az egyenletes ülepedés elérése után került sor a melegágyi föld berakására, mely két részből állt. Az alsó föld 15-17 cm-es vastagságú rétegében a palánta gyökérzete jutott tápanyaghoz. A magházföld viszont a vetőmag helyét képezte 2-3 cm-es rétegben. Melegágyi földdel szemben támasztott követelmény volt a gyommentesség, mellyel ki lehetett szűrni a gyomokkal járó fertőzéseket, kártevőket, s időnként a föld átrostálására is sor került. Az elkészített melegágyi földet lapáttal kellett az oldalkeretek közé egyenletesen teregetni úgy, hogy megtömörítve a már említett alsó föld kb. 15 cm-es réteget képezzen. Erre lett ráhelyezve a komposztálással dúsított magházföld. A munka végeztével lezárták a melegágyat és pár napig nyugalomban, "érésben" hagyták, miközben a föld felmelegedhetett legalább 30 fokra és a megmaradt gyomnövények magjai kikeltek. 6-7 nap múlva a vetés következett.

A melegágyi vetés

A magokat szárazon, duzzasztva, illetve előcsírázott állapotban lehetett elvetni. A legelterjedtebb és biztosabb megoldásnak számított a duzzasztás. Ez az eljárás 2-3 napra csökkentette a kikelést, míg a szárazon vetett magoké 5-6 napra tolódott ki. Egy melegágyba elegendőnek számított, ha egy csapott évőkanál magot szórtak. Régebben eléggé elterjedt szokás volt a "mellényzsebből" történő vetés, ami a tiltott és titkolt magtermesztésből fakadt. Megakadályozására az állam előírta, hogy a termelők csak a Dohánybevéltő Hivatal által rendelkezésére átadott, tasakolt magvakat vessék el.

A melegágyi palántanevelés

A melegágyak későbbi gondozása szellőztetésből, öntözésből, árnyékolásból, gyomlálásból, ritkításból és felülszórásból állt. Ez a gondozás kellő óvatosságot igényelt, szükségszerűvé vált palánták edzése, a majdani szántóföldi körülményekhez való szoktatása. A szellőztetés (molínótakaró felgöngyölítése, üveglakok kinyitása, kitámasztása során) a palántanevelés kezdeti szakaszában arra irányult, hogy elkerüljék a túlmelegedést, ne füllessék be a gyenge növényt. Nyilvánvalóan hideg időben kevesebb szellőztetés volt indokolt, mint az egyre melegebb napok, hetek közeledtével. A palánták növekedése mind hosszabb időtartamú szellőztetést kívánt meg, egészen a kiültetés előtti

napokig, amikor már éjszaka is fedetlenül hagyták a melegágyat. A locsolás mértékét a növekedés arányával fokozták.

A palántanevelés másik fontos követelményeként szerepelt a viszonylag egyforma nagyságú, minőségű egyedek kialakítása, ritkítással, meghagyva a legerősebb egyedeket, biztosítva a szükséges palántamennyiséget.

Ezek a természetessel járó kezdeti munkafolyamatok sok aprólékosságot és odafigyelést kívántak (öntözés, szellőztetés) ill., hogy a melegágy szellőztetése miképpen valósult meg. Ha nem volt megfelelő a szellőztetés időtartama vagy gyakorisága, akkor a befülledés veszélye állt fenn. Fordított esetben pedig kiszáradással és kihűléssel lehetett számolni. Ha a szakértelem és a gondosság megfelelőnek bizonyult, akkor az egészséges, 12-15 cm hosszú palántákat eredményezett. Nem tört el, sokkal inkább vesszőhöz volt hasonlatos. A palánta ekkor már rendelkezett elágazó gyökérral, kis lomblevélzettel. Április legvégére, május elejére kiültetésre kész, érett növényé fejlődött. Erre az időszakra már gondoskodni kellett a megfelelő termőtalajról, melynek előkészítése párhuzamosan haladt a palántaneveléssel.

Talajelőkészítés

A termőtalaj minősége lényeges hatást gyakorolt a növény fejlődésére. A különböző dohányfajták kizárták annak lehetőségét, hogy egységes talajminőséget lehetett volna meghatározni. Általánosságban kialakult vélemény volt az, hogy a laza, levegős, vízáteresztő, mély termőrétegű, nem cserepesedő talaj adta a legnagyobb terméshozamot és a legjobb minőséget. Megfelelő minőséget biztosított a dohány számára a humuszos, termékeny, könnyebb minőségű vályogtalaj is. A trágyázással feljavított földben viszont sok volt a nitrogén, így a dohány levelei durvultak el. Ennek elkerülésére előveteményeket alkalmaztak: gabonaféléket, repcét, mákot és lóherét termesztettek a dohány előtt. A dohány szintén jó előveteményértékkel rendelkezett, a maga után hagyott földet nem merítette ki, jó erőben, tisztán hagyta vissza. Dohányt dohány után nem vetettek, így természetét beillesztették a vetésforgóba. Ezzel az eljárással lehetőség volt a betegségek, kártevők veszélyének elkerülésére, ráadásul a tapasztalatok szerint még javult is a minőség. A későbbiekben már olyannyira elterjedté és szükségesszerűvé vált a vetésforgó használata, hogy más körülmények között nem is lehetett termelési engedélyhez hozzájutni.

A dohány erőteljes, mélyreható gyökérral rendelkezik, talaj előkészítését őszi mélyszántással kezdték meg, amelyet a kora tavaszi boronálás, más néven fogasolás követett. Célja az volt, hogy a szántás következtében rögzössé vált termőföldön egyenletes felületet képezzenek, a hantolt, rögtelenített talaj ne száradjon ki az erős böjti szelek hatására. A kultivátorozásnak a talajművelésben a porhanyósítás szerepe jutott, amelyet a hengerezés követett. Az előkészítés a palánták jobb megeredését és a növény későbbi egyenletes fejlődését szolgálta, a porhanyós, morzsalékos, kertszerűen finom talajállapotával.

Az ültetés

A dohány kiültetését május első felében volt érdemes megkezdeni azt követően, hogy elvégezték a sorkijelölést utalóval. Az előzőleg már említett hengerezés ennek a sorkijelölésnek a munkáját könnyítette meg azzal, hogy sima, egyenletes felületet hozott létre. Az utaló olyan fenyőfából készült kéziszerszám volt, melynek nyelére "T" alakban 240 cm hosszú, 6-8 cm széles, szimmetrikusan elhelyezett fát erősítettek csapolással. Ezen a fán található volt összesen négy állítható fog, mellyel a sorkijelölést lehetett végezni úgy, hogy a dohányos maga után húzta az utalót kétágú nyelénél fogva. A négy szabályozható fogtávolság biztosította annak lehetőségét, hogy az eltérő fajtájú dohányok levél méreteihez tartozó tőtávolságot be lehessen állítani. A nagylevelű dohányfajtahoz 70 cm-es, a kis levelűekhez 60 cm-es sortávolság kellett, hozzátéve, hogy itt csupán a termőföld hosszirányú kijelöléséről van szó. Általában véve egy fogás, amit utalóval végig lehetett húzni, 10 öl szélességnek felelt meg. Ahhoz, hogy pontosan megkapjuk a palánták helyét, a felszint rácsos szerkezetűre kellett kialakítani, ehhez pedig keresztirányban is meg kellett húzni az utalót. A keresztirányú kijelölés sortávolsága nem haladta meg az 50 cm-t. A hossz-és keresztirányú sorkijelölés a nagylevelű dohányféléknél 70x50 cm-es, a kislevelűeknél 60x50 cm-es négyzetrácsos kötéseket jelentettek. A kötési pontokra kellett odaütni az ún. lyukalóval, hogy helyén egy kisebb mélyedés keletkezzen. Ennek a munkafolyamatnak az elvégzése jelentette a palánta helyének végleges kijelölését, megkezdődhetett a kiültetés.

Jászkiséren hosszú ideig kizárólag csak kézzel ültettek. A megelőző napon a melegágyat beöntözték, másnap a hajnali órákban szedték a palántákat. Bélelt vesszőkosarakba vagy lapos faládákba kellett szedni, a növények levélzetének, gyökérzetének megóvása érdekében. A dohányföldre kocsin vitték ki a palántákat, biztosítva mellé vizet 3-4 hordóból vagy esetleg lajtos kocsiból. Kint a szántóföldön megtöltötték a locsolókat, minden lyukba 3-4 dl vizet öntöttek. Az ültetés kézzel, vagy görbe ültetőfával, furdanccsal történt. Utóbbit akkor volt érdemes használni, ha a talaj túlságosan kötöttnek bizonyult. A kézi ültetés egyenletesebb, lazább földletakarást eredményezett. Egy holdat kitevő termőterületen elegendő volt négy ember munkája, akik az ültetést végezték. Egy fiatalabb dohányos elől "hányta" a palántákat úgy, hogy a sorkijelölés minden kereszteződési pontjára tett egyet. Őt követték az ültetők, akik a kész lyukakba a palántákat függőlegesen behelyezték, ügyelve arra, hogy gyökérzetük a melegágyban kialakult természetes helyzetüket vegyék föl. A kézzel történt betakarás, beföldelés után, már befejezettek lehetett tekinteni a kiültetést, ha a talaj nem kívánt további locsolást.

Ezzel a részmunkával a végére ért egy olyan munkafolyamat, amely szükségszerű és elengedhetetlen volt ahhoz, hogy egy szubtropikus növény a szántóföldi kultúránkban helyet kaphatott. Tény viszont, hogy a melegágykészítés, palántanevelés és a későbbi kiültetés a dohány termesztését lényegesen költségesebbé tette.

Ültetés után a palánták lelankadtak, egy-két nap múlva kezdődött meg az új életük. Ha több nap múlva is csak "ültek a talajban", akkor lehetett gyökérhibára gyanakodni. A jó és egészséges palánták levelei a talajmenti kisebb szellők hatására "játszadozni" tudtak, "pillangózott" a dohányföld. Ültetés után vártak pár napot a bejárással, hogy nyilvánvalóbbá váljon, mely palántákat kell cserélni. A pótlásokat ott kellett elkezdni, ahol az ültetés is kezdődött, hogy így biztosítva legyen a későbbiek során az ültetvény egyenletes fejlődése. Pótlásra a késő délutáni idő volt a legmegfelelőbb, az utána következő hajnali harmat előmozdította a megeredést. A palántapótlás kedvező körülmények között nem haladta meg az 5%-ot, kedvezőtlen esetben ennek többszöröse is lehetett. Ennek hátterében meghúzódhatott időjárási adottság vagy más esetben palántanevelési hiba is. Ha a pótlásokat időben, jól és szakszerűen végezték, akkor az követte az első ültetések fejlődését, nem váltak „csökkenté”, éretlenné. Június első feléig volt érdemes befejezni ezt a munkát, később már nem lehetett biztosítani az egységes dohánypalánták fejlődését. A dohányföldet- a szél erejének megtörésére-, gyakran vetették körbe 5-6 sor kukoricával, napraforgóval vagy cirokkal.

Köztes munkálatok

Kapálás

A kiültetést követő egy-másfél hét múlva kezdetét vehették az újabb talajművelési munkálatok. A sorok közötti ekekapázás a kézi kapálás munkáját könnyítette meg. A talajnak a fejlődés kezdeti szakaszában mindig gyommentesnek és porhanyósnak kellett lennie. Később megfelelt, ha legalább háromszor, a később megindult palánta fejlődés esetén négyszer végezték el a gyommentesítést. A jászkiséri feles-kertészetekben a kézi munkaerő használata volt túlsúlyban azután is, amikor a termelést már csak szövetkezeti gazdálkodás keretei közt hajtották végre. A nem mindig kedvező gazdálkodási feltételekre épülő adottságok, lehetőségek nem adtak módot új, gépesített művelési technikák megvalósítására. Így hosszú éveken át kialakult meggyőződéssé vált, hogy a dohány csak kézi erővel vagy legfeljebb lóval volt művelhető. A dohányültetvényeken használt kézikapák válla lekerekített, lemezük tompa vagy szív alakúra kialakított szerszám volt. Ezzel a kialakítással vált elkerülhetővé a levelek megsértése, szagztatása. Az első kapálások alkalmával a frissen ültetett palánták könnyen kidőlhettek, gyökérzetük még nem eredhetett meg kellően. A sorok közötti művelésre jellemző, hogy "ott kell porhanyítani, ahol nincs, de majd lesz gyökérzet". Az első kapálást a dohány rohamos növekedésével hálálta meg, a második kapálás 2-3 hét múlva következhetett 8-10 cm mélyen. Kapálás közben a peronoszpórák, levélbeteg töveket el kellett távolítani, kihordták a tábla szélére és megsemmisítették, nehogy a többi egészséges dohánylevelet megfertőzzék. A hátralévő maradék egy-két kapálási alkalom szükségességét jószerivel az időjárási körülmény, a talaj gyomosodása és a dohány fejlettségi állapota határozta meg.

Tetejezés és kacsolás

A dohány augusztus elejére kivirágzott, s ezzel egy újabb fontos munka elvégzése vált szükségsszerűvé. Ennek neve a tetejezés vagy más néven bugázás. A dohány virágzatának megjelenésével nőtt a legnagyobb mértékben, ilyenkor a tápanyagok virágzatuk felé vándoroltak, amely a magképződés folyamatát indította el. A tetejezés lényegét jelentő virágzat eltávolítása lehetővé tette a levelek több tápanyaghoz jutását, így elkerülhetővé vált a kisebb méretek kialakulása, tapintásra nem váltak szárazzá, túl vékonyá, megőrizték "zsirosságukat". A jó minőség kialakulásában fontos szerep hárult a bugázás elvégzésére, amely különböző fejlődési szakaszokban valósult meg: a virágzás kezdetén; a teljes virágzás állapotában; a magtokok fejlődésének kezdetén, a szíromlevelek hullásakor.

A túl korai tetejezés a dohánylevelek durvulásában, minőségi romlásában mutatkozott meg, ilyenkor szemmel láthatóan hólyagossá vált a levél felülete. Nem volt sokkal szerencsésebbnek tekinthető az sem ha elkéstek a munkával, mert ebben az esetben a már említett tápanyag szegénység tette "üressé" a leveleket. A virágzat eltávolítására három mód kínálkozott: a magas tetejezés során csak a virágzatot távolították el, a közepes tetejezés 2-3 lomblevél leválasztását jelentette a felső virágzattal együtt, a mély tetejezés legalább 4-5 levél leszedését érintette, ugyancsak a felső virágzattal együtt.

A virágzatot kézzel volt legcélszerűbb kitörni úgy, hogy az ún. szárcsonk ne maradjon vissza, mert különben a hegyes csonk kárt okozhatott a levélben. A bugázás célja egyrészt a felső levelek jobb kiképződését szorgalmazta, másrészt a levelek képződésének számát is szabályozta. Kétségtelenül megvoltak ennek az eljárásnak az előnyei, azonban a tetejezéssel elveszített virágzat helyett a növény új tenyészcsúcsokat igyekezett kifejleszteni. A virágzat eltávolítása után egy héttel, a felső négy levél hónaljrügyeiből egy-egy hajtás, ún. kacsok fejlődtek, s 6-8 cm-es hosszúságot elérve ezeket is le kellett törni. Más megoldás nem volt, hiszen a kacsok fejlesztése igénybe vette a növényt, fejlődése megállt. Mind a bugázás és a kacsozás elvégzésére a napos, meleg idő volt a legalkalmasabb, amikor a harmat felszáradása után a levelek kissé lelankadtak. Ennek magyarázata, hogy így kevesebb kárt szenvedtek a növények a sorok közti járkálások következtében. A tetejezés és a belőle következő kacsolás mind a dohánnyal kapcsolatos teendőket növelte meg, több időráfordítást igényelve, s csak kifejezetten kézi munkaerőre támaszkodva.

Bár korábban elterjedt, bevett szokás volt a tetejezés, mégis a kiséri dohánytermesztés végső időszakában már egyre inkább felhagytak vele, nem látták szükségesnek elvégzését.

Betakarítás

A levelek törése

A tetejezés és kacsozás közben a levelek is érésnek indultak. A dohánytő levelei egymástól eltérő időben indultak fejlődésnek, az érés ennek megfelelően nem egyszerre, hanem fokozatosan felfelé haladva fejeződött be. A dohány érését jellemző módon érezhető illat is követte. Ennek a folyamatnak külső jelei a levelek babosodásban — zöldessárga, kerek foltok megjelenésében — a fényes levélfelületek kialakulásában, a levelek szétterülésében nyilvánultak meg. A főér kivilágosodott, megfehéredett, töréskor a levelek pattanó hangot adtak. Az érés először az aljleveleken kezdődött, majd egy héttel a derék vagy más néven anyalevelek következtek. El kellett legalább másfél hétnek telnie a hegylevelek begyűjtésével. A munkafolyamatok szakaszosan történtek, már a legelső aljlevelés törésnél jelteni kellett a fináncoknak a törés kezdetének időpontját. Törésre alkalmas napszaknak a kiséri dohányosok a nappali, melegebb órákat tartották, ilyenkor a levelek lankadtabbak, a törés könnyebb volt. A dohány törése során az érettség megítélése nagy szaktudást igényelt. Ezért egy adott dohányos csoportban, amely általában 3-4 ember munkáját jelentette, legelől mindig az haladt, aki a legjobban értett a töréshez. Letörni csak az egészséges, épp leveleket lehetett, a rosszabb minőségűeket külön kellett gyűjteni, más minőségi kategóriába sorolva. Úgy kellett jobb kézzel a szár tövére nyomni a levelet és hüvelykujjal támasztani a főeret, hogy egy gyenge csavarással a levél pattanva váljon le a szárról. A letört leveleket a bal kar alá gyűjtötték, s ha már nem fért több, akkor a sor végére vitték ki, színével lefelé fordítva, csomókba rakva, nem nagyobbak 25-30 cm-nél. A túl erős napfény elől védelmet nyújthatott a szalma vagy gyékény használata.

A behordás

A naponta letört leveleket gondosan kocsira kellett rakni, majd beszállítani a pajtába. Ott szalmára rakták vékony sorokba színnel és levélérrel lefelé fordítva, sűrű, dőlt állásban. Ez jelentette a füllesztést legalább 36 órán keresztül, hogy a levelek színt kapjanak. A szakszerűség, óvatosság itt is megkívánkozott, ugyanúgy, mint a már megismert többi munkafolyamatnál. Pontosán azért, mert a füllesztés a túlzott bemelegedés veszélyével járt, ezért fordítással kellett ellenőrizni a leveleket. Ezután következhetett a fűzés művelete az ún. dohányfűző tűkkel.

A dohány fűzése

A dohány fűzésének lényege nem volt más, mint, hogy egy speciális tű segítségével, a leveleket minden esetben zsinórra fűzték fel, s 4-5-6 m-es hosszúságú pórékat kialakítva lehetővé tették a dohánylevelek természetes úton történő szárítását. A fűzésnek többféle módja terjedt el, így a lapra, a forgatva és az oldali fűzés. A lehetőségek közül a forgatásos fűzési módot ismerttettem részletesebben, ez volt leginkább elterjedve. A leveleket hol színüknél, hol pedig fonákjuknál fogva fordították egybe, elkerülve azt, hogy a levelek összetapadjanak az ellenkező oldallal, szín a színnel, fonák a fonákkal találkozott. A fűzésre a tűket használták, amelyek nagysága igazodott a levelekhez. Méretük 50-60 cm között mozgott, egyik végén fokkal, amelybe a zsinórt fűzték, a másik végén

pedig lándzsa alakú hegyvel. A munkafolyamat során a dohányos leülve, hónalj alá fogva a tűt, egymás után — “egy sima-egy fordított” — húzta rá a leveleket úgy, hogy a tű minél inkább átszúrja a főerezetet, elősegítve a nedvdús főér jobb kiszáradását. A leveleket először a tű hosszú szárára kellett ráhúzni, majd ha már megtelt, akkor kellett a zsinogre fűzni. Egy pórera nagy levelű dohány esetén 150-200, kis levelű dohány esetén 300-nál is több levél került.

A dohánylevelek aggatása

Fűzés befejeztével jöhetett az aggatás, a zsinogekre fűzött leveleket el kellett helyezni a pajtában, a kihúzott zsinogeket fel kellett kötni. Erre a célra voltak az ún. kukák, melyeket a zsinogek végeire lehetett erősíteni. Fakampók voltak ezek, belőlük egy dohányos több százal is rendelkezhetett. Talán már említettem a dohányosok, ill. kertészek megnevezéseként magát a “kukás” jelzőt, nem véletlenül. A szerszámok használata ragasztotta rájuk azt a ragadványnevet ami a későbbiek során igen elterjedten jellemezte őket.

A pajtákban szerygia (szedria) fákat kellett elhelyezni egymástól 60-80 cm távolságra, ezekre akasztották a fakampókat. A kukák használatának előnyére vált a pórék könnyű és gyors aggatási módja, azonban figyelni kellett arra, hogy a zsinogek feszesek legyenek, belógás mentesen elkerülhetővé váljon a szárított levelek összecsiszása. Egy pajtában 10-12 szerygiát helyeztek el. Minden két pórét felölelő szakasznál hagyni kellett 120 cm-es kihagyást, amit járásnak hívtak. A járás azt a célt szolgálta, hogy le lehessen ellenőrizni a szárított dohányok minőségi állapotát, valamint azt, hogy a fináncok leltárt készíthessenek. Mint ahogyan már megemlítettem, a dohány törésének napját a kertészek kötelesek voltak bejelenteni a hivatalban. A töréstől számított 8-10 nap múlva lehetett arra számítani, hogy megjelennek a fináncok. Ők maguk általában ketten voltak, s hozzákezdtek az első leltár elkészítéséhez, a már letört és felfűzött dohánylevelek zsinogainak megszámlálásához. Már a letört dohány súlyából is következtetést vontak le -tapasztalati számok alapján-, a várható száraz levéltermés mennyiségére és súlyára. A várt száraztermés súlya a szárítás előtti dohány súlyának 15-20%-át tehetette ki, fajtától függően. Erről, valamint a zsinogon talált dohányok mennyiségéről jegyzőkönyvet vettek föl, melynek egy példányát a dohánykertész kapta meg.

Az első törés után egy héttel már újból ki lehetett menni a dohányültetvényre. Ha tetejezték a dohányt, akkor ismételten el kellett végezni a kacsolást, hiszen az előzőleg letört aljdohányok helyén is nőttek új hajtások. Ha az érés jele megmutatkozott a derék- vagy anyaleveleken, akkor kezdődhetett a második törés, tövenként 8-10 levéllel. Behordást követően ugyanazok a munkák jöttek sorban, mint az első törés után, egészen a másfél hét múlva esedékes harmadik levél töréséig (3-4 hegylevél begyűjtése tövenként), ahol megismétlődtek a teendők. A levéltörés teljes befejezését, ugyan úgy mint kezdetét, be kellett jelenteni. A jegyzőkönyvben végül háromféle dohány volt megjelölve, száraz, félszáraz és zöld. Nyilvánvalóan a három törési ciklus ezt eredményezte. A fináncok pedig akkor jelentek meg újra, amikor az utolsó levelek szárítása is megtörtént, indokolttá téve a teljes

jegyzőkönyv lezárását. De térjünk vissza a törés és a leltározás közti több hetes szárítási művelet ismertetéséhez.

Szárítás, kezelés

A dohány szárítása vagy más néven fermentálása azt a célt szolgálta, hogy a levelekben található jelentős mennyiségű nedvességtartalmat — mely a megfelelő szín és minőség kialakulását döntően meghatározta — kivonják. Ez a vízeltávolításnak is nevezhető, nem egyszerű munkaművelet szakértelemmel párosuló irányítottságot igényelt, hiszen a szárítás alatt különféle kémiai folyamatok lezajlása összhangban kellett, hogy legyen az eljárás ütemével. Jól jelzi a fermentálásra jellemző felelősségteljes munka súlyát az, hogy a szárítás alatt elkövetett hibákat utólag már nem lehetett korrigálni, egyértelműen rontották a dohány minőségét, és így jelentősen csökkentették átvételi értékét is. A letört és felfűzött dohánylevelek “tovább éltek” egészen addig, amíg a teljes száradás be nem következett. Jónak akkor volt nevezhető a szárítás, ha ez a folyamat minél tovább eltartott, a kedvező szín kialakulása és a nedvességtartalom csökkenése egymással összhangban “egymást nem megelőzve”, fejeződött be.

A dohánypajták

Dohánypajták építésénél a nagyságra való törekvés kiemelt fontosságú szerepet kapott, mivel a levelek szárításának és tárolásának térigénye jelentős méreteket öltött. Ilyen módon már egy katasztrális hold dohány leveleinek a befogadására legalább 250-300 köbméteres pajtatér szükségeltetett. A hatalmasnak mondható pajták leggyakrabban fagerendákból összeácsolt vázra épültek, de akadt példa arra is, hogy vasbetont használtak fel építésére. A pajta levegőcseréjét, amely a belső hőmérsékletet szabályozta, úgy oldották meg, hogy az oldalfalakat nyithatóvá tették. Ezek a szellőztető nyílások félméterenként követték egymást a pajta oldalán. További szellőztetési lehetőségként, pontosabban a felső légáramlat elvezetésére szolgált a pajta tetőgerincébe épített 60x60 cm-es zárható, nyitható kürtő. A jobb közlekedés és a szellőztetési felület (légátjárhatóság) növelésére a pajták két végét nagy ajtókkal zárták. A jó hőszigetelés eléréséhez külön hangsúlyt kellett fektetni a pajta fedél héjazatának kivitelezésére. Erre a célra 3-4 soros cserépszegéllyel ellátott, 25-30 cm vastag nád- vagy zsupszalmatető volt a legalkalmasabb. Cserép vagy pala használata csak akkor vált célravezetővé, ha alatta nádpalló szigetelést is alkalmaztak.

A gazdasági épületnek számító nagy és tágas pajtákban nem volt egész évet lekötő állandósult dohánytárolás. Ezért lehetőség volt más eszközök, anyagok ideiglenes tárolására is. Itt elsősorban gépeszközökre, ill. takarmányfélékre kell gondolni, kizárva az állattartás lehetőségét.

A szárítás módjai

A dohány szárításának Jászkiáséren két módja terjedt el: a “kint szárítotté” a szabadban, valamint a “bent szárítotté”, amely zárt pajtákban valósult meg. A “bent szárított” dohány értékesebb minőséget

eredményezett, azonban ennek részleges elhagyását gyakran helyhiány okozta. Egyébként a szabadban történő szárítás gyakran részévé vált a pajtákban fermentált dohány utókezelésének. A pajták használatának előnye, hogy a színeződéshez és száradáshoz szükséges körülményeket (lásd.: hőmérséklet, páratartalom stb.) irányítani lehetett, s így nem volt különösebben meghatározó az időjárási körülmény sem. Ezáltal a minőség kialakítását kedvezőbben lehetett szinten tartani, a rosszabbakat pedig csökkenteni.

A szárítás munkafázisai

A dohánypajtákban természetes úton szárított levelek kezelésének három munkafázisa alakult ki. A fonnyasztás vagy színesítő, a szárító és záró aggatás.

Színesítő aggatás során, a meleg és páratelt levegő segítségével egyfajta világos szín elérésére törekedtek. Szellőztetés ilyenkor csak abban az esetben történt-főként a délutáni órákban-, amikor a külső levegő páratartalma is megemelkedett. A füllesztett dohánylevelek színesedése a levelek hegyén kezdődött, majd a széleken folytatódott, egészen az erezetig. Jó körülmények között a színesítő aggatás egy-másfél hétig tartott el, ami alatt a dohánylevelek egyenletes sárga színt kaptak, merevségüket elvesztették, zsíros tapintásúakká váltak, finomak, rugalmasak lettek, de még korántsem szárazak. A frissen tört és fűzött dohányok súlyuknál fogva is, mindig az alsó szergyiákra kerültek, följebb pedig az egyre szárazabbak. Nyirkos, ködös idő esetén a pajták szellőzőnyílásait zárva kellett tartani.

A megfelelően, színesítéssel előkészített dohánylevelek ezután a második műveleti fázisba kerültek, következhetett a szárító aggatás. Itt a cél az volt, hogy az előzőleg nyert kedvező szint rögzítsék, ill. párologtatással a levelek nedvességtartalmát tovább csökkentsék, másrészt a tárolásra és beváltásra is megtörténjen az előkészítés. A további víztávoltítás során ismételten melege volt szükség, de úgy, hogy közben a páratartalom ne növekedjen. Ebben a stádiumban a víztartalom jószereivel már csak a levélborda és közvetlen környezetében volt jelen. A gyors száradás miatt intenzívebb szellőztetésre volt szükség. Ilyenkor a zsineg "behasadása" következtében (középen) összecúszott leveleket is szét kellett húzni, a zsineget pedig megfeszíteni. Erre előbb nem kerülhetett sor, mert a porékon száradt nedves, zöld dohánylevelek nagymértékben terhelték súlyukkal a zsinegeket, azt megfeszíteni lehetetlenség lett volna. Jellemző módon ennél az aggatásnál a széthúzott levelek lazábban helyezkedtek el a zsinegeken, evvel is fokozva a jobb légátjárhatóság elérését. Amilyen mértékben száradtak a levelek, olyan mértékben váltak könnyebbé, s kerülhettek egyre feljebb a pajtater belsejében.

A szárító aggatás az időjárástól függően 3-tól 5 hétig tarthatott el, ekkorra már a teljes levélfelület, ezen belül a főér és a borda teljes kiszáradásával lehetett számolni. Továbbra is fő szempont maradt a levél rugalmasságának megőrzése.

Végül a kiszáradt leveleket a pajtatér jobb kihasználása mellett ismételten sűrűre aggatták, amely egyben az utolsó műveleti szakaszt, a záró aggatást jelentette. Ezt egyébként a termelők “felverésnek” is nevezték, mert ilyenkor a pórék, száradásuk következtében súlyuk jelentős részét elveszítették és amint már említettem, a pajtatér felsőbb részeibe kerültek. A szabadon maradt alsó pajtateret ki lehetett tölteni újabb pórékkal, de semmiképpen sem zöld dohánnyal. A frissen fűzött dohány párája felfelé szállt, ami tönkre is tehetette a már kiszáritott levelek egészséges színét, úgymond “lebarnította őket”. A friss dohánypórék számára külön pajtaszakaszt kellett kijelölni. Záró aggatás befejeztével a levelek megtartották szárazságukat, miközben rugalmas tapintásuk, selymességük, szívóosságuk sem maradt el. Végeredményben a záró aggatás fő célja a pihentetésben, a csomózás kezdetéig elhúzódó tárolásban keresendő.

Legvégül pedig vissza kell kanyarodni a pajtán kívüli szárítás lehetséges módozataira, a “kint szárított” dohány kezelésére, az ún. előszárítókra. Ennél a megoldásnál egy egyszerű tetőről kellett gondoskodni, zárt oldalfalak nélkül. Megépítése akkor vált szükségszerűvé, amikor a véges befogadóképességű pajta több póré tárolására már nem nyújtott kellő helyet. Az oldalfalak nélküli “kint szárított” dohányok védelmét gyékényfonattal, hasurákkal lehetett növelni a kedvezőtlen időjárási körülmények ellen. Így például napon szárított, de még ki nem száradt dohányleveleket óvni kellett a túl erős déli napfénytől, az esőtől, valamint a hajnali harmattól. Ehhez az egyszerű szárító megépítéséhez oszlopokra volt szükség, amelyeket a földbe ástak úgy, hogy kb.120-130 cm-nél ne legyenek magasabbak a föld felszíne felett. Ennél magasabb oszlopok állítása a kezelést nehezítette volna meg. Hasonlóan a pajták aggatási módjához, a zsinégeket kukákkal rögzítették az oszlopokhoz, megkönnyítve a könnyű és gyors áthelyezést (például: bentről ki, kintről be). A pórék száradási időtartama kedvező körülmények között, külső környezeti levegő hatására 1-2 hét alatt befejeződött.

A termés előkészítése és átadása

Válogatás – simítás – csomózás - bálázás

Az ültetvényekről betakarított dohánylevelek szárítása után számíthattak arra a feles-kertészek, hogy megjelennek fontolásra a pénzügyőrség emberei vagy más néven a fináncok. A gazdasági helyszínre — ahol a pajta állott — kiment két finánc, s velük együtt a község részéről egy bizalmi. A fináncok is, a kertészek is és a község bizalmi embere is választott három zsinórt a betárolt pórék sokaságából. A választott zsinórok súlyát egyenként lemérték, a kapott eredményeket szorozták a pajtában található összes zsineg számával, az így kapott számot vetették össze a leltárban szereplő mennyiséggel. Továbbá az adott hosszúságú zsinemek (4-5-6 m) mérete arányszámul szolgált a súlyelőírányzat megejtésére. Az adatok leltárba vétele után lehetett tudomást szerezni a dohánybeváltás napjáról, ami többnyire november, december hónapokban történt. A jegyzőkönyv lezárását követően a feles-kertészek megkezdhették a dohány előkészítését a beszállításra.

Az előkészítés a válogatás, a simítás, a csomózás és a bálázás munkafolyamatainak elvégzését foglalta magába. A munka a megszáradt levelek lefűzésével kezdődhetett, azokon a pórékon, melyeket már a leghosszabb ideje “felverték” záró aggatásra. Ha a levél összegyűrés hatására eredeti állapotát vissza tudta nyerni, akkor minden bizonnyal alkalmas volt a további műveletek elvégzésére.

A novemberi hónapokra jellemző ködös idők beköszöntével megkezdődött a simítás, amelyre külön világos, fűthető, száraz és jól szellőztethető, padlós helységekre volt szükség a pajták közelében. A munkát úgy volt célszerű beosztani, hogy nappali fénynél a válogatási, sötétedés utáni lámpafénynél pedig, a csomózási munkák következzenek. Amelyik család nem tudta megoldani egymaga a simítást, azoknak külön simítót kellett fogadni legalább 6 hétre, mivel eddig tartott a munka. Jászkisérről sokan jártak egy időben Pusztamizsére, Szászberekre, teljes ellátás, szállás és koszt mellett. Más megoldás nem is igen kínálkozott még akkor sem, ha leszámítjuk a földrajzi távolságot, hiszen a simítás éjjel-nappal igénybe vette a dohányos ember keze munkáját. Nem először ugyan, de ismételten meg kell említenem azt a szakértelmet, amely körbevette a dohánytermesztéssel járó munkák egész sorát. Mert ilyen volt a simítás és a hozzá nélkülözhetetlen szakértelem is. Jól jelzi ennek értékét, elismertségét az a tény is, hogy a híresen jó kíséri válogatók és csomózők munkája kapós volt a környéken, következésképp jól megfizették őket.

A simító vagy csomózó helység fő berendezése a válogató asztal volt, amelynek hosszát az épület méretei határozták meg, szélességét azonban az ideális méretű 1 m 20 cm-ben állapították meg.

A válogatás megkezdéséhez a pajtából kellett összegyűjteni annyi dohánylevelet, amennyi elegendő volt 4-5 napi munka elvégzéséhez. Ezután egy nagyoló válogatással csoportosították a pórékról lehúzott leveleket, többnyire szín szerint, nagyobb általánosságban. A hasznavehetetlen, romlott leveleket már ekkor el kellett távolítani. Ennél részletesebb válogatást nyújtott a szigorúbb színszerinti és minőségszerinti válogatás, mely már több gyakorlatot igényelt. A régi öregek szerint előfordult az is, hogy 19 féle módon kellett válogatással osztályozni a leveleket. Ezekre sorolok fel az alábbiakban néhány (a Dohánybevéltő Hivatal által is használt) kategóriát:

1. oszt.: szivaranyag
2. oszt.: világos I.-II.-III. (ezt a kategóriát 1938 után — a simítást nem igénylő szabolcsi dohány meghonosodása után — vezették be)
3. oszt.: barna I.-II.-III. (simított dohány — kerti dohány)
4. oszt.: alárendelt (befülledés estén az 5. oszt.-ba kerülő dohányminőség)
5. oszt.: hulladék (hasznavehetetlen dohányanyag, “tukarcs”)

1.-4. oszt.: a Dohánybevéltő Hivatal által elfogadott, ún. fizető osztály

A dohánylevelek válogatása közben, osztályozás szerint, külön kategóriát jelentettek a szivaranyagok elkülönítése. Mennyiségük nem volt annyira jelentős, hiszen holdanként 20-30 kg-ot nem haladta meg súlyuk, azonban gyönyörű olajbarna, zölde-sbarna, bársonyos tapintású levelei képezték a legdrágább minőséget. Ezeknek a leveleknek legalább 30 cm-es hosszúságúaknak kellett lenniük és természetesen egészségeseeknek.

Jászkiséren a simítási művelet minden fajta dohánylevél esetében megtörtént úgy, hogy a simító asztalnál ülő munkásnak odaadták a kiválogatott, minőség szerint osztályozott mennyiséget. Ez a dohányos ember a kisimított leveleket egymásra rakta hosszúság szerint, 1-2 cm-es eltérést megengedve. Tulajdonképpen ez már a csomózási művelet közvetlen előzményének számított, s ez utóbbi feladat lényege, az azonos eredetű, minőségű és nagyságú levelek főér végeknél való összekötözését jelentette. Egy csomó elkészítését két fél csomó fonákos egymásra helyezése előzte meg, így a színük szerint egymásra fordítottan helyezett fél csomók (13-14 levél) együttesen 20-25 réteglevélből tevődtek össze. A csomók kötözésére kukoricafosztásból származó csuhélevelek szolgálták megoldásul. Ilyen formán a simított csomók főér végeit a megsodort csuhélevéllel vagy kétszer körbetekerték, végeit pedig a kötés alá dugták. Egy-egy dohányos általában napi 30-40 kg levelet csomózott be simítással együtt, ennek azonban feltétele volt a hajnali 4 órától este 11-ig tartó kemény munkabírás. Mert bizony alig, hogy lefeküdhetek a hosszú dolgos nap után, már hajnalban újabb feladatok elé kellett nézniük, s akadtak olyanok is, akik a testi fáradtságtól elgyötörten végezték napi "robotjukat".

A csomózás befejezésével e műveleti szakaszon is túljutott dohányanyagokat kivitték a pajtába és ott osztályozás szerint - a beváltás idejéig - csomókba, ún. bányákba rakták. Ezeket a bányákat közvetlenül a földre sosem volt szabad rakni, hanem vékony kazalra, szalmára, de még inkább deszkára. A csomókat végükkel kifelé helyezték el két sorban egészen addig, amíg el nem érték a fél méteres magasságot. Bemelegedés elkerülése végett figyelni kellett a bányák hőmérsékletét, ha melegedés volt tapasztalható, akkor át kellett rakni őket. Ezután már, ha minden jól ment, nem is maradt más hátra, mint a beváltás előtti nap utolsó részmunkája, a bálázás.

Bálázáshoz 4 db 140-150 cm hosszú és 5-6 cm vastag keményfa dorongokra (pl.: akác), ún. bálfákra volt szükség. Az eljárás első lépéseként a földön 60 cm-re párhuzamosan elhelyezett két bálfára terítették rá különféle takaróanyagokat, mint például: gyékényt, napraforgószárat, kukoricaszárat vagy száraz szalmát. A csomózott dohányleveleket a bálfákra rakták két sorban úgy, hogy a főér végek kifelé álljanak a bálából, a levelek egymással kötést képezzenek. Ügyelni kellett arra is, hogy a bála felszíne mindig vízszintes maradjon. A bálák nagyságát, pontosabban súlyát az határozta meg, hogy mozgathatóságuk két ember fizikai erejét ne haladja meg, így egy-egy elkészült bála súlya 70-100 kg között maximalizálódott. Minden bálába csakis egyféle minőségű és eredetű dohányt rakhattak.

A készen megrakott bálákat felülről is le kellett takarni, s ezután szoríthatták le a felső bálákkal. Ilyenkor a felső bálákat zsinegekkel kötötték össze a vele párhuzamosan álló alsó bálákkal.

Leszorítani egyébként csak közvetlenül szállítás előtt lehetett a bálákat, mert különben megizzadt és összefüledt a dohány.

Beváltás

Szállítás napján a kiséri feles-dohányosok - mert, több családról volt szó - kocsira rakták és beszállították báláikat a helyi Dohánybeváltóba, ahová naponta akár 200-300 mázsa dohány is bekerülhetett. A dohány beváltását bizottság intézte, így ha rákerült a sor az adott család báláira, akkor az átvételt mérlegelés és osztályozás előzte meg. Minden bálát külön lemértek úgy, hogy a bálákat összekötő zsinegeket kioldozták, eltávolították a felső letakarást és az alsó bálfáknál fogva a mázsára ráfordították a bálát. A beváltást végző személy minden ilyen lemért bálát külön osztályozott. Ide szerencse is kellett, hiszen az osztályozáshoz objektív tényezők nemigen álltak rendelkezésre, sokkal inkább a nagy gyakorlaton alapuló szubjektív ítélet volt a döntő. Nem véletlenül mondták úgy a dohánykertészek, hogy: "ha jó nadrág van a beváltón, jól megy a dohány, de ha rossz, akkor rosszul is váltja be". A minőséget csak a külső tényezők figyelembe vételével tudták úgy ahogy megállapítani. Ilyenek voltak többek közt, a szín, a fajta, a szövetségesség, valamint a levélépség szemrevételezése. A minőségi különbségek a beváltási árakban igen erősen érvényre jutottak, következésképp nem volt közömbös a dohányosok számára az, hogy bálájuk milyen osztályozási kategóriába került. Egy rossz beváltás kockára tehetette az adott család egész évi munkájának értelmét, ill. a következő év megélhetése válhatott kilátástalanná.

Gyakran előfordult, hogy a kistermelők bálái jó minőségük ellenére hátrányt szenvedtek a tehetősebb, 16-20 kukást foglalkoztató uradalmak báláival szemben. A dohánybeváltók által alkalmazott szabványok meghatározták, hogy milyen leveleket lehetett az első-harmad osztályba sorolni, ezek elérése a termelők számára a legfőbb célként nyilvánult meg. Azonban az objektivitás hiányában esetenként nehezen alkalmazható szabványok éppen a vitára adtak lehetőséget. Az átvevő és a termelő nem feltétlenül látta mindig egyformán az adott bála minőségi osztályozását. Ha csak 5%-kal alacsonyabb osztályú levelet talált az átvevő egy bálában, akkor az már elegendő okot jelentett arra, hogy az egészet egy kategóriával alacsonyabban sorolja be. Vagy további ilyen hátrányos minősítésnek számított, ha több levél volt egy csomóban a kelletténél.

A dohánybeváltóban fatáblára írták fel a lemért dohányok súlyát, osztály szerinti besorolását. Ezek az eredmények nagy eltérést nem mutathattak azoktól a jegyzőkönyvi számoktól, melyeket a fináncok állapítottak meg év közben.

Az összes dohány beszállítása után még lehetett arra számítani, hogy a pénzügyőrök egy utolsó alkalommal ismételtelen megjelennek a kertészetben, ellenőrizni azt, hogy a dohányosok rejtegetnek-e a beváltásból visszamaradt ún. szüzdohányt.

Jászakisér dohánybeváltó körzetében, amikor 1938 után áttértek a szabolcsi dohány termesztésére, még inkább fellendült az illegális dohánykereskedelem. A simítás nélküli, jó cigaretta

anyag hamar közkedvelté és értékessé tette ezt a fajtát, így csempészetének nagyarányú növekedése ezzel volt leginkább magyarázható. A fináncokat ösztönözte, hogy a lefülelt csempészek arányában százalékot kaptak. Figyelték is, keresték is a Magyar dohányt, de leggyakrabban mindhiába, mert a magyar parasztember többnyire leleményesebbnek tűnt.

Felhasznált irodalom

- Borsos János, A dohány nagyüzemi termesztése, Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 1976, p. 10.
- Fodor Ferenc, A Jászság életrajza, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1991, pp. 253-271-273-285-311
- Marék Antal, Dohányosok könyve, Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1970, pp. 11-34-100-101
- Szabó László, Jászság, Budapest, Gondolat Kiadó, 1982, pp. 115-117-160-161
- Garamvölgyi T. Sándor, "Füstbe ment terv, I. rész", Magyar Fórum, 1998. szept. 3. p. 8
- Garamvölgyi T. Sándor, "Füstbe ment terv, II. rész" Magyar Fórum, 1998. szept. 10. p. 8
- Ortutay Gyula(főszerk.), Magyar Néprajzi Lexikon, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, p.
- Penyigey Dénes, A növénytermesztés kézikönyve 2, Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 1966, pp. 858-859-868-882-891
- Révai Nagy Lexikona, V. kötet, Budapest, Szépirodalmi és Babits Könyvkiadó, 1990, pp. 646-648
- Szabó Sándor, A dohánytermesztés története Jászkiséren (szakköri dolgozat), 1976, pp. 1-25

Adatközlők

- Cs. Papp Gáborné, szül.: Földvári Eszter, 1930-, református fel.; Jászkisér
- Farkas Albert, 1922-, református fel.; Jászkisér
- Földvári Ferenc, 1917-, református fel.; Jászkisér
- Földvári Sándor, 1921-, református fel.; Jászkisér
- Garics Péterné, szül.: Földvári Ilona, 1928-, református fel.; Jászkisér
- Győri János, 1922-, római katolikus fel.; Jászkisér
- Győri Jánosné, szül.: Szentpéteri Julianna, 1933-, református fel.; Jászkisér
- Németh Bertalan, 1927-, református fel.; Jászkisér
- Molnár Ferenc, 1913-, református fel.; Jászkisér
- Ozsváth András, 1925-, református fel. ; Jászberény

Fényszaru és a Millennium

Szinte minden magyar település emléket állított valahogyan Szent István királyunk ezer évvel ezelőtti nagy tetteinek, amely során sikerült befogadtatni a magyar nemzetet a keresztény államok – s azon belül is a nyugati kereszténység – nagy családjába. Tény hogy ez a Millennium nem volt olyan mozgalmas és fényűző, mint az 1896-os év ünnepei, de azért országos és helyi szinten is volt nyoma az emlékezni akarásnak. Dacára a szünni nem akaró gáncoskodásnak és fanyalgásnak, valamint közel fél évszázad bolsevik ideológiai “tanításának”. Nem sikerült tehát elfeledtetni a magyar emberekkel Szent Istvánt, a kereszténységet és a Millenniumról való megemlékezést. Nem sikerült “a múltat végképp eltörölni” – és ez a lényeg. Van ahol emlékművet, szobrot avattak, van ahol millenniumi zászló emlékeztet a jeles évfordulóra. Jászfényszaru lakói úgy döntöttek, hogy egy helyi tanulmánykötettel is emléket kívánnak állítani az ezredévenként egyszer sorra kerülő évfordulónak.

A Millennium jegyében, a magyar államiság ezer éves fennállásának tiszteletére jelent meg a “Szállástól a mezővárosig” című tanulmánykötet a Fényszaruiak Baráti Egyesülete kiadásában. A kötet alcíme: Tanulmányok Jászfényszaru és a Jászság múltjáról. A 12 tanulmány közül 5 szűkebben Jászfényszaru múltjával foglalkozik, míg 7 tágabb jászsági témákat dolgoz fel. A zömmel fiatal jászfényszarui és jászsági szerzők munkáiból összeállt kötet a magyar mellett - rövidebb változatban - német nyelven is olvasható, így akár a történelmünk iránt érdeklődő vechtaiak számára is aktuális lehet.

A kötet szerzői múltunk olyan kevésbé ismert darabjaira is rávilágítanak, mint pl. a mindmáig rejtélyes és misztikus Csörsz-árok történetének jászsági összefüggései (Prohászka Péter) vagy Jászfényszaru településnévének eredete (Takács Károly). A Jászság vonatkozásában szinte már természetes hogy több tanulmány is megemlékezik a jász katonák múltbéli szerepvállalásairól. Legyen szó akár IV. Béla osztrák hadjáratairól, ahol a korabeli krónikák még mint kegyetlenségükről hírhedett barbár és vad lovasokról tudósítanak jász és kun csapategységek vonatkozásában (Szende László cikke), akár a jász népfelkelők 1849 nyarának Tisza-menti népfelkelésének idején betöltött szerepéről (Süli Attila). Nem maradhatott ki a kötetből a Jászság II. világháborús szerepvállalása sem: “A M. Kir. Honvédség jászsági csapattestei a II. világháborúban” (Babucs Zoltán). A színvonalas tanulmánykötet címdala azért talán valami jobbat érdemelt volna, mint Penczner Pál festőművész 1992-ben készült műve, amely a magyarság szétszórattatását kívánja

megfogalmazni – a szétszórattatás ugyanis kifejezetten nem a magyarságra (és ezen belül a jászokra) vonatkozó sajátosság.

Sebők Balázs

Látható történelem

A fénykép. A tárgyi világ sokféleképpen bemutatható. Leírható a szó segítségével, nyelvi eszközökkel, lerajzolható, megfesthető, anyagba (szoborba) önthető. Még számos megjelenítési mód és azok kombinációja ismeretes, de az egyik legfontosabb talán e tekintetben is az emberi személyiség, amely a tárgyi világot egyrészt a maga konkrétságában fogja fel, másrészt pedig annak összefüggéseit az elvonatkoztatás révén tárja fel, értelmezi. Képes összekapcsolni egymástól időben és térben távoli jelenségeket, illetve azokhoz saját vagy sajátos hangulatokat, akár zenei ízeket, színeket is kapcsolni. A tárgyiasság képes megszólalni zenei hatásra, gondolatokat ébreszteni, kelteni, azokat identifikálni, gazdagítani, szétnyitni.

Mindezek és még számos más megjelenítési mód közül kiemelkedik *a fénykép*, amely mint a magyar szó egyértelműsíti, a fény segítségével a tárgyi, esetleg az egyéb mozzanatokat is életre keltő tárgy, objektum. Kezdetben vala a fekete – fehér, majd következett a színes, anélkül, hogy az eredetit fölöslegessé tette volna. A fény művészeti szempontból egészen különleges, sok funkció megtestesítésére alkalmas jelenség, ugyanis láthatóvá tesz tárgyakat, folyamatokat, felhívja a látóember figyelmét evidens és rejtettebb, illetve rejtett sajátosságokra. Az emberi szem akaratlanul a fény felé fordítja a személyiséget, és nyomban arra készítetik, hogy kutassa a fénnel jelölt, azzal láthatóvá tett valóság-részletet, és nyomban arra készíti, hogy kutassa a fénnel jelölt, azzal láthatóvá tett valóság-részletet, mozzanatot. Egy-egy festmény világa egészen különös lehet, olykor annak legfőbb hordozója, kifejezési lehetősége. A homály mindennek természetes változata, hiszen rejtési képessége feloldja a konkretizáció kényszerét, kötelezettségét, és hangulatilag „elszabadítja” a nézői fantáziát. De ilyen lehet természetesen a *fénykép* is, egyszeri és megismételhetetlen. Azaz a fénykép megállítja az időt, s figyelmezteti az alkotó látást és láttatási módjára.

A fotóalbum pedig fényképek szerkesztett rendje, sora, amely valamely témával kapcsolatban a legkülönbözőbb alkotásokat állít a néző olvasó elé, hogy a valóság egy részletét, szeletét bemutassa, érzékelhetővé tegye úgy, hogy a többszöri szemügyre vétel révén sajátos hangulatvilágba vezesse, azzal szembesítse birtoklóját.

A JÁSZSÁG című alkotás valóban alkalmas arra, hogy a szemlélőt a legtávolabbi múltból a jelenbe, a jelenig vezesse, sőt egy kissé talán a jövő felé vezető utat is felvillantsa. Alkalmas minderre. Mindenekelőtt és legegyszerűbben azért, mert *szép könyv*. Ha kézbe vesszük,

valami oldott, különös hangulat lesz úrrá rajtunk, hiszen a borítóján egy redemptus ház jelenik meg szingazdagon, az egészen halványtól a markánsabbig, a formák hasonlóképp gazdag változatosságban, érdekes, sőt izgalmas „átláthatósággal” s mégis nyugodt biztonsággal, stabilitást sugallva, keltve a nézőben. A hátapon látható a képanyag *három* legfontosabb eleme: a *jászsági táj* a magányos fától az ég felé nyitva, a távolban ligetes táj sejlik föl, közepén emberi kéz alkotásai, *művészi produktumok fénygazdag ábrázolata*; a két puttószerű alak között címer, szőlőfürt, Lehel kürt, jász vitéz, az árny aláhúzza a fényt, mélységet adván a fényképének. S végül izgalmasan szerkesztett *életkép* (gumikerekes lovas kocsi szalmabálával, emberalakkal, majd az előtérben egy férfi vendégoldallal a vállán, s az egészet ugyancsak táj fonja át), amely igazán élővé teszi mindezt, ami ezen a lapon látható. A rövid szöveg is nagyon beszédes: ...” A német szöveg majdnem meggyőzőbb: Für uns Jazygen bedeutet der Landstrich Jászság den Ort, wohin unsere Wurzeln hinabreichen” (gyökereink lenyúlnak)

Ha pedig kinyitjuk a könyvet, a Lehel kürt motívumait vehetjük szemügyre saját színvilágának alkalmazásával, hogy az önazonosság legtisztább jelképe foghassa át a teljes és igen jelentős számú képanyagot. És még egyszer feltűnik a részint mondavilágba vesző emléktárgyunk a teli kultúra nyomaival együtt, majd pedig az Árpád – kori templom múltat idéző markáns képei és képelemei tűnnek fel: az első kép úgy, hogy szinte kézbe is vehetnénk, talán meg is símogathatnánk mint nagyon régi, de most érkezett jövevényt, aki a messze távoli időket idéz azoknak minden erejével, stabilitásával, bizonyosságával és szépségével. És ráköszön a ma temploma szép formájával és a Jászságban oly gyakori Krisztus – kereszttel. (A feszület vagy kereszt a Jászságban „beszédesen” van jelen. Nem csupán a tiszteletadás kiváltója, hanem a települések határvonalának egy-egy pontját is jelölik). Megrendítően szép a *jászszentandrászi templomot* és annak Aba Novák – freskóit bemutató két oldal is (24 – 25). A templom elegánsan karcú tornya, épülete szinte tökéletes ellentéte annak a feszült, de tiszteletet parancsoló két freskónak, amelyet tapinthatóvá tett a művész alkotóereje. A szenvedő és a megdicsőült arcok egysége és ellentéte a múlt század harmincas éveinek embersorsát mutatja be az egyik legmagyarabb templom falán. (Nem csoda, hogy a kortársak jelentékeny része riadtan és visszautasítóan fogadta. A nagyapám többé nem volt hajlandó bemenni a számára korábban kedves templomba, de a sok per őrzi a freskók nem szokásos, akkor teljesen újszerű jellegét). Ugyancsak igazán szép és örömteli a *jászberényi-főtemplom* 112 – 113. Lapon szemléltető fényteli bemutatása is. Szemléltethetjük az egészet az egyik lapon, majd ugyanazon a templom bejáratát, fölötte pedig egy felnagyított alakot. Ez szemmel aligha érzékelhetnénk, hiszen távol van, és kicsi ahhoz, hogy részleteiben

is érzékelhetnénk. Ugyanezzel a megoldással találkozunk a 113. Lapon. Itt a főtemplom toronyóráját érezzük magunkhoz egészen közel, s így lehet érzékeltetni annak részleteit, időteret megtestesítő jellegét. A művész az egész és a rész bemutatásával teszi számunkra egyértelművé kicsinységünket, életünk mulandó, de nem tartalmatlan, hanem annak lehetően tartalmas voltát is. Egy kicsit beleláthatunk a nagy volumenbe, és egy pillanatra érzékelhetjük annak bennünk is élő voltát. Ennek következtében leszünk képesek a távolit magunkánkat érezni, mert feltűnnek olyan díszítmények, elemek, amelyek „lentől” nem vagy aligha érzékelhetőek.

Külön öröm, hogy nagyon szép felvételek örökítik meg a nagyon egyedi kőképeket, Jászberény és Jászság egyik jellegzetességét. (A hajdan a település szélét jelölő pieták „beköltöztek” a városba, s így váltak annak jellegzetes elemeivé.)

A szerkesztés sokféleségének bizonyossága a Jászság egyetlen kéttornyú templomát ábrázoló két oldal (50 – 51). A baloldalon a templom tájajelleggel érintkező képe. Méreténél fogva is tiszteletet parancsol. A jobb oldal képileg is többelmeű. Egyrészt a főbejárat jelenik meg a szemlélő számára a homlokzati felirattal, majd egy szobor „életre keltésének” vagyunk szemtanúi. Másrészt még egyszer szemügyre vehetjük az épületegységet, de jóval kisebb méretben, mint az előző lapon. Kisebb a templomkép, mert „ráúsztatnak” egy jegyespárt, amint éppen közelít a templom felé, hogy összetartozásukat szentesítsék. (Az Isten háza és az emberi élet fennkölt pillanata jelenik megváltoztathatatlan egységben. A jászok vallásossága közismert).

A jásziványi templom (99.) szerényen húzódik meg a templomkert fái mögött. Előtte egy Mária – ábrázolat. A hetvenéves épület az itt lakók kitartásának, hitéleti törekvéseinek is szimbóluma, de a foszl emlékezet megtestesülése is. Idéz emlékeket, akarásokat, első áldozási emlékeket, a felcsendült latin nyelvű miseszövegeket, körmeneteket, litániákat stb. (Alkalmas az emlékidézés az egykor voltak, de már rég eltávozottak megidézésére is. A mise előtti beszélgetéseket hallgatva, nagyon sok emberi sorssal összefüggő esemény megértéséhez jutottunk, hiszen csak a legidősebb és legtekintélyesebb emberek szólaltak meg, mindig illőformában. A kocsin érkező pap is itt váltott néhány szót, s csak azután kezdődött a mise).

Hasonló fényképezési megoldást vehetünk szemügyre a 122. Lapon: az egyik jászberényi épület (a városháza), valamint egy utcarészlet „rejtőzik” a fák és egyéb objektumok mögé, valamelyes sejtelmességét kölcsönözve az ábrázolt épületnek, épületsornak. Az emberi képzelettel való játék azonban hasonló, de lényegesen intenzívebb módon folytatódik a 14 – 15. Lapon, ahol háttér-felvétel hitelesíti a szép nyomdatechnikával szentesített szöveget. A 32 – 33. Lapon még áttetszőbbé, még sejtelmesebbé válik a téma, de a következő lapokon „éles”-

ben láthatunk megközelítően azonos ábrázolást. (Vö. 60 – 63.) Egyébként csodásnál csodásabb tájmegjelentésnek vagyunk szemtanúi, ha kézbe vesszük az albumot. A felvételek szemlélése közben beleláthatunk a jászsági táj titkaiba, hiszen olyan mozzanatoknak, színekombinációknak is szemtanúi vagyunk, amelyeket csak ihletett pillanatainkban élhetünk meg benne.

Az *ember* is gazdagon ábrázoltatik. Egyrészt életképszerű jelentek jelennek meg a szemlélő előtt (54-55., 81-83., 94-95., 117., 124-5., 100-101. Stb.) a táj embereinek jellemzéséül.

Remek ötlet a minden lappáron feltűnő Vendel – szobor, amely mintegy emblémaként érzékelteti az olvasóval, szemlélővel, hogy a Jászságban ennek a szentnek különös jelentőséget tulajdonítottak, tulajdonítanak. (Vö. Juhászok keresztje!)

Biztosan mindannyiunknak lehetne vagy lenne ajánlata az album készítői számára a tekintetben, hogy mit lehetett volna még a művészet erejével megörökíteni. Igaza van ugyanis az Előszót író Csányi Sándornak: „...ez a jász képes krónika”. (5.) Ezért lehet sajnálni, hogy a középiskolák nem jelentek meg a képanyagban (Jászapáti anyagában benne van ugyan a volt polgári leányiskola épülete, de az olvasó a szöveg alapján nem tájékozódhat erről a tényről.) Nem kapott helyet a Jászság első gimnáziumának otthon adó Jászapáti új gimnáziuma sem. Ugyancsak kimaradt, minden bizonnyal művészi meg gondolásból az egyetlen jászsági felsőoktatási intézmény is. Szívesen elnézegettem volna egy Klebelsberg iskolát is, hiszen akár építészetileg is tanulós lehetett volna (Jászfákóhalma, Kapitányrét).

Szerencsénkre olyan sok szép fotó szemügyre vételét tették lehetővé számunkra a szerzők, elsősorban Korniss Péter Kossuth-díjas fotóművész, hogy akár – bár képzeletben – pótolni tudjuk a vélt vagy valóságos hiányt.

Ajándék. Nagyon nagy és szép ajándék ez a fotóalbum. Módot nyújt arra, hogy valamennyi szemlélőt még közelebb kerülhessen szűkebb pátriájához, illetve arra, hogy az irántunk érdeklődők pontosabb, élménykeltő információk birtokába juthassanak.

Köszönet érte mindazoknak, akik kigondolták, mindazoknak, akik fáradoztak a könyvészetileg is mindenképpen jelentős alkotás létrejöttén.

(Korniss Péter: Jászság. Tájak, korok, emberek. Land and people. Landschaft und Leute. Magyar Könyvklub, A Jászságért Alapítvány, Budapest, 2001. 136 p.)

Farkas Ferenc

Egy könyvről, amelynek katonahősei példaként állnak az utókor előtt

“Mi a becsület? Hűség. Töretlen hűség a legmagasabb erkölcsi elvek mellett mindhalálilig.” Ez a gondolat járt a fejemben, amikor Babucs Zoltán: “Jászsági honvédek a II. világháborúban” című munkájának első kötetét elolvastam. Joggal igaz ez az állítás a második nagy világháborúban harcolt jász honvédekre, hiszen még a legnehezebb, 1945-ös esztendőben, idegen földön is kitartóan küzdöttek hűen katonai esküjükhöz, s csak akkor tették le a fegyvert, amikor már minden elveszett, amikor már kár lett volna fiatal életüket áldozni egy elveszett ügyért. Honvédeink megmutatták országnak-világnak, hogy nem csak a harc nélküli felvidéki (1938) és erdélyi (1940) bevonulások alkalmával, hanem kemény harcokban, akár a mindent elsöprő túlerejű Vörös Hadsereggel szemben is megállják a helyüket.

Jászberény szülötte, a fiatal Babucs Zoltán nagy munkát végzett. Nagy fába vágta ugyan a fejszóját, de szerencsésen sikerült is kidöntenie a fát. Olyan témát választott ugyanis, amellyel 1990-ig nem volt “ajánlatos” foglalkozni (tehát szakirodalmi háttere nincs) és amelynek levéltári forrásai is meglehetősen hiányosak. Van olyan fejezete a könyvnek, amely kizárólag az egykori katonákkal készített – magnetofonszalagra felvett és így az utókor számára felbecsülhetetlen értékű – beszélgetések, visszaemlékezések tényanyagára épül. Mondani sem kell, hogy ezek az interjúk gyakorlatilag az utolsó pillanatban készültek el – hiszen már közel 60 év telt el azóta. A könyv időrendi sorrendben követi az eseményeket a jászberényi kerékpáros zászlóalj megalakulásától (1921) egészen a páncélos alakulatok idegenben megvívott utóvédharcaig (1945). Az eddig zömmel még sehol nem publikált fényképanyag, valamint az összegyűjtött jász honvéd katonadalok is nagyban emelik a könyv színvonalát. Mindemellett a berényi laktanya életének mindennapjaiba is betekintést lehet nyerni, a kelet front küzdelmei pedig helyenként már-már megelevenednek az olvasó előtt.

A jászberényi kerékpáros zászlóalj vonatkozásában egy olyan korszakot ismerhet meg az olvasó, amikor Magyarország gúzsba kötött kezekkel és összebilincsel lábakkal, fegyvertelenül állt a Kárpát-medence közepén olyan szomszédoktól körülvéve, akik a Trianonban megszerzett területek megtartása érdekében igen erős hadseregeket tartottak fenn, egymással pedig egyfajta véd- és dacsövetséget kötöttek Magyarország ellenében (kisantant). Magyarország a békeszerződés alapján mindössze 35000 fős hadsereget mondhatott magáénak, páncélosai és harci repülőgépei pedig egyáltalán nem lehettek. Jobb híján az egykori huszáralakulatból tehát kerékpáros zászlóalj lett Jászberényben. Joggal megmosolyoghatták az antant korabeli megfigyelői a 19 M. honvédségi kerékpárjaikkal

vigyázzban álló jász honvédeket, akiket csak dróthuszároknak, vagy gumihuszároknak emlegettek egyesek. Talán ma is megmosolyogni való ez a „fegyvernem”, ám mosolygás helyett inkább érdemes lenne elgondolkodni azon: több évszázados múlt után jelenleg nincs se katonai alakulat, se működő laktanya a Jászság fővárosában...

A kerékpároknak valóban vajmi kevés hadászati értéke volt, hiába próbáltak meg a korabeli katonák valami pozitívumot összeszedni róluk. Az olyan kijelentéseket, miszerint „előnyük a zajtalan menet, a kerékpárosok gyorsaságukat pedig önmaguk erejéből merítik”, talán nem kell kommentálni. Jól megmutatta hátrányait az erdélyi bevonulás 1940-ben, illetve a Kárpátokon való átkelés 1941-ben. Sokkal elfogadhatóbb és szerényebb - és egyben közelebb áll az igazsághoz - például az a gondolat, miszerint „a kerékpárosok nem törekednek áttörő sikerre” vagy “a kerékpároktól való függés miatt csak korlátozott, alkalmi feladatokra alkalmasak”. Noha 1941-ben megkezdődött a kerékpároknak páncélosokkal való felváltása, mindenképpen le kell szögeznünk, hogy Magyarország továbbra sem tudott korszerű fegyverzetet biztosítani katonáinak. Ez hatványozottan érvényes volt a páncélos fegyvernem vonatkozásában. A magyar fejlesztésű Toldik és Csabák, az olasz Ansaldók, a svéd licenz alapján készült Nimródok, majd a cseh alapokon nyugvó Turánok mind, egytől egyig elavult, gyenge páncélzatú és tűzerejű gépezetek voltak, kiváltképp a nagy tömegben bevetett szovjet páncélosokkal szemben. Ilyen viszonyok közepette már valóban csak a magyar (és benne a jász) katonák elszántsága és kitartása segíthetett, valamint az a tudat hogy a jó oldalon küzdenek.

Szomorú tény, hogy Horthyék úgy küldték ki a magyar honvédeket messze az ismeretlen steppékre, hogy azok fegyverzete, ruházata és ellátása sem felelt meg a kor hadászati követelményeinek. Így volt ez az 1941 nyarán-őszén bevetett Gyorshadtest és a Don-kanyarban elvérzett és halálra fagyott 2. magyar hadsereg esetében is. Mindezek ismeretében nem lehet csodálkozni azoknak a német katonáknak a visszaemlékezésein, akik nem értették, egy ország miként küldheti háborúba katonáit ilyen elégtelen felszereléssel. Valószínűleg egész másként alakulnak a veszteséglisták, ha jobb a felszerelés – ám közhelyszámba megy, hogy az ilyen típusú „mi lett volna, ha...” kezdetű mondatoknak semmi értelme sincs a történetírásban. Mindehhez persze a K.u.K. szellemiségtől elszakadni képtelen Horthy-féle vezetés gyökeres politikai irányváltására, a liberálkonzervatív hintapolitika feladására is szükség lett volna, melynek során Magyarország határozottan elkötelezi magát egyik vagy másik háborús fél mellett és vagy elkezd fegyverkezni egy győztes háború reményében vagy nyíltan kilép a háborúból, ha az esetleg egy német megszállást is von maga után (amely aztán amúgy is bekövetkezett). Nem ez történt, Horthyék továbbra is óvakodtak a határozott

lépésektől és kiváráásra játszottak: így fordulhatott elő, hogy 1944 őszén még mindig elégtelen fegyverzetű magyar katonák várták a Kárpát-medencére törő, sokszoros túlerőben lévő Vörös Hadsereg áradatát. Honvédeink becsületére legyen mondva, hogy még ilyen nehéz helyzetben is helytálltak a végsőkig és zömében csak a háború legvégén, Németország és Csehország területén adták meg magukat az ellenségnek. Katonáink becsülettel harcoltak még akkor is, amikor már nem Magyarország területén folyt tovább az elkeseredett küzdelem. Nem alkudoztak az ellenséggel különféle feltételekhez kötött fegyverletételről.

Jól tudták: a katona becsülete, a Haza becsülete, a Nemzet becsülete nem árucikk. Nem alku tárgya.

Sebők Balázs